

Historia Et Theoria Turis

2021, ROČNÍK 13, ČÍSLO 3

HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI)
JE VEDECKÝ ČASOPIS VENUJÚCI SA PRÁVNÝM DEJINÁM,
PRÁVNEJ TEÓRII A PRÍBUZNÝM OBLASTIAM

2021, ROČNÍK 13, ČÍSLO 3

HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI) je vedecký časopis venujúci sa právnym dejinám, právnej teórii a príbuzným oblastiam

ISSN 1338-0753

Redakcia

Zodpovedný redaktor: prof. Mgr. Miroslav Lysý, PhD.
Výkonní redaktori: Mgr. Igor Hron
Mgr. Martin Magdolen
Mgr. Lenka Martincová, PhD.

Redakčná rada:

JUDr. Eduard Barány, DrSc.
prof. JUDr. Jozef Beňa, CSc.
doc. JUDr. Anton Dulak, PhD.
doc. JUDr. Imrich Kanárik, CSc.
prof. PhDr. Dušan Katuščák, CSc.
prof. JUDr. Dr.h.c. Peter Mosný, CSc.
prof. JUDr. Marek Števček, PhD.
doc. JUDr. Vladimír Vrana, PhD.

Recenzenti:

prof. JUDr. PhDr. Tomáš Gábriš, PhD., LL.M., MA.
doc. JUDr. Rudolf Kasinec, PhD.
doc. Mgr. Miroslav Lysý, PhD.
Mgr. Olexij Mychajlovyč Meteňkanyč, PhD.

Adresa redakcie

HISTORIA ET THEORIA IURIS
Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky
Právnická fakulta UK
Šafárikovo nám. č. 6
P. O. BOX 313
810 00 Bratislava 1
hti.casopis@gmail.com
<https://www.flaw.uniba.sk/veda/hti/>

Časopis sa vydáva na Univerzite Komenského v Bratislave, Právnickej fakulte

Grafická úprava: prof. Mgr. Miroslav Lysý, PhD.

OBSAH

ČLÁNKY

BLAŽO, Ondrej

Regulačné vyvlastnenie v zmluvách o ochrane investícií a vo svetle protipandemických opatrení 6

FÁBRY, Branislav

Niekoľko poznámok k statusu embrya z pohľadu etiky a práva 27

GAJARSKÝ, Adrián

Základný právny rámec postavenia vlády v slovenskom ústavnom a politickom systéme v rokoch 1938 – 1945 35

KASINEC, Rudolf - ŠUŠKA, Marián

„Kultúrne“ pojmy v oblasti práva kultúrneho dedičstva 51

KÖSZEGHY, Adam

Základné zásady Zákonníka medzinárodného obchodu 59

MARTINCOVÁ, Lenka

Jozef Markov ako osobnosť právnej vedy 68

MLKVÝ, Matej - MLKVÁ ILLÝOVÁ, Zuzana

Nadobudnutie vlastníckeho práva k vojnovkej koristi od rímskeho práva po súčasnosť . 76

MLKVÝ, Matej - MLKVÁ ILLÝOVÁ, Zuzana

Vývoj inštitútu vlastníctva od rímskeho práva po súčasnú úpravu 84

SEDLIAK, Vladimír

Zásada materiálnej publicity katastra nehnuteľností a jej vplyv na možnosť nadobudnutia nehnuteľnosti od nevlastníka 129

ŠUŠKA, Marián

Reštitúcie predmetov kultúrnej hodnoty ako ťažké prípady (hard cases) 141

RECENZIE

KASINEC, Rudolf – ŠURKALA, Ján. *Právne aspekty cenzúry československého filmu v období normalizácie*. 1. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta. 2017, 97 s. (Marián Šuška) 152

SPRÁVY

Správa z inauguračnej prednášky doc. JUDr. Mgr. Martiny Gajdošovej, PhD. (Zoltán Gyurász) 157

ČLÁNKY

Regulačné vyvlastnenie v zmluvách o ochrane investícií a vo svetle protipandemických opatrení

Ondrej Blažo

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

BLAŽO, Ondrej. Regulačné vyvlastnenie v zmluvách o ochrane investícií a vo svetle protipandemických opatrení. In *Historia et theoria iuris*, 2021, roč. 13, č. 3, s. 6-26.

Problematica vyvlastnenia, ochrany investícií, stabilizačných klauzúl a napokon problematika regulačného vyvlastnenia s rôznymi metamorfózami a s rôznou naliehavosťou objavuje v medzinárodnom práve a práve ochrany ľudských práv najmä od polovice 20. storočia. Pokiaľ v polovici 20. storočia sa vlna vyvlastnení a rušenia benefitov investorov súvisela s dekolonizáciou, od 70. rokov 20. storočia so zmenou politikou v arabských krajinách, v 21. storočí sa do popredia dostáva problematika regulačného vyvlastnenia v prospech ochrany životného prostredia, ochrany ľudských práv či pracovnoprávných štandardov. V súvislosti s pandemiou COVID-19 sa objavila otázka, či by nemohli rôzne obmedzenia prijaté na ochranu verejného zdravia, ktoré obmedzujú podnikateľskú činnosť, spadať pod pojem „regulačné vyvlastnenie“. Predložený článok demonštruje dynamiku danej problematiky v historickom kontexte a precizovanie postavenia suverénneho štátu na jednej strane a na druhej strane štátu ako povinného subjektu, ktorý si plní svoje medzinárodné a ľudskoprávne záväzky a dbá na ochranu legitímnych očakávaní a nerušeného užívania majetku.

ABSTRACT

BLAŽO, Ondrej. Regulatory Expropriation in Investment Treaties and in the Light of Anti-Pandemic Measures. In *Historia et theoria iuris*, 2021, Vol. 13, No. 3, p. 6-26.

The issue of expropriation, investment protection, stabilization clauses and finally the question of regulatory expropriation has appeared in various metamorphoses and with varying urgency in international law and human rights law, especially since the middle of the 20th century. While in the middle of the 20th century the wave of expropriation and the abolition of investor's benefits was related to decolonization, since the 1970s with a change in policy in Arab countries, in the 21st century the issue of regulatory expropriation came to the fore in favour of environmental protection, rights or labour standards. In the context of the COVID-19 pandemic, the question arose as to whether the various restrictions adopted to protect public health, which restrict business activity, could fall within the concept of "regulatory expropriation". The presented article demonstrates the dynamics of the issue in the historical context and the specification of the position of a sovereign state on the one hand and on the other hand the state as a party bearing

duties to obey international and human rights obligations and to ensure the protection of legitimate expectations and undisturbed use of property.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

Ochrana investícií, stabilizačné klauzuly, regulačné vyvlastnenie, kontrola užívania, medzinárodné právo, právo EÚ, CETA, Európsky dohovor o ochrane ľudských práv

KEY WORDS

Protection of investment, stabilisation clauses, regularory expropriation, controle of use, international law, EU law, CETA, European Convention on Protection of Human Rights

ÚVOD

Pandémia COVID-19 priniesla množstvo opatrení prijímaných štátmi na účely zabezpečenia ochrany verejného zdravia, pričom časť týchto opatrení sa negatívne dotkla výkonu podnikateľskej činnosti. V tejto situácii sa vynorili otázky, či takéto obmedzenia nepredstavujú formu tzv. regulačného vyvlastnenia, a teda či sa na ne nevzťahuje právo na náhradu vyvlastneného majetku.

Problematika vyvlastnenia, ochrana investícií a regulačného vyvlastnenia a ochrany dobrej viery, či stabilizačné klauzuly sú predmetom skúmania už viac ako polstoročie, pričom v každej ére nadobúdajú iný rozmer. Pokiaľ v polovici 20. storočia sa vlna vyvlastnení a rušenia benefitov investorov súvisela s dekolonizáciou, od 70. rokov 20. storočia so zmenou politikou v arabských krajinách, v 21. storočia sa do popredia dostáva problematika regulačného vyvlastnenia v prospech ochrany životného prostredia, ochrany ľudských práv či pracovnoprávných štandardov.

KONCESNÉ A INÉ ZMLUVY MEDZI ŠTÁTOM A PODNIKATEĽOM

Koncesné zmluvy predstavujú dohody medzi podnikateľom (koncesionárom) vládou, na základe ktorých vláda prenecháva zahraničnému podnikateľovi právo udržiavať, vyrábať alebo poskytovať tovar alebo službu v rámci krajiny počas určenej doby, avšak vláda si ponecháva vlastníctvo daného práva¹, osobitne také, prostredníctvom ktorých štát prenecháva zahraničným súkromným osobám v akejkoľvek podobe svoje výsostné právo², napríklad na ťažbu nerastov, ktoré je primárne patrí štátu. Podobný charakter môžu mať aj iné zmluvy, napríklad investičné zmluvy, zmluvy o výskume a vývoji, avšak pre zjednodušenie sa v ďalšom texte budú spomínať iba koncesné zmluvy. Charakteristickým znakom týchto zmlúv je potom zapojenie značného kapitálu, dlhé trvanie, rizikovosť, ziskovosť a príspevok k hospodárskemu rozvoju hostiteľského štátu.³ Najčastejšie sú koncesné zmluvy uzatvárané vo forme koncesí na ťažbu a spracovávanie prírodných zdrojov, koncesí na poskytovanie verejných služieb, zmluvy typu „*build-operate-transfer*“ a verejno-súkromných partnerstiev (PPP). V nasledujúcom texte budú všetky tieto typy analyzované spoločne ako „koncesné“ zmluvy uvedomujúc si, že intenzita, prítomnosť a aplikácia niektorých znakov môže variovať podľa typu zmlúv.

Vzhľadom na to, že v danom prípade ide o vzťah medzi suverénnou a nesuverénnou entitou, vzniká viacero teoretických a praktických otázok: (1) ide o zmluvu, na ktorú sa vzťahuje medzinárodné právo alebo vnútroštátne právo? (2) požíva štát pri

¹ Napríklad MIRANDA, Nicholas. Concession agreements: From private contract to public policy. In *Yale Law Journal*, 2007, roč. 117, č. 3. [online]. DOI: 10.2307/20455800.

² SEIDL-HOHENVELDERN, Ignaz. *Medzinárodné právo verejné*. Praha : ASPI, 2001, 448 s.

³ LIM, Chin Leng – HO, Jean – PAPARINSKIS, Martins. *International Investment Law and Arbitration*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018.

uzatváraní tejto zmluvy a v súvislosti s jej plnením a skončením imunitu na základe konania jure imperii? (3) je postavenie druhého kontrahenta rovné suverénovi, alebo je v podriadenom vzťahu?

Jeden z možných výkladov môže byť, že ide o vzťah dvoch rovnocenných partnerov, na základe ktorého môže podnikateľ dokonca získať výsady a práva podobné suverénovi, napríklad teritoriálne vyňatie z pôsobnosti miestnej vlády, výnimku z uplatňovania zákonov hostiteľskej krajiny, výsady a imunity pre zamestnancov danej spoločnosti podobné výsadám a imunitám diplomatov.⁴ Na druhej strane môže byť prístup, ktorý koncesnú zmluvu považuje za dohodu podľa súkromného práva, na ktorú sa medzinárodné právo nevzťahuje. V takomto prípade sa štát k zmluve môže správať ako suverén a bez medzinárodnoprávných následkov ju môže jednostranne zmeniť alebo zrušiť.

Otázka dodržiavania koncesných zmlúv, respektíve zrušenia koncesíí, sa stala byť relevantnou najmä od polovice 20. storočia. V tomto období sa štáty, ktoré dovtedy benefitovali z koncesných zmlúv a prílevu zahraničného kapitálu snažili zbaviť týchto záväzkov zrušením, obmedzením koncesíí alebo znárodnením priemyslu, osobitne ťažobného priemyslu ropy a zemného plynu. Preto aj najviac sporov, ktoré sa týkajú koncesných zmlúv, bolo vo vzťahu ku krajinám Perzského zálivu, Líbyi, či Venezuely. Suverenita nad prírodnými zdrojmi je najčastejším argumentom v prospech možnosti zrušenia koncesných zmlúv týkajúcich sa ťažby nerastných surovín, preto je relevantné podrobnejšie preskúmať túto otázku. Platnosť pravidla suverenity nad prírodnými zdrojmi, jeho rozsah a charakter totiž determinujú postavenie samotných koncesných zmlúv týkajúcich sa prírodného bohatstva, ich vznik, trvanie a zánik, keďže určujú rozsah zmluvnej slobody štátu a zároveň možnosť poprieť platnosť zmluvy s odkazom na suverenitu štátu.

Argument suverenity nad prírodnými zdrojmi sa opiera o viacero deklarácií VZ OSN.

V prvom rade išlo o deklaráciu VZ OSN 1803 (XVII) *Trvalá suverenita nad prírodnými zdrojmi*⁵ z 14. decembra 1962. Táto rezolúcia síce nebola prijatá jednomyselne (87 hlasov v prospech, 2 proti, 12 sa zdržalo a 9 nehlasovalo), avšak výrazné delenie na Východ⁶ a Západ⁷, či Sever a Juh⁸ sa neprejavilo. Vo svetle koncesných zmlúv sa ukázal ako sporný už samotný pojem „trvalá“ (*permanent*) suverenita a jeho obsah. Preambula rezolúcie VZ OSN 1803 (XVII) dokonca odkazuje na to, že opatrenia týkajúce sa prírodných zdrojov musia byť založené „...uznaní nescudziteľného práva všetkých štátov slobodne nakladať s ich prírodným bohatstvom a prírodnými zdrojmi v súlade s ich národnými záujmami, a rešpektovaní ekonomickej nezávislosti štátov.“ E. Jimenez de Arechaga potom vysvetlil túto trvalú suverenitu tak, že „*teritoriálny štát nikdy nestráca svoju právnu schopnosť zmeniť stav alebo spôsob využívania prírodných*

⁴ HUMMER, Waldemar. Internationale und transnationale Akteure an oder unter der Schwelle de Völkerrechtssubjektivität. In NEUHOLD, Hanspeter – HUMMER, Waldemar – SCHREUER, Christoph (eds). *Österreichisches Handbuch des Völkerrechts. Band 1: Textteil*. Wien: Manzsche Verlags und Universitätsbuchverhandlung, 2004.

⁵ Permanent sovereignty over natural resources.

⁶ Krajiny Sovietskeho bloku sa zväčša zdržali (Bulharsko, Bieloruská ZSR, Kuba, Československo, Maďarsko, Mongolsko, Poľsko, Rumunsko, Ukrajinská ZSR, ZSSR), Juhoslávia hlasovala v prospech.

⁷ Francúzsko hlasovalo proti, zvyšné západoeurópske krajiny a USA hlasovali v prospech.

⁸ V prospech hlasovali krajiny materské krajiny ťažobných korporácií (USA, Kanada, západoeurópske krajiny), ako aj krajiny s podstatnými zdrojmi prírodného bohatstva (africké krajiny, krajiny Perzského zálivu, krajiny Latinskej Ameriky); z afrických krajín bola proti len Juhoafrická republika.

*zdrojov, bez ohľadu na akékoľvek predchádzajúce opatrenia*⁹ Proti tomuto názoru sa postavili zástancovia „scudziteľnej“ suverenity. Podstatou tejto teórie je, že štát ako suverén má právomoc zaviazat' sa koncesnou zmluvou.¹⁰ Podľa von Mehrena a Kouridesa základným znakom suverenity je, že „*štát môže urobiť medzinárodné záväzky, ale tento atribút implikuje aj záväzok dodržiavať takéto záväzky*“¹¹ Tento prístup zodpovedá chápaniu „funkčnej“ alebo „operačnej“ suverenity, kedy si štáty obmedzujú svoju činnosť (funkcie, operačný priestor) najmä uzatváraním medzinárodných zmlúv¹². Možnosť obmedzenia výkonu suverénnych práv bola analyzovaná Stálym súdom medzinárodnej spravodlivosti v stanovisku vo veci týkajúcej sa občianstva v Tunise a Maroku: „*Otázka, či určitá vec je alebo nie je výlučne v rámci právomoci štátu je vo svojej podstate relatívna otázka; závisí od vývoja medzinárodných vzťahov*“¹³

Rezolúcia VZ OSN 3171 (XXVIII) zo 17. decembra 1973¹⁴ predznamenalala posun vo vnímaní trvalej suverenity nad prírodnými zdrojmi a podmienok znárodnenia. Hoci táto rezolúcia nie je taká detailná a presná ako rezolúcia 1803 (XVII), posilnenie postavenia krajín prijímajúcich investície je zrejmé.

Pokiaľ rezolúcia VZ OSN 1803 (XVII) bola prijatá celým spektrom štátov, Charta hospodárskych práv a povinností štátov¹⁵ (rezolúcia VZ OSN 3281 (XXIX) z 12. decembra 1974) bola vnímaná kontroverzejšie, keďže predstavovala určitý odklon od rezolúcie 1803 (XVII). Táto Charta súvisela s presadením rezolúcií o zavedení „Nového medzinárodného ekonomického poriadku“ v roku 1974. Podľa rezolúcie 1803 (XVII) mali byť znárodnenie, vyvlastnenie alebo rekvirácia založené „*na základe alebo z dôvodov verejného úžitku, bezpečnosti alebo národného záujmu, ktoré sú uznávané ako prevažujúce nad výlučne individuálnym alebo súkromnými záujmami*...“¹⁶. Charta však podmienky znárodnenia a vyvlastnenia opomína spočívajúce vo verejnom úžitku (*public utility*) a uznáva právo štátu znárodniť, vyvlastniť alebo previesť cudzí majetok, pričom jedinou podmienkou je kompenzácia.¹⁷ Prístup ku kompenzácii je tiež rozdielny. Rezolúcia 1803 (XVII) požaduje „*primeranú kompenzáciu v súlade s účinnými pravidlami štátu, ktorý prijíma takéto opatrenie ako výkon svojej suverenity a v súlade s medzinárodným právom*“¹⁸ Rezolúcia 3171 (XXVIII) priznáva štátom stanoviť možnú (*possible*) kompenzáciu.¹⁹ Rezolúcia 3171 (XXVIII) ako aj Charta hospodárskych práv a povinností štátov opomínajú súlad kompenzácie s medzinárodným právom. Štát má zaplatiť „primeranú kompenzáciu“, pričom pri určovaní výšky tejto kompenzácie má štát brať do

⁹ ARECHAGA, Eduardo Jimenez de. State Responsibility for the Nationalization of Foreign Owned Property. In *New York University Journal of International Law and Policy*, 1978, roč. 11.

¹⁰ DICKSTEIN, Michael E. Revitalizing the International Law Governing Concession Agreements. In *International Tax & Business Lawyer*, 1988, roč. 6, č. 1. [online]. Dostupné na internete: <<http://scholarship.law.berkeley.edu/bjil/vol6/iss1/4>>

¹¹ MEHREN, Robert B. von – KOURIDES, P. Nicholas. International Arbitrations between States and Foreign Private Parties: The Libyan Nationalization Cases. In *The American Journal of International Law*, 1981, roč. 75, č. 3. [online]. Dostupné na internete: <<http://www.jstor.org/stable/2200685>>

¹² FOWLER, Michael Ross – BUNCK, Julie Marie. *Law, Power, and the Sovereign State: The Evolution and Application of the Concept of Sovereignty*. [s.l.]: Penn State Press, 2010.

¹³ Nationality Decrees Issued in Tunis and Morocco [Gr.Br./Fr.] Permanent Court of International Justice (Ser. B), No. 4 (1923) (Adv. Op.).

¹⁴ Permanent sovereignty over natural resources.

¹⁵ Charter of Economic Rights and Duties of States.

¹⁶ Rezolúcia VZ OSN 1803 (XVII), čl. 4.

¹⁷ Charta hospodárskych práv a povinností štátov, čl. 2 ods. 2 písm. c).

¹⁸ Rezolúcia VZ OSN 1803 (XVII), čl. 4.

¹⁹ Rezolúcia VZ OSN 3171 (XXVIII), čl. 3.

úvahy všetky „*všetky zákony, nariadenia a okolnosti, ktoré štát považuje za relevantné*“.²⁰ Určovanie výšky kompenzácie sa teda subjektivizuje a rozhodujúce sú pravidlá, ktoré vyvlastňujúci alebo znárodňujúci štát považuje za relevantné. Navyše, rezolúcia 1803 (XVII) deklaruje povinnosť štátu zaplatiť kompenzáciu (*shall be paid*), zatiaľ čo Charta používa iba podmieňovací spôsob (*should be paid*).

Uvedený posun medzi rezolúciou VZ OSN 1803 (XVII) a rezolúciou VZ OSN 3171 (XXVIII) a následne Chartou hospodárskych práv a povinností štátov bol dôvodom, že hoci bola Charta prijatá podstatným počtom hlasov VZ OSN, rozkol medzi štátmi vyvážajúcimi kapitál na jednej strane a socialistickým blokom a krajinami prijímajúcim kapitál na druhej strane bol zjavný²¹. Ešte väčší rozdiel sa prejavil v tom, že ustanovenie o znárodnení bolo v prípade rezolúcie 3171 (XXVIII) prijaté len 86 hlasmi (11 proti, 28 sa zdržalo) a v prípade Charty 104 hlasmi (16 proti, 6 sa zdržalo). Z hlasovania bolo zrejmé, že žiadny z významnejších priemyselných kapitalistických štátov dané ustanovenie nepodporil.²² Hoci rozdiel medzi rezolúciou 1803 (XVII) a Chartou hospodárskych práv a povinností štátov bol v čase ich prijímania predmetom ostrých politických a akademických diskusií, Šturma však nevidí význam v preceňovaní významu tohto rozdielu²³, keďže v oboch prípadoch bola potvrdená suverenita hostiteľských štátov, právo na znárodnenie, ako aj právo na kompenzáciu.

Otázka trvalej suverenity nad prírodnými zdrojmi bola vznesená niekoľkokrát pred MSD, pričom vo veci *Ozbrojené aktivity na území Konga*²⁴ bola explicitne potvrdená existencia trvalej suverenity nad prírodnými zdrojmi. MSD však nešpecifikoval čo je jej obsahom, ale čo jej obsahom nie je: „*Súd pripomína, že princíp trvalej suverenity nad prírodnými zdrojmi je vyjadrený v rezolúcii Valného zhromaždenia 1803 (XVII) zo 14 decembra 1962 a ďalej rozpracovaná v Deklarácii o ustanovení Nového medzinárodného ekonomického poriadku (rezolúcia Valného zhromaždenia 3201 (S.VI) z 1. mája 1974) a v Charte hospodárskych práv a povinností štátov (rezolúcia Valného zhromaždenia 3281 (XXIX) z 12 decembra 1974). Hoci uznáva význam tejto zásady, ktorá je zásadou medzinárodného obyčajového práva, Súd poznamenáva, že v týchto rezolúciách Valného zhromaždenia nie je nič, čo by nasvedčovalo, že sú aplikovateľné v osobitných prípadoch plienenia, drancovania a vykorisťovania určitých prírodných zdrojov príslušníkmi armády štátu, ktorý vojensky intervenuje v inom štáte ...*“²⁵ MSD tak potvrdil existenciu zásady trvalej suverenity nad prírodnými zdrojmi odkazujúc na sčasti protichodné rezolúcie VZS OSN, čo v konečnom dôsledku neprispelo k ustáleniu obsahu takejto medzinárodnej obvyčaj ako takého.

K možnosti zmluvného nakladania s prírodnými zdrojmi sa venovalo niekoľko arbitrážnych tribunálov arbitrov. Vo veci *Shufeldt*²⁶ arbitier Sisnett pripomenul, že „*je ustálenou zásadou medzinárodného práva, že suverén nemá dovolené stanoviť niektorý zo svojich vnútroštátnych zákonov ako prekážku nárokov suveréna za svoje protiprávne konanie*“.²⁷ Tento záver síce nehovorí o vzťahu k trvalej suverenite nad prírodnými

²⁰ Charta hospodárskych práv a povinností štátov, čl. 2 ods. 2 písm. c).

²¹ Proti prijatiu rezolúcie ako celku hlasovali Belgicko, Dánsko, Nemecká spolková republika, Luxembursko, Spojené kráľovstvo a USA, zdržali sa Rakúsko, Kanada, Francúzsko, Írsko, Island, Izrael, Japonsko, Holandsko, Nórsko, Španielsko.

²² MEHREN – KOURIDES, ref. 11, s. 476-552.

²³ ŠTURMA, Pavel – BALÁŠ, Vladimír. *Mezinárodní ekonomické právo*. Praha: C.H. Beck, 2013, 544 s.

²⁴ Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment, I.C.J. Reports 2005, p. 168.

²⁵ *Ozbrojené aktivity na území Konga, bod 244 odôvodnenia*.

²⁶ Shufeldt Claim (Guatemala v USA), 1930.

²⁷ UNITED NATIONS. Shufeldt claim (Guatemala, USA). In *Reports of international arbitral awards*. 2006,

zdrojmi²⁸, avšak deklaruje obmedzenie suverenity štátu medzinárodným právom a nemožnosť dovolávať sa suverenity na účely popretia existujúceho záväzku. V tejto veci však arbiter poukázal aj na to, že pokiaľ bola cudzincovi spôsobená nespravodlivým vnútroštátnym zákonom škoda, štát sa nemôže dovolávať svojho vnútroštátneho práva ako dôvodu odmietnutia kompenzácie.²⁹ Vo veciach týkajúcich sa ropného priemyslu sa arbitri vyjadrovali už k samotnej zásade trvalej suverenity nad prírodnými zdrojmi. Vo veci *TOPCO* arbiter Dupuy uviedol, že „*pokiaľ ide o otázku trvalej suverenity mal by byť urobený dobre známy rozdiel medzi uplatňovaním a vykonávaním. Štát udeľujúci koncesiu si ponecháva trvalé uplatňovanie svojich suverénnych práv. [...] zmluva, ktorú uzatvoril so súkromnou spoločnosťou nemôže byť chápaná ako scudzenie suverenity ale ako čiastočné a časovo obmedzené obmedzenie výkonu suverenity. [...] Skrátka, záväzok suveréna znamenal iba to, že uplatňovanie suverenity sa pretransformovalo z potenciálnej do skutočnej formy*“³⁰. Vo veci *AGIP/Kongo* arbitri obdobne potvrdili, že medzinárodné právo „*uznáva, že uzatvorením medzinárodnej zmluvy so súkromným jednotlivcom štát vykonáva svoje suverénne práva v momente, ak tento súhlas dáva slobodne*.“³¹ Napokon, vo veci *AMINOIL* arbitri odmietli trvalú suverenitu nad prírodnými zdrojmi ako pravidlo *jus cogens*: „*...bola vznesená námietka, že trvalá suverenita nad prírodnými zdrojmi je imperatívnym pravidlom jus cogens zakazujúcim štátom poskytnúť prostredníctvom kontraktu alebo zmluvy akékoľvek záruky proti výkonu verejnej moci vo vzťahu ku všetkým otázkam týkajúcich sa prírodného bohatstva. Tejto námietke chýba akýkoľvek základ*.“³²

Z uvedených záverov arbitrážnych tribunálov a arbitrov je zrejmé, že bol akceptovaný skôr flexibilný pohľad na „trvalú“ suverenitu nad prírodnými zdrojmi, teda že štát je oprávnený preniesť výkon svojich suverénnych práv týkajúcich sa prírodných zdrojov na inú osobu, vrátane súkromnoprávneho subjektu. Prenesenie výkonu týchto práv sa neprieči suverenite nad prírodnými zdrojmi, je prejavom tejto suverenity, pričom štát nemôže tento prenos práv do budúcnosti ignorovať v rozpore so zmluvou uzatvorenou s daným subjektom. Obdobný záver prijal arbiter Mahmassani, a to bez toho, aby podrobnejšie analyzoval obsah príslušných rezolúcií VZ OSN: „*... arbitrážny tribunál prišiel k záveru, že dané rezolúcie, hoci aj neboli prijaté jednomyselne, sú dôkazom súčasného dominantného trendu medzinárodného názoru týkajúceho sa suverénnych práv štátov nad ich prírodnými zdrojmi, a že toto právo je vždy podlieha rešpektovaniu zmluvných dojednaní a povinnosti kompenzácie*...“³³.

Druhou otázkou je, do akej miery môže štát nakladať so svojou suverenitou nad prírodnými zdrojmi. Možné obmedzenia tejto suverenity možno hľadať v samotnej

roč. 2.

²⁸ Porovnaj DICKSTEIN, ref. 10, s. 54-186.

²⁹ UNITED NATIONS, ref. 27, s. 1079-1102.

³⁰ Citované podľa DICKSTEIN, ref. 10, s. 54-186.

³¹ Citované podľa DICKSTEIN, ref. 10, s. 54-186.

³² Citované podľa DICKSTEIN, ref. 10, s. 54-186.

³³ Citované podľa Arbitral Tribunal: Award in Dispute between Libyan American Oil Company (LIAMCO) and the Government of the Libyan Arab Republic Relating to Petroleum Concessions. In *International Legal Materials*, 1981, roč. 20, č. 1. [online]. [cit. 2018-08-03]. Dostupné na internete: <<https://www.jstor.org/stable/20692245>>

rezolúcii VZ OSN 1803 (XVII), ako aj v následných dohovoroch a rezolúciách týkajúcich sa životného prostredia.

Napriek tomu, že suverenita nad prírodnými zdrojmi bola v arbitrážach chápaná vždy „štátocentristicky“³⁴, rezolúcia VZ OSN 1803 (XVII) hovorí o práve ľudí a národov na trvalú suverenitu nad prírodnými zdrojmi (čl. 1). V spojení s uplatnením práva na sebaurčenie zdanlivo nejde o rozpor, avšak tento rozpor sa môže prejavovať v prípadoch, keď obyvateľstvo daného územia (národ žijúci na danom území) nevykonáva právo na sebaurčenie prostredníctvom vlastného národného štátu. Pokiaľ v prípade si pôvodné obyvateľstvo uplatnilo právo na sebaurčenie v rámci dekolonizácie, napríklad v Afrike, situácia napríklad na americkom kontinente či v Austrálii a Oceánii je zložitejšia. V Amerike a Austrálii si z prevažnej časti uplatnili právo na sebaurčenie „národy“, ktoré pôvodne kolonizovali územia obývané pôvodným obyvateľstvom ako súčasť koloniálnej mocnosti a následne si uplatnili nezávislosť na koloniálnej mocnosti. Okrem „podmanených“ národov prichádza k emancipácii a postupným požiadavkám na vyššiu mieru autonómie zo strany arktického obyvateľstva. A preto práve v týchto oblastiach sa najčastejšie dostáva do konfliktu trvalá suverenita štátov nad prírodnými zdrojmi a trvalá suverenita ľudí a národov nad prírodnými zdrojmi³⁵. Postupnú „etatizáciu“ suverenity nad prírodnými zdrojmi po prijatí rezolúcie VZ OSN 1803 (XVII) možno vysvetliť tým, že išlo predovšetkým o uplatnenie požiadaviek kolonizovaných národov, respektíve štátov, ktoré sa bezprostredne zbavili koloniálnej nadvlády, a teda bolo potrebné zdôrazniť voľnosť novovzniknutých štátov s prírodným bohatstvom na danom území.³⁶

Právo obyvateľstva na využívanie prírodného bohatstva je podporené záväznými prameňmi zmluvného práva týkajúcimi sa ochrany individuálnych ľudských práv na univerzálnej³⁷ i regionálnej³⁸ úrovni, ako aj kolektívnych práv tradičného obyvateľstva³⁹, ako aj sériou rezolúcií VZ OSN zameraných na ochranu kolektívnych práv tradičného obyvateľstva, vrátane *Deklarácie OSN o právach domorodého obyvateľstva*⁴⁰. Z týchto dokumentov vyplýva, inter alia, právo pôvodného obyvateľstva na využívanie tradičného spôsobu obživy, využívanie tradičného územia, vrátane prírodných zdrojov, ako aj zákaz núteného presídlenia z pôvodných území⁴¹, čo však Miranda považuje za kolektívne ľudské práva, ktoré sú odlišné od suverenity nad prírodnými zdrojmi ako súčasť práva národov a sebaurčenie a práva na rozvoj⁴². Právo na trvalú suverenitu k prírodným zdrojom potom možno vnímať ako „najstaršie hospodárske právo uplatňované ako súčasť

³⁴ Ako ju napokon definovala aj Charta hospodárskych práv a povinností štátov v čl. 2 ods. 1, podľa ktorého majú štáty plnú trvalú suverenitu nad prírodnými zdrojmi.

³⁵ V tomto kontexte rezolúcia VZ OSN 1803 (XVII) rozlišuje medzi pojmami ľudia (*peoples*), národy (*nations*) a štát (*state*); nemožno teda stotožňovať pojmy „*nations*“ a „*states*“ vo význame „štáty“.

³⁶ SCHRIJVER, Nico. *Sovereignty Over Natural Resources: Balancing Rights and Duties*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

³⁷ Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach, čl. 25.

³⁸ Napríklad Africká charta ľudských práv a práv národov, čl. 21.

³⁹ Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach, čl. 1 ods. 2: „Všetky národy môžu pre svoje vlastné ciele slobodne disponovať svojím prírodným bohatstvom a zdrojmi bez ujmy na akýchkoľvek záväzkoch vyplývajúcich z medzinárodnej hospodárskej spolupráce, založenej na vzájomnej výhodnosti a medzinárodnom práve. V žiadnom prípade národ nesmie byť pozbavený svojich vlastných prostriedkov na životnú existenciu.“

⁴⁰ Rezolúcia VZ OSN 61/295 z 13. septembra 2007 „United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples“ (A/RES/61/295)

⁴¹ Napríklad Deklarácia OSN o právach pôvodného obyvateľstva, čl. 8 ods. 2 písm. b), čl. 10.

⁴² MIRANDA, Lillian Aponte. The Role of International Law in Intrastate Natural Resource Allocation: Sovereignty, Human Rights, and Development. In *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, 2012, roč. 45.

práva na sebaurčenie.⁴³ Je síce pravdou, že medzinárodné dokumenty akoby obmedzovali právo na sebaurčenie pôvodného (tradičného) obyvateľstva len v rozsahu autonómie a správy vnútorných a miestnych záležitostí, teda uznávali len „vnútorné“ sebaurčenie pôvodného obyvateľstva⁴⁴ a právo užívať tradičné územia a zdroje⁴⁵. Túto limitovanú požiadavku na autonómiu nemožno však považovať na upretie práva na sebaurčenie, ale skôr ako stanovenie minimálneho štandardu práv pôvodného (tradičného) obyvateľstva. Bez ohľadu na túto otázku, vo viacerých prípadoch bolo potvrdené orgánmi medzinárodných organizácií, že toto „vnútorné“ právo na sebaurčenie zahŕňa aj právo na nakladanie a využívanie miestnych prírodných zdrojov, a to najmä prostredníctvom hodnotiacich správ o dodržiavaní medzinárodných záväzkov príslušnými štátmi⁴⁶. Právo pôvodného obyvateľstva slobodne disponovať s prírodným bohatstvom a prírodnými zdrojmi bolo predmetom ak viacerých súdnych a kvázi-súdnych konaní pred orgánmi medzinárodných organizácií, napríklad na africkom kontinente vo veci *Endoroisov*⁴⁷ a *Ogiekov*⁴⁸ v Keni, na americkom kontinente vo veci *Saramakov*⁴⁹ v Suriname, komunity *Awas Tingni*⁵⁰ v Nikaragui, komunity *Yakye Axa*⁵¹ v Paraguaji, *Yanomamiov*⁵² v Brazílii,

⁴³ MUCHLINSKI, Peter. The Right to Economic Self-Determination. In ADAMS, John N. (ed). *Essays in Honour of Clive Schmitthoff*. Abington, Oxford: Professional Books, 1983.

⁴⁴ ENYEW, Endalew Lijalem. Application of the Right to Permanent Sovereignty over Natural Resources for Indigenous Peoples: Assessment of Current Legal Developments. In *Arctic Review on Law and Politics*, 2017, roč. 8. [online]. [cit. 2018-08-02.]. DOI: 10.23865/arctic.v8.947.

⁴⁵ CAMBOU, Dorothée – SMIS, Stefaan. Permanent Sovereignty Over Natural Resources From a Human Rights Perspective: Natural Resources Exploitation and Indigenous Peoples' Rights in the Arctic. In *Michigan State International Law Review*, 2013, roč. 22.

⁴⁶ HRC, Concluding Observation: Norway, UN Doc. CCPR/C/79/Add. 112 (1999); HRC, Concluding Observation: Sweden, UN Doc. CCPR/CO/74/SWE (2002); HRC, Concluding Observation: Sweden, UN Doc. CCPR/C/SWE/CO/7 (2016); HRC, Concluding Observation: Finland, UN Doc. CCPR/CO/82/FIN (2004); HRC, Concluding Observation: Finland, UN Doc. CCPR/C/FIN/CO/6 (2013); HRC, Concluding Observation: Canada, UN Doc. CCPR/C/79/Add.105 (1999); HRC, Concluding Observation: Canada, UN Doc. CCPR/C/CAN/CO/5 (2006); HRC, Concluding Observation: Canada, UN Doc. CCPR/C/CAN/CO/6 (2015); HRC, Concluding Observation: United States of America, UN Doc. CCPR/C/USA/CO/3/Rev.1 (2006); HRC, Concluding Observation: Mexico, UN Doc. CCPR/C/MEX/CO/5 (2010); HRC, Concluding Observation: Chile, UN Doc. CCPR/C/CHL/CO/5 (2007); HRC, Concluding Observation: Nicaragua, UN Doc. CCPR/C/NIC/CO/3 (2008); HRC, Concluding Observation: Peru, UN Doc. CCPR/C/PER/CO/5 (2013); HRC, Concluding Observation: Belize, UN Doc. CCPR/C/BLZ/CO/1 (2013); HRC, Concluding Observation: Paraguay, UN Doc. CCPR/C/PRY/CO/3 (2013); HRC, Concluding Observation: Suriname, UN Doc. CCPR/C/SUR/CO/3 (2015); HRC, Concluding Observation: Australia, UN Doc. A/55/40, vol. I (2000); CESCR, Concluding Observation: Finland, UN Doc. E/C.12/FIN/CO/6 (2014); CESCR, Concluding Observation: Paraguay, UN Doc. E/C.12/PRY/CO/4 (2015); CESCR, Concluding Observation: Chile, UN Doc. E/C.12/CHL/CO/4 (2015).

⁴⁷ Endorois Welfare Council v. Kenya [2009] AfComHPR, communication No. 279/2003 [25. novembra 2009]

⁴⁸ African Commission of Human and Peoples' Rights v. Republic of Kenya (the Ogiek Case) [27. máj 2017] ACtHPR, Application No. 006/2012.

⁴⁹ Saramaka People v. Suriname (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), IACtHR, Case No. 172 [2007].

⁵⁰ Inter-American Court of Human Rights, Case of the Mayagna (Sumo) Awas Tingni Community v. Nicaragua, Judgment of August 31, 2001.

⁵¹ Inter-American Court of Human Rights, Case of the Yakye Axa Indigenous Community v. Paraguay. Merits, Reparations and Costs. Judgment of June 17, 2005. Series C No. 125.

⁵² Inter-American Commission on Human Rights, Res. 12/85, Case 7615, Brazil, March 5, 1985.

*Majov*⁵³ v Belize a *Západných Šošónov*⁵⁴ v USA⁵⁵. V súvislosti s pôvodným obyvateľstvom však nie je ustálená otázka, ku ktorým prírodným zdrojom majú práva⁵⁶, teda či ku všetkým zdrojom nachádzajúcich sa na ich tradičnom území, alebo len na zdroje týkajúce sa ich tradičného spôsobu života, obživy a kultúry. *Dohovor Medzinárodnej organizácie práce o domorodom a kmeňovom obyvateľstve v nezávislých krajinách* č. 169 z roku 1989 rieši otázku práv k prírodným zdrojom v čl. 15, avšak závery z tohto ustanovenia môžu byť dvojznačné. Dohovor MOP č. 169 na jednej strane uznáva, že „*práva obyvateľstva týkajúce sa prírodných zdrojov týkajúcich sa ich území majú byť osobitne ochránené*“⁵⁷, avšak na druhej strane umožňuje štátom ponechať si vlastníctvo minerálov a podzemných zdrojov, alebo práva k iným zdrojom týkajúcich sa takýchto území; v takomto prípade majú štáty povinnosť konzultovať nakladanie s takýmito zdrojmi z pohľadu či a do akej miery ťažba alebo využívanie týchto zdrojov ohrozí práva pôvodného obyvateľstva⁵⁸. Súčasne má dané obyvateľstvo právo na podiel na benefitoch z takejto ťažby a právo na kompenzáciu škôd spôsobenou využívaním prírodných zdrojov.⁵⁹ Presnejšiu definíciu poskytol Medziamerický súd pre ľudské práva v prípade *Saramakov*, podľa ktorého prírodnými zdrojmi požívajúcimi osobitnú ochranu sú „*tie prírodné zdroje, ktoré sú tradične používané a potrebné pre samotné prežitie, rozvoj a pokračovanie spôsobu života daného obyvateľstva*.“⁶⁰ Podobne sa k danej otázke vyjadrila Africká komisia pre ľudské práva vo veci *Endoroisov*, v ktorom odkázala na prípad *Saramakov*. Africká komisia pre ľudské práva nezistila v zmysle kritérií definovaných v prípade *Saramakov*, väzbu Endoroisov na rubín ktorý mal byť ťažený na ich území, a preto porušenie Kene spočívalo v neposkytnutí kompenzácie za znečistenie alebo poškodenie ich území.⁶¹

Z uvedených dôvodov možno prísť k záveru, že domorodé obyvateľstvo požíva nárok na prírodné zdroje, ku ktorým „kultúrnu“ väzbu, a teda o suverenite nad prírodnými zdrojmi možno hovoriť iba v súvislosti s týmito prírodnými zdrojmi⁶². Ak v dôsledku ťažby alebo využívania iných prírodných zdrojov na ich území príde k obmedzeniu, znečisteniu alebo poškodeniu prírodných zdrojov, ku ktorým má domorodé obyvateľstvo „kultúrnu“ väzbu, má domorodé obyvateľstvo právo na primeranú kompenzáciu. V tomto smere nadobúda trvalá suverenita nad prírodnými zdrojmi paradoxne charakter *jus cogens*, ale nie ako právo štátu ale ako záväzok štátu rešpektovať právo národov (vrátane domorodého obyvateľstva) na sebaurčenie a rešpektovať ľudské práva.⁶³ Suverenita štátu

⁵³ Inter-American Commission on Human Rights, REPORT No. 40/04, CASE 12.053. MERITS, MAY A INDIGENOUS COMMUNITIES OF THE TOLEDO DISTRICT, BELIZE, Oct. 12, 2004.

⁵⁴ Inter-American Commission on Human Rights, REPORT N° 75/02, CASE 11.140, MARY AND CARRIE DANN, UNITED STATES, December 27, 2002.

⁵⁵ Podrobnejšie aj BARRERA-HERNÁNDEZ, Lila. Sovereignty over natural resources under examination: the Inter-American system for human rights and natural resource allocation. In *Annual Survey of International and Comparative Law*, 2006, roč. 12, č. 1. [online]. Dostupné na internete: <<http://digitalcommons.law.ggu.edu/annlsurvey/vol12/iss1/4>>

⁵⁶ ENYEW, ref. 44, s. 222-245.

⁵⁷ Dohovor MOP č. 169, čl. 15 ods. 1.

⁵⁸ Dohovor MOP č. 169, čl. 15 ods. 2.

⁵⁹ Dohovor MOP č. 169, čl. 15 ods. 2.

⁶⁰ Saramaka People v. Suriname (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), IACtHR, Case No. 172 [2007], bod 122.

⁶¹ Endorois Welfare Council v. Kenya [2009] AfComHPR, communication No. 279/2003 [25. novembra 2009], bod 268.

⁶² ENYEW, ref. 44, s. 222-245.

⁶³ SORNARAJAH, M. *The International Law on Foreign Investment*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

nad prírodnými zdrojmi je teda obmedzená suverenitou obyvateľstva a národov nad prírodnými zdrojmi.

Vyššie uvedená rozsiahla analýza je relevantná pre vzťah štátu a koncesionára, keďže definuje možné limity platnosti kontraktu medzi štátom a ťažobnou spoločnosťou.

STABILIZAČNÉ KLAUZULY A ICH VÝZNAM A PLATNOSŤ

Z pohľadu dodržiavania koncesných zmlúv majú osobitý význam tzv. stabilizačné klauzuly, v ktorých sa suverén zaväzuje nevykonávať určité úkony, obmedzovať uplatňovanie koncesie, alebo jej zrušenie, záväzok nemeniť svoju legislatívu a regulačné prostredie, respektíve nemôže tieto zmeny uplatňovať voči investorovi. Friedmann pripisoval stabilizačným klauzulám, osobitne tým, v ktorých sa štát zaviazal zdržať sa vyvlastnenia, dokonca taký význam, že ich porušenie považoval za medzinárodný delikt.⁶⁴ Mann považuje takúto klauzulu za redundantnú, keďže by bránila samotnému výkonu štátnej moci, čo považuje za neprípustné, avšak odňatie majetku bez kompenzácie má za následok medzinárodnú zodpovednosť, bez ohľadu na stabilizačnú klauzulu.⁶⁵ Stabilizačná klauzula potvrdzujúca povinnosť dodržiavať dohodu, v ktorej je obsiahnutá sa skutočne javí ako nadbytočná, pričom v súčasnosti sa za stabilizačnú klauzulu považuje najmä záväzok nemeniť regulačné prostredie na ťarchu investora/koncesionára. Stabilizačné klauzuly v širšom zmysle potom zahŕňajú (1) klauzuly obsahujúce záväzok nemeniť legislatívne a regulačné prostredie vzťahujúce sa na zmluvu (stabilizačné klauzuly v užšom zmysle) a (2) klauzuly obsahujúce záväzok, že štát nezmení zmluvu ako takú využitím svojich suverénnych práv (klauzula nedotknuteľnosti).⁶⁶

Predmetom sporov však býva aj to, v akom rozsahu je obmedzená možnosť štátu meniť voči investorovi regulačné prostredie, či sa stabilizačná klauzula vzťahuje iba na špecifikované záväzky stanovené v zmluve, alebo či stabilizačná zmluva sa vzťahuje na akékoľvek zmeny. Johnsonová a Volkov na základe známej rozhodovacej praxe arbitrážnych tribunálov prišli k záveru, že povinnosť stability regulačného prostredia sa nevzťahuje len na explicitne špecifikované okruhy, alebo aj iné ústne, či písomné dojednania, stanoviská, uistenia, či už explicitné, alebo implicitné vyplývajúce z legitímnych očakávaní investora, že podmienky, za ktorých investuje sa nemenia, o to viac, ak práve tieto podmienky boli motiváciou pre investíciu.⁶⁷ Stabilita sa ďalej nevzťahuje len na stabilitu regulačného prostredia v zmysle samotného znenia predpisov, ale vo vzťahu k aplikačnej praxi pri aplikácii nezmenených predpisov.⁶⁸ Všetky takéto regulačné zásahy sú potom ekvivalentné vyvlastneniu a štát je povinný poskytnúť primeranú náhradu.

Napokon treba pre úplnosť poznamenať, že koncesné zmluvy bývajú často zahrnuté pod „dáždnikové“ klauzuly zmlúv o ochrane investícií uzatváraných medzi

⁶⁴ FRIEDMANN, W. Some Impacts of Social Organization on International Law. In *The American Journal of International Law*, 1956, roč. 50, č. 3. [online]. [cit. 2018-08-07]. Dostupné na internete: <<https://www.jstor.org/stable/2195504>>

⁶⁵ MANN, F. A. State Contracts and State Responsibility. In *The American Journal of International Law*, 1960, roč. 54, č. 3.

⁶⁶ ERKAN, Mustafa. *International Energy Investment Law: Stability Through Contractual Clauses*. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2011.

⁶⁷ JOHNSON, Lise – VOLKOV, Oleksandr. Investor-State Contracts, Host-State „Commitments“ and the Myth of Stability in International Law. In *The American Review of International Arbitration*, 2013, roč. 24, č. 3.

⁶⁸ Tamže.

štátmi, kedy je koncesná zmluva označená za formu investície. V takomto prípade koncesia získava ochranu (aj) na základe takejto zmluvy.

Obsah stabilizačných klauzúl sa vývojom hospodárskej a politickej situácie menil. Najstaršou verziou stabilizačných klauzúl bolo úplne „zmrazenie“ zákonov a nariadení vzťahujúcich sa na koncesiu⁶⁹. Postupne sa od takýchto tradičných foriem stabilizačných klauzúl upúšťa, a to najmä z nasledujúcich dôvodov: (1) klasický prístup nepripúšťa ústavný poriadok hostiteľskej krajiny; (2) zvýšenie kapacít domácich ťažobných spoločností a nárast cien surovín znižuje vyjednávaciu silu zahraničných ťažobných spoločností; (3) hostiteľské štáty sú si čoraz viac uvedomujú potrebu zachovať si právo na reguláciu, osobitne v oblasti životného prostredia. Na základe flexibility stabilizačnej klauzuly potom možno identifikovať nasledujúce skupiny stabilizačných klauzúl:

- (1) *klasické zmrazujúce klauzuly* – na zmluvu a koncesiu sa budú vzťahovať tie zákony a predpisy, ktoré boli účinné v čase uzatvorenia zmluvy;
- (2) *stanovená ekonomická rovnováha* – pri zmene legislatívy zmluva zostáva v platnosti a na koncesionára sa vzťahujú nové predpisy, avšak ak nové predpisy majú vplyv na stabilizačné ustanovenia, zmluva je automaticky zmenená bez ďalšieho rokovania predpísaným spôsobom tak, aby sa obnovila ekonomická rovnováha medzi stranami, pričom táto rovnováha môže byť nastolená napríklad priamou kompenzáciou, predĺžením platnosti koncesie, či znížením daní, či iných poplatkov spojených s danou aktivitou⁷⁰;
- (3) *nešpecifikovaná ekonomická rovnováha* – pri zmene legislatívy zmluva zostáva v platnosti a na koncesionára sa vzťahujú nové predpisy, avšak ak nové predpisy majú vplyv na stabilizačné ustanovenia, zmluva je automaticky zmenená tak, aby sa obnovila ekonomická rovnováha medzi stranami, avšak zmluva nešpecifikuje túto zmenu, ktorá má byť výsledkom rokovania;⁷¹
- (4) *vyjednávaná ekonomická rovnováha* – pri zmene legislatívy zmluva zostáva v platnosti a na koncesionára sa vzťahujú nové predpisy, avšak ak nové predpisy majú vplyv na stabilizačné ustanovenia, zmluva je automaticky zmenená, pričom cieľom rokovania by malo byť nastolenie ekonomickej rovnováhy;⁷²
- (5) *hybridná klauzula* – zahŕňajú znaky „zmrazovacej“ klauzuly ako aj znaky klauzuly „ekonomickej rovnováhy“, napríklad sa zmrazuje legislatíva týkajúca sa investície, či

⁶⁹ Tento typ stabilizačnej klauzuly sa napríklad vyskytoval v zmluvách s Líbyou v 70. rokoch 20. storočia, avšak takéto klauzuly dodnes obsahujú zmluvy uzatvorené Angolou, Kambodžou, Guayanou, Irakom, Kazachstanom, Maltou, Poľskom, či Tuniskom (CAMERON, Peter D. *Stabilisation in Investment Contracts and Changes of Rules in Host Countries: Tools for Oil & Gas Investors* [online] [cit. 2018-08-09.]. Dostupné na internete: <<https://www.international-arbitration-attorney.com/wp-content/uploads/arbitrationlaw4-Stabilisation-Paper.pdf>>)

⁷⁰ OSHIONEBO, Evaristus. Stabilization Clauses in Natural Resource Extraction Contracts: Legal, Economic and Social Implication for Developing Countries. In *Asper Review*, 2010, roč. 10.

⁷¹ Napríklad klauzula v modelovej zmluve autonómnej Kurdskej oblasti v Iraku: „Ak kedykoľvek po dátume účinnosti nastane zmena v právnom, fiškálnom a / alebo ekonomickom rámci podľa zákona o Kurdskej oblasti alebo inom práve uplatniteľnom v Kurdskej oblasti alebo na jej územie, ktoré negatívne ovplyvňuje DODÁVATEĽA, (...) , zmluvné podmienky sa zmenia tak, aby obnovili DODÁVATEĽOVU, (...) rovnakú celkovú ekonomickú situáciu (...), a to takú, v akej by sa táto osoba nachádzala, ak nedošlo k takejto zmene právneho, fiškálneho a / alebo hospodárskeho rámca.“ (citované podľa OSHIONEBO, ref. 70, s. 1-33.)

⁷² PATE, Thomas J. Evaluating Stabilization Clauses in Venezuela's Strategic Association Agreements for Heavy-Crude Extraction in the Orinoco Belt: The Return of a Forgotten Contractual Risk Reduction Mechanism for the Petroleum Industry. In *University of Miami Inter-American Law Review*, 2009, roč. 40, č. 2. [online]. Dostupné na internete: <[http://repository.law.miami.edu/umialr/vol40/iss2/11](http://repository.law.miami.edu/umialrAvailableat:http://repository.law.miami.edu/umialr/vol40/iss2/11)>

projektu ako takej, a vo vzťahu k daniam a iným poplatkom sa prijíma flexibilnejší prístup.⁷³

Čo sa týka rozsahu stabilizačnej klauzuly, môže sa týkať celého regulačného rámca⁷⁴, alebo sa môže týkať len niektorých oblastí právnych predpisov, napríklad daňových.⁷⁵

Samotná platnosť stabilizačných klauzúl bola spochybňovaná vo viacerých sporoch medzi koncesionárom a štátom, a to najmä v súvislosti s odkazom na suverenitu nad prírodnými zdrojmi, ktoré štáty považovali za *jus cogens*. Ako už bolo uvedené vyššie, trvalá suverenita nad prírodnými zdrojmi nebráni uzatváraniu zmlúv, ktoré sa týkajú nakladaniu s týmito zdrojmi. Stabilizačné klauzuly však nesmú byť v rozpore s uznávanými pravidlami *jus cogens*, ako napríklad ochrana ľudských práv.

Arbitrážne tribunály neupreli štátu možnosť meniť regulačné prostredie, avšak zaoberali sa účinkami týchto zmien na koncesionára.⁷⁶ Tribunály⁷⁷ však nemali pochybnosť o platnosti záväzkov štátov, a teda prišli k záveru, že štát môže dobrovoľne poskytnúť záväzok spočívajúci v neuplatňovaní určitých svojich suverénnych práv voči druhej zmluvnej strane (koncesionárovi), a teda nemôže meniť jednostranne podmienky zmluvy prostredníctvom legislatívy alebo iných opatrení.⁷⁸ Stabilizačné klauzuly síce obmedzujú výkon suverénnych práv štátu, avšak tak ako samotné koncesné zmluvy nepredstavujú popretie suverenity ako takej. Dokonca ani „zmrazovacie“ klauzuly v konečnom dôsledku nebránia prijatiu legislatívy ako takej, zakladajú len právo investora na kompenzáciu zhoršeného postavenia.

V niektorých krajinách boli však takéto klauzuly vnímané ako protiústavné, keďže obmedzovali zákonodarnú moc daných štátov⁷⁹, čo následne môže obmedziť ich vykonateľnosť v budúcnosti. Preto Cameron odporúča dbať na to, aby stabilizačné klauzuly neboli v rozpore s ústavným poriadkom hostiteľskej krajiny⁸⁰. Obdobný prístup napokon platí napokon aj v prípade medzinárodných zmlúv, kedy sa štát nemôže dovoľávať neplatnosti medzinárodnej zmluvy s odkazom na vnútroštátny právny poriadok, okrem prípadov *prima facie* rozporu s ústavou a zneužitia právomocí.⁸¹

Problematika stabilizačných klauzúl je blízka problematike nepriameho vyvlastnenia, respektíve regularegulačné vyvlastnenia a práva na reguláciu, ktoré bývajú obsiahnuté aj v medzinárodných zmluvách o ochrane investícií analyzovaných v ďalšej časti. V oboch prípadoch sú stabilizačné klauzuly ako aj zmluvy o ochrane investícií kritizované, že bránia štátom efektívne zavádzať a zvyšovať ľudskoprávne⁸², pracovnoprávne a environmentálne štandardy, respektíve ich môžu zavádzať iba pod hrozbou náhrady škody koncesionárovi/investorovi. V súvislosti s právnymi účinkami a ich významom stabilizačných klauzúl sa objavujú protichodné názory. Na jednej strane stabilizačné klauzuly nemajú právny význam, keďže *pacta sunt servanda* platí vo vzťahu k zmluve aj bez stabilizačnej klauzuly a uplatnenie pravidiel nepriameho vyvlastnenia

⁷³ OSHIONEBO, ref. 70, s. 1-33.

⁷⁴ Napríklad vo veci *LIAMCO*: „Táto koncesia bude po celú dobu jej platnosti vykladaná v súlade s Ropným zákonom a nariadeniami účinnými v deň uzatvorenia dohody o zmene (...). Akákoľvek zmena a doplnenie alebo zrušenie takýchto nariadení neovplyvní bez jej súhlasu zmluvné práva spoločnosti“. (ref. 33.)

⁷⁵ Napríklad Mopani Copper Mines PLC, Mufulira-Nkana, Concession, 2000. In *Resource Contracts*.

⁷⁶ Napríklad *Aramco*.

⁷⁷ Napríklad vo veci *Aramco*, *Topco*, *AGIP/Kongo*.

⁷⁸ PATE, ref. 72, s. 347-381.

⁷⁹ Napríklad Nigéria (OSHIONEBO, ref. 70, s. 1-33.)

⁸⁰ CAMERON, ref. 69.

⁸¹ *Viedenský dohovor o zmluvnom práve*, čl. 46.

⁸² SHERBERG, Andrea. *Stabilization Clauses and Human Rights A research project conducted for IFC and the United Nations Special Representative of the Secretary-General on Business and Human Rights*.

chráni podnikateľa pred neočakávanými zmenami legislatívneho a regulačného prostredia, hoci nebránia vyvlastneniu ako takému. Význam stabilizačných klauzúl je potom skôr v sekundárnej ochrane⁸³, presnejšej špecifikácii záväzkov štátov a podmienkam kompenzácie.

ZMLUVY O VZÁJOMNEJ PODPORE A OCHRANE INVESTÍCIÍ

Zmluvy o vzájomnej podpore a ochrane investícií (ďalej aj len „zmluva o ochrane investícií“) sú zmluvy uzatvorené podľa medzinárodného práva uzatvorené medzi dvoma alebo viacerými štátmi, ktoré ustanovujú režim zahraničných investícií uskutočnených na ich území fyzickými osobami a právnickými osobami, ktoré sú príslušníkom iného zmluvného štátu.⁸⁴ Tieto zmluvy môžu byť dvojstranné, mnohostranné, respektíve takéto klauzuly môžu byť zahrnuté do iných medzinárodných zmlúv (napríklad dohôd o voľnom obchode). Podľa Guzmana mali pre uzatváranie zmlúv o ochrane investícií väčšiu motiváciu menej rozvinuté krajiny, hoci obmedzovali ich práva a znevýhodňovali ich voči investorom.⁸⁵ Dôvodom má byť náhrada kredibility týchto krajín vzhľadom na spochybňovanie záväzkov vyplývajúcich z priamych zmlúv medzi investorom a hostiteľským štátom. V súčasnej dobe strata kredibility hostiteľských štátov, vzhľadom na to, že viacero štátov spochybňuje aj svoje medzinárodné záväzky vyplývajúce zo zmlúv o ochrane investícií.⁸⁶

Ochrana investícií, respektíve nezhoršenie ich stavu, je síce vzájomným záväzkom medzi štátmi uzatvárajúcimi zmluvu o ochrane investícií, avšak jej priamym beneficiarym je investor. Za kľúčové inštitúty možno v zmluvách o ochrane investícií považovať najmä zásadu spravodlivého zaobchádzania, zákaz vyvlastnenia bez náhrady, stabilizačné klauzuly, rozhodcovskú doložku podriaďujúcu spory medzi investorom a hostiteľským štátom inému orgánu urovnávania sporov, ako sú súdy hostiteľského štátu.

Rozhodcovská doložka, ktorá je súčasťou takejto zmluvy a na základe ktorej má investor právo priamo sa obrátiť na arbitrážny tribunál v prípade, ak jeho práva ako investora boli porušené, predstavuje odklon od konštrukcie medzinárodného práva, kedy sa jednotliviec mohol domáhať práv voči inému štátu len prostredníctvom diplomatickej ochrany. Na základe toho má investor možnosť ignorovať jurisdikciu hostiteľského štátu a nie je závislý na tom, či hostiteľský štát uznáva jeho nároky,⁸⁷ a dokonca aj bez toho, aby bol na domáhaní sa práv investora nejakým spôsobom zainteresovaný domovský štát investora. Preto podľa Alvareza investor uplatňuje svoje vlastné subjektívne práva, ktoré mu vznikli na základe zmluvy o ochrane investícií z vôle zmluvných strán – štátu, a nie práva svojho domovského štátu⁸⁸, čo možno považovať za typický príklad medzinárodnej

⁸³ ERKAN, ref. 66.

⁸⁴ BĚLOHLÁVEK, Alexander J. *Ochrana přímých zahraničních investic v Evropské unii*. Praha: C.H.Beck, 2010, 388 s.

⁸⁵ GUZMAN, Andrew T. Why LDCs Sign Treaties That Hurt Them: Explaining the Popularity of Bilateral Investment Treaties. In *Virginia Journal of International Law*, 1997, roč. 38. [online]. [cit. 2018-08-06]. Dostupné na internete: <<http://scholarship.law.berkeley.edu/facpubs>>

⁸⁶ WICK, Diana Marie. The Counter-Productivity of ICSID Denunciation and Proposals for Change. In *The Journal of International Business and Law*, 2012, roč. 11, č. 2. [online]. [cit. 2018-08-09]. Dostupné na internete: <<https://law.yale.edu/sites/default/files/documents/pdf/11JIntlBusL239.pdf>>

⁸⁷ ALVAREZ, Jose E. Are Corporations "Subjects" of International Law? In *Santa Clara Journal of International Law*, 2011, roč. 9, č. 1. [online]. Dostupné na internete: <http://www.law.nyu.edu/sites/default/files/ECM_PRO_069097.pdf>

⁸⁸ ALVAREZ, ref. 87, s. 1-36.

subjektivity.⁸⁹ Túto subjektivitu možno odvodiť aj od toho, že (1) konanie sa začína z vôle investora, a to bez ohľadu na vôľu a záujmy domovského štátu⁹⁰, (2) nie je potrebné aby investor vyčerpал domáce prostriedky na nápravu, čím sa odlišuje od diplomatickej ochrany⁹¹, (3) náhrada škody sa odvodzuje od ujmy spôsobenej investorovi, nie od ujmy spôsobenej domovskému štátu investora, pričom tieto ujmy sú od seba odlišné⁹² a (4) ak by investor vykonával „len“ oprávnenia štátu a v mene štátu, uznanie subrogácie⁹³ v zmluvách o ochrane investícií by nemalo zmysel⁹⁴.

Krehkosť medzinárodnoprávneho postavenia podnikateľa-investora, ktoré závisí od uplatňovaní zmluvy o ochrane investícií sa poslednom období prejavila v súvislosti s politikou niektorých krajín Latinskej Ameriky. Bolívia (2006), Ekvádor (2009) a Venezuela (2012) odstúpili od *Dohovoru o riešení sporov z investícií medzi štátmi a občanmi druhých štátov*, aby zabránili hroziacim arbitrážam zo strany investorov. Faktom však je, že odstúpenie od ICSID neznamena stratu práv investorov vyplývajúcich zo samotných zmlúv o ochrane investícií, pričom investorom sú ponechané alternatívne spôsoby arbitráže. Viaceré krajiny Latinskej Ameriky zvažujú vypovedanie dvojstranných zmlúv o ochrane investícií, avšak ako upozorňuje Wicková, nemalo by to želaný efekt na dané krajiny. Je síce pravdou, že Brazília neuzatvorila žiadnu dvojstrannú dohodu o ochrane investícií a ani USA a západoeurópske krajiny nemajú navzájom takéto, avšak toto nie je argumentom v prípade, ak zmluvy majú vyvážiť politické a právne riziko daných krajín, a teda uzatvorenie zmluvy a potom vypovedanie je pre investora horší signál, ako neuzatvorenie zmluvy vôbec.⁹⁵ Ďalším príkladom praktiky smerujúcej k obmedzeniu práv investora vyplývajúcich zo zmluvy o ochrane investícií je politika Venezuely. Podľa venezuelskej ústavy z roku 1999 sa zdroje uhľovodíkov považujú za verejné vlastníctvo, ktoré je nescudziteľné a neprevoditeľné a ropný priemysel má strategický charakter pre štát. Podľa venezuelských zákonov sú z arbitráže vyňaté spory týkajúce sa funkcií štátu alebo verejnoprávnych subjektov. Keďže podľa názoru Venezuelského Najvyššieho súdu, ktorý odmietol vykonanie rozhodcovského nálezu,

⁸⁹ Podrobnejšie napríklad aj VALUCH, Jozef. Postavenie jednotlivca v oblasti ochrany medzinárodných investícií. In *Právna a ekonomická dimenzia slobody jednotlivca v súčasnom európskom a medzinárodnom práve*. Bratislava: Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2013, s. 138-146. ISBN 978-80-7160-352-8.

⁹⁰ Corn Products International, Inc. v. United Mexican States (ICSID Case No. ARB(AF)/04/1), Decision on Responsibility (January 15, 2008), bod 173.

⁹¹ BRAUN, Tillmann Rudolf. *Globalization-driven Innovation: The Investor as a Partial Subject in Public International Law – An Inquiry into the Nature and Limits of Investor Rights*. [online]. Dostupné na internete: <www.JeanMonnetProgram.org>

⁹² „Práva alebo záujmy jednotlivca, ktorých porušenie spôsobuje škodu, sú vždy v inej rovine ako práva patriace štátu, ktoré môžu byť porušené rovnakým konaním. Škoda, ktorú utrpela fyzická osoba, teda nikdy nie je totožná s tou, ktorú utrpí štát; môže len poskytnúť vhodný rámec na výpočet odškodnenia štátu.“ Chorzów Factory-Fall (Germany v. Poland), Merits, 13. September 1928, PCIJ Series A, No. 17 (1928), ods. 28.

⁹³ Napríklad „1. Ak zmluvná strana alebo ktorákoľvek jej agentúra uskutoční platbu ktorémukolvek zo svojich investorov na základe záruky alebo poistnej zmluvy uzavretej ohľadne investície, druhá zmluvná strana je povinná uznať platnosť subrogácie v prospech takej zmluvnej strany alebo jej agentúry na akékoľvek právo alebo právny titul v držbe investora.

2. Zmluvná strana alebo ktorákoľvek jej agentúra, ktorá realizuje subrogáciu na práva investora v súlade s odsekom 1 tohto článku, má za každých okolností nárok na rovnaké práva, aké má investor, vzhľadom na príslušnú investíciu a s ňou súvisiace výnosy. Takéto práva môže uplatňovať zmluvná strana alebo ktorákoľvek jej agentúra alebo investor; ak ho tak zmluvná strana alebo ktorákoľvek jej agentúra splnomocní.“ (Zmluva medzi Slovenskou republikou a Kanadou o podpore a ochrane investícií z 20. júla 2010, čl. VIII).

⁹⁴ BRAUN, ref. 91.

⁹⁵ WICK, ref. 86, s. 239-292.

nemožno predložiť na arbitráž zmluvy, ktoré sa týkajú verejného záujmu, majú priamy dopad na rozvoj štátu alebo priamy dopad na venezuelské bohatstvo, fakticky tak zablokoval možnosť efektívnej arbitráže v ropnom priemysle. Hoci vnútroštátnym právom nemôže Venezuela zabrániť arbitrážam ako takým, keďže vyplývajú z medzinárodnej zmluvy, môže však efektívne brániť ich vykonaniu na teritóriu Venezuely.⁹⁶

STABILIZAČNÉ KLAUZULY A PRÁVO NA REGULÁCIU

Zmluvy o ochrane investícií sú okrem iného kritizované z toho dôvodu, že fakticky brzdia pokrok v sociálnej a environmentálnej oblasti, keďže aj akékoľvek takéto opatrenie je možné považovať za regulačné opatrenie s účinkom ekvivalentným vyvlastneniu.⁹⁷

Bez ohľadu na diskusiu o uplatňovaní legitímnych regulačných opatrení a otázok očakávania zmeny regulačného prostredia, faktom je, že investor má právo na stabilitu regulačného prostredia v súlade so zmluvou, ktorú uzatvoril jeho domovský štát s hostiteľským štátom, čím je minimálne voči takýmto investorom obmedzená suverenity hostiteľského štátu, respektíve hostiteľský štát môže uskutočniť regulačné zmeny len pod podmienkou kompenzácie investorov.

Medzinárodné obyčajové právo priznáva štátom právo regulovať svoje vnútorné právne prostredie nediskriminačne a vo verejnom záujme bez ohľadu na to, že sa tým spôsobí ujma domácim a zahraničným investorom. Štáty navzájom a štáty a súkromnoprávne subjekty sa môžu dohodnúť na definícii pojmu nepriame vyvlastnenie a jeho rozsahu. Podľa medzinárodného obyčajového práva aj nepriame vyvlastnenie zakladá nárok investora na kompenzáciu a to, či opatrenie štátu predstavuje nepriame vyvlastnenie závisí od jeho podstaty a nie formy.⁹⁸ Nepriame vyvlastnenie (regulačné vyvlastnenie) je právne odlišné od porušenia iných pravidiel chrániacich investorov. Konanie štátu môže porušiť zásadu riadneho a spravodlivého zaobchádzania⁹⁹ bez toho, aby išlo o nepriame vyvlastnenie, k nepriamemu vyvlastneniu môže prísť aj bez porušenia minimálnych štandardov stanovených v zmluve, alebo konanie môže naplniť viaceré skutkové podstaty naraz (napríklad konanie porušujúce povinnosť riadneho a spravodlivého zaobchádzania, ktoré má za následok nepriame vyvlastnenie). Navyše nepriame vyvlastnenie je právne odlišné od „dáždnikovej klauzuly“ alebo stabilizačnej klauzuly. Avšak Dolzer poznamenáva, že porušenie riadneho a spravodlivého zaobchádzania býva často tvrdené aj v konaniach o nepriamom vyvlastnení na posilnenie prípadu „*colorandi causa*“.¹⁰⁰ Hoci ako demonštruje Ratner, nepanuje jednota pri výklade

⁹⁶ Podrobnejšie napríklad WITTEN, Emily A. Arbitration of Venezuelan Oil Contracts : a Losing Strategy ? In *Texas Journal of Oil, Gas And Energy Law*, 2008, roč. 4, č. 1.

⁹⁷ STIGLITZ, Joseph E. Regulating Multinational Corporations: Towards Principles of Cross-Border Legal Frameworks in a Globalized World Balancing Rights with Responsibilities. In *American University International Law Review*, 2007, roč. 23, č. 3. [online]. Dostupné na internete: <<https://digitalcommons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1025&context=auilr>>

⁹⁸ RATNER, Steven R. Regulatory Takings in Institutional Context: Beyond the Fear of Fragmented International Law. In *The American Journal of International Law*, 2008, roč. 102, č. 3. [online]. [cit. 2018-08-07]. Dostupné na internete: <<https://www.jstor.org/stable/pdf/20456640.pdf>>

⁹⁹ K typom tejto zásadnej klauzuly v zmluvách o ochrane investícií napríklad UNITED NATIONS CONFERENCE ON TRADE AND DEVELOPMENT. *Fair and Equitable Treatment. UNCTAD Series on Issues in International Investment Agreements II* New York, Geneva: UNITED NATIONS, 2012. [online]. [cit. 2018-08-09]. Dostupné na internete: <http://unctad.org/en/Docs/unctaddiaeia2011d5_en.pdf>

¹⁰⁰ DOLZER, Rudolf. Fair and Equitable Treatment: A Key Standard in Investment Treaties. In *The International Lawyer*, 2005, roč. 39, č. 1. [online]. [cit. 2018-08-09]. Dostupné na internete: <<https://files.pca-cpa.org/bi-c/1. Investors/4. Legal Authorities/CA108.pdf>>

a podmienkach aplikácie nepriameho vyvlastnenia,¹⁰¹ je ustálené, že nie každé porušenie zmluvy o ochrane investícií predstavuje nepriame vyvlastnenie, ale iba prijatie takých predpisov, ktoré majú za následok znemožnenie používania, užívania alebo nakladania s investíciou, či už dočasne alebo trvalo.¹⁰² Okrem tohto testu, prax arbitrážnych tribunálov doplnila analýzu nároku vyplývajúceho z údajného regulačného vyvlastnenia o určenie, „či takéto opatrenia sú odôvodnené vo vzťahu k ich cieľu, odňatiu ekonomických práv a legitímnym očakávaniam toho, kto utrpel z dôvodu takéhoto odňatia“.¹⁰³ Práve definovanie „legitímnych očakávaní“ sa stalo kľúčovým nie len pri posudzovaní riadneho a spravodlivého zaobchádzania, ale aj vo vzťahu k nepriamemu regulačnému vyvlastneniu. Treba však dodať, že s týmto názorom sa všetky tribunály nestotožnili, napríklad ad hoc výbor pre preskúmanie vo veci *MTD/Čile* uviedol, že „zjavné odvolávanie sa tribunálu vo veci *TECMED* na očakávania zahraničného investora ako na zdroj povinností hostiteľského štátu (ako je povinnosť kompenzovať vyvlastnenie) je sporné. Povinnosti hostiteľského štátu voči zahraničným investorom vyplývajú z podmienok platnej investičnej zmluvy a nie z akejkoľvek sady očakávaní, ktoré investori môžu mať alebo tvrdia, že majú. Tribunál, ktorý sa snažil vytvoriť z týchto očakávaní súbor práv odlišných od tých, ktoré sú obsiahnuté alebo vykonateľné v rámci BIT, by mohol veľmi dobre prekročiť svoje právomoci, a ak by boli rozdiely podstatné, mohlo to byť zjavným prekročením právomoci“.¹⁰⁴

Arbitrážne tribunály sa snažili stanoviť určité štandardy definovania podmienok legitímnych očakávaní, avšak tak ako v prípade aj iných oblastí medzinárodných arbitráží nie je vždy postup jednotný.¹⁰⁵ Vo veci *Parkerings/Litva* tribunál deklaroval právo štátov na reguláciu a limitoval rozsah legitímnych očakávaní: „Je nepopierateľné právo a výsada každého štátu vykonávať svoju suverénnu legislatívnu moc. Štát má právo prijímať, upravovať alebo zrušiť zákon podľa vlastného uváženia. S výnimkou existencie dohody, vo forme stabilizačnej doložky alebo inak, nie je možné vznášať námietky voči prijatým zmenám týkajúcich sa regulačného rámca existujúceho v čase, keď investor investoval“.¹⁰⁶ Ešte vyšší štandard bol nastavený vo veci *Toto/Libanon*: „V prípade neexistencie stabilizačnej doložky alebo podobného záväzku, ktorý nebol v danom prípade udelený, zmeny v regulačnom rámci by mohli byť považované za porušenia povinnosti poskytnúť úplnú ochranu a rovné a spravodlivé zaobchádzanie len v prípade drastického alebo diskriminačného zmenou podstatných prvkov transakcie“.¹⁰⁷ Ďalej investor musí očakávať, že legislatíva sa bude meniť, a teda svoje legitímne očakávania musí podriadiť aj

¹⁰¹ RATNER, ref. 98.

¹⁰² DE LUCA, Anna. Indirect Expropriations and Regulatory Takings: what Role for the “Legitimate Expectations” of Foreign Investors? In SACERDOTI, G. et al. (ed.). *General interests of Host States in International Investment Law*, Cambridge: Cambridge University Press, 2014. [online]. [cit. 2018-08-09]. Dostupné na internete: <<http://ssrn.com/abstract=2524925>>

¹⁰³ Técnicas Medioambientales Tecmed, S.A. v. The United Mexican States, ICSID Case No. ARB (AF)/00/2, Award, 29 May 2003, bod 122.

¹⁰⁴ MTD Equity Sdn. Bhd. and MTD Chile S.A. v. Republic of Chile, ICSID Case No. ARB/01/7, Decision on Annulment, 21 March 2007, bod 67.

¹⁰⁵ Ako príklad možno uviesť spory vo veciach týkajúcich sa CME a Českej republiky (Lauder v. Czech Republic, Sept. 3, 2001, (Final Award) a CME v. Czech Republic, Case T 8735-01 (Svea Ct. App., Sept. 13, 2001) (Swe.)), kde v prípade toho istého skutkového stavu prišli k rozdielnym záverom týkajúcim sa tej istej investície a toho istého konania českých orgánov (DOLZER, Fair and Equitable Treatment: A Key Standard in Investment Treaties, s. 94.)

¹⁰⁶ Parkerings-Compagniet AS v Lithuania, ICSID Case No ARB/05/8, Award (11 September 2007), ods. 323.

¹⁰⁷ Toto Construzioni Generali SpA v Republic of Lebanon, ICSID Case No ARB/07/12, Award (7 June 2012), ods. 244.

spoločenskému vývoju, posilňovaniu ochrany životného prostredia, ochrany ľudských práv, či pracovnoprávných štandardov, a teda investor musí vziať do úvahy „*všetky okolnosti vrátane nielen skutočností týkajúcich sa investície, ale aj politické, sociálno-ekonomické, kultúrne a historické podmienky prevládajúce v hostiteľskom štáte.*“ (Duke Energy/Ekvádor).¹⁰⁸ Osobitným prípadom zmien v štáte je hospodárska kríza, vo vzťahu ku ktorej tribunál vo veci *El Paso/Argentína* uviedol „*Nikto nemôže legitímne očakávať, že právny rámec zostane nezmenený vzhľadom na extrémne vážnu hospodársku krízu. Žiadny rozumný investor nemôže mať takéto očakávanie, pokiaľ k nemu nedôjde na základe veľmi konkrétnych záväzkov, alebo pokiaľ zmena právneho rámca je úplná.*“¹⁰⁹ Okrem samotnej podstaty legitímnych očakávaní, teda akú kvalitu regulačného rámca môže investor očakávať, predmetom sporov je aj kvalita záväzkov a vyhlásení hostiteľských štátov, na základe ktorých investori odvodzujú svoje očakávania, napríklad zmluvy, neformálne vyhlásenia, špecifickosť týchto vyhlásení.¹¹⁰

Z dôvodu nejednoznačnosti praxe arbitrážnych tribunálov, ako aj pod vplyvom domáceho politického tlaku, začali štáty zahŕňať do svojich dohôd o ochrane investícií klauzuly o explicitnom práve na reguláciu, a to buď vo všeobecnosti, alebo v špecifikovanom rozsahu. Takéto klauzuly možno považovať za opak stabilizačných klauzúl, keďže štáty explicitne deklarujú svoj úmysel prispôbovať svoju legislatívu, pričom takéto zmeny sa nepovažujú za porušenie dohody o ochrane investícií. Zahraniční investori sú potom postavení na roveň domácich investorov a sú povinní rovnako znášať regulačné zmeny, ako aj dôsledky zmien hospodárskej, politickej alebo sociálnej situácie.

Ako príklad zavedenia explicitných ustanovení o práve na reguláciu možno uviesť CETA¹¹¹.¹¹² Keďže pri už jej uzatváraní sa objavovali námietky týkajúce sa zraniteľnosti európskych ľudskoprávných, environmentálnych a pracovnoprávných štandardov, napríklad s poukázaním na prípady vo veci Vattenfall, TransCanada, PhilipMorris alebo Bilcon¹¹³, bola prijatá „Spoločná listina o výklade“¹¹⁴, ktorá sa práve orientovala na problematiku ochrany investícií, vrátane práva na reguláciu. Podľa tejto spoločnej listiny o výklad „*Dohodou CETA sa zachováva schopnosť Európskej únie a jej členských štátov a Kanady prijímať a uplatňovať vlastné zákony a právne predpisy, ktoré regulujú ekonomickú činnosť vo verejnom záujme, s cieľom dosiahnuť legitímne ciele verejnej politiky, ako je ochrana a podpora verejného zdravia, sociálnych služieb, verejného vzdelávania, bezpečnosti, životného prostredia, verejnej morálky, sociálnej ochrany alebo*

¹⁰⁸ Duke Energy Electroquil Partners and Electroquil SA v Republic of Ecuador, ICSID Case No ARB/04/19, Award (18 August 2008), ods. 340.

¹⁰⁹ El Paso v Argentine Republic, ICSID Case No ARB/03/15, Award (31 October 2011), ods. 374.

¹¹⁰ POTESŤA, Michele. Legitimate Expectations in Investment Treaty Law: Understanding the Roots and the Limits of a Controversial Concept. In *ICSID Review*, 2013, roč. 28, č. 1. [online]. [cit. 2018-08-09]. DOI: 10.1093/icsidreview/sis034.

¹¹¹ Komplexná hospodárska a obchodná dohoda (CETA) medzi Kanadou na jednej strane a Európskou úniou a jej členskými štátmi na strane druhej (Ú. v. EÚ L 11, 14.1.2017, s. 23 – 1079).

¹¹² Obsah tejto kapitoly bol čiastočne publikovaný v článkoch BLAŽO, Ondrej. Abuse of law and foreign investment. In *Milníky práva v stredoeurópskom priestore 2017*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2017, s. 11-17. ISBN 978-80-7160-445-7; BLAŽO, Ondrej. (Possible) impact of CETA on creation of law. In *Bratislava law review*, 2017, roč. 1, č. 1.

¹¹³ Podrobnejšie k týmto prípadom a hrozbám napríklad CINGOTTI, N. et al. *Investment Court System put to the test. New EU proposal will perpetuate investors' attacks on health and environment*. Amsterdam/Brussels/Berlin/Ottawa: Canadian Centre for Policy Alternatives, Corporate Europe Observatory, Friends of the Earth Europe, Forum Umwelt und Entwicklung (German Forum on Environment & Development), the Transnational Institute, 2016. [online]. Dostupné na internete: <<https://www.tni.org/en/publication/investment-court-system-put-to-the-test>>

¹¹⁴ Spoločná listina o výklade Komplexnej hospodárskej a obchodnej dohody (CETA) medzi Kanadou a Európskou úniou a jej členskými štátmi (Ú. v. EÚ L 11, 14.1.2017, s. 3 – 8).

ochrany spotrebiteľa, ochrany súkromia a údajov a podpora a ochrana kultúrnej rozmanitosti“ (bod 2). Právo na reguláciu je výslovne zakotvené aj v samotnej CETA, čím poskytuje aj určité záruky proti zneužívaniu zmien legislatívy na získanie nedôvodných kompenzácií:

*Po prvé, „[z]mluvné strany na účely tejto kapitoly opätovne potvrdzujú svoje právo vytvárať na svojom území reguláciu na splnenie legitímnych cieľov politiky, ako je ochrana verejného zdravia, bezpečnosti, životného prostredia alebo morálky, spoločenskej ochrany alebo ochrany spotrebiteľa alebo v záujme podpory a ochrany kultúrnej rozmanitosti“.*¹¹⁵

*Po druhé, je možné prijímať aj legislatívu na ťarchu investorov, keďže „...samotná skutočnosť, že zmluvná strana vytvára reguláciu, a to aj prostredníctvom zmeny svojich právnych predpisov, spôsobom, ktorý negatívne ovplyvňuje investície alebo zasahuje do očakávaní investora, a to aj pokiaľ ide o jeho očakávania zisku, nepredstavuje porušenie povinnosti...“*¹¹⁶

*Po tretie, zmluvné strany si ponechávajú právo slobodne rozhodovať o subvenciách, keďže za porušenie sa nepovažuje ani „...rozhodnutie zmluvnej strany, že neposkytne, neobnoví alebo nezachová určitú subvenciu: a) keď chýba osobitný záväzok vyjadrený v právnom predpise alebo v zmluve, že sa poskytne, obnoví alebo zachová táto subvencia, alebo b) v súlade s akýmkoľvek podmienkami, ktorými bolo podmienené poskytnutie, obnovenie alebo zachovanie tejto subvencie...“*¹¹⁷

*Po štvrté, je možné odňať subvenciu poskytnutú v rozpore s vnútroštátnym právom.*¹¹⁸

*Po piate, CETA zavádza numerus clausus zoznam konaní, ktoré predstavujú porušenie povinnosti spravodlivého a nestranného (riadneho a spravodlivého) zaobchádzania, ktorý môže byť rozšírený iba Spoločným výborom CETA; ide o konania, ktoré predstavujú: „a) odopieranie spravodlivosti v trestnoprávných, občianskoprávných alebo správnych konaniach; b) zásadné porušenie riadneho procesu vrátane zásadného porušenia transparentnosti v súdnych a správnych konaniach; c) očividnú svojvôľu; d) cielenú diskrimináciu z jasne neoprávnených dôvodov, ako sú rod, rasa, alebo náboženstvo; e) zneužívanie investorov, ako napr. donútenie, nátlak a obtiažovanie...“*¹¹⁹ Samotné porušenie vnútroštátneho práva nepredstavuje porušenie povinnosti riadneho a spravodlivého zaobchádzania *per se*.¹²⁰

*Po šieste, nediskriminačné opatrenia, ktoré sú navrhnuté s cieľom chrániť legitímne ciele verejného blaha, sa nepovažujú za vyvlastnenie „s výnimkou vzácnych prípadov, keď je dosah opatrenia alebo sústavy opatrení taký závažný z hľadiska svojho účelu, že sa javí značne neprimeraný...“*¹²¹

Z analyzovaných ustanovení je zrejmé, že EÚ a Kanada sa pokúsili znížiť manévrovací priestor pre neoprávnený nárok investora. Niektoré pojmy sú však otvorené pre ďalší výklad, ako „zjavná svojvôľa“, „zásadné porušenie riadneho postupu“, „popieranie spravodlivosti“. Na druhej strane tieto pojmy sú imanentné na princípoch právneho štátu, a preto sa musia dodržiavať pri všetkých činnostiach akcií EÚ a jej členov a v prípade porušenia týchto pravidiel si každý, vrátane investora, zaslúži kompenzáciu.

¹¹⁵ CETA, čl. 8.9 ods. 1.

¹¹⁶ CETA, čl. 8.9 ods. 2.

¹¹⁷ CETA, čl. 8.9 ods. 3.

¹¹⁸ CETA, čl. 8.9 ods. 4.

¹¹⁹ CETA, čl. 8.10 ods. 2.

¹²⁰ CETA, čl. 8.10 ods. 7.

¹²¹ CETA, Príloha 8-A ods. 7.

Zatiaľ čo riadny proces, nearbitrárnosť, právo na spravodlivé súdne konanie sú právne požiadavky na fungovanie moderného štátu, súvislosť medzi reguláciou a legitímnymi cieľmi, potreba a primeranosť regulácie je politickou otázkou fungovania štátu. Ak občania v ich konkrétnej krajine akceptujú alebo vyžadujú politiky a predpisy, ktoré nerešpektujú legitímne verejné politiky, možno ich považovať za výnimku z ochranného plášťa čl. 8.9 CETA. Opatrenie, ktoré nerešpektuje oprávnené ciele, však stále nepredstavuje porušenie práv investorov, ak nespĺňa znaky stanovené pre správanie, ktoré nie je riadne a spravodlivé alebo nespĺňa znaky vyvlastnenia.

CETA osobitne upravuje právo na reguláciu v oblasti ochrany životného prostredia a pracovnoprávných štandardov, pričom práve v týchto oblastiach možno predpokladať prehlbovanie regulácie, ktoré nemožno presne anticipovať, keďže je determinované ja vedeckým a technickým pokrokom, či kolektívnym vyjednávaním. Ochrana práce a životného prostredia je v CETA dvojstupňová:

Po prvé CETA potvrdzuje právo na reguláciu, vrátane stanovovania vlastných priorit a politík.¹²² Istý rámec však pre politiky v týchto oblastiach je daný tým, že zmluvné strany majú právo prijímať tieto svoje politiky v súlade s ich medzinárodnoprávnymi záväzkami.

Po druhé, ako protiváha práva na reguláciu sa zmluvným stranám zakazuje využívať znižovanie pracovnoprávných a environmentálnych štandardov na podporu, získavanie, rozširovanie alebo udržiavanie investície,¹²³ respektíve ich za týmto účelom efektívne neuplatňovať.¹²⁴ Pri zavádzaní environmentálnych predpisov však musia byť zmluvné strany opatrné, keďže tieto predpisy, pokiaľ môžu mať vplyv na investície majú zohľadňovať „*príslušné vedecké a technické informácie a súvisiace medzinárodné normy, usmernenia alebo odporúčania*“.¹²⁵ Environmentálne predpisy teda nemôžu vychádzať len z politického presvedčenia, ale musia byť opreté o konkrétne vedecké poznatky. Pri opatreniach na odvrátenie škôd sa nevyžaduje „úplná vedecká istota“, avšak, a contrario, ani v tomto prípade nemôže ísť o arbitrárne opatrenie.¹²⁶

OBMEDZENIE PODNIKATELSKEJ ČINNOSTI V DÔSLEDKU PANDÉMIE COVID-19

V súvislosti s opatreniami prijímanými na ochranu treba poukázať na to, že Dodatkový protokol k Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (Paríž, 20.III.1952) rozdeľuje v čl. 1 dve skupiny možných opatrení zo strany štátu vo vzťahu k majetku jednotlivcov: a) „*Nikoho nemožno zbaviť jeho majetku s výnimkou verejného záujmu a za podmienok, ktoré stanovuje zákon a všeobecné zásady medzinárodného práva*.“ B) „*Predchádzajúce ustanovenie však nebráni právu štátu prijímať zákony, ktoré považuje za nevyhnutné, aby upravil užívanie majetku v súlade so všeobecným záujmom*...“. Inak povedané, predpisy upravujúce užívanie majetku sa nepovažujú za „zbavenie majetku“, a teda nejde o vyvlastnenie majetku (bez ohľadu na to, ako je majetok definovaný).

V judikatúre Európskeho súdu pred ľudské práva (ESLP) možno hľadať paralelu s dnešnými opatreniami na ochranu zdravia v opatreniach proti ochoreniu BSE, ktoré už prešli testom pred ESLP.¹²⁷ Keďže aj možnosť „zbavenia vlastníctva“ a „kontrola užívania“

¹²² CETA, čl. 23.2 a 24.3.

¹²³ CETA, čl. 23.4 ods. 2 a čl. 24.5 ods. 2.

¹²⁴ CETA, čl. 23.3 ods. 2 a čl. 24.5 ods. 3.

¹²⁵ CETA, čl. 24.8 ods.1.

¹²⁶ CETA, čl. 24.8 ods.2.

¹²⁷ Pinnacle Meat Processors Company and 8 Others v. the United Kingdom, no. 33298/96, Commission

predstavujú formu výnimky zo všeobecného pravidla uvedeného v prvej vete čl. 1 dodatkového protokolu: „*Každá fyzická alebo právnická osoba má právo pokojne užívať svoj majetok.*“ Preto aj kontrola užívania podlieha testu primeranosti a rovnováhy verejného a súkromného záujmu.

V rámci testu proporcionality treba tiež posúdiť, či v dôsledku opatrení neniesol podnikateľ „individuálne a mimoriadne bremeno“ („individual and excessive burden“) (James v Spojené kráľovstvo). Pri posudzovaní toho, či konkrétny podnikateľ niesol „individuálne a mimoriadne“ bremeno sa v zmysle judikatúry ESĽP berie do úvahy napríklad zostatková hodnota majetku a jeho zachovanie,¹²⁸ všeobecné kompenzačné schémy.¹²⁹ ESĽP konštatoval vo viacerých prípadoch, že podnikateľ neniesol „individuálne a mimoriadne bremeno“, ak boli zavedené akékoľvek kompenzačné opatrenia, či už prostredníctvom „flat rate“ náhrady, záchranného mechanizmu pre dané odvetvie,¹³⁰ alebo majetok podnikateľa podstatným spôsobom nestratil hodnotu, keďže ho podnikateľ mohol využiť na iný účel.¹³¹ Na druhej strane, ak podnikateľ v dôsledku obmedzujúcich opatrení niesol individuálne neprimerané bremeno, predstavovalo to porušenie čl. 1 Dodatkového dohovoru.¹³²

ZÁVER

EDĽP v rámci textu Dodatkového protokolu (čl. 1), ako aj vo svojej judikatúre jednoznačne vyriešil problematiku, či obmedzujúce opatrenia prijaté na ochranu verejného zdravia môžu predstavovať regulačné vyvlastnenie. Analýza historického vývoja vzťahu suverenity štátu nad prírodnými zdrojmi, suverenitou štátov vo vzťahu je autonómnemu definovaniu regulačného rámca na jednej strane a dna druhej strane zásada *pacta sunt servanda*, ochrana legitímnych očakávaní a právo na ochranu pokojného užívania majetku demonštruje právnu a politickú dynamiku aspektov ochrany zahraničných investícií vo vzťahu k vyvlastneniu vo všeobecnosti a k regulačnému vyvlastneniu. Práve hrozba zo strany investorov, že budú vznášať nároky investorov z dôvodu regulačného vyvlastnenia aj v prípadoch, keď tieto regulácie jednoznačne smerujú k všeobecnému dobru, ako napríklad ochrana životného prostredia či ochrana ľudských práv, viedla k odporu verejnosti proti uzatváraniu zmlúv o ochrane investícií. CETA, ako aj ďalšie obchodné zmluvy uzatvárané EÚ na jednej strane ukazujú cestu, ako vyvrátiť obavy z možných nekontrolovateľných nárokov z dôvodov domnelého regulačného vyvlastnenia. Napokon, EDĽP už v čase šírenia ochorenia BSE vyňal obmedzenia podnikateľskej činnosti v súvislosti s hygienickými predpismi z pojmu „vyvlastnenie“ a zaviedol osobitný test primeranosti „kontroly užívania“.

decision of 21 October 1998.

¹²⁸ Pinnacle Meat Processors Company and 8 Others v. the United Kingdom, no. 33298/96, Commission decision of 21 October 1998.

¹²⁹ Napríklad Denimark Limited and 11 Others v. the United Kingdom (dec.), no. 37660/97, 26 September 2000.

¹³⁰ Napríklad Denimark Limited and 11 Others v. the United Kingdom (dec.), no. 37660/97, 26 September 2000.

¹³¹ Napríklad Pinnacle Meat Processors Company and 8 Others v. the United Kingdom, no. 33298/96, Commission decision of 21 October 1998.

¹³² Například Vékony v. Hungary, no. 65681/13, 13 January 2015.

KONTAKTNÉ ÚDAJE

doc. JUDr. Ing. Ondrej Blažo, PhD.

ondrej.blazo@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Ústav európskeho práva

Šafárikovo nám. č. 6

P.O. BOX 313

810 00 Bratislava

Slovensko

Niekoľko poznámok k statusu embrya z pohľadu etiky a práva¹

Branislav Fábry
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

FÁBRY, Branislav. Niekoľko poznámok k statusu embrya z pohľadu etiky a práva. In *Historia et theoria iuris*, 2021, roč. 13, č. 3, s. 27-34.

Článok sa zaoberá otázkami statusu ľudského embrya a kritériami, ktoré môžu byť pre tento status určujúce. Uvádza, nakoľko sú pre tento status rozhodujúce poznatky z prírodných vied. Tak tiež poukazuje na riziká filozofických teórií, ktoré sa usilujú chápať embryo ako vec. Ďalej sa venuje vzťahu jednotlivých etických kritérií a tomu, ako sa k nim stavujú rôzne odvetvia právneho poriadku. Autor na záver uznáva, že ide o dlhodobú dilemu, ktorú sa nedarí vyriešiť, poukazuje ale na to, že diskusia o nej je potrebná kvôli novým výzvam pri otázkach ľudského genómu.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

status embrya – etické kritériá – právna ochrana – fertilizácia – ústava – ľudská dôstojnosť

ABSTRACT

FÁBRY, Branislav. Few Remarks on the Status of Embryo from the Point of View of Ethics and Law. In *Historia et theoria iuris*, 2021, vol. 13, no. 3, p. 27-34.

The article deals with issues of human embryo status and the criteria that may determine this status. It indicates how crucial the scientific findings are for this status. He also points to the risks of philosophical theories that seek to understand the embryo as a thing. It also deals with the relationship between individual ethical criteria and how different branches of the legal system approach them. In conclusion, the author acknowledges that this is a longterm dilemma that cannot be resolved, but points out that discussion of it is necessary due to new challenges in the human genome.

KEY WORDS

status of embryo – ethical criteria – legal protection – fertilisation – constitution – human dignity

Jedným z politických, etických a právnych evegreenov súčasného sveta je diskusia, aký morálny a právny status sa vzťahuje na ľudské embryá. Od vyriešenia tejto otázky závisí umelé prerušenie tehotenstva, ako aj iné zásahy voči embryám, napr. ich využitie za účelom získania kmeňových buniek. S embryami sa čoraz častejšie nakladá spôsobom, ktorý je typický pre vec, najmä pri využívaní na terapeutické účely a preto si musíme položiť otázku, podľa akých kritérií sa má posudzovať morálny status embrya v etickej diskusii a ako sa k etickým dilemám má postaviť právo.

HĽADANIE DEFINÍCIE EMBRYA

Otázky vzniku života či splodenia jedinca zaujímali filozofov od počiatku dejín. Už Aristoteles vytvoril pojmový aparát, ktorý sa v mnohom používa ešte aj dnes a je najmä obľúbený u teológov. Podľa Aristotela je ľudský jedinec spojením látky a formy. Látka sú

¹ Tento článok bol podporený z projektu „Nové výzvy v oblasti vecných práv na Slovensku“ APVV-18-0199.

atómy a molekuly, forma je ľudská duša. Psyché, neskôr Anima, je integrujúci celok, ktorý robí z látky živú bytosť. Podľa Aristotela muž odovzdáva formu, ktorá nie je iba obyčajným tvarom, ale aj princíp formujúci embryo.² Aristotelova teória dlho dominovala, v novoveku však vznikol odlišný filozofický smer preformizmus, ktorý predpokladal, že v spermii alebo vo vajíčku sa ukrýva celý človek (homunkulus). Tento miniatúrny jedinec má od samého začiatku v sebe hotový kompletný návod, ako sa má dospelý jedinec „vyrobiť“. ³ Opakom tejto teórie bola menšinová teória ovistov, ktorí predpokladali, že hlavnú úlohu pri reprodukcii zohráva žena a jej vajíčko. ⁴

Dnešný názor je značne ovplyvnený genetikou a molekulárnou biológiou. Vzhľadom na úspechy týchto disciplín by tak pojem embrya nemal byť problematický. Vychádza sa z predstavy, že v zygote vzniká nová a jedinečná genetická informácia, ktorá je kombináciou genetických znakov rodičov a je základom pre vznik nového jedinečného jedinca. Ten je však prítomný len vo forme genetickej informácie. Až počas embryogenézy dochádza k postupnej zmene z potenciálneho ľudského jedinca na skutočného jedinca. Z filozofického hľadiska sa však dlhodobo rieši zásadná otázka, nakoľko blízky je status embrya a status narodeného jedinca. Niet pochyb, že ide o druh homo sapiens, ale na túto dilemu sa nedá odpovedať len s poukazom na genetickú podstatu embrya. Fakt, že niečo sa z biologického hľadiska vyznačuje ľudskou DNA, ešte nie je dôvodom na to, aby sa mu priznal právny status jedinca. Stačí si uvedomiť, že aj spermie a vajíčka majú ľudskú DNA, ale vytvárať predstavu, že sa im má pripisovať potenciál ľudských bytostí, by bolo nezmyselné. Pre morálny a právny status embrya preto nestačí len definícia z biologických vied.

Celkovo platí, že hoci sa pojem embryo zdá jasný, nie je jednoduché ho vymedziť. Doteraz sa nepodarilo vytvoriť úplnú zhodu, ani jednotnú definíciu pojmu, ktorú by prijímali všetky vedné disciplíny. Môžeme však spomenúť aspoň niektoré definície. Ramón Lucas definuje embryo takto: „Embryo je nový jedinec, ktorý vzniká po počatí ⁵.“ Učebnica embryológie od Karola Kappelerera a Viery Pospíšilovej zasa uvádza: „Vývoj nového jedinca sa začína po oplodnení, keď mužské a ženské pohlavné bunky navzájom splynú. Oplodnením vajíčka spermiou vznikne jednobunkový zárodok - zygóta. Zo zygóty, jej mnohonásobným delením sa postupne vyvíja celý ľudský organizmus.“ ⁶ Známý bioetik Peter Sýkora zasa používa pojem pre-embryo: „Ranné embryo, ktoré považujeme za vhodné označovať termínom pre-embryo, nie je ľudským jedincom, je len sledom ľudských jestôt, ktoré sekvenčne vznikajú a zanikajú a sú potenciálne zhlukmi ľudských jedincov až do momentu, keď sa etabluje individualita embrya.“ ⁷ Zaujímavou, ale nie celkom vyriešenou otázkou je tiež to, nakoľko má právny a etický pojem embryo zahŕňať aj jeho jednotlivé štádia.

PRÍRODNÉ VEDY VERZUS ETIKA A PRÁVO

Ak by sme chápali pojem **status embrya** etymologicky ako určitý stav, tak by sme mohli používať „biologické argumenty“. Problém takéhoto postupu však spočíva v tom, že nedostatočne rešpektuje špecifiká etických a právnych úvah. Filozofický a etický aspekt

² HASKET, Dorothy Regan – RACINE, Valerie – YANG, Joanna. Aristotle (384-322 BCE). In *The Embryo Project Encyclopedia*. [online]. [cit. 2021-11-10]. Dostupné na internete: <<https://embryo.asu.edu/pages/aristotle-384-322-bce>>

³ GONZALEZ-CRUSSI, Frank. *Medicína. Stručné dejiny*. Bratislava: Slovart, 2008, s. 107.

⁴ Tamže, s. 108.

⁵ LUCAS, Ramón. *Bioetika pre všetkých*. Trnava: Spolok Svätého Vojtecha, 2011, s. 115.

⁶ KAPPELLER, Karol – POSPÍŠILOVÁ, Viera. *Embryológia človeka*, Martin: Osveta, 2010, s. 15.

⁷ SÝKORA, Peter, *Etické aspekty raných ľudských embryí v biomedicíne*. Trnava: Univerzita Cyrila a Metoda v Trnave, 2010, s. 120.

diskusie o statusu embrya je zásadný a to aj pre právnikov, pretože práve výsledky etických diskusií pomáhajú zákonodarcom nájsť vhodnú reguláciu problému. Bez filozofickej úvahy nemožno pochopiť ani najdôležitejšie časti hodnotového základu právneho poriadku, ktoré majú na status embrya vplyv – otázky ľudského života a ľudskej dôstojnosti. O odpovede na uvedené otázky sa pokúšajú nájsť rôzne etické diskurzy, ale aj tzv. etické komisie. Ich pôsobenie však nemôže priniesť úplne riešenie tohto komplikovaného problému, pretože samotné etické komisie už kvôli pluralitnému ideologickému zloženiu nevedia nájsť vždy jednoznačnú odpoveď. Na zhodu o statusu embrya by bol potrebný kompromis, ale v práve v tejto otázke je ho zložitá hľadať. Napriek tomu môžu priniesť pokusy o nájdenie spoločne prijateľného minima v etických diskusiách aj podnety pre tvorbu a aplikáciu práva.

Pri skúmaní daného problému nemožno opomenúť fakt, že právo i etika si kladú veľmi ambiciózny cieľ – určovať správanie jednotlivcov a ovplyvňovať spoločenskú realitu.⁸ Takáto ambícia znamená, že chcú vyvolať účinok na reálny svet prírody. Otázku vplyvu noriem na faktickú skutočnosť nemožno podceňovať, zvlášť, keď sa hľadá odpoveď na témy súvisiace s prírodnými vedami. Pokiaľ ide o normy, tie sa dajú identifikovať v normatívnej rovine ako pokus o zdôvodnenie nároku na platnosť, ale aj vo faktickej rovine, kde ide o uskutočnenie tohto nároku v spoločenskej realite. Účinnosť právnych noriem možno definovať ako „šancu na presadenie sa“.⁹ Niekedy sa pojem účinnosť spája aj s pojmom efektivita, hoci hranice týchto dvoch pojmov nie sú úplne jasné.

Jedným zo základných súvisiacich problémov je otázka odvodzovania noriem z prírodovedných faktov. Vo filozofii sa dlho hľadala odpoveď na otázku, aký je vzťah fakticity a normativity. Podľa Immanuela Kanta spadala sloboda do sveta Sollen, zatiaľ čo telesnosť od sveta Sein. Najnovší vývoj vo svete genetiky však otriasol aj týmto postulátom. Človek začal utvárať svoj vlastný biologický život prostredníctvom zásahov do genómu. Čo to bude znamenať pre jeho slobodu? Dokáže vytvoriť zo seba mravne lepšiu bytosť? Človek sa neustále mení a predstava o konečnom vývojom štádiu človeka sa nedá zodpovedať.

Treba si opäť uvedomiť, že ľudský život je fenomén z oblasti sveta prírody. Príroda sama však pojem ľudský život ani jeho ochranu nedefinuje. Pri hľadaní kritéria pre status embrya sa preto nedá postupovať len v biologickom zmysle, ale treba stanoviť eticky prijateľné kritériá pre ochranu embrya.

NAJZNÁMEJŠIE KRITÉRIÁ PRE OCHRANU EMBRYA

Pri genetických manipuláciách sa často prehodnocuje koncepcia *ľudskej dôstojnosti*. Otázkou je, v ktorom vývoji štádiu embryo nadobudne ochranu z dôvodu ľudskej dôstojnosti. Nájsť presnú formuláciu a určiť časové alebo vývojové štádium, kedy má vzniknúť ochrana ľudskej dôstojnosti je prakticky nemožné. Doteraz sa nedosiahla zhoda vo vedeckých kruhoch o určení vzniku spomínaného inštitútu u klonovaného embrya. Keď „dosiahne“ embryo štádium ochrany ľudskej dôstojnosti, mení sa jeho status a automaticky aj prístup k manipulácii s ním. Súdny však nemôžu čakať, kým sa vedecká obec zjednotí na spoločnom názore. Denný medicínsky proces a vedecký rozvoj si neustále žiada nové právne rozhodnutia. V oblasti biotechnológií však ide často o konflikty s nárokom na absolútnu platnosť niektorých hodnôt. A preto je hľadanie kritériá pre morálny status embrya zásadné.

⁸ FÁBRY, Branislav – KASINEC, Rudolf – TURČAN, Martin. *Teória práva*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019, s. 74.

⁹ HART, Herbert Lionel Adolphus. *The Concept of Law*. Oxford: Clarendon Press, 1961, s. 103 a nasl.

Ako prvé kritérium prichádza do úvahy kritérium **fertilizácie**,¹⁰ často označované aj ako počatie. Toto kritérium sa opiera o biologické predstavy o vzniku ľudského života a predstavuje aj istú biologickú definíciu. K fertilizácii prichádza oplodnením, keď mužské a ženské pohlavné bunky navzájom splynú. Biologická koncepcia však nedokáže vysvetliť ochranu práv embrya. Uvedená téma je dôležitá napr. pri umelom prerušení tehotenstva: ak budeme hovoriť o niekoľkých bunkách v období po fertilizácii ako o ľudskom živote, vzniká analogická otázka, či za ľudský život nemáme považovať aj bunky, ktoré ešte istý čas „žijú“ v ľudskom tele aj po tzv. mozgovej smrti. Argumentom, ktorý možno použiť v prospech fertilizácie na dôvodu ochrany embrya, je potencialita nenarodeného. Na druhej strane platí, že aj totipotentné embryo sa môže deliť a vytvoriť dvojčiky. Potenciál stať sa v budúcnosti narodeným človekom však neznamena, že k narodeniu musí prísť. Voči potencialite existujú klasické protiargumenty, spočívajúce v potencialite iných, napr. mnohí občania sa dajú považovať za potenciálnych poslancov, poslanecká imunita im z toho však nevyplýva.

Ďalšie kritérium, ktoré možno vnímať pri určovaní statusu embrya ako zásadné, je **nidácia**, teda uhniesdenie fertilizovaného vajíčka v maternici. Význam tohto javu spočíva v prijatí embrya matkou, čím sa jeho potenciál významne posilňuje. Vďaka tomu sa z embrya môže stať narodený človek. Argument zvýšenej potenciality pri nidácii však diskvalifikuje embryá vytvorené laboratórne v Petriho miske, ktoré by boli vytvorené na účely vedeckých pokusov. Treba sa pýtať, či je naozaj vhodné, posudzovať etický status embrya podľa ďalšej bytosti, resp. často i vôľového rozhodnutia matky prijať niektoré z embryí vytvorených in vitro.¹¹ Išlo by vlastne o rôzne zaobchádzanie s embryami, ktoré sa budú nachádzať v rovnakom časovom momente vývoja. Tým by bola porušená aj požiadavka rovnosti pri ochrane morálnych a právnych hodnôt.

Tretím známym kritériom ako posudzovať právny status embrya je kritérium **vzniku mozgu**. Vznik mozgu má svoj zásadný význam, pretože korešponduje so známou a všeobecne prijímanou koncepciou mozgovej smrti.¹² Pritom však nemožno zabúdať na početne malú, ale eticky významnú skupinu narodených tzv. anencefalických detí, ktoré sa narodia bez mozgu alebo s málo vyvinutým mozgom. Ich existencia spochybňuje legitimitu argumentu dovolávajúceho sa vzniku mozgu ako kritériá pre priznávanie ochrany. Treba tiež dodať, že mozgy všetkých ľudí nie sú vyvinuté rovnako a vývoj mozgu sa môže líšiť aj v jednotlivých štádiách embryologického vývoja. Navyše, mozog nie je špecifikom ľudského druhu, majú ho aj zvieratá.

Uvedené tri kritériá opierajúce sa o jednotlivé fázy vývoja embrya môžeme považovať za argumenty pri priznávaní statusu embrya. Samozrejme, žiadne z troch uvedených kritérií však nie je prijímané bez výhrad, navyše, súčasne možno akceptovať aj viac kritérií. Tieto kritériá nie sú pritom jediné možné, i keď sú zrejme eticky najviac akceptované a najviac ovplyvnili aj tvorcov právnych poriadkov súčasnosti. V etických diskusiách sa často objavujú aj ďalšie kritériá.¹³ Z hľadiska náboženských systémov bola dôležitá otázka tzv. animácie, súvisiaca so vzťahom duše a embrya. Keďže však v sekulárnom právnom poriadku súčasného Slovenska či ďalších štátov Európy daný argument nezoh-

¹⁰ HARE, Richard Mervyn. *Embryonenforschung: die Argumente in der politischen Ethik*. In SASS, Hans-Martin (Hrsg.). *Medizin und Ethik*. Stuttgart: Reclam, 1999, s. 134.

¹¹ HONNENFELDER, Ludger. *Die Frage nach dem moralischen Status des menschlichen Embryos*. In HÖFFE, Otfried et al. *Gentechnik und Menschenwürde*. Köln: DuMont, 2002, s. 107.

¹² SASS, Hans-Martin. *Hirntod und Hirnleben*. In SASS, Hans-Martin (Hrsg.). *Medizin und Ethik*. Stuttgart: Reclam, 1999, s. 162 a nasl.

¹³ FÁBRY, Branislav. Človek a osoba v bioetike a v práve. In *Filozofia*, 2017, roč. 62, č. 3, s. 219 a nasl.

ráva podstatnú úlohu, na tomto mieste ju nebudeme ďalej rozvíjať. Miesto toho sa zameriame na právny právny aspekt problematiky a otázku, k akým kritériám sa priklonil právny poriadok.

ÚSTAVNÁ VÝZVA

Keďže ústava SR je základným dokumentom slovenského právneho poriadku, je potrebné pri identifikácii právneho statusu embrya začať práve pri nej. Jadrom ochrany embrya sú základné práva a slobody, uvedené v ústave, najmä čl. 15, ods. 1: „*Každý má právo na život. Ľudský život je hodný ochrany už pred narodením.*“. Práve druhá veta v tomto ustanovení sa stala základom dlhej verejnej diskusie o tom, či dané ustanovenie zahŕňa právnu ochranu už od počatia alebo nie.

Daná téma predstavovala výzvu aj pre Ústavný súd Slovenskej Republiky (ÚS SR), ktorý na verejnú diskusiu reagoval nálezom PL. ÚS 12/01-297 z decembra 2007.¹⁴ Ten sa stal základom právneho posudzovania embrya v SR. Predkladatelia návrhu vychádzali z predstavy, že ochrana embrya je zakotvená priamo v čl. 15 ústavy ako „ochrana už pred narodením“. Z toho odvodzovali, že ustanovenia zákona o umelom prerušení tehotenstva¹⁵ sú protiústavné a právo na život musí mať čo najširšiu právnu ochranu.

ÚS SR potvrdil zásadný význam ochrany práva na život. Na druhej strane však skonštatoval, že právo podľa druhej vety v čl. 15 ods. 1 nemožno chápať ako rovné v porovnaní so základným právom v prvej vete, ktorá vyjadruje absolútne právo na život. Naopak, uviedol, že ochrana nenarodenej ľudskej bytosti sa môže dostať do kolízie s iným vážnym právnym záujmom, najmä s právami matky: „*Je to predovšetkým zákonodarca, ktorý má rozhodnúť ako najlepšie dosiahnuť ústavný imperatív a prijať opatrenia zabraňujúce konaniu, ktoré je spôsobilé znemožniť transformáciu nenarodeného (a teda zatiaľ len potenciálneho) ľudského života na narodený ľudský život s výnimkou konania, záujem na ktorom presahuje spoločenský záujem na ochrane nenarodeného ľudského života.*“¹⁶ Ústavný súd tiež argumentoval, že nenarodenému nemožno priznať právo na život ako subjektívny nárok osoby, ale ide o významnú ústavnú hodnotu, ktorú právny poriadok chráni.

ÚS SR opakovane potvrdil, že embryo požíva právnu ochranu počas celého svojho vývinu a to prostredníctvom ochrany matky: „*Z analýzy právneho poriadku Slovenskej republiky vyplýva, že ochranu nenarodenému ľudskému životu zabezpečuje predovšetkým prostredníctvom ochrany tehotnej ženy...*“ ÚS SR vyjadril presvedčenie, že život embrya a plodu je veľmi úzko spojený s matkou.

Spomedzi náleзов ÚS SR pri otázke interrupcií možno spomenúť i nález PL. ÚS 38/03. ÚS SR tu vyslovil svoj postoj k embryu a interrupciám tým, že odmietol výkon umelého prerušenia tehotenstva spájať s čl. 40 ústavy: „*Nič z toho, čo je uvedené v čl. 40 nevyžaduje, aby zákonom upravené bezplatné zdravotné poistenie zahrňovalo napr. lekársku kozmetiku, interrupcie...*“¹⁷

Z hľadiska posudzovania statusu embrya sú však dôležité aj ďalšie ustanovenia ústavy. V čl. 16 ods. 2 ústavy sa uvádza: „*Nikoho nemožno mučiť ani podrobiť krutému, neludskému či ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestu.*“ Najmä pojem „neludské zaobchádzanie“ je dôležitý. Keďže embryo má ľudskú DNA, môže byť problém neludského zaobchádzania relevantný nielen pre narodeného človeka. V prípade embrya je dôležitá najmä otázka výskumu na embriách, ktorá sa v budúcnosti bude objavovať veľmi často.

¹⁴ PL ÚS 12/01 z 4. 12. 2007.

¹⁵ Zákon SNR č. 73/1986 Zb. o umelom prerušení tehotenstva, v znení neskorších predpisov

¹⁶ PL ÚS 12/01 z 4. 12. 2007.

¹⁷ PL ÚS. 38/03 z 17. 05. 2004.

Posudzovanie neľudského zaobchádzania je dôležité aj v spojení s hodnotou ľudskej dôstojnosti.

Pri posudzovaní ústavnej ochrany vidíme zohľadnenie viacerých kritérií dôležitých pre status, zaujímavé je však najmä zdôraznenie kritériá vzniku mozgu, ktoré najviac zodpovedá predstave o trimestrálnom riešení otázky umelého prerušenia tehotenstva.

ĎALŠIE ODVETVIA PRÁVA

Niet pochyb, že medzi kľúčové odvetvia práva, ktoré sa zaoberajú právnou ochranou embrya, patrí trestné právo. Túto ochranu poskytuje najmä prostredníctvom Trestných činov proti životu. Niektorí právnici, napr. Eduard Burda však formulovali požiadavku, aby sa trestné činy súvisiace s nedovoleným prerušením tehotenstva zaradili medzi Trestné činy proti zdraviu.¹⁸ V súvislosti s ochranou embrya môžeme spomenúť ustanovenia paragrafov 150 – 152 TZ, z ktorých uviesť najmä §150 ods. 1 TZ: „*Kto bez súhlasu tehotnej ženy umelo preruší jej tehotenstvo, potrestá sa odňatím slobody na tri roky až osem rokov.*“¹⁹

Dôležitou je tu otázka, čo je primárnym objektom týchto trestných činov, či život ľudského embrya a plodu, alebo ochrana matky. Trestný zákon sa vyjadruje pomerne jednoznačne v § 153: „*Tehotná žena, ktorá svoje tehotenstvo sama umelo preruší alebo iného o to požiada, alebo mu to dovoľí, nie je za taký čin trestne zodpovedná, a to ani podľa ustanovení o návodcovi a pomocníkovi.*“ Z toho vyplýva, že ak by bol objektom život embrya, trestnosť konania matky pri interrupcii by bola posudzovaná inak. Protiargumentom však môže byť tvrdenie, že život embrya možno chápať ako sekundárny objekt ochrany.

Pre status embrya je však dôležitý aj § 161 TZ „Neoprávnený experiment na človeku a klonovanie ľudských buniek“:

„(1) *Kto pod zámienkou získania nových medicínskych poznatkov, metód alebo na potvrdenie hypotéz, alebo na klinické skúšanie liečiv vykonáva bez povolenia overovanie nových medicínskych poznatkov*

a) napriek tomu, že je ním bezprostredne ohrozený život alebo zdravie človeka, ak nejde o nevyhnutné výkony spôsobilé zachrániť jeho bezprostredne ohrozený život, alebo

b) bez zdravotnej indikácie a bez súhlasu osoby, ktorej sa týka, alebo ho vykonáva na osobách, na ktorých je overovanie bez zdravotnej indikácie zakázané, alebo ho vykonáva na ľudskom plode alebo zárodku, alebo ho vykonáva v rozpore s inými zákonnými podmienkami overovania bez zdravotnej indikácie,

potrestá sa odňatím slobody na jeden rok až päť rokov.

Napriek ustanoveniam o umelom prerušení tehotenstva, ktoré prijímajú trimestrálné riešenie, § 161 TZ sa kloní skôr k argumentom o fertilizácii ako dôvodu pre ochranu embrya. Veľmi dôležité je písm. b) dotyčného ustanovenia, používajúce pojem zárodok. Potvrďuje sa akceptácia kombinácie argumentov z bioetických diskusií.

Problematika embrya je zastúpená aj v občianskom práve a pri ich identifikácii sa treba opierať najmä o ustanovenia Občianskeho zákonníka. Ide najmä o ustanovenie § 7 OZ: „*Spôsobilosť fyzickej osoby mať práva a povinnosti vzniká narodením. Túto spôsobilosť má aj počaté dieťa, ak sa narodí živé.*“²⁰ Toto ustanovenie tak poskytuje embryu ur-

¹⁸ BURDA, Eduard. *Trestné činy proti životu a zdraviu v porovnaní starého a rekodifikovaného Trestného zákona*. Šamorín: Heuréka, 2006, s. 116.

¹⁹ Zákon č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon, v znení neskorších predpisov.

²⁰ Zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník, v znení neskorších predpisov.

čitú právnu ochranu, aj keď nejde o právnu ochranu porovnateľnú s narodeným človekom. Imrich Fekete uvádza: „*Do momentu narodenia predstavuje nenarodené dieťa pars viscerum matris, t.j. časť tela matky. Napriek tomu má počaté a nenarodené dieťa právo na ochranu*“²¹. Niet pritom pochyb, že z hľadiska právnej ochrany je narodenie zásadným momentom, od ktorého dieťa požíva plnú právnu ochranu. Dá sa preto hovoriť o dvoch stupňoch právnej ochrany – ochrana nezávislá od narodenia a ochrana nascitura v prípade narodenia. Právny status embrya je v občianskom práve stále komplikovaná otázka a prevažuje však názor, že embryo nie je ani majetkom ani osobou.²²

VPLYV MEDZINÁRODNÝCH DOHOVOROV

Slovenská regulácia statusu embrya sa týmito odvetviami určite nevyčerpáva, avšak vzhľadom na obmedzený rozsah problematiky treba miesto nich zdôrazniť medzinárodno- právne úpravy. Práve status embrya môže patriť medzi tie témy, kde existuje značný vplyv medzinárodnej diskusie na vnútroštátnu právnu úpravu SR a slovenská právna úprava interrupcií z veľkej časti reflektuje argumenty, ktoré sa objavujú aj v medzinárodnom alebo európskom prostredí. Na druhej strane, ani medzinárodné dokumenty neposkytujú úplnú odpoveď na status embrya. Je totiž zložitý najšť kompromis, ktorý by zladil ochranu embrya a právo matky na slobodné rozhodovanie o svojom tele. Tradične dominantná pozícia proti interrupciám bola potvrdená Medzinárodným paktom o občianskych a politických právach z roku 1966,²³ avšak čiastočne zmiernená Dohovorom OSN o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien z roku 1979.²⁴

Z vyššie uvedeného vyplýva, že je vhodné pozorne sledovať aj rozhodovacia činnosť ESĽP. Ten sa musel s problémom vysporiadať najmä vo veci *Vo v. Francúzsko*²⁵ z 8. júla 2004, pričom sa v tomto rozhodnutí priklonil k myšlienke, že ochrana života nenarodeného sa postupne zvyšuje a odlišovanie vývojových jeho fáz je opodstatnené.²⁶ ESĽP sa však otázkou ochrany embrya musel zaoberať opakovane a opakovane zdôraznil skôr pozíciu matky a jej práva na súkromie. Uvedený záver sa dá odvodiť aj z prípadov *TYSIAC v. Poľsko*²⁷ či *R.R. v. Poľsko*²⁸, keď sa dotyčné ženy sťažovali na porušenie ich práv a ESĽP tento názor potvrdil. Opomenúť však nemožno ani prípad *A.B.C. v Írsko*²⁹, kde sťažovateľky namietali porušenie svojich práv zo strany Írska, pričom každá z nich mala iný dôvod pre interrupciu. ESĽP konštatoval porušenie práv iba v prípade jednej sťažovateľky, ktorá sa kvôli tehotenstvu obávala o svoje zdravie z dôvodu rakoviny.

Zásadnú úlohu pri súčasných otázkach práva a etiky pri aplikácii biológie a medicíny zohráva Oviedsky dohovor. K otázke testovania embryí sa však vyjadruje pomerne voľne

²¹ FEKETE, Imrich. *Občiansky zákonník: veľký komentár. 1. Zväzok. Všeobecná časť*. Bratislava: Eurokodex 2017, s. 153.

²² Tamže, s. 154

²³ Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach, uverejnený pod č. 120/1976 Zb., najmä čl. 6 a 7.

²⁴ Dohovor OSN o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien, uverejnený pod č. 62/1987 Zb., najmä čl. 11.

²⁵ *Vo v. Francúzsko* z 8.7.2010. [online]. [cit. 2021-11-10]. Dostupné na internete: <[https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22002-4246%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22002-4246%22]})>

²⁶ DRGONEC, Ján. *Ústava Slovenskej republiky: komentár*. Šamorín: Heuréka, 2012, s. 311.

²⁷ *TYSIAC v. Poľsko* z 1.6.2010. [online]. [cit. 2021-11-10]. Dostupné na internete: <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-79812>>>

²⁸ *R.R. v. Poľsko* z 26.10.2000 [online]. [cit. 2021-11-10]. Dostupné na internete: <https://www.echr.coe.int/Documents/CP_Poland_ENG.pdf>

²⁹ *A.B.C. v. Írsko* z 16.12.2010 [online]. [cit. 2021-11-10]. Dostupné na internete: <<https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-102332&filename=001-102332.pdf>>

a predpokladá, že štáty si upravia túto otázku samostatne. Napriek tomu sa však ochraňuje status embrya a zakazuje sa používať ho na výskumné účely.³⁰

EMBRYO AKO POLITICKY HÁKLIVÁ TÉMA

Otázka statusu embrya zostáva stále otvorená a najmä zástancovia jednotlivých kritérií pre priznanie ochrany sa stále nevedia zhodnúť na spoločných záveroch. Diskusia o využití embryí na vedecké účely ale pokračuje a bude sa iba zintenzívňovať. Základná otázka stojí takto: na jednej strane existuje ľudské embryo s jeho a potencialitou vyvinúť sa v ľudského jedinca, pričom mimoriadne dôležitú úlohu zohráva hodnota ľudskej dôstojnosti. Na druhej strane ide o rozšírenie vedeckého poznania, ktoré môže viesť k novým spôsobom liečby vážnych ochorení dospelých živých bytostí, ktoré dnes ešte nevieme efektívne liečiť.

Táto dilema sa čiastočne prekrýva aj s aktuálnymi témami politických a právnych rozhodnutí a ide tiež o vážny problém globálnej bioetiky. Na Slovensku sa zatiaľ táto téma ešte stále diskutuje najmä vo svetle interrupcií, avšak otázky zásahov do ľudského genómu a embrya budú stále naliehavšími právnymi problémami. Ani predložený článok nedokázal vyriešiť argumenty na stanovenie kritérií pre status embrya, snažil sa však poukázať na dôležitosť ďalšej diskusie v uvedenej oblasti, ktorá bude stále viac významná pre právnu prax.

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

doc. JUDr. Branislav Fábry, PhD.

branislav.fabry@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Katedra teórie práva a filozofie práva

Šafárikovo nám. č. 6.

P.O. BOX 313

810 00 Bratislava

Slovenská republika

³⁰ Dohovor o ľudských právach a biomedicíne, uverejnený pod č. 40/2000 Z.z.

Základný právny rámec postavenia vlády v slovenskom ústavnom a politickom systéme v rokoch 1938 – 1945

Adrián Gajarský

Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

GAJARSKÝ, Adrián. Základný rámec postavenia vlády v slovenskom ústavnom a politickom systéme v rokoch 1938 – 1945. In *Historia et theoria iuris*, 2021, Roč. 13, č. 3, s. 35-50.

Štúdia tematizuje krátkymi pripomienkami základné ústavné vymedzenie slovenských vlád, ktoré sa formovali už v čase autonómie Slovenska od 7. októbra 1938. Po vzniku Slovenského štátu sa formovala nová samostatná vláda J. Tisa, ktorá plnila úlohy neexistujúcej hlavy štátu a zároveň jej ústavné provizórium zákona č. 1/1939 Sl. z. umožnilo rozšíriť jej legislatívnu činnosť formou zmocňovacej legislatívy. Jej postavenie definitívne rámcovala až ústava Slovenskej republiky, ústavný zákon č. 185/1939 Sl. z., v ktorej sa štúdia koncentruje len na niektoré vládne funkcie.

ABSTRACT

GAJARSKÝ, Adrián. The Basic Scope of the Government Status in Slovak Constitutional and Political System in 1938 – 1945. In *Historia et theoria iuris*, 2021, Vol. 13, No. 3, p. 35-50.

The study deals with brief comments on the basic constitutional definition of Slovak governments, which were formed during the autonomy of Slovakia on October 7, 1938. After the establishment of the Slovak state, a new independent government J. Tiso was formed. 1/1939 Sl. z. enabled it to expand its legislative activity in the form of empowering legislation. Its position was definitively framed by the Constitution of the Slovak Republic, Constitutional Act no. 185/1939 Sl. z. and its adjustment to certain functions in relation to parliament will also be recalled at the end of the study.

Kľúčové slová: vláda, slovenský štát/Slovenská republika¹, vládna a výkonná moc, zákon o samostatnom Slovenskom štáte, ústava.

Keywords: Government, Slovak state, Government and executive power, Act on the Independent Slovak State, The Constitution.

VÝCHODISKO ČESKOSLOVENSKEHO PRÁVA PRI ÚPRAVE POSTAVENIA VLÁDY AKO NAJVVYŠŠIEHO ORGÁNU VÝKONNEJ MOCI

Historická tradícia existujúcich parlamentných demokracií u nás aj inde v Európe počas medzivojnovnej éry nominovala moc vládnu a výkonnú do rúk hlavy štátu, ktorá ju však obligatórne formálne preniesla na **koľektívny zodpovedný orgán vlády**.² Ohniskom vládnej a výkonnej moci sa potom stala vláda, ktorá sa v duchu čl. parlamentarizmu

¹ V štúdiu používame duálne označovanie štátneho útvaru, ktorý sa vytvoril na Slovensku 14. marca 1939. Do prijatia ústavy používame v tej dobe preferovaný názov Slovenský štát a po prijatí ústavy z 21. júla 1939 používame oficiálny názov: Slovenská republika, v skratke SR.

² Nazývanej i ministerská rada, vládny kabinet.

v medzivojnovom období kreovala na základe slobodných a demokratických volieb voľnej súťaže politických strán a ich nominantov (kandidátov za poslanca parlamentu), z ktorých sa vytvárali demokratické vlády. Tie mohli byť buď jednofarebné, zložené zo zástupcov jednej politickej strany (a o tento model sa opieral aj novovytvorený slovenský politický systém) alebo o pluralitnú a koaličnú vládu, združujúcu strany tvoriace parlamentnú väčšinu (čo zosobňoval československý systém medzi dvoma svetovými vojnami).

Vláda sa prezentovala a inštitucionalizovala v III. hlave čsl. ústavy³ ako vládny zbor, ktorý v mene hlavy štátu (v našich československých a slovenských reáliách ním bol prezident) vykonával a držal vo svojich rukách obvykle ústavou vymedzenú a delegovanú výkonnú a vládnu moc. Označila sa za hlavnú a najvýznamnejšiu realizátorku výkonnej moci, ktorej v sledovanej legislatívnej právomoci prináležala výlučná právomoc vydávať vl. nariadenia, určené na vykonanie zákona alebo ústavného zákona.⁴

Ďalšie demokratické princípy a zásady pluralitného systému parlamentnej demokracie podľa ústavou a ústavnými zvyklosťami narysovaných základných kontúr vytýčili vzťahy medzi tromi najvyššími orgánmi: parlamentom, vládou a prezidentom.

Predovšetkým nevyhnutný, demokratický mechanizmus kontroly vládnej a výkonnej moci v parlamente a ako jeden z prejavov jeho nadradenosti voči vláde predstavovalo uplatnenie práva odvolať vládu a jej členov formou vyslovenia nedôvery predsedovi vlády, ergo potom aj celej vláde alebo len jej jednotlivým ministrom. Už len formálnym dôsledkom tejto demisie bola povinnosť prezidenta túto demisiu prijať (v čsl. ústave určená v § 75 a 78). Ústavný kánon o trojdelenej a oddelenej ale kooperujúcej štátnej moci však určil, že sa táto moc navzájom bude kontrolovať vo vzťahu k vláde prostredníctvom parlamentu.

Vláda ako kolektívne riadený a organizovaný zbor vo všeobecnej kompetenčnej rovine prijímala a schvaľovala návrhy zákonov a ústavných zákonov a osobitne prijímala vlastnú nariadovaciu a zmocňovaciu legislatívu. Obdobne ministerstvá v medziach výkonu nariadovacej právomoci vlády alebo zákona vydávali a prijímali vyhlášky, výnosy a opatrenia ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy. Vláda alebo jej jednotliví ministri niesli politickú zodpovednosť a na znak toho kontrasignovali všetky normatívne, vládne akty (úkony) podpisované prezidentom, ktoré až následne nadobudli platnosť.

Pripomeňme však stručne postavenie a funkcie prvého ministra, ministrov a ministerstiev v parlamentnom vládnom systéme, keďže ich základné znaky a definície možno bez problémov preniesť aj na vtedajšie slovenské ústavné pomery *de lege lata*. Definícia ministerstva podľa F. Weyra bola nasledovná: „*ide o všeobecný ústredný štátny úrad, ktorého prednosta alebo vedúci má zvláštne ústavné postavenie voči hlave štátu, ak ide o vzťah k parlamentu.*“ Zároveň podľa neho išlo o orgán byrokraticky riadený priamo zodpovedným ministrom, ktorý sa následne politicky osobne zodpovedal parlamentu, a ktorý ho mohol za to aj odvolať alebo interpelovať.⁵ Zbor týchto ministrov potom tvoril vládu. B. Baxa definoval úrad ministra ako člena vlády povereného riadením určitého od-

³ Postavenie vlády podľa ústavnej listiny republiky Československej spracované podľa (navštívené 30.11.2021)

Dostupné na: <https://www.aspi.sk/products/lawText/1/1702/1/2/zakon-c-121-1920-sb-kterym-se-uvozuje-ustavni-listina-ceskoslovenske-republiky/zakon-c-121-1920-sb-kterym-se-uvozuje-ustavni-listina-ceskoslovenske-republiky>

⁴ WEYR, František. Ministerstvo. In HÁCHA, Emeil et al. *Slovník veřejního práva československého*. Brno: Polygracia – Rudolf M. Rohrer, 1932, s. 611 a nasl.

⁵ WEYR, ref. 4, s. 611–612.

vetvia štátnej správy, zodpovedného v čl. ústavných podmienkach len poslaneckej snemovni Národného zhromaždenia za vedenie zvereneného ministerstva a kolektívne za celú vládnu politiku spolu s ostatnými členmi vlády.⁶

Kľúčové miesto nielen v parlamentných formách vlády, ale o to viac i v rodiacej sa slovenskej autokracii v čase II. sv. vojny, niesol prvý minister, resp. predseda vlády. Predsedovia československých a podľa ich vzoru i slovenských vlád nadobudli takéto výsadné postavenie, určené im ústavou:

- a) od nich sa odvíjala samotná vládna politika, spolutvorili vládny program, predsedali vláde a riadili jej samotnú činnosť pri kolektívnom riadení na jej zasadnutiach (§ 81 čl. ústavy/v slovenskej ústave bol iba bližšie špecifikovaný odkaz na ešte neexistujúci rokovací poriadok vlády⁷),
- b) navrhovali jednotlivých ministrov spolu s návrhom na ich demisiu prezidentovi republiky (§ 70, 72 čl. ústavy/§ 41 ods. 1 slovenskej ústavy);
- c) sprostredkovali vzťahy medzi hlavou štátu a ministrami v znení ústavných zvyklostí;
- d) uskutočňovali mimoriadne dôležitú politiku medzi parlamentom a vládou podľa ústavných zvyklostí;
- e) niesli prvoradú politickú zodpovednosť, ktorú skladali do rúk parlamentu a to aj spôsobom svojej demisie, myslenej ako demisia celej vlády (§ 75 čl. ústavy/§ 48 slovenskej ústavy);⁸
- f) podpisovali spolu s príslušným ministrom vl. nariadenia/vl. nariadenia s mocou zákona a tiež kontrasignovali spolu s príslušným ministrom akty prezidenta (§§ 51, 68, 84 čl. ústavy/§ 40 slovenskej ústavy);
- g) zastupovali hlavu štátu, pokiaľ nebola schopná výkonu svojej funkcie alebo ešte nebola zvolená (§ 37 ods. 1 čl. ústavy/§ 73 ods. 1 slovenskej ústavy).

O vzťahoch medzi najvyššími slovenskými štátnymi orgánmi možno tvrdiť, že československou ústavou konštituované horizontálne vzťahy medzi štátnymi orgánmi a vertikálne vzťahy medzi zdrojom moci a jej držiteľmi zostali určujúce pre ústavnú klasifikáciu formy vlády, a preto z čisto preskriptívnej definície vlády podľa ústavou SR konštituovaného systému najvyšších štátnych orgánov predstavujú vládu počas rokov 1939 – 1945 ako vládu demokratického štátu, čo však zreteľne nekorešpondovalo s jej skutočným pôsobením a výkonom štátnej moci v sledovanom období.

AUTONÓMNA KRAJINSKÁ VLÁDA AKO BEZPROSTREDNÝ PREDCHODCA VLÁDY SLOVENSKEHO ŠTÁTU/SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Krátke, ale za to intenzívne obdobie autonómie Slovenskej krajiny hodnotíme ako dôležitú **prípravnú fázu formovania alebo kreovania nového vládneho režimu a jeho ústredných orgánov štátnej správy**, event. ako predprípravnú fázu na ucelenú reformu celej verejnej správy (v odkaze najmä na zákon č. 190/1939 Sl. z. o verejnej správe vnútornej, ktorým sa zaviedlo opätovne župné zriadenie).⁹ Tento iniciačný proces tvorby inštitucio-

⁶ BAXA, Bohumil. Ministr. In HÁCHA, Emil et al. *Slovník veřejního práva československého*, s. 638 a nasl. BAXA, Bohumil. Parlament a parlamentarismus. In HÁCHA, Emil et al. *Slovník veřejního práva československého*, s. 10 a nasl.

⁷ Pozri však napr. obožník predsedu vlády z 1. apríla 1939 č. 3038/1939 o rozvrhu práce vlády.

⁸ BAXA, Parlament a parlamentarismus, ref. 6, s. 20–21.

⁹ K reforme verejnej správy pozri PODOLEC, Ondrej. Postavenie samosprávy na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. In *Historický časopis*, 2003, roč. 51, č. 4, s. 647–668. CHRENA, Ondrej. Územnosprávne členenie Slovenska v rokoch 1939 – 1945. In *Slovenská archivistika*, 2005, roč. 40, č. 1, s. 51 – 76.

nálneho základu slovenských exekutívnych orgánov štátnej (resp. v širšom meradle verejnej) moci je poznamenaný na najvyššej úrovni politickou (faktickou) hegemoniou politických špičiek Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSĽS), vrátane jej vtedajšieho predsedu J. Tisa, ktoré sa dostali po prvý krát do radov autonómnych orgánov snemu alebo vlády, aby tam presadzovali rýchlo a efektívne politické zámery ľudákov.¹⁰ Naopak na nižšej úrovni už existujúcej čsl. štátnej alebo verejnej správy, pôsobiacej na Slovensku, kde sa vyžadovala vysoká odborná kvalifikácia, vôbec nemuselo a ani nedošlo k výmenám politických elít.¹¹

Okrem autonómnej vlády a jej predsedníctva sa vybudovali predovšetkým prvé najvyššie úrady jednotlivých rezortných ministerstiev a aj ďalších ústredných orgánov. Ak sa pozrieme na činnosť a základnú štruktúru autonómnej vlády, opierala sa o existujúce krajské zriadenie z roka 1927 a vrcholný orgán čsl. politickej správy – Krajský úrad v Bratislave, s ktorým zdieľala v prvých mesiacoch i jeho inštitucionálny, organizačný a personálny základ a v prípadoch niektorých úradov a predsedníctva vlády i jeho sídlo.¹² Súčasne autonómna vláda pôsobila bez zákonného podkladu ako súčasť centrálnej pražskej vlády, čím sa zároveň začalo aj faktické obdobie autonómie, ukončené prijatím úst. zákona č. 299/1938 Zb. z. a n. Ako uvádza vo svojom výskume M. Fiamová, vláda na svojom zasadnutí 10. októbra 1938 ustanovila aj názvy budúcich slovenských ústredných autonómnych orgánov spolu s ich sídlom: *Predsedníctvo Slovenskej vlády* (ďalej len Úrad predsedníctva vlády – ÚPV), *Ministerstvo vnútra Slovenskej krajiny* (MV), *Ministerstvo školstva a národnej osvety Slovenskej krajiny* (MŠaNO), *Ministerstvo sociálnej starostlivosti a verejného zdravotníctva Slovenskej krajiny* (MSSVZ), *Ministerstvo pravosúdia* (spravodlivosti, MS) *Slovenskej krajiny*, *Ministerstvo hospodárstva Slovenskej krajiny* (MH) a *Ministerstvo dopravy Slovenskej krajiny* (MD).¹³ Treba však pripomenúť, že neexistujúci právny základ najvyšších vládnych orgánov na Slovensku podmieňoval a limitoval ich faktickú existenciu ako expozitúr ústredných pražských ministerstiev a samotné ÚPV sa za úrad vtedy ani nepovažovalo.¹⁴ Vláda musela urýchlene vybudovať materiálnu aj personálnu základňu svojich úradov a ministerstiev, k čomu sa výslovne využili existujúci Krajský úrad a jeho zamestnanci, ktorí sa podriadili autonómnej vláde.¹⁵

¹⁰ K formujúcim sa prvkom autoritatívneho ľudáckeho režimu a zdrojom rozpadu čsl. demokracie v priebehu autonómie Slovenska pozri napr. krátku podnetnú štúdiu ZEMKO, Milan. K vnútropolitickým zdrojom pádu parlamentnej demokracie a rozkladu občianskej spoločnosti na Slovensku po 6. októbri 1938. In *Forum historiae*, 2010, roč. 4, č. 1, s. 1 – 6.

¹¹ FIAMOVÁ, Martina. *Formovanie a činnosť ústredných orgánov štátnej správy na autonómnom Slovensku (október 1938 – marec 1939)*. Bratislava: VEDA, Historický ústav SAV, 2020, s. 166. LIPTÁK, Ľubomír. *Politický režim na Slovensku v rokoch 1939 – 1945*. In *Slovenské národné povstanie roku 1944*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1965, s. 24.

¹² Tento úrad sa zachoval aj pri vzniku Slovenského štátu a oficiálne zanikol až na základe obežníka MV č. 15 929/39 prez. z 1. januára 1940. In CHREŇOVÁ, Júlia. *Štruktúra ústredných orgánov na Slovensku. (Prehľad)*. Bratislava: Archívna správa MV SSR, 1977, s. 21.

¹³ FIAMOVÁ, ref. 11, s. 17. CHREŇOVÁ, ref. 12, s. 10.

¹⁴ Ku komplikovaným a nevyjasneným vzťahom medzi Prahou a Bratislavou v čase fakтической autonómie pozri FIAMOVÁ, ref. 11, s. 46 – 49. Pozri tiež výpoveď Dr. P. Zátka, ktorý si spomínal, že J. Tiso bol zatrpknutý a presvedčený, že s Prahou sa nemožno dohodnúť, pretože ona sa to potom snaží zneužiť. Dohoda vo veci vl. nariadení autonómnej vlády bola postavená na tom, že tieto vl. nariadenia sa budú posielat' pred ich vydaním k prezidentovi republiky, ktorý ich kontrasygnuje, ale z prezidentskej kancelárie sa niektoré z nich vracali bez podpisu naspäť do Bratislavy. In BYSTRICKÝ, Valerián – LETZ, Róbert – PODOLEC, Ondrej. *Vznik Slovenského štátu. 14. marec 1939. Spomienky aktérov historických udalostí. 2. diel*. Bratislava: AEP, 2008, s. 314.

¹⁵ Podrobnejšie k preberaniu jednotlivých ministerských agend a zriaďovaniu slovenských ministerstiev pozri FIAMOVÁ, ref. 11, s. 20 – 35.

Avšak zo strednodobej perspektívy nevhodný model faktickej autonómie a neželaná kontinuita reálneho štátoprávneho usporiadania *de facto* (nie *de iure*) federalizovanej republiky bez absentujúceho zákonného podkladu sa podarilo čiastočne odstrániť **úst. zákonom č. 299/1938 Zb. z. a n. o autonómii Slovenskej krajiny** (ďalej len úst. zákon o autonómii, prijatý 22. novembra 1938)¹⁶, ktorým sa vytvorila Slovenská krajina ako autonómna časť Česko-Slovenskej republiky a autonómna vláda vykonávala vládnu a výkonnú moc spätne od 7. októbra 1938 ako „*Slovenská krajinská vláda*“ (to bol jej oficiálny názov podľa tohto úst. zákona). Chápala sa však ešte stále ako súčasť ústrednej vlády dovtedy, pokiaľ prezident republiky nevymenoval autonómnu slovenskú vládu na návrh predsedníctva snemu Slovenskej krajiny.¹⁷

Okrem uvedených najvyšších slovenských vládnych úradov sa vytvorili aj dve ďalšie, ktoré v budúcej štruktúre ústredných úradov SR zohrali významné úlohy a začlenili sa po 14. marci 1939 do ÚPV: prvým bol Štátny sekretariát pre záležitosti nemeckej národnej skupiny, zriadený 12. októbra 1938 (zaradený už priamo pod ÚPV), ktorý bol určený na ochranu záujmov nemeckej menšiny na Slovensku s právom navrhovať patričnú legislatívu formou vl. nariadenia. Mal tiež právo zúčastňovať sa zasadnutí vlády. Druhým dôležitým úradom formujúcim politický režim na Slovensku bol dobre známy Úrad propagandy (vtedy na čele s A. Machom), ktorý vznikol uznesením autonómnej vlády z 18. októbra 1938.¹⁸

Vytvorila sa tak nevyhnutná, základná schéma riadenia Slovenskej krajiny, ktorá po prijatí uvedeného úst. zákona nadobudla aspoň elementárne legálne a legitímne právne a správne mantinely pôsobnosti a funkcionality slovenských autonómnych orgánov (v tom čase neexistujúceho snemu, za to však fakticky pôsobiacej vlády).

Podľa II. časti, III. hlavy § 11 ods. 1 uvedeného úst. zákona o autonómii sa ustanovilo, že na území Slovenskej krajiny vo veciach neupravených v § 4 okrem bodov 4, 6, 7, 8, 10 a 12 tohto § úst. zákona vykonávajú orgány Slovenskej krajiny vládnu a výkonnú moc, tak ako ju v nadväznosti na § 9 ods. 1 II. hlavy II. časti úst. zákona č. 299 vykonával Snem Slovenskej krajiny v negatívnom vymedzení jeho legislatívnych kompetencií. *Expressis verbis* potom podľa § 15 ods. 1 vykonávala krajinská vláda svoje kompetencie vo veciach podľa bodov 4, 6, 7, 8, 10 a 12 § 4, ako aj v ostatných veciach, neuvedených v § 4. Konkrétne sa vecná pôsobnosť slovenských autonómnych orgánov vzťahovala podľa určených bodov § 4 napr. najmä na otázky štátneho občianstva, vystaňovaleckej, pasovej a colnej politiky, dopravy, pôšt, telekomunikácií, daní, dávok a poplatkov, hospodárskych

¹⁶ Znenie ústavného zákona dostupné na : <https://www.aspi.sk/products/lawText/1/7357/0/2/ustavni-zakon-c-299-1938-sb-o-autonomii-slovenskej-krajiny/ustavni-zakon-c-299-1938-sb-o-autonomii-slovenskej-krajiny> (navštívené 30.11.2021).

V intenciách parlamentnej demokracie potom bola *per analogiam* s celočeskoslovenskou ústavnou praxou krajinská vláda v znení § 15 ods. 5 tohto úst. zákona zodpovedná Snemu Slovenskej krajiny, ktorý jej mohol vysloviť nedôveru. Dobovú reflexiu slovenských krajinských orgánov vo vzťahu k úst. zákonu 299/1938 Zb. z. a n. pozri in GALBAVÝ, Tibor. Poznámky k ústavnému zákonu o autonómii Slovenskej krajiny. In *Administratívny vestník*, 1939, roč. 18, s. 57 – 71; pozri tiež stručnú charakteristiku krajinskej vlády CHREŇOVÁ, ref. 12, s. 10.

Z relevantnej literatúry k tomuto úst. zákonu pozri napr. PODOLEC, Ondrej. *Medzi kontinuitou a discontinuitou ... Politický systém Slovenskej republiky 1939 – 1945*. Bratislava: Atticum, 2014, s. 51–56. BYSTRICKÝ, Valerián. Vznik Slovenského štátu. In HRADSKÁ, Katarína – KAMENEC, Ivan (eds.). *Slovensko v 20. storočí. 4. Slovenská republika 1939 – 1945*. Bratislava: Veda, 2014 s. 17 – 34.

¹⁷ Časť I., čl. III. ods. 3: „*Vládnu a výkonnú moc na území Slovenskej krajiny od 7. októbra 1938 vykonáva vo veciach, spadajúcich do právomoci Slovenskej krajiny dotiaľ, kým nebude utvorená Slovenská krajinská vláda (čl. V, ods. 4), Slovenská krajinská vláda, pozostávajúca z piatich členov, ktorá tvorí súčasť ústrednej vlády (čl. 70 ústavnej listiny).*“

¹⁸ FIAMOVÁ, ref. 11, s. 34–35.

a finančných otázok. Podľa úst. zákona v I. časti čl. III ods. 3 všetky zákonom určené kompetencie a právomoci vládnej a výkonnej moci vykonávala autonómna Slovenská krajinská vláda spätne (retroaktívne) od 7. októbra 1938.¹⁹

Počet členov vlády nebol v úst. zákone č. 299 určený, ale vychádzalo sa z normatívneho stavu tohto zákona v jeho I. časti, III. čl., ktorý ustanovil, že slovenskú krajinskú vládu designovanú od 7. októbra 1938 tvoria šiesti členovia (a šesť ministerstiev: školstva a národnej osvety, sociálnej starostlivosti a verejného zdravotníctva, spravodlivosti, hospodárstva a dopravy a vnútra). Keďže krajinská vláda vykonávala svoje právomoci ako súčasť ústrednej vlády, samotní slovenskí ministri sa preto zúčastňovali aj jej rokovaní a kontraskovali jej právne (vládne) akty. V rámci výkonu nariadenovacej právomoci sa vyžadoval spolupodpis aj príslušného člena autonómnej vlády a ak išlo o vymedzenie spoločnej alebo celoštátnej legislatívnej právomoci oboch vlád, malo sa vychádzať zo vzájomných dohôd medzi príslušnými ministerstvami (II. časť, III. hlava, § 11 ods. 2 úst. zákona o autonómii).

Úst. zákon o autonómii v I. časti, čl. VI. ods. 2 osobitne derogoval všetky zákony a „ustanovenia“ (t.j. aj napr. vl. nariadenia alebo uznesenia ústrednej a slovenskej vlády), ktoré by odporovali ustanoveniam tohto zákona a zmenenej ústavnej listine s nevyhnutným dôvetkom v čl. VII, že prevedením úst. zákona sa poveruje ústredná čsl. vláda (v medziach svojich kompetencií bola autonómna vláda preto súčinná s ústrednou vládou alebo autonómne činná Slovenská krajinská vláda).

Napriek ústavnému vymedzeniu spoločnej a slovenskej vecnej kompetencie, bolo potrebné ešte vyriešiť konkrétny spôsob vykonávania príslušných agend, hoci legislatívny proces a jeho delimitácia medzi ústredné a autonómne orgány sa v úst. zákone o autonómii nevytýčila a čo sa týka vl. nariadení, malo sa stále vychádzať zo vzájomných dohôd medzi príslušnými ministerstvami, no spomínaný problém sa iba čiastočne podarilo odstrániť prijatím nového zmocňovacieho zákona, úst. zákona č. 330/1938 Zb. z. a n.

Čo je však závažnejšie pre reálny výkon štátnej moci slovenskej vlády bola absencia zákonného podkladu, ktorým by sa samotné slovenské ústredné orgány vytvorili. Tieto orgány mohli pôsobiť *de facto* iba ako súčasť ústrednej pražskej vlády a jej sústavy najvyšších orgánov štátnej správy.²⁰ Uvedené slovenské orgány preto vykonávali vládnu a správnu agendu v pôsobnosti vyššie menovaných rezortov z hľadiska fakticity existujúcej rezortnej a vecnej pôsobnosti ústrednej vlády v Prahe ako jej detašované pracoviská (filialky), okrem oblastí zahraničnej politiky, národnej obrady a verejných spoločných financií, ktoré zostali v pôsobnosti ústredných úradov vlády a ministerstiev.

Dôležitá otázka vymedzenia kompetencií a vzájomných vzťahov medzi vládnymi orgánmi, bohužiaľ, do konca II. Č-SR nebola uspokojivo vyriešená, čo spôsobovalo značné problémy. Nedošlo preto k splneniu tejto elementárnej ústavnej podmienky, že vecnú, teritoriálnu a funkčnú pôsobnosť slovenských ministerstiev vymedzí až zákon (na základe § 85 platnej čsl. ústavnej listiny).²¹ Ako výstižná v tomto smere sa ukazuje byť krátka epizóda prípravy nerealizovaných návrhov slovenských MH a MV o organizácii ministerstiev

¹⁹ Odkaz na II. časť, III. hlavu, § 15 ods. 5 úst. zákona o autonómii: „*Vládnu a výkonnú moc na území Slovenskej krajiny vykonáva krajinská vláda, zodpovedná Snemu Slovenskej krajiny.*“

²⁰ K tomu uvádza M. Fiamová zásadnú spomienku J. Lichnera, vtedajšieho ministra dopravy v prvej faktickej autonómnej vláde: „*Došlo k dohode (medzi slovenskými ministrami, pozn. aut.), že to budú ministri bez torby, ktorí budú členmi v ústrednej pražskej vláde a budú iba poverení vládou viesť a spravovať záležitosti slovenské, toho-ktorého rezortu.*“ Citované podľa FIAMOVÁ, ref. 11, s. 17–18.

²¹ § 85: „*Pôsobnosť ministerstiev sa upravuje zákonom.*“ Fiamová k tomu pripomína: „*Od prvých dní riešili okrem otázok spojených s vládutím aj základné technické a personálne ťažkosti vrátane hľadania vhodných priestorov pre svoju činnosť, ktorá by bez využitia úradov a zamestnancov verejnej správy nebola možná.*“ Citované podľa FIAMOVÁ, ref. 11, s. 23–24.

Slovenskej krajiny (tzv. kompetenčný zákon), ktoré mali prísť vo februári 1939 do medirezortného pripomienkového konania na rokovanie oboch vlád, ale samotná autonómna vláda sa vyjadrila, že tento návrh má byť v konečnom dôsledku vyriešený komplexnou reformou politickej správy na Slovensku, a preto tieto iniciatívy zamietla.²²

Konkrétnejšie samotný návrh MH počítal s kompetenčnou normou formou zaužívaného vl. nariadenia s mocou zákona, s ktorým viaceré slovenské ministerstvá (napr. MF) nesúhlasili a upozorňovali, že podľa platnej čl. ústavy sa ministerstvá zriaďovali vždy zákonnou cestou a podľa vyjadrenie prezídia MŠaNO *„terajší bezprávnny stav bude príčinou trvalých sporov kompetenčných.“*²³ Podľa návrhu MV z februára 1939 (referentom bol J. Martinka) išlo o návrh zákona o ministerstvách Slovenskej krajiny, v ktorom sa mali konštituovať tieto ministerstvá: vnútra, financií, školstva a národnej osvety, spravodlivosti, hospodárstva a dopravy, kompetenčne mali byť príslušné podľa hlavy III. úst. zákona o autonómii Slovenskej krajiny ako najvyššie orgány štátnej správy na Slovensku. Prechodné ustanovenie navrhovaného § 2 určilo pôsobnosť týchto úradov do účinnosti tohto zákona podľa dovtedajších medziministerských dohôd spätne ku dňu 6. októbra 1938. § 3 delimitoval vecnú pôsobnosť jednotlivých ministerstiev, pričom agendu niektorých z nich rozšíril o agendu príslušných pražských ministerstiev (ako napr. ministerstvo sociálnej starostlivosti, ministerstvo zdravotníctva a telesnej výchovy, ministerstvom železníc, ministerstvo pôšt a telegrafov, ministerstvo pôdohospodárstva). Návrh ustanovil pôsobnosť ÚPV vo veciach, určených podľa zvláštnych predpisov a v rámci neho zriadil príslušné národnostné sekretariáty: rusínský, nemecký a maďarský, príslušné pre obhajobu záujmov národnostných menšín u slovenských ministerstiev. Kompetenčné spory mala riešiť vláda Slovenskej krajiny (§ 5). V odôvodnení tohto návrhu MV sa uvádzalo, že uvedená norma môže mať formu buď zákona alebo vl. nariadenia s mocou zákona, aby bol z titulu právnej istoty už vydaných (s)právnych aktov *„sanovaný doterajší právny stav.“* V dôvodovej správe sa k tomu uvádzalo: *„Až do vyhlásenia zákona o autonómii Slovenskej krajiny vykonávali ministri Slovenskej krajiny pôsobnosť ministerstiev na Slovensku – odhliadnuc od politického princípu svrchovanosti národa – podľa dohody, spomínanej v obežníku prezídia ministerstva vnútra zo dňa 10. X. 1938 číslo 28.100/1938 prez., uverejnenom vo Vestníku menovaného ministerstva č. 10, ako vyhláška č. 98. ... slovenské ministerstvá nie sú teda ešte úradmi podľa ústavy a podľa bežných právnych teórií. Existenciu ministerstiev Slovenskej krajiny neuznávajú ani nariadenia ústrednej vlády, ktoré všade tam, kde prevedením nariadenia na území mimoslovenskom je poverený jeden – príslušný – minister, ohľadom Slovenska, prikazujú jeho prevedenie „Slovenskej krajinskej vláde“ – ovšem v súhlase s ustanovením odst. 3, čl. III zákona o autonómii Slovenskej krajiny.“*²⁴

Na negatívny vplyv absencie tohto nevyhnutného kompetenčného zákona poukázal v tom čase i poverený referent MV J. Martinka, podľa ktorého, pokiaľ nebude existovať príslušný kompetenčný zákon/zákony, budú existujúce slovenské ministerstvá len *„súborom úradníkov, ktorých si jednotliví členovia vlády Slovenskej krajiny pribrali k výkonu agendy, ktorá im pripadla podľa vzájomnej dohody o rozdelení výkonu moci vládnej a výkonnej, ktorá na slovenskú vládu prešla podľa dohody s ústrednou vládou a potom podľa odst. 3, čl. III. zákona o autonómii Slovenskej krajiny.“*²⁵ Návrh MV v sebe obsahoval zásadný právny rozpor: konkrétne nevymedzil vecnú pôsobnosť ústredných a slovenských

²² K návrhom o organizácii ministerstiev na Slovensku pozri SNA, f. ÚPV, šk. 122.

²³ SNA, f. ÚPV, šk. 122.

²⁴ Spracované podľa SNA, f. ÚPV, šk. 122. Pozri tiež FIAMOVÁ, ref. 11, s. 142.

²⁵ FIAMOVÁ, ref. 11, s. 142.

ministerstiev a podporoval neprehľadnosť, protirečivosť, resp. niekedy i duplicitu právneho poriadku a vykonávanej vládnej a správnej agendy na oboch úrovniach (československej a slovenskej). J. Martinka argumentoval spomenutou neprehľadnosťou právneho poriadku, neúspešnosťou doterajších pokusov o zákonné vymedzenie vecnej pôsobnosti alebo na časovú tieseň pri príprave týchto dôležitých právnych noriem, a preto sa vecná pôsobnosť i naďalej mala spravovať podľa doterajších špeciálnych právnych predpisov a v ich nedostatku podľa povahy veci alebo na základe diškrečnej právomoci slovenskej vlády.²⁶

Takto (ne)vymedzená štruktúra najvyšších autonómnych vládnych orgánov potom kontinuovala pri vzniku Slovenského štátu aj so svojimi problémami, ktoré narazili v krátkom období autonómie v procese kreovania vlastných slovenských exekutívnych orgánov na limity dvoch sústav najvyšších exekutívnych orgánov v Prahe aj v Bratislave, pričom autonómna vláda okrem prvotného cieľa vytvoriť celý administratívny a správny aparát na úrovni autonómnej vlády a ministerstiev zápasila ešte i s nedostatkom vlastných úradníckych kádrov, ktoré by boli politicky agilné a hlavne absolútne lojálne voči vláde. Musela teda prijať existujúci personálny a faktický inštitucionálny stav, aby sa naplnil jej hlavný cieľ rýchleho a úspešného prechodu moci na Slovensku.²⁷

1.3. Ústavné provizórium vo vzťahu k vláde

Slovenská vláda, ktorá sa novokonštituovala 14. marca 1939, sa mohla oprieť o recipovaný demokratický parlamentný ústavný základ I. ČSR aj II. Česko-Slovenskej republiky. Stav inštitucionálnej bázy, ktorý sa v prvých dňoch a týždňoch po vyhlásení samostatnosti zdedil z čias autonómie, sa podarilo čoskoro stabilizovať (minimálne po prijatí ústavy v júli 1939) a tento základ pretrval až do zániku Slovenskej republiky.²⁸

Ku dňu zániku Č-SR kreovaná čsl. ústavná platforma sa na základe rozhodnutia slovenského ústavodarcu len formálne skopírovala aj do postavenia vlády podľa úst. zákona č. 1/1939 Sl. z. a v prvej slovenskej ústave. Vyhlasovací štátotvorný akt v podobe ústavného zákona č. 1/1939 Sl. z. konštituoval okrem snemu (§ 1) aj dôležité postavenie novodesignovanej samostatnej slovenskej vlády (§ 2), ktorú menovalo predsedníctvo snemu,

²⁶ Podľa FIAMOVÁ, ref. 11, s. 142–143.

²⁷ Ide o závery, ku ktorým prišla FIAMOVÁ, ref. 11, s. 165 – 167.

²⁸ PODOLEC, Ondrej. Ústavné provizórium. (Ústavnoprávnej otázky vzniku Slovenského štátu a fungovania jeho politického systému do prijatia ústavy). In PEKÁR, Martin – PAVLOVIČ, Richard (eds.). *Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami. Historický zborník 9, Acta facultatis philosophicae*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta, Universum, 2007, s. 24.

a ktorá zastávala vtedy ešte nekonštituovaný a neobsadený post hlavy štátu.²⁹ Tento zákon definujeme podľa O. Podolca ako ústavné provizórium.³⁰ **Spomenutý zákon č. 1/1939 Sl. z. povýšil vládu na výsostný výkonný a vládny štátny orgán**, ktorý generoval v rukách všetku moc, aby v intenciách znenia zmocňovacieho § 4 „*vykonávala všetko, čo je v prechodnom čase potrebné na udržiavanie poriadku a na zabezpečenie záujmov Slovenského štátu.*“ Kľúčová právna formulácia: „*v prechodnom čase*“ mala mať pre vládu ako výkonný orgán štátnej a verejnej moci krátkodobý, hoci časovo nelimitovaný efekt paralelného zákonodarného a *eo ipso* i výkonného, nariaďovacieho a vykonávacieho štátneho orgánu, ktorý bol zmocnený, aby týmto zákonodarstvom zabezpečil poriadok a záujmy Slovenského štátu.

Vzhľadom na rýchlosť a hlavne politické a medzinárodné pozadie, s akou sa udial konštitutívny akt vzniku Slovenského štátu, bolo iste nanajvýš vhodné so zdaním demokratického výkonu a prevzatia štátnej moci, že formálnoprávne postavenie novej slovenskej vlády sa mohlo odvodiť od predchádzajúceho ústavného pomeru autonómnej slovenskej vlády, ktorá ešte formálne existovala 14. marca 1939, pretože jej to umožnila recepčná norma § 3 uvedeného úst. zákona č. 1/1939 Sl. z.: „*Všetky doterajšie zákony, nariadenia a opatrenia ostávajú v platnosti so zmenami, ktoré vyplývajú z ducha samostatnosti Slovenského štátu.*“ V tomto paragrafe bol vyjadrený kontinuálny výkon moci výkonnej, ktorý vychádzal z primárneho ústavného rámca – úst. zákona č. 299/1938 Zb. z. a n. a ním pozmenenú a stále platnú čsl. ústavu z roku 1920, a ktorý sa vzhľadom na koncept spomenutej recepčnej normy bez výhrady uplatnil. Pre kompetenčné postavenie samostatnej slovenskej vlády sa stala do prijatia ústavy spomenutá ústavná listina z roku 1920 v znení posledného, novelizovaného stavu k 14. marcu 1939 v odkaze na prijatie v nej normovaného postavenia ústrednej pražskej vlády (III. hlava). Postavenie a súbor jej normatívnych, riadiacich, kontrolných a ďalších funkcií nemohol odporovať ani vágnej formulácii právnej recepcie bez výhrady v zriaďujúcom úst. zákone č. 1/1939 Sl. z.: „*v duchu samostatnosti Slovenského štátu.*“ Práve naopak, v súlade so záujmami a s étosom zakladacieho aktu novozaloženého slovenského štátu bolo potrebné čo najrýchlejšie a dôsledné vybudovanie všetkých riadiacich a výkonných orgánov, podriadených vláde, ako aj ďalších orgánov verejnej moci.³¹

²⁹ Doplníme, že členmi prvej samostatnej slovenskej vlády sa na druhý deň, 15. marca 1939 stali:

1. Jozef Tiso – predseda vlády;
2. Vojtech Tuka – podpredseda vlády a minister;
3. Karol Sidor – minister vnútra;
4. Ferdinand Ďurčanský – minister zahraničných vecí;
5. Ferdinand Čatloš – minister národnej obrany;
6. Jozef Sivák – minister školstva a národnej osvety;
7. Gejza Medrický – minister hospodárstva;
8. Mikuláš Pružinský – minister financií;
9. Gejza Fritz – minister pravosúdia (spravodlivosti).

Prvá personálna zmena však už prebehla 18. marca 1939, keď pre Nemcov nepohodlného K. Sidora vystriedal na ministerskom poste V. Tuka, ktorý obsadil post ministra vnútra v súčinnosti s predsedom vlády J. Tisom. Citované podľa LETZ, R.: *Slovenské dejiny V. 1938 – 1945*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2012, s. 59.

³⁰ PODOLEC, ref. 28, s. 23 – 37.

³¹ V tejto súvislosti je možné prijať záver, formulovaný už skôr J. Beňom, že recepčná norma tohto ústavného provizória s výhradou neplatnosti tých noriem, ktoré odporujú „*duchu samostatnosti*“ Slovenského štátu, sa doplnila záverečnými, derogačnými a prechodnými normami v slovenskej ústave z júla 1939. Pozri BEŇA, J.: *Vývoj slovenského právneho poriadku*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Právnická fakulta, 2001, s. 51–52.

Pre právne postavenie oboch kreovaných orgánov snemu a vlády podľa úst. zákona č. 1/1939 Sl. z. sa stala kľúčovou oblasť normotvorby, ktorá odzrkadľovala vzťahy výkonnej a zákonodarnej moci medzi sebou.³² Formálne síce vládu podľa § 2 menovalo predsedníctvo snemu a z toho titulu zákon č. 1 normativizuje podriadený ústavný pomer viazanosti vlády na snem a nie naopak. Avšak cez prizmu reálnej ústavnej praxe prvých mesiacov slovenskej štátnosti sa **zreteľne preukazuje v legislatívnej činnosti kvantitatívna prevaha právnych noriem vlády (osobitne zmocňovacieho zákonodarstva vl. nariadení s mocou zákona) a nie snemu**. Uvedená, široko koncipovaná normotvorná činnosť *prenechala vláde na prechodnú dobu reálne až do prijatia ústavy najvyššie postavenie v systéme vrcholných štátnych orgánov*.

Existujúce vládne kabinety po vzniku štátu vychádzali, ako uvádza M. Fiamová, zo štruktúry úradov autonómnej slovenskej vlády a konečná štruktúra sa budovala postupne a dlhodobo.³³ Primárnu štruktúru vlády a ministerstiev určilo vl. nar. č. 4/1939 Sl. z. z 15. marca 1939, ktoré určilo tieto ústredné orgány štátnej správy:

- a) Úrad predsedu vlády (označovaný aj ako Úrad predsedníctva vlády, ÚPV);
- b) Ministerstvo zahraničných vecí;
- c) Ministerstvo vnútra;
- d) Ministerstvo financií;
- e) Ministerstvo školstva a národnej osvety;
- f) Ministerstvo pravosúdia (spravodlivosti);
- g) Ministerstvo hospodárstva;
- h) Ministerstvo dopravy a verejných prác;
- i) Ministerstvo národnej obrany.³⁴

V slovenskej vláde popri ÚPV boli konštituované ďalšie najvyššie štátne úrady, ktorých štruktúra a inštitucionálna delimitácia sa v priebehu času menila (napr. Komitét hospodárskych ministrov, Úrad propagandy, Kabinet predsedu vlády, Slovenská tlačová agentúra, Cenový úrad, Ústredný hospodársky úrad atď.).³⁵ Konštituovalo sa však hlavne užšie predsedníctvo vlády, ktoré rozhodovalo o určitých otázkach, ktoré spadali do pôsobnosti celej vlády.³⁶

1.2. Ústava Slovenskej republiky a postavenie vlády v nej

Ak sa pozrieme na ústavný rámec (úst. zákon č. 185/1939 Sl. z., schválený 21. júla 1939 a účinný od 31. júla 1939), ktorý nám určí strategicky v teórii štátu dôležitý statický prvok formy vlády v rámci štátnej formy, tak pôvodný vládny návrh ústavy ústavodarcovia prerokovali v ústavnoprávnom výbore snemu a v ním pozmenenej a do pléna snemu predloženej podobe ho aj poslanci snemu schválili.³⁷

³² PODOLEC, Ondrej. *Prvý slovenský parlament. Snem Slovenskej republiky a jeho legislatívna činnosť*. Bratislava: ÚPN, 2017, s. 86.

³³ „Na rozdiel od situácie v októbri 1938 tak mohol Slovenský štát v oblasti ústrednej štátnej správy nadviazať vo väčšine prípadov na činnosť úradov budovaných v čase autonómie.“ Citované podľa *Formovanie a činnosť ústredných orgánov*, s. 164.

³⁴ Podľa CHREŇOVÁ, ref. 12, s. 10 – 11.

³⁵ K celej štruktúre vlády a jej zmenám pozri Tamže, s. 43–48.

³⁶ Bližšie o podriadených úradoch vláde pozri PODOLEC, ref. 16, s. 74 a nasl. Tiež pozri VOJÁČEK, Ladislav – SCHELLE, Karel. *Právní dějiny na území Slovenska*. Ostrava: KEY Publishnig s.r.o., 2007, s. 295.

³⁷ Pripomeňme, že vládny návrh ústavy pripravila komisia na čele s V. Tukom, vymenovaná predsedníctvom HSLS. Vo vzťahu k najvyšším štátnym orgánom, ich štruktúre a ústavnému podkladu ich vzájomných vzťahov sa mala slovenská ústava opierať aj o československú ústavnú listinu (1920). V oboch hlasovaniach o návrhu ústavy poslanci nepredložili ani jeden pozmeňujúci návrh. Pozri správa zo 6. zasadnutia Slovenského snemu dňa 21. júla 1939 a rozpravu o ústave v pléne snemu, in SNA, f. SSR, šk.

Hoci slovenská ústava, ako tvrdí Hubenák, „*z formálnej stránky prebrala aj niektoré demokratické ústavné inštitúcie*“, reálny výkon štátnej moci v najvyšších orgánoch štátu spolu s inými znakmi politického systému sa vôbec nezrkadlil v demokraticky znejúcej (no fiktívnej) ústave. Pri posudzovaní súdobých glorifikujúcich vyjadrení a hodnotení ústavného vývoja je však nanajvýš na mieste zmysluplný a historicky objektívny prístup, ktorý indikuje už skôr vyjadrený postoj k ústavným a právnym textom sledovaných autokratických alebo totalitných režimov, že izolovaný pohľad na ústavu a selektívne zohľadnenie idealizovaného obsahu samotnej slovenskej konštitúcie nie je vôbec historicky správny a naopak podáva úplne skreslený a nesprávny pohľad na reálny politický režim a teda na *law in action*.³⁸

Samotný V. Tuka ako člen vlády a zostavovateľ slovenskej ústavy vyhlásil ústavu „*ani za demokratickú, ani autoritatívnu, ani stavovskú, ani „völkisch (ľudovú) ... ústavná listina, ktorú slávny snem má odhlasovať, nebude ešte ústavou, bude len základným kameňom k ústave celkovej*.“³⁹ V rozprave k ústave vyjadril názor, že Slovensko nebude ani prezidentskou ani parlamentnou republikou, ale v tejto politicky neukotvenej prechodnej dobe bude jeho ústava „*eklektická*“, zamietajúca demokratický základ štátu a tento názor zdôraznil nasledovne: „*Naša ústava nie je autoritatívna, lebo nekoncentruje moci a zodpovednosti v takej miere v jednotlivých osobách. ... Náš ľud, tá naša politická mentalita by nebola zniesla taký smelý skok, a preto vzhľadom na bezpečnosť pokroku prevzali sme niečo aj z pozostalosti demokratickej*.“⁴⁰ Politicky i právne otvorenejšie a priamočiarejšie sa ukázali byť jeho názory priamo k vláde už pri schvaľovaní ústavy (ale aj neskôr), v ktorých možno pobadať očividnú nechť k parlamentnej demokracii. Podľa neho dovtedajšie parlamenty v medzivojnovnej Európe fungovali len ako manifestačné fórum straníckej politiky, ktorá sa tvorila a dohadovala na pôde straníckych centrál (v I. ČSR v inštitúte päťky/osmičky).⁴¹ Pripomínal z Tukovho uhl'a pohľadu skorumpované a väčších akcií neschopné vlády, kupčiace a politikárčiacie o svojich straníckych alebo osobných záujmoch a dôsledkom tejto politiky v medziach parlamentnej demokracie bola ťažká a dlhotrvajúca politická kríza. Poukazoval na prvý nedostatok takejto vlády, ktorá „*vlastne pozostávala z delegátov jednotlivých strán, takže často vyzerala ako nejaký dôvernícky sbor*.“ Ako východisko z krízy následne Tuka prezentoval vlastné autoritatívne riešenie, ak si národ zvolí takú politickú reprezentáciu jednotlivcov, ktorí prevezmú „*takmer neobmedzenú moc ...*, lebo (národ, pozn. aut.) *si je vedomý, že disponuje tak veľkým mravným kapitálom*

6, inv. č. 62. Podolec vo svojom výskumae o sneme zistil, že jeho ústavnoprávny výbor pôvodný vládny návrh podrobil kritike a prepracoval ho do konečnej podoby, ktorá bola predložená snemovému plénu. Tento návrh posilnil zákonodarnú a súdnu moc na úkor výkonnej. Pozri PODOLEC, Ondrej. K niektorým prvkom prvej slovenskej ústavy a ich reálnej aplikácii v politickom živote štátu. In LACKO, Martin. (ed.) *Slovenská republika 1939 – 195 očami mladých historikov*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2002, s. 11. K hodnoteniu slovenskej ústave pozri napr. VIETOR, Martin. Príspevok k objasneniu fašistického tzv. slovenského štátu. In *Historický časopis*, roč. 8, 1960, č. 4, s. 483 – 484. KLIMKO, Jozef. *Tretia ríša a ľudácky režim na Slovensku*. Bratislava: Obzor, 1986, s. 78 a nasl.

³⁸ Na toto historické východisko poukázal už I. Baka: „*Treba však povedať, že izolovaný pohľad na ústavu skresľuje názory na charakter režimu Slovenskej republiky. Spoločlivé podklady o fungovaní celého systému vlády možno získať len analýzou budovania a fungovania jeho jednotlivých orgánov*.“ In BAKA, Igor. *Politický systém a režim Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1945*. Bratislava: Vojenský historický ústav, 2010, 48 – 49.

³⁹ Citované podľa SNA, f. SSR, šk. 6, inv. č. 62. Pozri tiež HUBENÁK, Ladislav. *Rasové zákonodarstvo na Slovensku (1939 – 1945)*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, 2003, s. 13.

⁴⁰ Citované podľa SNA, f. SSR, šk. 6, inv. č. 62.

⁴¹ TUKA, Vojtech. *Právne sústavy. Náčrt právnej filozofie*. Bratislava: Slovenská univerzita v Bratislave, 1942, s. 156.

*a mravne tak dobre vychovanými občanmi, že na nich môže zveriť tú veľkú moc.*⁴² Akcie-schopnosť a efektívnosť národnej politiky, ktorú v danej vnútropolitickej konštelácii mohla tvoriť dominantne len HSLŠ, sa podľa V. Tuku mala podporiť zrýchlením štátotvor-ného procesu aj v oblasti legislatívy: „*Slávny snem bude mať plné ruky práce, kým ústava bude plne dobudovaná. Táto navrhovaná ústava je vlastne akýmsi „Inhaltsverzeichnis“, akýmsi soznamom prác, ktoré slávny snem očakávajú. ... Snažne Vás prosím, keď v budúcnosti budete rokovať o týchto problémoch v tomto kompase politickom, ktorý bude pred Vami, ráčte sa približovať viac k severnému pólu autoritatívy, ako k južnému pólu demokracie.*“⁴³ Vyjadrený názor v ďalších rokoch len rozvíjal, keď tvrdil, že nepo-trebný „*parlament je pre verejnosť iba akýmsi slávnostným clearing-house, kde sa číselne konštatuje, na čom sa strany už dohodli mimo parlamentu kompromisom, podvodom, te-rorom, intrigami, pletkami a podplácaním.*“⁴⁴

Okrem neho ideu autoritatívnej formy vlády mierne obhajoval i hl. spravodajca ná-vrhu ústavy K. Mederly⁴⁵, keď vyzdvihol jednotné vedenie štátu a vlády: „*Takýmto vede-ním ... všetci ľudia tvoriaci etnický celok národa, budú vedení jedným smerom jednotne. V tomto sa javí autoritatívne postavenie vlády, ktoré je charakteristickou známku štátu v autoritatívnom poňatí.*“⁴⁶ Z toho titulu si vládu predstavoval ako „*hybnú silu štátu*“ a mi-nistrov ako „*nezištných a obetavých pracovníkov pre ľud a nie uzavretých a vznášajúcich sa do neprehľadných výšin povýšenosti a pýchy.*“⁴⁷ Rovnakým spôsobom ako Tuka sa od-mietavo vyjadril k niekdajším liberálnym demokraciám. Pre neho liberalizmus „*nevyriešil pálčivé problémy ľudskej spoločnosti. ... Politickú slobodu zaviedol, pomocou ktorej dre-síroval masy ako neposlušné decko, ale sociálnu slobodu nevedel docieľiť. ... V demokra-ciách liberalizmom odchovaný kapitalizmus dával jednotlivcom neúmernú moc, pomocou ktorej bohatí boli silní a mohli víťaziť nad slabými, i keď boli v mizivej menšine. V boji tomto merali sa sily za kulisou rovnosti a zvíťazil ten, kto bol bezohľadnejší a násilnejší. Toto budilo odpor a ničilo dôveryhodnosť demokratického režimu. Ďalším nedostatkom tohto režimu bolo to, že investitúra moci a vlády diala sa púhym mechanickým sčítaním hlasov a vystavila týmto vládu v štáte nebezpečenstvu tajných a nezodpovedných síl mas.*“ Nevedel sa však prikloniť jednoznačne k autoritatívnemu modelu, pretože ten, rovnako ako liberálna demokracia, mal svoje riziká.⁴⁸

Reflexia iba niektorých, vybraných vtedajších názorov a stanovísk právnickej obce k ústavnému vymedzeniu vlády je dostatočne výpovedná k budúcej činnosti vlády a jej

⁴² Stenografická správa o rokovaní snemu 21. júla 1939, in SNA, f. SSR, šk. 6, inv. č. 62.

⁴³ Vystúpenie V. Tuku v sneme v parlamentnej rozprave k ústave. Na margo predloženého návrhu sa vy-jadril totožne aj poslanec Dr. Vančo: „*Preto hlavné zásady sú určite síce položené na papier, no jednako je to len hodne rapsodická práca. To vysvitá z toho, že usporiadanie takmer všetkých podrobností sme museli odsunúť na osobitné zákony, ktoré budú doplnkami tohto ústavného zákona. Táto ústava je teda len rámec, ktorý sa bude musieť dopĺňať celým radom zákonov o podrobnostiach.*“ Stenografická správa o rokovaní snemu 21. júla 1939, in SNA, f. SSR, šk. 6, inv. č. 62.

⁴⁴ TUKA, ref. 41, s. 156. ZAVACKÁ, Katarína. K tradícii nariadení právomoci na Slovensku. In *Česko-slovenská historická ročenka*, Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity v Brně, 2002, s. 216–217.

⁴⁵ Stenografická správa o rokovaní snemu 21. júla 1939, in SNA, f. SSR, šk. 6, inv. č. 62.

⁴⁶ Pozri tiež Mederlyho názor na kumuláciu funkcie prezidenta a predsedu vlády: „*Naskytuje sa nám ešte tá otázka, či štátny prezident by nemal byť aj predsedom vlády. Tento spôsob by bol pre národnú po-spolitost' nebezpečný. Prezident má byť totiž strážcom a vykonávateľom najvyšších záujmov štátu a ná-rodnej pospolitosti, nesmie byť zaťahovaný do všednej práce ministrovania.*“ Citované podľa ME-DERLY, Karol. *Ústava Slovenskej republiky a jej zásadné smernice*. II. vydanie. Bratislava, 1939, s. 13 a tiež podľa stenografickej správy o rokovaní snemu 21. júla 1939, in SNA, f. SSR, šk. 6, inv. č. 62.

In Stenografická správa o rokovaní snemu 21. júla 1939, in SNA, f. SSR, šk. 6, inv. č. 62.

⁴⁷ MEDERLY, ref. 46, s. 13.

⁴⁸ Tamže, s. 11–12.

faktickému pôsobeniu. Samotný V. Tuka sa k postaveniu vlády v návrhu ústavy s istou mierou skepsy vyjadril, že „*je v ňom už aj tak dosť obmedzenia výkonnej moci*“⁴⁹, čo však vyznieva nepresvedčivo v porovnaní s nasledovným záverom výskumu O. Podolca: „*Pri pohľade na kvantitatívnu stránku normotvorby vlády V. Tuku môžeme konštatovať tendenciu premeniť svoju zákonodarnú právomoc (ústavnoprávne konštruovanú ako výnimočnú) na dominujúci spôsob zákonodarnej činnosti*“⁵⁰

Keďže sa nová Slovenská republika samodefinovala podľa ústavy ako parlamentná republika (§ 1 vo vzťahu k § 6), ohnisko jej výkonnej moci sa však bezprostredne sústredilo vo vláde (§ 38 ods. 2).⁵¹ Slovenská vláda tvorila ústredný výkonný orgán štátnej moci⁵², ktorý zároveň z titulu jednej z najvyšších funkcií v štáte plnil *in stricto sensu* úlohy najvyššieho riadiaceho a kontrolného orgánu štátnej a tiež verejnej správy, prípadne dozoroval a kontroloval aj ostatné orgány verejnej moci. Okrem vyššie uvedeného, širokého diapazónu direktívno-kontrolných a administratívno-riadiacich úloh mal vládny kabinet na starosti aj ďalšie medzinárodné, obranné a politické, ekonomické a iné záujmy štátu.⁵³ Pochopiteľne, že tieto funkcie, náležia i súčasným demokratickým vládam, no vykonávala ich v zásade *ex constitutionis et ex lege* taktiež vláda vojnovnej Slovenskej republiky.⁵⁴

1.2.1 Ústavná úprava vzťahu vlády k parlamentu

Vláda odvodzovala svoju legitimitu od snemu podľa § 47, ktorý mohol teoreticky vyvodit' politickú zodpovednosť voči vláde aj jednotlivým členom formou formálneho vyslovenia nedôvery. Snem vládu mohol v jej činnosti korigovať prostredníctvom rôznych mechanizmov, zaužívaných v parlamentných demokraciách. Napr. mohol kontrolovať vo vlastných schvaľovacích a derogačných kompetenciách vydané vl. nariadenia alebo predovšetkým v samotnej legislatívnej činnosti, ak snem odmietol alebo pozmenil vládne návrhy zákonov a ústavných zákonov.⁵⁵

Jednotliví členovia vlády, vrátane predsedu, mali právo podľa § 23 ústavy zúčastňovať sa na zasadnutiach snemu a jeho výborov a komisií s právom vystúpiť v nich a rovnako aj snem mal právo pozvať na svoje rokovanie/zasadnutie akéhokoľvek člena vlády. Člen vlády mohol podľa § 50 ústavy kumulovať svoj vládny post s výkonom poslaneckého mandátu, ale nesmel vykonávať inú zárobkovú činnosť.

Zodpovednosť členov vlády a predsedu voči snemu blanketovo upravila ústava v § 48 v rozsahu ich politickej zodpovednosti. Trestnoprávna zodpovednosť členov vlády bola upravená podľa § 49 ústavy, v ktorej sa určila trestnoprávna kompetencia snemu stíhať členov vlády, ktorí preto podliehali „*zvýšenej ústavnoprávnej zodpovednosti*“, ak títo

⁴⁹ Pozri jeho vystúpenie v sneme v parlamentnej rozprave k ústave, stenografická správa o rokovaní snemu 21. júla 1939, in SNA, f. SSR, šk. 6, inv. č. 62.

⁵⁰ PODOLEC, ref. 16, s. 69–70.

⁵¹ K niektorým liberálno-demokratickým tradíciám v ústave pozri GALBAVÝ, Tibor. Glosy k zákonu o Ústave Slovenskej republiky. In *Verejné právo*, 1940, roč. 1, s. 66–67.

⁵² Štátnu moc podľa súčasnej teórie štátu považujeme za právom regulovanú spoločenskú moc, ktorá je schopná právnymi a mimoprávnymi prostriedkami upravovať konanie a správanie sa obyvateľov daného štátu na jeho štátnom území. Je považovaná za najtypickejšiu predstaviteľku verejnej moci, do ktorej sa zaraďujú ďalšie subjekty verejnej moci: samospráva územná aj záujmová, cirkvi či iné subjekty. In KROŠLÁK, Daniel et al. *Základy teórie štátu a práva*. Bratislava: Iura edition, 2013, s. 31.

⁵³ Porovnaj súčasné vymedzenie vlády: HAŠANOVÁ, Janka – DUDOR, Ladislav. *Základy správneho práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk s.r.o., 2019, s. 28. KOŠIČIAŘOVÁ, Soňa et al. *Správne právo hmotné. Všeobecná časť*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk s.r.o., 2017, s. 121.

⁵⁴ Jej stručnú charakteristiku podáva napr. HUBENÁK, ref. 39, s. 36.

⁵⁵ K tomu bližšie pozrie PODOLEC, ref. 16, s. 51 a nasl.

úmyselne alebo z hrubej nedbanlivosti vo svojej úradnej povinnosti porušili ústavný zákon alebo zákon. Trestné stíhanie viedol snem, ktorý pripravil aj žalobu a súdne konanie viedla štátna rada (§ 49 ods. 2). Nezabudnime, že existovala tiež klasická politická zodpovednosť, ktorú ústava upravila v § 48 ako možnosť odvolať vládu alebo člena vlády hlasovaním snemu o vyslovení nedôvery a povolať ho tak na politickú zodpovednosť. Ústava však už priamo neuvádzala, aký bol dôsledok tohto rozhodnutia snemu, no pôvodná čl. ústavná tradícia velila, aby dotýčny člen vlády alebo celá vláda (ak bola vyslovená nedôvera jej predsedovi) podal demisiu do rúk prezidenta republiky. Historickú skúsenosť však v tejto veci nemáme.⁵⁶

ORIGINÁRNE POSTAVENIE A FUNKCIE VLÁDY

Ústavne sa kompetenčné vymedzenie postavenia vlády normovalo v IV. hlave (§ 41 – 50). Negatívne podľa § 38 ods. 2 **vláda pôsobila vo všetkých tých kompetenciách a právomociach, ktoré neprislúchali prezidentovi alebo štátnej rade**. Pre pochopenie postavenia vlády v systéme najvyšších orgánov štátnej moci a teda významu hlavnej role, ktorú jej ústava prepožičala, predstavovala táto negatívna koncepcia zásadu číslo jeden pri definovaní hlavnej funkcie vlády – najvyššieho riadiaceho štátneho orgánu výkonnej moci, keďže na vrchole pyramídy výkonnej moci sa na nej podieľal ešte aj prezident (§ 38 ods. 1 a v ňom taxatívne vymedzene kompetencie) a prípadne (aspoň podľa ústavného znenia) aj štátna rada (§ 52).⁵⁷

Jej riadiaca kompetencia sa potom prenášala predovšetkým na vláde bezprostredne podriadené orgány – **ministerstvá**, ktorých štatutárnym orgánom bol minister a ten ako riadny člen vlády sa zúčastňoval zasadnutí vlády, na ktorých sa o všetkých otázkach výkonu tejto moci kolektívne rozhodovalo a uznávalo.

Vláda podľa vyššie spomenutého § 38 ods. 2 disponovala všetkou vládnu a výkonnou mocou, čo ju oprávňovalo, aby

- a) participovala na legislatívnej činnosti snemu prostredníctvom zákonodarnej iniciatívy, vrátane pripomienkového konania návrhov zákonov a ústavných zákonov (§ 25);
- a) výkonnú moc realizovala najmä prostredníctvom normatívnej činnosti vlády, na základe ktorej vláda vydávala vl. nariadenia a vl. nariadenia s mocou zákona (§ 43 a 44)⁵⁸;
- b) na čas, keď prezident nemohol vykonávať svoj úrad alebo nebol ešte zvolený, vykonávala jeho funkcie vláda (§ 37);
- c) vykonávala, resp. kontrolovala administratívny výkon štátnej, resp. verejnej správy.

⁵⁶ Krátke zhodnotenie k vláde prezentoval DRGO, Ján. Výkonná moc v ústavách niektorých autoritatívnych štátov v medzivojnovnej Európe. In VOJÁČEK, Ladislav – TAUCHEN, Jaroslav. (eds.) III. *Česko-slovenské právnohistorické setkání doktorandů a postdoktorandů*. (Sborník z konference). Brno: Masarykova univerzita, 2015, s. 51–55.

⁵⁷ Marginálna pozn. aut.: Z právnohistorickej perspektívy dejín Slovenska v 20. storočí je dobré si uvedomiť túto generálnu pozíciu vlády v exekutive, ktorú možno identifikovať v našich dejinách skôr i neskôr (myslíme tým tak demokratickú I. ČSR ale aj vlád komunistického Československa počas celého obdobia diktatúry proletariátu a KSČ, keď dochádzalo ku kumulácii najvyšších stranických a vládnych (štátnych) funkcií výhradne z radov komunistov).

⁵⁸ K zmocňovaciemu zákonodarstvu pozri ZAVACKÁ, Katarína. Charakter zmocňovacieho zákonodarstva v Slovenskom štáte v roku 1938. In *Historický časopis*, 1991, roč. 39, č. 6, s. 643 – 650. ZAVACKÁ, ref. 44, s. 239–274. Pozri tiež DRGO, ref. 56, s. 53. Z dobovej kritiky pozri len GALBAVÝ, Tibor. Naša ústava a legislatívna prax. In *Právny obzor*, 1939, roč. 22, s. 129 – 242. GALBAVÝ, Tibor. Ešte o ústave a legislatívnej praxi. In *Právny obzor*, 1940, roč. 23, s. 128 – 134. GALBAVÝ, Tibor. Glossy k zákonu o Ústave Slovenskej republiky. In *Verejné právo*, 1940, roč. 1, s. 65 – 77 a 101 – 110.

Vymedzené výkonné funkcie plnila vláda nie ako snemu podriadený, administratívny orgán ale ako politický orgán, ktorého zodpovednosť bola koncentrovaná formálne-právne do ústavou garantovej politickej zodpovednosti vlády voči parlamentu ako ústredného zdroja moci – ľudu (§ 48). Ďalej svoju riadiacu a kontrolnú právomoc uplatňovala v prvom rade voči všetkým vykonávateľom štátnej i verejnej správy. Zároveň v unitárnom štáte, ktorým bolo Slovensko v rokoch 1939 – 1945, sa vláda vymedzila ako orgán s celoštátnou vecnou pôsobnosťou a tiež s celoštátnou územnou pôsobnosťou, tak ako jej to v nami sledovanom období I. Slovenskej republiky garantovala samotná ústava (§ 2 a 4).⁵⁹

Vláda sa podľa § 46 riadila zaužívanou demokratickou praxou rozhodovať v zbore, ak bola okrem predsedu prítomná aspoň nadpolovičná väčšina členov vlády. Rokovací poriadok vlády po schválení prezidentom sa určil osobitným uznesením vlády (odkaz na § 46 ods. 2 ústavy).

Vládu tvorili jej členovia v postavení predsedu a ministrov a tento zbor ministrov menoval podľa § 41 ods. 2 prezident, ktorý zároveň podľa ústavy rozhodoval, ktorý člen vlády bude viesť to ktoré ministerstvo. Tiež vymenoval aj predsedu vlády. Vláda si zo svojho streda formálne podľa § 45 volila predsedu. Ústavne a formálne, ak by predseda vlády svoj úrad nemohol zastávať, zastupoval ho najstarší člen vládneho zboru. Predseda vlády mal na starosti jednu z dôležitých úloh: schvaľovať vybavovanie agendy významného charakteru, personálne obsadenie hlavných (riadiacich) postov na úradoch podriadených priamo vláde (najmä ÚPV), pripravovať pripomienky v návrhu zákonov a vl. nariadení a tiež predkladať a pripravovať konečné znenie návrhov zákonov a nariadení vlády.⁶⁰

ZÁVER

Slovenská vláda, ktorá sa novokonštituovala 14. marca 1939, sa mohla ešte oprieť o recipovaný demokratický parlamentný ústavný základ I. ČSR aj II. Česko-Slovenskej republiky. Aj podľa slovenskej ústavy z roka 1939 bolo vzájomné mocenské postavenie a pôsobenie najvyšších orgánov štátu, vrátane vlády aspoň navonok (fiktívne) z väčšej časti kontinuálne a rešpektujúce ústavné tradície v 1. ČSR a aj mnohí poslanci slovenského snemu či ministri, ministerskí úradníci boli odchovancami čsl. liberálnej demokracie.⁶¹ Z ústavného uhľa pohľadu preto Slovenský štát/Slovenská republika budila dojem demokratického štátu a parlamentnej republiky. Faktická činnosť a pôsobenie vlády však v politickom systéme⁶², ktorí sa ľudáci za šesť rokov samostatnosti pokúsili vybudovať, jasne poukazuje na jej autoritatívne riadenie štátu a štátnej (verejnej) správy a aj na zneužívanie normotvornej činnosti a špeciálne zmocňovacieho zákonodarstva. Iná bola teda litera

⁵⁹ § 41 – 50 ústavy. Vo vzťahu k súčasnému vecne a kompetenčne obdobnému postaveniu a konštruktu vlády a k jej právnomu postaveniu v správnom práve hmotnom pozri KOŠIČIAROVÁ, ref. 53, s. 121.

⁶⁰ CHREŇOVÁ, ref. 12, s. 39. Pozri tiež obežník predsedu vlády z 1. apríla 1939 č. 3038/1939 o rozvrhu práce vlády. Podľa neho predseda vlády osobne schvaľuje veci politickej povahy, dôležité personálne nominácie, pripomienky k návrhom zákonov a nariadení a všetky záležitosti, ktoré si sám vyhradil v konkrétnom prípade. Citované podľa FIAMOVÁ, ref. 11, s. 221.

⁶¹ PODOLEC, ref. 37, s. 11–12. PODOLEC, ref. 16, s. 67.

⁶² Z posledných prác, najmä mladých slovenských historikov pozri BAKA, ref. 38. KORČEK, Ján. *K pôsobeniu mocensko-represívneho aparátu a režimu*. Bratislava: Ministerstvo obrany Slovenskej republiky, 1999. TOKÁROVÁ, Zuzana. *Slovenský štát. Režim medzi teóriou a politickou praxou*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2016, 270 s. DRÁBIK, Jakub. *Fašizmus*. Bratislava: Premedia, 2019. HRUBOŇ, Anaton et al. *Fašizmus náš slovenský*. Bratislava: Premedia, 2021.

zákona a iná holá (právno)historická realita na vojnovom Slovenska, ktorú v budúcom výskume politického (štátneho) režimu a ústavnoprávnej praxi na Slovensku bude treba bližšie vo vzťahu k vláde a jej činnosti preskúmať.

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

JUDr. Adrián Gajarský
Externý doktorand
Trnavská univerzita v Trnave
Právnická fakulta, Katedra dejín práva
Kollárova 10, 918 43 Trnava
Slovenská republika

„Kultúrne“ pojmy v oblasti práva kultúrneho dedičstva¹

Rudolf Kasinec – Marián Šuška
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

KASINEC, Rudolf – ŠUŠKA, Marián. „Kultúrne“ pojmy v oblasti práva kultúrneho dedičstva. In *Historia et theoria iuris*, 2021, roč. 13, č. 3, s. 51-58.

V oblasti práva kultúrneho dedičstva sa stretávame s viacerými kardinálnymi pojmami. Ide predovšetkým o pojmy „kultúrne dedičstvo“, „kultúrne statky“, „predmet kultúrnej hodnoty“ či „umelecké dielo“. Príspevok si kladie za cieľ analyzovať, či ide o synonymické pojmy, alebo naopak, či sa tieto pojmy odlišujú a konkrétne akým spôsobom.

ABSTRACT

KASINEC, Rudolf – ŠUŠKA, Marián. „Cultural“ terms in the area of cultural heritage law. In *Historia et theoria iuris*, 2021, Vol. 13, No. 3, p. 51-58.

In the area of cultural heritage law, we can recognize several cardinal terms. Among these terms belong „cultural heritage“, „cultural property“, „cultural object“ or „work of art/artwork“. The purpose of this article is to analyze whether the aforementioned terms are synonymic concepts, or conversely, whether the terms differ and if so, in which particular way.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

právo kultúrneho dedičstva, kultúrne statky, predmet kultúrnej hodnoty, umelecké dielo

KEYWORDS

cultural heritage law, cultural property, cultural object, work of art, artwork

ÚVOD

Kultúrne dedičstvo predstavuje významný prvok identity ľudstva. Pretože tieto objekty sa stali terčom krádeží a ničenia, začali sme ako spoločnosť tieto objekty chrániť prostredníctvom práva. Takto vzniklo osobitné interdisciplinárne odvetvie práva – *právo kultúrneho dedičstva*. Príspevok sa bude bližšie zaoberať základnými pojmami tejto oblasti. V texte sa tak budeme snažiť zodpovedať otázku, či pojmy „*kultúrne dedičstvo*“ (angl. „*cultural heritage*“), „*kultúrne statky*“ (angl. „*cultural property*“), „*umelecké dielo*“ (angl. „*work of art/artwork*“) predstavujú svojím obsahom a rozsahom navzájom odlišné pojmy, ktoré majú za následok rozdielnú interpretáciu chráneného objektu príslušným prameňom práva?

Zároveň sa domnievame, že pojem „*kultúrne dedičstvo*“² nemožno považovať za statický a jeho význam sa postupom času podstatne mení, a to minimálne v právnom kontexte. Kultúra je súčasťou spoločnosti a výsledky tejto ľudskej aktivity sú naviazané na

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0199.

² Ako aj ďalšie obdobné pojmy v tejto oblasti, ktoré v príspevku bližšie analyzujeme.

spoločenský vývoj i zmeny. Nesmieme opomenúť ani ekonomický faktor kultúrneho dedičstva, ktoré sa stalo významnou trhovou hodnotou. Zatiaľ čo tradičné ekonomické komodity ako zlato, striebro, diamanty, ropa, plyn a pod. podliehajú náhlým politickým zmenám, výkyvom na burzách i trhu, hmotné predmety spadajúce do kultúrneho dedičstva neustále rastú na svojej hodnote.

Vzhľadom aj na uvedený ohromný investičný potenciál objektov kultúrneho dedičstva zohráva významnú pozíciu pri ich definovaní i právnej regulácii vnútroštátna a najmä medzinárodná politika. Tá úzko súvisí najmä s „hriechmi“ minulosti, kedy si napr. koloniálne mocnosti ukoristili z podrobených území ohromné množstvo objektov, ktoré boli súčasťou kultúrneho dedičstva tamojších spoločenstiev. Vo výnimočných prípadoch dochádzalo i k odňatiu podstatnej časti kultúrneho dedičstva (prípady tzv. beninských bronzov³) a k zdecimovaniu pôvodnej kultúry i spoločenstva. Následky tohto „*kultúrneho barbarstva*“ môžeme sledovať aj v súčasnosti.

KULTÚRNE STATKY

Štáty v euro-americkom priestore začali prijímať právnu reguláciu v oblasti kultúrneho dedičstva približne v 19. storočí.⁴ Je to však až nadnárodné právo, ktoré výrazným spôsobom nastavilo ďalšie smerovanie odvetvia a napokon ovplyvnilo aj samotnú vnútroštátnu úpravu práva kultúrneho dedičstva.⁵ Z tohto dôvodu budeme preto analyzovať kľúčové pojmy v tejto oblasti tak, ako boli postupne prijímané nadnárodným právom, nakoľko štáty postupne prijímali toto právo (a jeho terminológiu) do svojich vnútroštátnych právnych poriadkov.

Aj keď by bolo možné očakávať, že hneď v raných medzinárodných prameňoch práva bude zakotvená definícia kultúrneho dedičstva, nie je tomu tak. Prvým kodifikovaným medzinárodným dokumentom, ktorý sa aspoň čiastočne dotýkal tejto oblasti bol *Hagaský dohovor o dodržiavaní zákonov a obyčajov vojny*⁶ prijatý v roku 1907. Posledný článok tohto dohovoru – čl. 56 explicitne zakazuje „*akékoľvek zhabanie, deštrukciu alebo úmyselné poškodenie (...) historických pamiatok, diel umenia a vedy (...)*“.⁷ Ako môžeme

³ K problematike viď bližšie napr.:

SHYLLON, Folarin O. Restitution of Antiquities to Sub-Saharan Africa: The Booty and Captivity. A Study of some of the Unsuccessful Efforts to Retrieve Cultural Objects Purloined in the Age of Imperialism in Africa. In *Art Antiquity and Law*, 2015, roč. 20, č. 4. NGUYEN, Anh. European states to return Benin bronzes to Nigeria: towards a decolonised legal basis for anchoring cultural restitution claims. In: *The Groningen Journal of International Law*. [online]. Dostupné na internete: <<https://gronjil.org/2021/08/31/european-states-to-return-benin-bronzes-to-nigeria-towards-a-decolonised-legal-basis-for-anchoring-cultural-restitution-claims/>> [cit. 2020-12-28] HICKS, Dan. *The Brutish museums : the Benin bronzes, colonial violence and cultural restitution*. 1. vydanie. London : Pluto Press, 2020, 345 s. Ďalej viď aj ďalšiu literatúru citovanú v tomto príspevku.

⁴ Bližšie viď napr.: STAMATOUDI, Irini A. *Cultural Property Law and Restitution. A Commentary to International Conventions and European Union Law*. Cheltenham (UK): Edward Elgar Publishing; Massachusetts (USA): Northampton. 2011, 416 s.

⁵ Obdobne si túto skutočnosť môžeme všimnúť i v iných odvetviach práva. Uvedme príkladmo základné ľudské práva a slobody, ktorých katalógy existovali v niektorých európskych štátoch už aj pred druhou svetovou vojnou. Je to však až nadnárodné právo prijaté po druhej svetovej vojne, ako napr. Všeobecná deklarácia ľudských práv, ktorá predstavovala skutočný výrazný krok dopredu.

⁶ Angl. *Hague Convention for Respecting the Laws and Customs of War on Land*.

⁷ Celý odsek: „All seizure of, destruction or wilful damage done to institutions of this character, historic monuments, works of art and science, is forbidden, and should be made the subject of legal proceedings.“

Dostupné na internete: <<https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=034B6C1D89908D0AC12563CD00516962>> [cit. 2021-12-28]

vidieť, daný článok dohovoru je pomerne stručný a bližšie už nedefinuje pojmy „*historické pamiatky*“, či „*diela umenia a vedy*“. Otázne je aj to, akú skutočne veľkú množinu objektov tieto pojmy pokrývajú – sú napr. tieto pojmy ekvivalentné pojmom „*kultúrne statky*“ či „*kultúrne dedičstvo*“, ktoré sú neskôr použité v práve?⁸ Článok nedáva priamu odpoveď ani na ďalšie otázky, ako napr. na to, či musí daný štát výslovne stanoviť, že objekt má patriť do príslušnej kategórie, atď.

Muselo prebehnúť takmer polstoročie, kedy – aj vzhľadom na okolnosti druhej svetovej vojny – bol prijatý prvý medzinárodný dokument, ktorý sa výlučne týkal ochrany tohto druhu objektov. Ide o *Dohovor na ochranu kultúrnych statkov za ozbrojeného konfliktu* z roku 1954.^{9, 10} Dohovor 1954 prvýkrát komplexnejším spôsobom zadefinoval množinu objektov kultúrneho dedičstva a túto množinu objektov aj terminologicky pomenoval ako tzv. „*kultúrne statky*“ („*cultural property*“)¹¹ v čl. 1 dohovoru.

Išlo zároveň aj o prvý takýto koncept objektov kultúrneho dedičstva pre krajiny common law, zatiaľ čo v niektorých vnútroštátnych poriadkoch kontinentálneho práva takéto vymedzenie už existovalo (napr. vo Francúzsku „*biens culturels*“, či v Taliansku „*beni culturali*“).¹² Za kultúrne statky sa v zmysle Dohovoru 1954 považujú nezávisle od ich pôvodu alebo vlastníka 3 základné kategórie objektov, rozdelených do písm. a) až c). Nás bude zaujímať hneď písm. a), podľa ktorého sa za kultúrne statky považujú „*statky hnutelné i nehnuteľné, ktoré majú veľkú dôležitosť pre kultúrne dedičstvo národov*“.¹³ Pojem „*kultúrne dedičstvo*“ sa vo vtedajších medzinárodných dokumentoch odsúval na okraj záujmu a bol nahradzovaný pojmom „*kultúrne statky*“. Za týmto „*globalizačným posunom*“ však nemožno hľadať snahy o zrovnoprávenie národov, ale naopak snahy o popretie národnej identity, ktorého jediným cieľom je ochrana ekonomických záujmov bohatých štátov i súkromných vlastníkov pred možnosťami legálnych reštitúcií.

V nastolenom trende Dohovor 1954 pokračoval aj *UNESCO Dohovor o opatreniach na zákaz a zamedzenie nedovoleného dovozu, vývozu a prevodu vlastníctva kultúrnych statkov* z roku 1970.¹⁴ Tento dohovor znova v čl. 1 definuje chránený objekt, ktorý opätovne pomenúva ako „*kultúrne statky*“. Okrem toho však Dohovor 1970 používa aj pojem „*kultúrne dedičstvo*“, keď v čl. 4 stanovuje „*kultúrne dedičstvo zmluvného štátu dohovoru*“, kde pod tento pojem subsumuje jednotlivé druhy kultúrnych statkov v prípadoch, kedy by mohol nastať potenciálny konflikt nie o tom, či ide o kultúrne statky, ale ohľadne toho, ktorému zmluvnému štátu majú dané kultúrne statky patriť.

Ako sme mohli doteraz vidieť, v právnom kontexte sa pre objekty kultúrneho dedičstva udomácnil pojem „*kultúrne statky*“. Jadro pojmu kultúrne statky sú „*statky*“ („*property*“), čo môžeme v dnešnej terminológii preložiť ako „*majetok*“, resp. „*vec vo vlastníctve*“, ktorá nám implikuje, že ide o objekt vlastníckeho práva, teda o určitý druh vlastníctva. Vlastnícke právo chápeme podľa tradičnej poučky ako „*najúplnejšie a najširšie právne*

⁸ Pre bližšiu špecifikáciu týchto pojmov vid' nasledujúci text príspevku.

⁹ Prijatý ešte v ére Česko-Slovenska ako vyhláška č. 94/1958 Zb. a neskôr recipovaný SR.

¹⁰ Ďalej aj len „Dohovor 1954“, prípadne len „dohovor“, kde jasne vyplýva z kontextu, že ide o tento dokument.

¹¹ Nutno podotknúť, že dohovor bol prijímaný za socialistického režimu, čo ovplyvnilo aj terminológiu. Domnievame sa preto, že v súčasnosti by sa volilo iné pomenovanie ako „statky“, keďže napr. anglická mutácia dohovoru obsahuje pojem „property“.

¹² PROTT, Lyndel V., O'KEEFE, Patrick J. 'Cultural Heritage' or 'Cultural Property'? In: *International Journal of Cultural Property*. 1992, roč. 1, č. 2, s. 312.

¹³ „movable or immovable property of great importance to the cultural heritage of every people“.

¹⁴ Ďalej aj len „Dohovor 1970“, prípadne len „dohovor“, kde jasne vyplýva z kontextu, že ide o tento dokument.

*panstvo nad jeho predmetom.*¹⁵ Ako vieme, obsahom vlastníckeho práva je klasická triáda práv vlastníka (vec držať, užívať a požívať jej plody a úžitky, a nakladať s ňou).¹⁶ Subjektívnemu vlastníckemu právu sú napriek tomu kladené aj určité limity, a to v podobe tzv. sociálnej funkcie vlastníckeho práva, ktorá kreuje určité obmedzenia vlastníkovi – v našom prípade preto, lebo má osobitnú – kultúrnu funkciu, vyjadrenú adjektívom „*kultúrne (statky)*“.

I keď by sa nám mohlo zdať, že takto zdôvodnený pojem kultúrnych statkov predstavuje adekvátne pomenovanie pre objekty kultúrneho dedičstva v právnom kontexte, nie je tomu tak.

Viacerí totiž poukazovali na to, že základnou politikou skrytou za vlastníckym právom (a teda aj za pojmom kultúrne statky) je ochrana práv vlastníka.¹⁷ Ako príklad je často uvádzaná skutočnosť, že v mnohých štátoch USA sú len v minimálnej miere zavedené kontroly archeologických výskumov na súkromných pozemkoch, pretože výkon takéhoto práva by silne zasahoval do majetkových práv vlastníka.¹⁸ V tejto súvislosti preto niektorí konštatovali, že ide o koncept západnej civilizácie, ktorá chápe tieto objekty ako určitú obchodnú komoditu.¹⁹

Osobitne zaujímavá situácia v kontexte tejto problematiky predstavuje legislatíva EÚ, ktorá používa pojmy blízke pojmu kultúrne statky, a to „*tovar kultúrnej hodnoty*“ („*cultural goods*“) v nariadeniach upravujúcich dovoz a vývoz tohto druhu objektov.²⁰ Okrem toho, ZFEÚ²¹ obsahuje v čl. 36 pojem „*národné kultúrne bohatstvo*“ („*national treasures*“), v tej súvislosti, že členský štát má možnosť ustanoviť „*zákazy alebo obmedzenie dovozu, vývozu alebo tranzitu tovaru odôvodnené (...) ochranou národného kultúrneho bohatstva, ktoré má umeleckú, historickú alebo archeologickú hodnotu, alebo ochranou priemyselného a obchodného vlastníctva.*“²²

Za týchto podmienok je potom zaujímavé uvažovať nad tým, či možno nami uvedenú skupinu objektov považovať za tovar v klasickom ponímaní práva EÚ, ako aj s tým súvisiace náležitosti – princíp voľného pohybu tovaru a zákaz ciel a iných opatrení s rovnocenným účinkom. K tejto otázke sa vyjadril Európsky súdny dvor v rozhodnutí *Komisija v. Taliansko (1968) C-7/68*.²³ V tomto prípade Taliansko aplikovalo na „*objekty umeleckého alebo historického záujmu*“ progresívnu daň podľa *zákona č. 1089 z 1. júla 1939 o ochrane objektov umeleckého alebo historického záujmu*, čo odôvodňovalo tým, že takéto opatrenia sú možné, keďže spadajú pod výnimku ochrany národného kultúrneho bohatstva. Súd konštatoval, že za tovary sa považujú produkty, ktoré možno finančne ohodnotiť a ktoré môžu byť predmetom obchodnej transakcie, čo spĺňa aj kategória objektov nášho charakteru. Týmto sa Európsky súdny dvor priklonil k chápaniu kultúrnych statkov/objektov kultúrneho dedičstva ako určitej formy majetku, resp. obchodnej komodity.²⁴

¹⁵ ŠTEVČEK, Marek et al. *Občiansky zákonník I*. 2. vydanie. Bratislava: C. H. Beck. 2019, s. 850.

¹⁶ Vid' bližšie napr. ŠTEVČEK, ref. 15, s. 857-858.

¹⁷ PROTT, Lyndel V. - O'KEEFE, Patrick J. 'Cultural Heritage' or 'Cultural Property'? In: *International Journal of Cultural Property*. 1992, roč. 1, č. 2, s. 309 - 310.

¹⁸ PROTT - O'KEEFE, ref. 17.

¹⁹ PROTT - O'KEEFE, ref. 17.

²⁰ Vid' nariadenie Rady (ES) č. 116/2009 z 18. decembra 2008 o vývoze tovaru kultúrneho charakteru a pomerne nedávno prijaté nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2019/880 zo 17. apríla 2019 o vstupe a dovoze tovaru kultúrnej hodnoty

²¹ Zmluva o fungovaní Európskej únie.

²² Vid' bližšie článok 36 Zmluvy o fungovaní Európskej únie.

²³ Commission v Italy (1968) C-7/68. Bližšie vid' text rozhodnutia, dostupný na internete: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61968CJ0007>> [cit. 2021-12-28]

²⁴ Vid' ref. 23.

KULTÚRNE DEDIČSTVO

Napriek zavedeniu pojmu „*kultúrne statky*“ bolo poukazované na to, že by mal byť pre tieto objekty používaný termín „*kultúrne dedičstvo*“, ktorý bol používaný a udomáčený mimo právneho prostredia, napr. v antropológii, archeológii či v historických vedách. Z hľadiska právnych prameňov sme si mohli všimnúť, že tento pojem používa už Dohovor 1954 či Dohovor 1970, ale len okrajovým spôsobom, ergo tento pojem nie je v nich bližším spôsobom špecifikovaný.²⁵

Pojem kultúrne dedičstvo sa v širšej miere v právnom medzinárodnom priestore začal používať prostredníctvom *Dohovoru UNESCO o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva* z roku 1972²⁶ či v *Dohovore o ochrane kultúrneho dedičstva pod vodou* z roku 2001²⁷. Pri druhom menovanom dohovore je zaujímavá skutočnosť, že v skoršom návrhu dohovoru boli pojmy „*kultúrne dedičstvo*“ a „*kultúrne statky*“ používané ako synonymá.²⁸ Kultúrne dedičstvo je „*fenoménom, ktorý síce reprezentuje rôzne národné (regionálne, lokálne) kultúry, zároveň však prekračuje národné hranice, je subjektom legálneho aj ilegálneho medzinárodného obchodu, hlavným komponentom priemyslu zvaného svetový turizmus, cieľom deštrukcie počas konfliktov.*“²⁹

Rada Európy vo svojich (síce vecne užšie zameraných) dokumentoch preferovala použitie pojmu kultúrneho dedičstva, ako to môžeme napríklad vidieť na *Európskom dohovore o ochrane archeologického dedičstva* z roku 1969 (revidovanom v 1992).³⁰

Dôvodom pre snahu o používanie pojmu „*kultúrne dedičstvo*“ v právnych prameňoch miesto pojmu „*kultúrne statky*“ spočíva v základnej politike, implicitne prítomnej v týchto pojmoch. Pri kultúrnych statkoch sme hovorili o primárnom záujme, ktorý spočíva v ochrane práv vlastníka. Naopak, pri kultúrnom dedičstve tým primárnym záujmom je samozrejme ochrana daného objektu, ale (na rozdiel od kultúrnych statkov) v snahe zachovať objekt pre budúce generácie, bez ohľadu na jeho aktuálneho vlastníka.³¹ Kultúrne dedičstvo pritom prekračuje rámec vlastníckeho práva a nemožno ho chápať len ako izolovaný objekt, pretože nesie so sebou informácie týkajúce sa určitého spoločenského puta, príslušnosti k určitej spoločenskej komunite, a umožňuje nám rozpoznať našu históriu a predovšetkým identitu, naše ponímanie minulosti, prítomnosti a v určitej miere aj budúcnosti. Pre kultúrne dedičstvo je preto dôležitý kontext, teda prostredie v ktorom existuje objekt kultúrneho prostredia a nie iba samotný objekt vlastníckeho práva.³²

Naopak, pri kultúrnych statkoch je problémom jeho tesná spätosť s vlastníckym právom. Problémom tak môže byť aj iné ponímanie vlastníckeho práva danou spoločnos-

²⁵ Vid' napr. preambuly dohovorov alebo priamo čl. 4 Dohovoru 1970.

²⁶ Oznámenie č. 159/1991 Zb. Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí o dojednaní Dohovoru o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva

²⁷ Oznámenie č. 210/2009 Z. z. Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky o uzavretí Dohovoru o ochrane kultúrneho dedičstva pod vodou

²⁸ STAMATOUDI, ref. 4, s. 8.

²⁹ BITUŠÍKOVÁ, Alexandra. Kultúrne dedičstvo a globalizácia: Príbeh jednej lokality UNESCO In: *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, 2014, č. 1, s. 10.

³⁰ Oznámenie č. 344/2001 Z. z. Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky o prijatí Európskeho dohovoru o ochrane archeologického dedičstva

³¹ PROTT – O'KEEFE, ref. 17, s. 309.

³² Vid' napr. preambulu Dohovoru 1970, kde sa dáva dôraz na túto vlastnosť kultúrneho dedičstva, keď „*usudzujúc, že kultúrne statky tvoria jeden zo základných prvkov civilizácie a národnej kultúry a že ich skutočnú hodnotu možno oceniť len vtedy, ak je čo najúplnejšie známy ich pôvod, história a tradičné prostredie.*“.

ťou, resp. vôbec vzťah k tomuto druhu objektov. To môžeme ilustrovať na prípade austrálskeho rozhodnutia *Milirrpum v. Nabalco Pty Ltd*³³, ktorého meritum sporu bolo otázka vlastníckeho vzťahu domorodých obyvateľov – Aborigéncov k ich kmeňovej pôde. Sudca konštatoval, že skôr než to, že Aborigéni tvrdia, že ide o ich pôdu, domnievajú sa, že oni (Aborigéni) patria danému územiu, ktoré im bolo odovzdané ich predkami k tomu, aby mohli vykonávať im zverené povinnosti vrátane rituálov. To poukazuje na to, že koncept kultúrneho dedičstva je na rozdiel od pojmu „kultúrne statky“ omnoho viac univerzálnejší a presahuje „vlastnícky“ koncept západnej civilizácie.

Na druhej strane však pri pojme kultúrneho dedičstva vyvstali relevantné otázky, ktoré sa týkali jeho uchopenia a ponímania v práve. V prípade kultúrnych statkov ide o majetok, teda vec – objekt právneho vzťahu, ktorý právo pozná, a rozpoznáva práva a povinnosti subjektov v právnych vzťahoch, ktorých objektom je kultúrny statok. V prípade kultúrneho dedičstva ako značne abstraktnejšieho pojmu ide o omnoho zložitejšiu otázku, ktorej implementácia v práve a v právnych vzťahoch by vyžadovala komplexnejšiu analýzu.

PREDMET KULTÚRNEJ HODNOTY

Výsledkom sporu medzi používaním pojmu „kultúrne statky“ a „kultúrne dedičstvo“ bolo kreovanie nového pojmu – „predmet kultúrnej hodnoty“ (angl. „cultural object“).³⁴ Tento pojem bol použitý v *Dohovore UNIDROIT o ukradnutých alebo nezákonne vyvezených kultúrnych predmetoch* z roku 1995³⁵, ktorý dopĺňal a precizoval záväzky Dohovoru 1970. Pojem „kultúrne statky“ však naďalej do istej miery pretrvával, keď napr. časť komentátorov tohto dohovoru, dokonca i tých, ktorí sa priamo podieľali na jeho prijatí používa vo svojich komentároch predošlý termín „kultúrne statky“.³⁶

Koncept „predmet kultúrnej hodnoty“ sa ako pojem postupne etabloval v právnom kontexte, čo môžeme vidieť napr. v práve EÚ, konkrétne na *smernici Európskeho parlamentu a Rady 2014/60/EÚ o navrátení predmetov kultúrnej hodnoty nezákonne vyvezených z územia členského štátu*. Použitie tohto termínu predstavuje určitý kompromis medzi danými pojmami, keďže je v práve lepšie uchopiteľný ako značne abstraktnejší a neprávny pojem kultúrne dedičstvo, na druhej strane zas nie je tak zviazaný s vlastníckym právom ako to bolo pri termíne kultúrne statky.

UMELECKÉ DIELO

V rámci problematiky sa stretávame aj s ďalšími pojmami. Z množiny týchto ďalších pojmov je to najmä pojem „umelecké dielo“ (angl. „work of art“ alebo „artwork“).

³³ *Milirrpum v. Nabalco Pty Ltd.* (1971) 17 FLR 141.

³⁴ Slovenská právna terminológia je v prípade prekladu pojmu „cultural object“ ešte komplikovanejšia, čo súviselo so zložitým vývojom po roku 1989 (v právnom poriadku SR narazíme napr. na pojem „kultúrny predmet“). Napokon sa ujal – podľa nás – vhodnejší pojem „predmet kultúrnej hodnoty“ zavedený zákonom č. 206/2009 Z. z. o múzeách a o galériách a o ochrane predmetov kultúrnej hodnoty a o zmene zákona Slovenskej národnej rady č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov.

³⁵ V SR inkorporované ako oznámenie č. 416/2003 Z. z. oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky o prijatí Dohovoru UNIDROIT o ukradnutých alebo nezákonne vyvezených kultúrnych predmetoch.

³⁶ FRIGO, Manlio. Cultural property v. cultural heritage: A “battle of concepts” in international law? In: *International Review of the Red Cross*. 2004, roč. 86, č. 854, s. 368.

Tento pojem nachádzame už zmienený v Haagskom dohovore z roku 1907, a ďalej v Dohovore 1954 a Dohovore 1970, vždy však iba ako jednu z uvádzaných kategórií konceptu kultúrnych statkov/kultúrneho dedičstva.

Osobitný význam tento pojem získal s otvorením problematiky reštitúcií predmetov kultúrnej hodnoty, skonfiškovaných v súvislosti s udalosťami druhej svetovej vojny určitým perzekvovaným skupinám, predovšetkým osobám židovského vierovyznania. Z právnych dokumentov využívajúcich tento pojem to boli *Washingtonské princípy o nacistami skonfiškovanom umení* z roku 1998³⁷, ktorého záväzky boli potvrdené *Terezínskou deklaráciou* z roku 2009.³⁸ V týchto textoch však nie je bližšie špecifikovaný tento pojem. Na podklade uvedených dokumentoch začali signatárske štáty postupne prijímať vnútroštátnu úpravu vo veci. Jedným z najznámejších inkorporácií týchto záväzkov je v USA prijatý *The Holocaust Expropriated Art Recovery Act of 2016*³⁹, ktorý v Časti 4 – Definície, ods. 2 definuje „*artwork or other property*“.

Čo sa týka použitia samotného pojmu „*umelecké dielo*“, myslíme si, že jeho použitie nie je úplne najvhodnejšie, keďže pojmy dielo, umelecké dielo je v práve skôr spojené s odvetvím práva duševného vlastníctva.⁴⁰ Chápeme však, že týmto termínom mala byť upriamená pozornosť predovšetkým na skonfiškované diela výtvarného umenia, no vzhľadom na už povedané, by podľa nás predstavoval vhodnejší termín zavedený pojem „*predmet kultúrnej hodnoty*“ („*cultural object*“). Túto domnienku potvrdzuje napr. aj inkorporácia príslušných záväzkov Veľkou Britániou, ktorá v príslušnom zákone – *The Holocaust (Return of Cultural Objects) Act 2009* – využíva pojem „*cultural object*“, čiže „*predmet kultúrnej hodnoty*“.⁴¹

ZÁVER

V príspevku sme bližšie rozoberali základné pojmy v oblasti práva kultúrneho dedičstva, ktorými sú kultúrne dedičstvo, kultúrne statky, predmet kultúrnej hodnoty a umelecké dielo. Tieto pojmy sú často navzájom zamieňané ako synonymá, no ako sme si ukázali v texte, opak je pravdou. Každý z uvedených pojmov má osobitný právny význam či presah, čo následne determinuje – okrem iného – interpretáciu pojmu a chráneného objektu v príslušnom prameni práva. Analýza pojmového vymedzenia spomínaných pojmov je osobitne dôležitá pri určovaní vlastníckeho práva, v súvislosti s možnými reštitučnými nárokmi, či už zo strany jednotlivcov alebo i zo strany samotných komunít či národov a štátov.

Pri všetkých spomínaných pojmoch treba uviesť, že sa jedná o dynamické pojmy bez existencie jedinej univerzálnej a správnej definície. Ich význam sa preto rokmi, či desaťročiami v medzinárodnom priestore postupne mení, čo sťažuje orientáciu v problematike, v prameňoch i v dôsledkoch z nich vyplývajúcich pre dotknuté subjekty (jednotlivci, spoločenstvá, inštitúcie, štáty a pod.). To má za následok i problematickú vnútroštátnu

³⁷ Angl. Washington Conference Principles on Nazi-Confiscated Art. Text dostupný na internete: <<https://www.state.gov/washington-conference-principles-on-nazi-confiscated-art/>> [cit. 2021-12-28]

³⁸ Angl. Terezin Declaration on Holocaust Era Assets and Related Issues. Text dostupný na internete: <<https://www.state.gov/prague-holocaust-era-assets-conference-terezin-declaration/>> [cit. 2021-12-28]

³⁹ Text zákona dostupný na internete: <<https://www.congress.gov/bill/114th-congress/house-bill/6130/text/pl>> [cit. 2021-12-28]

⁴⁰ Vid' napr. definíciu pojmu dielo v § 3 zákona č. 185/2015 Z. z. Autorský zákon.

⁴¹ Text zákona dostupný na internete: <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2009/16/contents>> [cit. 2021-12-28]

úpravu, ktorá často nestíha alebo nechce reagovať na mohutné zmeny v danej oblasti a vývoj. Na koniec musíme znova spomenúť aj ekonomický aspekt, ktorý zohráva nemalú úpravu pri právnej úprave a najmä pri reštitučnej politike predmetov kultúrnej hodnoty. Tá je v mnohých ohľadoch nekonzistentná, komplikovaná, nevymožiteľná, negarantovateľná, diskriminačná i záujmovo motivovaná.

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

doc. JUDr. Rudolf Kasinec, PhD.
rudolf.kasinec@flaw.uniba.sk
Katedra teórie práva a filozofie práva
Univerzita Komenského, Právnická fakulta
Šafárikovo námestie č. 6,
P. O. BOX 313
810 00 Bratislava

Mgr. Marián Šuška
marian.suska@flaw.uniba.sk
Katedra teórie práva a filozofie práva
Univerzita Komenského, Právnická fakulta
Šafárikovo námestie č. 6,
P. O. BOX 313
810 00 Bratislava

Základné zásady Zákonníka medzinárodného obchodu¹

Adam Köszegehy

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

KÖSZEZGY, Adam. Základné zásady Zákonníka medzinárodného obchodu. In *Historia et theoria iuris*, 2021, roč. 13, č. 3, s. 59-67.

Príspevok sa zameriava na identifikáciu a analýzu základných zásad ťažiskového právneho predpisu, ktorý sa aplikoval na vzťahy v medzinárodnom obchode, a to Zákonníka medzinárodného obchodu (ZMO). Napriek tomu, že tento predpis bol prijatý spolu s Občianskym zákonníkom a Hospodárskym zákonníkom, líšil sa od nich svojou na tú dobu nevídanou „súkromnoprávnou povahou“, ktorá sa prejavila inkorporáciou mnohých tradičných súkromnoprávných zásad do jeho ustanovení.

ABSTRACT

KÖSZEZGY, Adam. Basic Principles of the Code of International Trade. In *Historia et theoria iuris*, 2021, Vol. 13, No. 3, p. 59-67.

The paper focuses on the identification and analysis of the fundamental principles of the cornerstone statute, which was applied to relations in international trade, namely the Code of International Trade (CIT). Although this regulation was adopted together with the Civil Code and Economic Code, it differed from it in its unprecedented "private law nature", which was reflected in the incorporation of many traditional private law principles into its provisions.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

Základné zásady, Medzinárodný obchod, Zákonník medzinárodného obchodu, ZMO

KEY WORDS

Fundamental principles, International trade, Code of International Trade, CIT

ÚVOD

Zákonník medzinárodného obchodu bol vnútroštátny predpis, ktorý výlučne upravoval majetkové vzťahy v medzinárodnom obchode, na rozdiel od Občianskeho zákonníka alebo Hospodárskeho zákonníka, ktoré upravovali vzťahy medzi občanmi a socialistickými organizáciami a občanmi navzájom, resp. vzťahy medzi socialistickými organizáciami. Z tohto dôvodu bol tento predpis odlišný či už po stránke systematiky alebo obsahu. Odlišnosť právnej úpravy sa prejavil najmä v inkorporácii súkromnoprávných zásad, ktoré v právnom poriadku Československej socialistickej republiky nemali obdobu. Išlo najmä o tieto ťažiskové zásady Zákonníka medzinárodného obchodu: 1. zásadu rovnosti a nediskriminácie; 2. zásadu subsidiarity; 3. zásadu zmluvnej autonómie; 4. zásadu zákazu zneužitia práva a zásada poctivého obchodného styku; 5. zásadu rebus sic stantibus a 6. zásadu nadobudnutia vlastníckeho práva od nevlastníka. Tieto právne zásady prežívajú

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0199.

aj naďalej, a to v platnom a účinnom zákone č. 513/199 Zb. Obchodnom zákonníku, ktorý plynule nahradil od 01.01.1992 práve Zákoník medzinárodného obchodu (ďalej len „ZMO“).

ZÁSADA ROVNOSTI A NEDISKRIMINÁCIE

Túto zásadu bolo možné bez akýchkoľvek pochyb označiť za ťažiskovú a základnú zásadu, ktorou sa spravoval ZMO.² Jej (správna) aplikácia ovplyvnila samotné fungovanie medzinárodného obchodného styku medzi obchodnými partnermi (napr. subjektami z rôznych častí sveta a právnych kultúr).³ Zákonodarca túto zásadu inkorporoval priamo do účelu zákona, ktorý bol vyjadrený v § 1 ZMO pod marginálnou rubrikou „Účel zákona“, čím podľa môjho názoru ešte zvýraznil dôraz na esenciálnu povahu tejto zásady.⁴ Účelom zákona v zmysle § 1 ZMO bolo „*súborným spôsobom upraviť majetkové vzťahy v medzinárodnom obchodnom styku na základe zásady plnej právnej rovnosti a neprípustnosti akejkoľvek diskriminácie ktoréhokoľvek z účastníkov medzinárodného obchodu, napomáhať tak rozvíjaniu hospodárskych stykov Československej socialistickej republiky so všetkými krajinami, nehl'adiac na rozdiely v ich spoločenskom a štátnom zriadení, a tým prispievať k upevneniu mierového spolunažívania a priateľstva medzi národmi.*“ Z tohto objektívneho vymedzenia účelu zákona možno jednoznačne konštatovať bez ďalšej hlbšej analýzy jeho ustanovení, že ZMO neobsahoval žiadne normy tzv. cudzineckého práva.⁵ Zákon ďalej neobsahoval podrobnejšie vysvetlenie, prečo bola diskriminácia v medzinárodnom obchodnom styku neprípustným javom, avšak teleologickým výkladom bolo možné dospieť k tomu, že vzhľadom na obojstrannú výhodnosť obchodovania medzi sub-

² KANDA, Antonín. *Zákoník mezinárodního obchodu*. Praha: Orbis, 1976, s. 15.

³ L. Kopáč a E. Singer sa vyjadrili v reakcii na tretiu osnovu ZMO, že: „*Pohlédneme-li na věc z perspektivy kapitalistického obchodníka nebo právníka bez zkušeností se socialistickými obchodními partnery a naplněného nedůvěrou k socialistickému právnímu řádu, je po našem soudu nutno uvažovat: Cíle a smysl, dokonce i díkce zákonů upravujících vztahy uvnitř socialistické společnosti, jsou jim naprosto cizí a namnoze i nesrozumitelné. V podřízení těchto vztahů zájmům socialistické společnosti jako celku a požadavku zachovávaní pravidel socialistického soužití spatřují nebezpečí diskriminace proti kapitalistickým smluvním partnerům a obávají se bezmocnosti proti zásahům státní moci. Osnova však zcela samostatně a nezávisle na těchto zákonech upravuje vztahy v mezinárodním obchodním styku na základě zásady plné rovnosti práv a nepřípustnosti jakékoliv diskriminace kteréhokoliv z účastníků mezinárodního obchodního styku. Toto ustanovení není pouhou proklamací, neboť se konkrétně projevuje v jednotlivých ustanoveních osnovy.*“ KOPÁČ, Ludvík – SINGER, Erik. Některé nové koncepce osnovy zákona o právních vztazích v mezinárodním obchodním styku. In *Časopis pro mezinárodní právo*, 1963, roč. VII, č. 3, s. 231.

⁴ V súlade s tým A. Kanda uvádza vo svojom článku „*Čs. ZMO jehož komplexní úprava je určena výhradně pro potřeby právních vztahů v mezinárodním obchodě, může vytvořit, vycházejíc ze stěžejní zásady rovného postavení ve vztazích mezi účastníky mezinárodního obchodního styku, vhodné podmínky pro vzájemně výhodnou směnu zboží ve světovém měřítku.*“ KANDA, Antonín. Základní principy právní úpravy mezinárodního obchodu (Srovnávací studie k 10. výročí vydání čs. zákoníka mezinárodního obchodu). In *Právník*, 1973, roč. 112, č. 12, s. 1109.

⁵ Takýto režim bolo možné badať najpríznačnejšie v Rímskej ríši, kde popri *ius civile* ako práve rímskych občanov jestvovalo aj *ius gentium* ako právo určené pre cudzincov (tzv. cudzinecké právo). K absencii diskriminácie zahraničných subjektov medzinárodného obchodného styku sa L. Kopáč vyjadril nasledovne: „*Pro takové právo je příznačné, že se činí při právní úpravě rozdíl mezi vlastními příslušníky a zahraničními osobami, při čemž cizinci mají zpravidla zhoršené právní postavení (např. nemůžou nabývat nemovitosti apod.)*“ Ďalej však dodáva, že „*rozborom jednotlivých předpisů lze dokázat, že ZMO vylučuje jakoukoliv formu diskriminace a vychází z naproste právní rovnosti účastníků mezinárodního obchodu, a to bez ohledu na to, zda jde o socialistickou organizaci, nebo o kapitalistický podnik.*“ KOPÁČ, Ludvík. *Nová úprava obchodních operací*. Praha: Československá obchodní komora, 1964, s. 8.

jektami medzinárodného obchodného styku by vždy prevážil záujem na úspešnom obchodovaní nad záujmom uplatňovať v týchto vzťahoch diskriminačné kritéria, ktoré by znemožňovali samotný medzinárodný obchodný styk medzi nimi.⁶

Napriek tomu, že ZMO bol súčasťou československého právneho poriadku ako vnútroštátny predpis, bol do veľkej miery ovplyvnený zásadami platnými pre medzinárodné právo,⁷ preto rovnosť postavenia subjektov bola v tomto zmysle „*právním výrazem zásady mierovej koexistence medzi štátmi s rôznymi hospodárskymi sústavami v oblasti medzinárodného obchodu, s níž je neslučiteľná jakákoľvek diskriminace. Z tohoto dôvodu nemožno se v mezinárodním obchodu uplatnit některé zásady právní úpravy typické pro vnitrostátní občanskoprávní vztahy socialistických států, pro něž je charakteristické tendence potlačit kapitalistické formy podnikání nebo zabránit jejich vzniku.*“⁸ Z tohto dôvodu bola táto zásada inkorporovaná len do ZMO a nie do iných právnych predpisov upravujúcich majetkové vzťahy, najmä Občianskeho a Hospodárskeho zákonníka.⁹ Ustanovenie § 1 ZMO však slúžilo nielen ako záruka rovnosti a nediskriminácie pre potencionálnych obchodných partnerov, ale vzhľadom na to, že bolo súčasťou zákona, tak v spojení s § 723 ZMO slúžilo aj ako výkladové pravidlo pri riešení prípadných právnych medzier v ZMO.¹⁰ Napriek uvedenému však R. Bystrický pri analýze osnovy ZMO skonštatoval, že „*bylo by absurdní vytýkat našemu zákonu nějakou diskriminační povahu; budou-li však soudy některé kapitalistické země chtít překrucovat smysl a účel našeho zákona, sotva se tomu ubráníme uvedeným § 1 návrhu.*“¹¹

⁶ „*Princip vzájemné výhodnosti mezinárodního obchodu a skutečnost, že při něm dochází k propojování ekonomik alespoň dvou států, vedla k závěrům, že nelze zájem jedné z těchto ekonomik prosazovat jednostranně proti zájmům druhé, neboť takový postup by byl brzdou rozvíjení mezinárodního obchodu.*“ Tamtiež, s. 8.

⁷ R. Bystrický vo svojej učebnici identifikuje viaceré všeobecné zásady medzinárodného obchodu, ktoré vyplynuli ako výsledok práce Konferencie OSN o obchode a rozvoji na základe rezolúcií Hospodárskej a sociálnej rady a Valného zhromaždenia OSN v roku 1964. Treba poukázať najmä na prvé dve, a to: „*hospodářské vztahy mezi zeměmi včetně obchodních vztahů mají být založeny na respektování zásady suverénní rovnosti států sebeurčení a nevměšování do vnitřních záležitostí druhých států*“ a „*nemá být prováděna diskriminace na základě rozdílů v sociálně ekonomických systémech, obchodní metody mají být ve shodě s touto zásadou.*“ Bez akýchkoľvek pochyb práve tieto dve do veľkej miery napĺňajú obsah a účel § 1 ZMO. Pozri BYSTRICKÝ, Rudolf a kol. *Právo mezinárodního obchodu*. Praha: Svoboda, 1967, s. 38. Obdobné zásady definovali aj J. Cúth a V. Strážnická vo svojej učebnici, kde uvádzali medzi základnými špeciálnymi zásadami medzinárodného obchodu „*zásadu národního režimu, podlé kterého sa cudzím subjektom vystupujícím v mezinárodním obchode priznává v podstate právní režim domácích subjektů*“ a všeobecne „*zásadu zákazu diskriminácie v mezinárodním obchode*“. Pozri CÚTH, Juraj – STRÁŽNICKÁ, Viera. *Základy mezinárodního obchodného práva*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1982, s. 28.

⁸ BYSTRICKÝ, ref. 7, s. 25. Obdobne aj KOPÁČ, Ludvík. *Komentář k zákoníku mezinárodního obchodu*. Praha: Panorama, 1984, s. 21.

⁹ Ako uvádza L. Kopáč: „*Jak občanský, tak i hospodářský zákoník vycházejí ze socialistické povahy vztahů v naší společnosti. Při úpravě vztahů hospodářským zákoníkem uplatňuje se zásada bezpodmínečného podřízení těchto vztahů ústřednímu plánovitému řízení československého hospodářství s cílem zajištění jeho rozvoje. Občanský zákoník vychází ze zásady jednoty zájmů společnosti a občanů a chrání práva občanů, jen pokud jsou vykonávána v souladu se zájmy československé společnosti.*“ KOPÁČ, ref. 5, s. 8-9.

¹⁰ KOPÁČ, ref. 8, s. 22. Obdobne aj A. Kanda, pričom dodáva, že „*je možno spatřovat nepřilíš šťastné vyjádření jakési vnitřní analogie legis, tzn., že řešení podobných výjimečných situací zůstává v rámci ZMO za použití zásad, které vyplývají z § 1 ZMO a ze základních principů, na nichž je vybudován ostatní obsah ZMO.*“ KANDA, ref. 4, s. 1108.

¹¹ BYSTRICKÝ, Rudolf. Poznámky k zatímčným osnovám nových zákonů z mezinárodněprávních hledisek. In *Časopis pro mezinárodní právo*, 1963, roč. VII, č. 2, s. 130.

ZÁSADA SUBSIDIARITY

Ďalšou veľmi dôležitou zásadou pre optimálne fungovanie medzinárodného obchodu medzi rôznymi subjektmi medzinárodného obchodného styku bola zásada subsidiarity (ZMO). Táto zásada našla svoje vyjadrenie v § 4 ZMO a stanovovala, že ustanovenia tohto zákona sa mali použiť len ak neustanovila inak medzinárodná zmluva, ktorou bola Československá socialistická republika viazaná.¹² Dôvod bol jasný, vzhľadom na snahy o regionálnu a univerzálnu unifikáciu právnej úpravy medzinárodného obchodu, ZMO akcentoval na trend preferencie právnej úpravy obsiahnutej v medzinárodných zmluvách.¹³ ZMO pod pojmom „medzinárodná zmluva“ definoval medzinárodné zmluvy v najširšom zmysle, teda všetky multilaterálne (mnohostranné) ako aj bilaterálne (dvojstranné) zmluvy bez ohľadu na ich označenie alebo spôsob uzatvorenia.¹⁴ Vzhľadom na to bolo možné prakticky vylúčiť s účinkami do budúcnosti aplikáciu ZMO bez špeciálnych opatrení.¹⁵

Fakticky sa preto právny režim medzinárodného obchodného styku mohol spravovať právnym režimom ZMO (v prípade kapitalistických subjektov a subjektov z tretích krajín s absenciou medzinárodnej úpravy), príp. zmiešaným režimom v prípade subjektov z členských štátov RVHP, pretože ZMO mohol byť aplikovaný „*nejen při mezinárodním obchodním styku s kapitalistickými státy, ale i při styku se socialistickými státy, i když základní právní úprava pro tento styk je obsažena ve Všeobecných podmínkách pro dodávky zboží mezi organizacemi pro zahraniční obchod členských států Rady vzájemné hospodářské pomoci*“.¹⁶ Ak sa však vyskytla právna medzera, ktorú by daná medzinárodná zmluva neupravovala, v zmysle § 4 ZMO bolo možné obsah zákonníka v danom prípade subsidiárne aplikovať na daný právny vzťah.¹⁷

¹² Treba dať do pozornosti, že úprava majetkových vzťahov v medzinárodnom obchodnom styku bola obsiahnutá „len“ vo vnútroštátnom predpise suverénneho štátu. Ako uvádza L. Kopáč „*proto se tato úprava nemůže dotknout mezinárodních závazků ČSSR vůči jiným státům*.“ KOPÁČ, ref. 5, s. 10.

¹³ KOPÁČ, ref. 8, s. 31.

¹⁴ Podľa L. Kopáča bola právna úprava ZMO nahradená medzi členskými štátmi RVHP pre príklad týmito multilaterálnymi medzinárodnými zmluvami: „*Všeobecné podmínky pro dodávky zboží mezi organizacemi členských států RVHP, uveřejněné vyhl. č. 73/1980 Sb. (ZMO platí podpůrně, je-li vývozcem čs. organizace); Všeobecné podmínky pro montáž a poskytování jiných technických služeb spojených se vzájemnými dodávkami strojů a zařízení mezi organizacemi zahraničního obchodu členských států RVHP, uveřejněné Výnosem FMZO č. 10/1973 Věst. FMZO (ZMO platí podpůrně, je-li vývozcem čs. organizace); Všeobecné podmínky pro montáž a poskytování jiných technických služeb spojených se vzájemnými dodávkami strojů a zařízení mezi organizacemi zahraničního obchodu členských států RVHP, uveřejněné Výnosem FMZO č. 10/1973 Věst. FMZO (ZMO platí podpůrně, je-li poskytovatelem služeb čs. organizace); Všeobecné podmínky pro poskytování servisu pro stroje, zařízení a jiné výrobky dodávané mezi organizacemi zahraničního obchodu členských států RVHP, uveřejněné Výnosem FMZO č. 10/1973 Věst. FMZO (ZMO platí podpůrně, je-li poskytovatelem servisu čs. organizace); Všeobecné podmínky pro kooperaci a specializaci RVHP (vyhl. č. 30/1980 Sb.). (ZMO platí podpůrně, je-li specializovanou stranou čs. organizace)*“ Tamtiež, s. 31.

¹⁵ A. Kanda uvádza ako príklad prístupenie k haagskym jednotným zákonom, čím by sa obmedzila praktická aplikovateľnosť ZMO. Pozri KANDA, ref. 4, s. 1102.

¹⁶ R. Bystrický konštatoval, že „*podle ustanovení těchto podmínek je pro řešení otázek v nich neupravených rozhodující právní řád prodávajícího. V tomto rozsahu je tedy ZMO aplikovatelný i při čs. vývozu do členských zemí RVHP*.“ BYSTRICKÝ, ref. 7, s. 31.

¹⁷ A. Kanda potvrdzuje tento výklad, keďže „*mezinárodní smlouvy, jimiž je Československá socialistická republika vázána, vylučují aplikaci zákoníka mezinárodního obchodu, nevylučuje se však v těchto případech subsidiární použitelnost zákoníka mezinárodního obchodu*.“ KANDA, ref. 2, s. 22.

ZÁSADA ZMLUVNEJ AUTONÓMIE

Zásadu zmluvnej autonómie alebo aj zásadu zmluvnej voľnosti môžeme zaradiť po zásade nediskriminácie a rovnosti medzi kľúčové zásady v medzinárodnom obchodnom styku. Túto zásadu môžeme navyše označiť aj ako základnú ťažiskovú zásadu všeobecného súkromného práva naprieč celým svetom.¹⁸ Táto zásada bola zakotvená v § 5 ZMO, a to tak, že strany sa mohli dohodnúť na úprave vzťahov odchyľne od ustanovení zákona, ak nebolo výslovne ustanovené, že sa nie je možné od daných ustanovení odchyliť.¹⁹ ZMO na rozdiel od všetkých iných predpisov upravujúcich majetkové vzťahy obsahoval aj taxatívny výpočet ustanovení od ktorých sa nebolo možné odchyliť, a to v § 722 ZMO.²⁰ Ak boli porušené ustanovenia upravujúce formu a náležitosti právneho úkonu, toto porušenie bolo sankcionované neplatnosťou právneho úkonu ako takého, pričom v prípade porušenia iných kogentných ustanovení zostala zmluva platná, avšak porušenie spôsobilo neúčinnosť predmetného rozporného ustanovenia.²¹ Dôvod pre zavedenie taxatívneho výpočtu kogentných ustanovení bol jednoduchý, na jednej strane zásadne dispozitívna povaha ustanovení ZMO prispievala k tomu, že bolo možné daný právny vzťah čo najviac prispôbiť potrebám zmluvných strán, avšak na druhej strane v záujme právnej bezpečnosti obchodného styku bolo treba trvať na jasnom a nemennom (kogentnom) vymedzení istých práv a povinností vyplývajúcich zo ZMO.²²

Zásada zmluvnej autonómie sa v medzinárodnom obchodnom styku prejavovala aj tak, že ZMO umožňoval zmluvným stranám, aby sa odchyľili od jeho ustanovení tak, že by uzavreli zmluvu odkazom na stranám známe obchodné podmienky alebo formou tzv. zmluvných formulárov. Avšak aj táto forma autonómie bola limitovaná, a to ustanovením § 116 ZMO, keďže „*ve vztahu mezi ujednáním obsaženým ve smlouvě a obsahem těchto podmínek nebo formulářů, v případě, že se dostanou do rozporu, dává ZMO přednost ujednáním ve smlouvě.*“²³ Zmluvná autonómia sa prejavila aj pri ďalšom ustanovení, a to § 118 ZMO. Toto ustanovenie zdôrazňovalo prioritizáciu úpravy právnych vzťahov v medzinárodnom obchodnom styku zmluvou pred zákonnými ustanoveniami. Ak by zmluvná

¹⁸ Zo zásady zmluvnej autonómie vychádzali napr. výsledky UNIDROIT v podobe haagskych jednotných zákonov LU-VI z roku 1964 (Convention portant loi uniforme sur la vente internationale des objets mobiliers corporels) a LU-FC z roku 1964 (Convention portant loi uniforme sur la formation des contrats de vente internationale des objets mobiliers corporels). Rovnako tak zo zásady zmluvnej autonómie vychádzal aj americký UCC (Uniform Commercial Code). Uvedené podčiarkol A. Kanda, a to tak, že „*je vidět, že princip autonomie vůle je jednou ze základních zásad norem regulujících vztahy vznikající v mezinárodním obchodním styku. Je to celkem pochopitelné a vyplývá to i z charakteru mezinárodního obchodu, v němž je třeba ponechat stranám co nejširší volnost v úpravě jednotlivých otázek spojených s jejich právním vztahem.*“ KANDA, ref. 4, s. 1104.

¹⁹ Rovnaká konštrukcia zmluvnej autonómie bola prebratá aj do prvého československého obchodného zákonníka, zákona č. 513/1991 Zb., ktorý je dodnes platným a účinným na právnom predpise na Slovensku. V zásade platí, že strany si môžu dojednať odchylnú úpravu od ustanovení Obchodného zákonníka, ak dané ustanovenia nie sú vyjadrené v § 263 OBZ ako ustanovenia kogentné. Táto konštrukcia je formulovaná iba v rámci Obchodného zákonníka, rovnako ako bola formulovaná len vo vtedajšom ZMO, preto možno uvažovať o istej kontinuite v aplikácii tejto konštrukcie zásady zmluvnej autonómie.

²⁰ K uvedenému A. Kanda dodáva, že „*je určitou legislativní kuriozitou, že ustanovení, která nejsou dispozitivní povahy v smyslu § 5 ZMO, a strany se tudíž od nich nemohou odchyliť, jsou uvedena výslovně v jednom z ustanovení (§ 722). Z tohoto ustanovení pak vyplývá, že jde pouze o nepatrnou část ustanovení ZMO, z nichž některá i tak ponechávají možnost uplatnění vůle účastníků i když v omezené míře.*“ KANDA, ref. 4, s. 1103.

²¹ BYSTRICKÝ, ref. 7, s. 218.

²² KOPÁČ – SINGER, ref. 3, s. 232.

²³ KANDA, ref. 4, s. 1103.

úprava absentovala, mali sa použiť zákonné ustanovenia doplnkovo so všeobecne uznávanými obchodnými zvyklosťami v príslušnom odvetví, avšak len pokiaľ neboli v rozpore s obsahom zmluvy alebo zákonom.²⁴

Zaujímavým názorom sa prezentoval R. Bystrický, keď sa vyjadril, že „*zásada smluvní volnosti uskutečňovaná při právní úpravě čs. zahraničního obchodu je kvalitativně odlišná od smluvní volnosti uskutečňované v rámci kapitalistického společenského systému, která může být v rozporu se zájmem společnosti. Z čs. strany uskutečňují mezinárodní obchod podniky zahraničního obchodu, jejichž činnost je řízena státním plánem rozvoje národního hospodářství, takže obsah smluv je nepřímou určen stanovenými plánovanými úkoly.*“²⁵ Zásada zmluvnej autonómie preto podľa neho nemohla byť zneužitá v rozpore s potrebami československej spoločnosti, naopak mala slúžiť pre výber najvhodnejšej zmluvnej úpravy pre československé hospodárstvo.²⁶ Avšak, v konečnom dôsledku, rovnako tak pre socialistické ako aj kapitalistické subjekty platilo, že „*k uzavírání smluv v mezinárodním obchodu, který se má uskutečňovat na základě výhod všech účastníků, dochází jen tehdy, jestliže to považují zúčastněné strany za výhodné.*“²⁷

ZÁSADA ZÁKAZU ZNEUŽITIA PRÁVA A ZÁSADA POCTIVÉHO OBCHODNÉHO STYKU

Ďalšou dôležitou zásadou v medzinárodnom obchodnom styku bola aj zásada zákazu zneužitia práva, ktorá bola zakotvená v § 102 ZMO. Na rozdiel od tradičných kontinentálnych súkromnoprávných predpisov (Code Civil, BGB, ZGB) alebo amerického obchodného zákonníka (UCC), ktoré vychádzali zo zásady dobrej viery (Treu und Glauben), ZMO spočíval ako jediný na (užšej) zásade zákazu zneužitia práva. Podľa tejto zásady každé zrejme zneužívanie práv zo záväzkových vzťahov, ktoré sa v rozpore so zásadou poctivého obchodného styku dialo za účelom poškodenia druhej zmluvnej strany, nepožiadavalo právnej ochrany.²⁸ A. Kanda dodáva, že „*musí jít o zřejmé zneužití práv tedy nepochybně kvalifikovaný úmysl – dolus coloratus.*“²⁹

Táto zásada postihovala a) tzv. šikanózný spôsob výkonu práva, pri ktorom sa nesledoval primárny hospodársky cieľ záväzku, ale len snaha poškodiť týmto výkonom druhú zmluvnú stranu a b) spôsob výkonu práva, kedy sa síce sledoval hospodársky cieľ záväzku, avšak takým spôsobom, že nastalo poškodenie druhej zmluvnej strany v rozpore so zásadou poctivého obchodného styku.³⁰ Mohlo ísť napr. o dojednanie neprimerane krátkej premlčacej lehoty iba pre jednu zmluvnú stranu, a preto z tohto dôvodu neprichádzalo k neplatnosti právneho úkonu ako takého, ale len k zániku uplatniteľnosti (súdnej

²⁴ Na základe uvedeného, v zmysle § 4, § 5, § 116, § 118 a § 722 sa na vzťahy v medzinárodnom obchodnom styku mali aplikovať normy v nasledovnom poradí: 1. ustanovenia medzinárodných zmlúv, 2. kogentné normy ZMO, 3. výslovný obsah zmluvy, 4. ustanovenia obchodných podmienok alebo zmluvných formulárov, 5. dispozitívne ustanovenia ZMO a 6. všeobecne uznávané obchodné zvyklosti v danom odvetví.

²⁵ BYSTRICKÝ, ref. 7, s. 217.

²⁶ Podľa R. Bystrického boli v tomto duchu „*pracovníci PZO povinni snažit se dosáhnout takové smluvní úpravy, která je pro čs. hospodářství výhodná.*“ BYSTRICKÝ, ref. 7, s. 217.

²⁷ Tamtiež, s. 217.

²⁸ A. Kanda dodáva k požiadavke výkonu práva v rozpore so zásadou poctivého obchodného styku, že „*zdá se nám, že požadavek rozporu se zásadou poctivého obchodního styku je v daném případě superfluum, neboť lze si těžko představit, že by se nějaké zneužívání práv za účelem poškození práv druhé strany dělo v souladu se zásadou poctivého obchodního styku.*“ KANDA, ref. 4, s. 1108.

²⁹ KANDA, ref. 4, s. 1108.

³⁰ KOPÁČ, ref. 8, s. 77.

vymáhateľnosti).³¹ Zo zásadou zákazu zneužitia práva teda neodmysliteľne súvisel výkon práva v súlade so zásadou poctivého obchodného styku, ktorá je *expressis verbis* formulovaná v § 23 ZMO.³² Pri výklade každého právneho úkonu „zákon vychádza z zásady poctivého obchodného styku, proto při výkladu právního úkonu je nutno brát zřetel i na dosavadní praxi, podle které se uskutečňoval obchodní styk mezi zúčastněnými stranami.“³³

ZÁSADA REBUS SIC STANTIBUS

Zásadu rebus sic stantibus alebo zásadu podstatnej zmeny okolností upravoval zákon v dvoch ustanoveniach, a to v § 122 ZMO v rámci právnej úpravy pactum de contrahendo a v § 275 ZMO v rámci právnej úpravy zmarenia zmluvy (inej formy zániku záväzku).³⁴ Podľa § 122 ZMO záväzok uzavrieť budúcu zmluvu zanikol, ak okolnosti, z ktorých strany pri vzniku záväzku vychádzali, sa zmenili do tej miery, že nebolo možné od zaviazanej strany rozumne požadovať, aby zmluvu uzavrela.³⁵ Podľa § 275 ods. 1 ZMO záväzok nezanikol, aj keď došlo k zásadnej zmene okolností,³⁶ za ktorých bola zmluva uzavretá, okrem prípadu ak by zmena týchto okolností zmarila dosiahnutie základného účelu zmluvy, ktorý bol výslovne v zmluve vyjadrený.³⁷ M. Kotora v tejto súvislosti poukázal na fakt, že „může se stát, že účel smlouvy nebude ve smlouvě výslovně vyjádřen, a přesto bude zmařen základní účel smlouvy. Dikce zákona, která určuje tuto podmínku, má nesporně kogentní charakter. Prokáže-li se, že základní účel smlouvy byl zmařen, přestože není ve smlouvě uveden, nemohla by být smlouva uznána za zmařenou a strany osvozeny od dalšího plnění smlouvy. Výklad jmenované podmínky by měl být nesporně takový, že rozhodující je v první řadě zmaření skutečného základního účelu smlouvy.“³⁸

Okolnosťami spôsobujúcimi zmarenie zmluvy nebola ani zmena majetkových pomerov dlžníka, ani zmena hospodárskej situácie v jeho krajine alebo zmena podmienok v medzinárodnom obchodnom styku.³⁹ V prípade prvej okolnosti, nebolo možné považovať subjektívnu insolvenčiu dlžníka za okolnosť spôsobujúcu zmarenie zmluvy, vzhľadom na

³¹ „Spadají sem i případy takových smluv, při nichž – třeba až po jejich uzavření – vyjde najevo, že zřejmým účelem uzavření smlouvy bylo blokování druhého účastníka nebo jiné znevýhodnění na určitém trhu, třeba ve prospěch jiného soutěžitele.“ KOPÁČ – SINGER, ref. 3, s. 241. Obdobne aj KOPÁČ, ref. 5, s. 10.

³² „Základem zásady poctivého obchodního styku je ochrana vzájemné důvěry účastníků mezinárodního obchodu.“ KOTORA, Miroslav. K zásadě „poctivého obchodního styku“ zákona č. 101/1963 Sb. In *Časopis pro mezinárodní právo*, 1970, roč. XIV, č. 1, s. 37. Obdobne aj KOPÁČ, ref. 5, s. 39.

³³ BYSTRICKÝ, ref. 7, s. 231.

³⁴ „Použití zásady rebus sic stantibus je tedy nepoměrně zúženo ve srovnání například s právem německým nebo švýcarským.“ KOPÁČ – SINGER, ref. 3, s. 241.

³⁵ Podľa A. Kandu sa v tomto ustanovení „uplatňuje plně princip rebus sic stantibus, který je jinak v zákoníku mezinárodního obchodu podstatně omezen.“ KANDA, ref. 2, s. 80. Obdobne aj KOPÁČ, ref. 8, s. 90.

³⁶ „Zákoník mezinárodního obchodu zaujal v podstatě negativní stanovisko k tzv. zásadě rebus sic stantibus, podle níž smlouva tvá jen potud, pokud nedojde ke změně okolností, za nichž byla uzavřena.“ KANDA, ref. 2, s. 141.

³⁷ Podľa L. Kopáča „účel smlouvy je základní, jestliže z jeho povahy nepochybně vyplývá, že bez něho by strana smlouvu neuzavřela (např. vybudování výstavního stánku na veletrhu, o němž bylo po uzavření smlouvy rozhodnuto, že se nebude konat).“ KOPÁČ, ref. 8, s. 157.

³⁸ KOTORA, Miroslav. Doktrína frustrace v anglickém právu a nemožnost plnění podle zákona č. 101/1963 Sb. In *Časopis pro mezinárodní právo*, 1965, roč. IX, č. 4, s. 334-335.

³⁹ „ZMO spočívá na důsledném uplatnění zásady pacta sunt servanda a v zásadě nepřiznává právní význam změně poměrů, za nichž závazek vznikl, včetně tzv. hospodářské nemožnosti plnění.“ KOPÁČ, ref. 8, s. 157. Obdobne aj KOPÁČ – SINGER, ref. 3, s. 241.

to, že by daný výklad narušil právnu istotu v právnych vzťahoch v medzinárodnom obchode.⁴⁰ V prípade druhej okolnosti, zákon mal na mysli najmä objektívnu situáciu spočívajúcu v inflácii alebo devalvácii meny a pod.⁴¹ V prípade tretej okolnosti spočívajúcej v zmene podmienok v medzinárodnom obchodnom styku je táto okolnosť najviac všeobecná, preto ju bolo potrebné aplikovať na každý individuálny prípad a určiť jej obsah.⁴² Podľa A. Kandu „jde tedy o velmi široké omezení možnosti odvolat se na změnu okolností.“⁴³ Podľa § 275 ods. 2 ZMO záväzok zanikol až vtedy, keď bolo zmarenie účelu zmluvy oznámené druhej zmluvnej strane, pričom táto strana mala nárok na náhradu škody jej spôsobenej zánikom záväzkového pomeru ako pri nemožnosti plnenia v zmysle § 250 ZMO.⁴⁴ Pre tento oznamovací prejav vôle nebola predpísaná žiadna zákonná forma ani lehota v rámci, ktorej k nemu malo dôjsť.⁴⁵ Vzhľadom na to, že ZMO nepoznalo subjektívnu zodpovednosť založenú na zavinení, objektívnej zodpovednosti za škodu spôsobenú zánikom zmluvy sa mohla zmluvná strana zbaviť (liberovať) iba poukazom na okolnosti vylučujúce zodpovednosť v zmysle § 252.⁴⁶ Mohli sa však vyskytnúť v praxi hraničné situácie, ktoré ZMO nie veľmi jasne riešil.⁴⁷

ZÁSADA NADOBUDNUTIA VLASTNÍCKEHO PRÁVA OD NEVLASTNÍKA

Poslednou zásadou, ktorú možno považovať za ťažiskovú pre medzinárodný obchodný styk bola zásada nadobudnutia vlastníckeho práva od nevlastníka. Táto zásada bola výnimkou zo všeobecnej súkromnoprávnej (rímskoprávnej) zásady „*nemo plus iuris ad alium transferre potest quam ipse habet*“ (nik nemôže previesť na iného viac práv ako sám má).⁴⁸ Svoje legislatívne vyjadrenie našla táto zásada v § 325 ZMO v rámci ustanovení o medzinárodnej kúpnej zmluve.⁴⁹ Podľa tejto zásady kupujúci získal vlastnícke právo aj vtedy, ak aj predávajúci nebol vlastníkom predávaného tovaru, ibaže by v čase, kedy malo prísť k nadobudnutiu vlastníckeho práva vedel kupujúci o tom, že predávajúci nebol vlastníkom a nebol ani oprávnený s tovarom nakladať.

⁴⁰ KANDA, Antonín. *Vliv změny poměrů na trvání závazku*. Praha: Academia, 1966, s. 160.

⁴¹ Tamtiež, s. 160.

⁴² Tamtiež, s. 160-161.

⁴³ KANDA, Antonín. Nesplnění závazku a jeho právní následky podle zákoníka mezinárodního obchodu (nástin problematiky). In *Právník*, 1966, roč. 105, č. 9, s. 819.

⁴⁴ „V zájmu právní bezpečnosti a ochrany účastníků mezinárodního obchodu před neodůvodněnými ztrátami zákon stanoví, že k zániku závazku nedochází již samotným zmařením smlouvy, nýbrž teprve tím, že zmaření účelu smlouvy oprávněný druhé straně oznámí.“ KOPÁČ, ref. 5, s. 69.

⁴⁵ BYSTRICKÝ, ref. 7, s. 305.

⁴⁶ V zmysle § 252 ZMO sa za okolnosti vylučujúce zodpovednosť považovali mimoriadne okolnosti dočasne alebo trvale brániace splneniu povinnosti zo záväzkového pomeru, ktoré nastali po jeho vzniku a zaviazaná strana ich nemohla odvrátiť. Za okolnosti vylučujúce zodpovednosť sa však nepovažovali okolnosti, ktoré vyplývali z osobných, najmä hospodárskych pomerov zaviazanej osoby, prekážky plnenia, ktoré zaviazaná osoba bola povinná prekonať alebo odstrániť, ako napr. nedostatok úradného povolenia potrebného na splnenie povinnosti zaviazanej strany, ako aj okolnosti, ktoré nastali až v čase, keď zaviazaná strana už bola v omeškaní.

⁴⁷ Napr. podľa M. Kotoru „je sporné, zda i otázky změny plánu, které mají celostátní dosah, by nebylo možno ve smyslu tohoto zákoníku posuzovat jako zásah, kterým bylo zmařeno dosažení základního účelu smlouvy, protože se jedná ve skutečnosti o změnu hospodářských poměrů dlužníka, kdyby se taková okolnost promítla do hospodářských poměrů dlužníka, a to zákoník ne zcela jasně vylučuje.“ KOTORA, ref. 37, s. 336.

⁴⁸ BYSTRICKÝ, ref. 7, s. 358.

⁴⁹ „V zaujmu právní jistoty v mezinárodním obchodním styku připouští ZMO v široké míře nebyť vlastníckého práva na základě smlouvy uzavřené s prodávajícím, který není vlastníkem zboží.“ KOPÁČ, ref. 8, s. 188. Obdobne aj KANDA, ref. 2, s. 168.

K platnému nadobudnutiu postačovalo, ak kupujúci konal v dobrej viere,⁵⁰ pričom ako rozhodujúce kritérium sa skúmalo skutočné vedomie kupujúceho (objektívne kritérium) bez ohľadu na to či jeho predstavy o stave veci (subjektívne kritérium) boli alebo neboli odôvodnené. Dôkazné bremeno o opaku, teda o tom, že kupujúci nekonal v dobrej viere znášala tretia strana, ktorá existenciu dobrej viery popierala. Aplikácia tejto zásady spôsobila automaticky stret dvoch záujmov, a to záujmu na ochrane pôvodného vlastníka contra záujmu na ochrane bezpečného obchodného styku, pričom ZMO preferoval, prirodzene, druhý záujem.⁵¹ L. Kopáč uviedol aj možný dôvod, a to, že „*prostorově velmi vzdálení účastníci nemohou býti přesně informováni o vlastnických poměrech k prodávanému zboží*.“⁵² L. Kopáč a E. Singer k tomu dodávajú, že „*vzhledem k obtížnosti mezinárodních sporů zejména v oboru věcných práv, preferuje ochranu nabyvatele zboží a odkazuje ne přímo původního vlastníka na náhradu škody od prodávajícího; tento vztah se totiž bude obvykle uskutečňovat v rámci téhož právního řádu na území téhož státu*.“⁵³

ZÁVER

Výpočet základných zásad ZMO, ktoré boli prezentované v tomto príspevku, nebol určite taxatívny, vzhľadom na rôzne doktrinálne názory a unifikačné snahy v medzinárodnom obchode od 60. rokov dvadsiateho storočia. Ako už bolo uvedené vyššie, základné zásady ZMO sa inšpirovali súkromnoprávnymi úpravami v rámci kontinentálnej právnej kultúry, práve za účelom, že do vzťahov v medzinárodnom obchodnom styku mohli a aj vstupovali obchodní partneri z kapitalistických štátov. Vyspelosť právnej úpravy ZMO podčiarkoval aj fakt, že táto právna úprava vytvorila základ pre novú osnovu prvého československého obchodnoprávneho predpisu - zákona č. 513/1991 Zb. Obchodného zákonníka, ktorého platné a účinné znenie stále obsahuje všetky spomínané zásady.

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

Mgr. Adam Kőszeghy
adam.koszeghy@flaw.uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave
Právnická fakulta
Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky
Šafárikovo nám. 6
810 00 Bratislava
Slovenská republika

⁵⁰ „K dobré víře stačí, jestliže se kupující domnívá, že prodávající je vlastníkem, nebo je oprávněn se zbožím nakládat, např. na základě komisionářské smlouvy uzavřené s vlastníkem podle § 505n.“ Tamtiež, s. 188. Obdobne aj KUČERA, Zdeněk – KUNZ, Otto. *Vybrané kapitoly z mezinárodního práva obchodního*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976, s. 113-114.

⁵¹ KUČERA, Zdeněk. Mobilní konflikty při přechodu vlastnického práva podle mezinárodní kupní smlouvy. In *Časopis pro mezinárodní právo*, 1968, roč. XII, č. 1, s. 46. K nadobudnutiu vlastníckeho práva podľa ZMO v medzinárodnom obchodnom styku bližšie pozri aj KŐSZEGBY, Adam. Nadobudnutie vlastníckeho práva podľa ZMO v medzinárodnom obchodnom styku. In *Právnické listy*, 2021, roč. 9, č. 1, s. 18-26.

⁵² KOPÁČ, ref. 5, s. 28.

⁵³ KOPÁČ – SINGER, ref. 3, s. 325.

Jozef Markov ako osobnosť právnej vedy

Lenka Martincová

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

MARTINCOVÁ, Lenka. Jozef Markov ako osobnosť právnej vedy. In *Historia et theoria iuris*, 2021, roč. 13, č. 3, s. 68-75.

Príspevok je venovaný životu a dielu právnika, vedca, pedagóga a dekana Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, Jozefa Markova, ktorý zároveň predstavuje i významnú osobnosť slovenského národopisu. Autorka sa v príspevku venuje najmä pedagogickej a vedeckej činnosti Jozefa Markova v období jeho pôsobenia na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave.

ABSTRACT

MARTINCOVÁ, Lenka. Jozef Markov as a Person of Legal Science. In *Historia et theoria iuris*, 2021, vol. 13, no. 3, p. 68-75.

The paper is dedicated to life and work of Jozef Markov, a lawyer, scientist, pedagogue and dean of the Faculty of Law of Comenius University in Bratislava, who also represents an important figure in Slovak ethnography. The author focuses on the scientific and pedagogical activities of Jozef Markov during his time at the Faculty of Law of Comenius University in Bratislava.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

Jozef Markov, Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, právo, slovenský národopis

KEY WORDS

Jozef Markov, Faculty of Law of Comenius University in Bratislava, Law, Slovak ethnography

ŽIVOT, PEDAGOGICKÁ A VEDECKÁ ČINNOSŤ (S PRIHLIADNUTÍM NA PÔSOBNIE NA PRÁVNICKEJ FAKULTE UNIVERZITY KOMENSKÉHO V BRATISLAVE)

Jozef Markov sa narodil 25. októbra 1890 v Ľvove. Po absolvovaní gymnaziálneho štúdia začal študovať právo na univerzite vo Viedni a v Ľvove, kde 11. augusta 1913 získal titul doktora práv.

Po absolvovaní právnického štúdia začal vykonávať súdnu prax, ktorú však kvôli vojnovým udalostiam musel po krátkom čase zanechať a spolu s vojskom odišiel do Ruska. Počas jeho pôsobenia v Rusku študoval dejiny slovanského práva a po úspešnom zložení nostrifikačných skúšok pôsobil na Donskej univerzite. V roku 1919 odišiel zo svojho pôsobiska a po krátkom pobyte v Paríži a vo Viedni svoju cestu zakončil v Československu, kde vstúpil do služieb verejného notára. Po niekoľkých rokoch pôsobenia ako kandidát notárstva v Užhorode a Mukačeve odišiel v roku 1924 do Prahy. Na žiadosť profesora Pavla Novgorodceva bol J. Markov povolaný na Ruskú právnickú fakultu v Prahe,

ktorá sa 20. mája 1926 uzniesla, aby mu bol udelený titul docent v odbore ruského a slovanského práva.¹ Počas pôsobenia na Ruskej právnickej fakulte J. Markov navštevoval semináre profesora Jana Kaprasa a Karla Kadleca na Univerzite Karlovej v Prahe.²

Pôsobenie na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave J. Markov začal v roku 1929 habilitáciou v odbore dejín slovanského práva so štúdiou *Původ - sok a jeho místo v systému českého středověkého průvodního řízení*.³ Po menovaní za zmluvného profesora právnych dejín slovanských v roku 1931,⁴ bol o šesť rokov neskôr na právnickej fakulte bratislavskej univerzity menovaný mimoriadnym profesorom právnych dejín slovanských.⁵

Udalosti späté s rokom 1938 významným spôsobom zasiahli nielen do podoby fungovania univerzity, ale boli prelomovými i pre samotného J. Markova. Rozhodnutím vlády bola väčšina profesorov z českých krajín daná „k dispozícii krajine Českej a Moravskosliezskej“. Vzhľadom na to, že z právnickej fakulty mal v nadchádzajúcom období odísť Richard Horna a Rudolf Rauscher, profesorský zbor sa v novembri 1938 uzniesol, aby bol J. Markov menovaný riadnym profesorom dejín práva verejného a súkromného v strednej Európe a právnych dejín slovanských, so zvláštnym zreteľom k dejinám na území republiky.⁶ V marci 1939 vláda J. Markova rozhodnutím s účinnosťou od 1. apríla 1939 vymenovala za riadneho profesora pre odbor dejín práv slovanských so zvláštnym zreteľom k dejinám práva v strednej Európe na Právnickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave.⁷

I napriek menovaniu za riadneho profesora sa J. Markov už v máji 1939 profesúry zriekol a odišiel na Právnickú fakultu Univerzity Karlovej v Prahe.⁸ Keďže bratislavská univerzita nemala po jeho odchode k dispozícii posilu, ktorá by uprázdnené miesto mohla nahradiť, J. Markov sa zaviazal, že počas svojho pôsobenia na pražskej univerzite bude suplovať prednášky a cvičenia z odboru dejín práva v strednej Európe ako i skúšať.⁹ Na

¹ Národní archiv Praha: fond Ministerstvo školství a kultury, Praha – osobní, Josef Markov. Osobný výkaz. Uznesenie Ruskej právnickej fakulty bolo potvrdené výnosom Ministerstva školstva a národnej osvety z 28. mája 1926.

² NA Praha: fond MŠK, Praha – osobní, Josef Markov. Životopis.

³ Archív Univerzity Komenského v Bratislave: fond Rektorát Univerzity Komenského v Bratislave, personálne oddelenie, reg. zn. B/2, osobné spisy pedagogických pracovníkov, Jozef Markov, a. š. 120. List Dekanstva Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave Ministerstvu školstva a národnej osvety z 26. februára 1929 - potvrdenie uznesenia profesorského zboru vo veci habilitácie z 8. februára 1929. Ministerstvo školstva a národnej osvety uznesenie profesorského zboru potvrdilo výnosom z 28. mája 1929.

⁴ AUK: fond RUK, personálne oddelenie, reg. zn. B/2, osobné spisy pedagogických pracovníkov, Jozef Markov, a. š. 120. Výnos Ministerstva školstva a národnej osvety J. Markovovi z 2. septembra 1931 - menovanie zmluvným profesorom na základe rozhodnutia prezidenta republiky z 30. júna 1931.

⁵ AUK: fond RUK, personálne oddelenie, reg. zn. B/2, osobné spisy pedagogických pracovníkov, Jozef Markov, a. š. 120. Výnos ministerstva školstva a národnej osvety J. Markovovi z 2. septembra 1937 - menovanie mimoriadnym profesorom na základe rozhodnutia prezidenta republiky zo 14. augusta 1937.

⁶ AUK: fond RUK, personálne oddelenie, reg. zn. B/2, osobné spisy pedagogických pracovníkov, Jozef Markov, a. š. 120. List Dekanstva Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave Ministerstvu školstva a národnej osvety Slovenskej krajiny v Bratislave z 5. decembra 1938 - menovanie riadnym profesorom.

⁷ AUK: fond RUK, personálne oddelenie, reg. zn. B/2, osobné spisy pedagogických pracovníkov, Jozef Markov, a. š. 120. Ministerstvo školstva a národnej osvety Slovenskej krajiny v Bratislave J. Markovovi z 11. apríla 1939 - menovanie riadnym profesorom na základe rozhodnutia vlády z 30. marca 1939.

⁸ Na Právnickej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe bol s účinnosťou od 1. januára 1939 menovaný za mimoriadneho profesora dejín práva slovanského. NA Praha: fond MŠK, Praha – osobní, Josef Markov. Dekrét štátneho prezidenta J. Markovovi z 12. apríla 1939 - menovanie mimoriadnym profesorom.

⁹ AUK: fond RUK, personálne oddelenie, reg. zn. B/2, osobné spisy pedagogických pracovníkov, Jozef

Právnickej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe J. Markov pôsobil až do zatvorenia českých vysokých škôl v novembri 1939. Hoci na pražskej univerzite v nasledujúcom období nemohol aktívne pôsobiť, od zimného semestra akademického roka 1939/40 až do konca akademického roka 1942/1943 ako suplujúci profesor zabezpečoval mnohé prednášky a cvičenia na právnickej fakulte bratislavskej univerzity.¹⁰

Od začiatku akademického roka 1943/1944¹¹ až do konca akademického roka 1944/1945 mu bolo supľovanie v dôsledku rozhodnutia Ministerstva školstva a národnej osvety znemožnené a vstúpil do služby Najvyššieho úradu pre zásobovanie.¹² Odchod J. Markova z pozície suplujúceho profesora spôsobil Právnickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave nemalé ťažkosti. Vzhľadom k skutočnosti, že J. Markov v danom období pre niektoré ústavy predstavoval jediného kvalifikovaného odborníka, po uvážení všetkých alternatív sa jeho menovanie za riadneho profesora dejín práva v strednej Európe profesorskému zboru javilo ako najvhodnejšie riešenie.¹³ Ministerstvo, nehľadiac na návrhy profesorského zboru, J. Markova i napriek problematickej situácii v tomto období za riadneho profesora nevymenovalo.

Profesorský zbor právnickej fakulty bratislavskej univerzity na svojom návrhu z roku 1943 trval i po zmene pomerov v roku 1945 - J. Markov mal byť menovaný riadnym profesorom, tentoraz už v odbore československých a všeobecných právnych dejín.¹⁴ Predsedníctvo Slovenskej národnej rady menovalo J. Markova za riadneho profesora československých a všeobecných právnych dejín rozhodnutím s účinnosťou od 1. júla 1945.¹⁵

J. Markov viedol v akademických rokoch 1933/1934-1940/1941 Seminár práva slovanského, v akademických rokoch 1939/1940-1940/1941 Seminár dejín práva verejného a súkromného v strednej Európe a v akademických rokoch 1945/1946-1948/1949 obnovený Ústav dejín práva v strednej Európe, v akademických rokoch 1939/1949-1940/1941 Seminár dejín práva slovanského, v akademických rokoch 1939/1940-1942/1943 a 1945/1946-1948/1949 Ústav slovanských práv, v akademických rokoch 1941/1942-1942/1943 a 1945/1946-1948/1949 Seminár slovenských a všeobecných právnych dejín (resp. od akademického roka 1942/1943 Ústav slovenských a všeobecných právnych dejín) a v akademických rokoch 1945/1946-1948/1949 dočasne viedol Ústav pre všeobecnú štátovedu a ústavné právo.

Počas svojho dlhoročného pôsobenia na fakulte v pozícii zmluvného profesora, mimoriadneho profesora, suplujúceho profesora či riadneho profesora viedol množstvo

Markov, a. š. 120. List dekana Právnickej fakulty Slovenskej univerzity v Bratislave ministrovi školstva a národnej osvety Slovenskej krajiny z 30. augusta 1943 - menovanie riadnym profesorom.

¹⁰ AUK: fond RUK, personálne oddelenie, reg. zn. B/2, osobné spisy pedagogických pracovníkov, Jozef Markov, a. š. 120. List dekana Právnickej fakulty Slovenskej univerzity v Bratislave ministrovi školstva a národnej osvety Slovenskej krajiny z 30. augusta 1943 - menovanie riadnym profesorom.

¹¹ AUK: fond RUK, personálne oddelenie, reg. zn. B/2, osobné spisy pedagogických pracovníkov, Jozef Markov, a. š. 120. Ministerstvo školstva a národnej osvety J. Markovovi zo 14. augusta 1943 - odvolanie z Bratislavy.

¹² NA Praha: fond MŠK, Praha – osobní, Josef Markov. Povereníctvo školstva a osvety v Bratislave Ministerstvu školstva a národnej osvety z 11. apríla 1947 - prihláška o odškodnenie.

¹³ AUK: fond RUK, personálne oddelenie, reg. zn. B/2, osobné spisy pedagogických pracovníkov, Jozef Markov, a. š. 120. List Dekanstva Právnickej fakulty Slovenskej univerzity v Bratislave Ministerstvu školstva a národnej osvety Slovenskej krajiny zo 4. novembra 1943 - menovanie riadnym profesorom.

¹⁴ AUK: fond RUK, personálne oddelenie, reg. zn. B/2, osobné spisy pedagogických pracovníkov, Jozef Markov, a. š. 120. List Dekanstva Právnickej fakulty Slovenskej univerzity v Bratislave Povereníctvu Slovenskej národnej rady zo 7. septembra 1945 - menovanie riadnym profesorom.

¹⁵ AUK: fond RUK, personálne oddelenie, reg. zn. B/2, osobné spisy pedagogických pracovníkov, Jozef Markov, a. š. 120. Povereníctvo Slovenskej národnej rady pre školstvo a osvetu v Bratislave J. Markovovi z 8. februára 1946 - menovanie riadnym profesorom na základe rozhodnutia Predsedníctva Slovenskej národnej rady z 18. decembra 1945.

prednášok a seminárnych cvičení; medzi inými možno poukázať napríklad na Dejiny verejného práva v strednej a západnej Európe, Pramene dejín práva v strednej a západnej Európe, Dejiny verejného práva vo východnej Európe, Úvod do štúdia právnych dejín so zvláštnym zreteľom k právnym dejinám československým, Právne dejiny poľské, Vývoj poľského parlamentarizmu, Právne dejiny litevsko - ruské, Ruská právnická terminológia, Praktické cvičenie zo všeobecných dejín právnych, Praktikum zo stredoeurópskeho práva, Praktické cvičenie z dejín práv slovanských či Praktické cvičenie z ústavného práva.

Okrem uvedeného bol skúšobným komisárom pre štátne skúšky historicko-právne, pre štátne skúšky štátovedecké a pre štátne skúšky právovedecké.¹⁶ Okrem vedeckej a pedagogickej činnosti zastával i viaceré funkcie - funkciu dekana, prodekana či senátora Akademického senátu¹⁷ a bol taktiež členom knižničnej komisie.¹⁸

Na právnickej fakulte bratislavskej univerzity pôsobil až do roku 1950, kedy bol s účinnosťou od 31. júla 1950 preložený na trvalý odpočinok.¹⁹

J. Markov zomrel 27. novembra 1976 v Bratislave.

DIELO JOZEFA MARKOVA

Jozef Markov sa stal počas svojho dlhoročného vedeckého pôsobenia autorom množstva vedeckých monografií, štúdií a článkov publikovaných v mnohých právnických periodikách, venovaných predovšetkým dejinám procesného práva.

Jednou z prvých prác J. Markova, ktorú venoval dejinám procesného práva, bola štúdia *Původ - soka a jeho místo v systému českého středověkého průvodního řízení* z roku 1928. Hoci bol inštitút soka predmetom záujmu množstva autorov už pred J. Markovom, jeho úloha v procesnom práve nebola dostatočne ozrejmeneá.²⁰

Autor štúdiu, ktorá je rozdelená do troch častí, otvára správami o sokovi z tých slovanských krajín, ktoré sa s týmto inštitútom stretli vo svojich právnych poriadkoch. Keďže najstaršie české právo musí byť, vzhľadom k nedostatku domáceho pramenného materiálu, rekonštruované s pomocou porovnávacieho materiálu, získaného predovšetkým z ostatných slovanských právnych systémov, správy z ostatných slovanských krajín predstavujú pri štúdiu inštitútu soka kľúčový pramenný materiál. Skôr než štúdia upriamuje pozornosť na analýzu postavenia soka v českom procesnom práve, v druhej časti práce čitateľovi ozrejmúje povahu stredovekého procesného práva ako i súvisiacu otázku dôkazného konania, bez ktorých by postaveniu inštitútu soka nebolo možné porozumieť. Stredoveký proces je autorom charakterizovaný ako súboj dvoch strán pred sudcom, pre ktorého nebolo typické aktívne postavenie, s ktorým sa stretávame v neskoršom období, ale sudca bol v tomto období len akýmsi pasívnym pozorovateľom sporu - počas konania dohliadal na dodržiavanie príslušných predpisov a na záver sporu konštatoval, ktorá zo strán spor vyhrala.

S povahou stredovekého procesného práva boli späté i osobitné dôkazné prostriedky, medzi ktoré podľa autora okrem niekoľkých výnimiek patrili predovšetkým tzv.

¹⁶ Pozri Zoznam osôb, ústavov a prednášok Univerzity Komenského v Bratislave v AR 1920/1921 – AR 1943/1944 a AR 1946/1947 – 1949/1950.

¹⁷ Funkciu dekana zastával v akademickom roku 1948/1949, funkciu prodekana v akademickom roku 1949/1950 a senátorom Akademického senátu UK bol v akademickom roku 1946/1947. Tamtiež.

¹⁸ Členom knižničnej komisie UK bol v akademických rokoch 1946/1947-1948/1949. Tamtiež.

¹⁹ AUK: fond RUK, personálne oddelenie, reg. zn. B/2, osobné spisy pedagogických pracovníkov, Jozef Markov, a. š. 120. Poverenie školskeho, vied a umení J. Markovovi zo 17. júla 1950 - preloženie na trvalý odpočinok.

²⁰ AUK: fond RUK, personálne oddelenie, reg. zn. B/2, osobné spisy pedagogických pracovníkov, Jozef Markov, a. š. 120. Referát prednesený na schôdzi habilitačnej komisie zo 16. januára 1929.

Božie súdy, resp. ordály.²¹ Hoci v starých českých prameňoch bolo možné nájsť zmienky o existencii svedkov, J. Markov nesúhlasil s názormi odbornej spisby, podľa ktorých nimi boli osoby vypovedajúce pred súdom o skutočnostiach zachytených vlastnými zmyslami. Staré české procesné právo nepoznalo inštitút svedka v podobe, v akej ho neskôr poznalo moderné právo. Úlohou svedkov-prísažníkov, ktorí sa so svedkami v neskoršom ponímaní zhodovali iba svojím pomenovaním, bolo prisahou potvrdiť stranou deklarovanú tézu a pomôcť vyhrať spor. Otázka či svedok, ktorý nemal povinnosť podrobiť sa výsluchu pred súdom, deklarovanú tézu mohol potvrdiť vlastnou skúsenosťou, bola v tomto období irelevantná.²²

Tretia časť štúdie je venovaná už samotnému postaveniu inštitútu soka v starom českom procesnom práve. Podľa autora práve inštitút soka predstavoval jednou z ciest, ktorými do dôkazného konania prenikol inštitút svedka v jeho modernom ponímaní. Sok bol osobou, ktorá v spore vystupovala na strane žalujúcej strany a jej úlohou bolo svedčiť o skutočnostiach vnímaných vlastnými zmyslami, o ktorých sama žalujúca strana nemala vedomosť. Porovnávajúc inštitút soka so svedkom-prísažníkom možno konštatovať, že kým svedok-prísažník svojou prisahou potvrdzoval tézu deklarovanú stranou, o ktorej nemusel mať žiadnu vedomosť, sok svojou prisahou nepotvrdzoval tvrdenie strany, ale vyjadroval vlastné tvrdenie o vine žalovaného, ktoré bolo založené na vlastnej skúsenosti. Nevystupoval teda v pozícii akéhosi pomocníka strany, ale bol samostatným, na strane nezávislým žalobcom, ktorý sa následne obdobne ako strana musel podrobiť výsluchu pred súdom.

Hoci sa podľa súdovej odbornej spisby inštitút soka z českého stredovekého procesného práva vytratil už počas 13. storočia, J. Markov s týmto názorom nesúhlasil. I keď sa tento termín počas 13. storočia pravdepodobne skutočne vytratil z právnickej terminológie, samotný inštitút soka, hoci inak nazývaný, sa v procesnom práve udržal až do konca 14. storočia. Počas celého 14. storočia inštitút soka vystupoval pod termínom *původ*, latinsky *actor*.²³ Využívajúc výsledky svojej štúdie *Príspevky ke kritice textu a výkladu Rožmberské knihy* z roku 1928, autor poukazuje na prípady využívania termínu *původ* v Rožmberskej knihe, v knihe Ondřeja z Dubé, v Majestas Caroline či v Řádu práva zemského a v rozpore so súdobými názormi zmienky skúmaného termínu vykladá v duchu jeho novej teórie.²⁴ Ako autor záverom štúdie konštatuje, koncom 14. storočia je termín *původ* postupne zatláčaný do úzadia a jeho miesto nahrádza termín *svedok*. Pre soka - *původu* predstavovalo toto obdobie poslednú fázu vývoja, kedy splýva s inštitútom svedka v jeho modernom ponímaní.²⁵

Medzi ďalšie významné diela, v ktorých sa J. Markov venoval zaujímavým otázkam procesného práva, možno zaradiť prácu *Přípravní řízení procesní v českém právu zemském XIII. - XVII. stol.* (1930) a *Kapitoly z dějin českého zemského soudního řízení 12.-17. století*, (1967). Oblasť procesného práva nebola predmetom záujmu iba zmienených prác, ale autor svoju pozornosť tejto oblasti venoval i v štúdii *Řečník a Poručník* (1937), *České žalobní formuláře a reformy Přemysla II. a Karla IV.* (1936) či *Svedectví půhonu a kontumační rozsudek*, (1940).

²¹ MARKOV, Jozef. Původ - sok, a jeho místo v systému českého středověkého průvodního řízení. In *Sborník věd právnických a státních*. Praha: Bursík a Kohout, 1928, s. 354-355.

²² Tamtiež, s. 358-359.

²³ Tamtiež, s. 354-355.

²⁴ AUK: fond RUK, personálne oddelenie, reg. zn. B/2, osobné spisy pedagogických pracovníkov, Jozef Markov, a. š. 120. Referát prednesený na schôdzi habilitačnej komisie zo 16. januára 1929.

²⁵ MARKOV, ref. č. 21, s. 394.

Nerátajúc zmienené práce, zaujímavú súčasť publikačnej činnosti J. Markova venovanú právnym dejinám predstavuje štúdiá *K dejinám českého zemského práva XIII. a XIV. storočia* (1949), v rámci ktorej autor čitateľovi približuje inštitút *vdania, jatia a svodu*, štúdiá *K dejinám českého trestného práva* (1933) či *Spor pánů a rytířů o sedání lavicích* (1930).

Neopomenuteľnou oblasťou vedeckej činnosti J. Markova, ktorej sa venoval predovšetkým v posledných dvoch desaťročiach vedeckého života, bol slovenský národopis. Záujem J. Markova o slovenský národopis sa rodil po viacerých štúdiách raného obdobia jeho vedeckej činnosti venovaných obyčajovému právu, po boku významnej znalkyne slovenského ľudového odevu, Emy Markovej. Nerátajúc častú spoluprácu s Národopisným ústavom SAV, ktorý ho ako znalca archívnych prameňov a kultúrno-historickej literatúry zapájal do svojich prác, jedným z kľúčových aspektov záujmu J. Markova o slovenský národopis, bola podľa S. Švecovej predovšetkým jeho osobnosť, humanizmus a sociálne cítenie, ktoré bolo súčasťou jeho celoživotného hľadania pravdy a spravodlivosti.²⁶

Oblasť slovenskej národopisnej literatúry J. Markov obohatil vo viacerých smeroch. Otázky, ktorým vo svojej vedeckej činnosti venoval pozornosť, boli späté s obdobím predchádzajúcim vzniku samostatnej národopisnej vedy, o ktorom možno nájsť iba sporadické svedectvá národopisného rázu. V dôsledku skutočnosti, že jeho práce boli založené na systematickom štúdiu cestopisnej, topografickej a historickej literatúry, mohla vzniknúť kompletná bibliografia skúmaných oblastí. Štúdie venované odevu, ľudovému umeniu či remeslu, obyčajovému právu či zvykosloviu, založené na množstve archívneho materiálu, ktorý bol za účelom ďalšieho bádania pravidelne publikovaný i ako nespracovaný, predstavujú i vďaka bohatému poznámkovému aparátu, ktorý je pre práce J. Markova príznačný, významný impulz pre ďalšie národopisné skúmanie.²⁷

Skúmajúc diela J. Markova v oblasti slovenského národopisu, za jednu z najvýznamnejších prác možno nepochybne označiť dielo *Slovenský ľudový odev v minulosti: Materiály k dejinám slovenského ľudového odevu*, ktoré bolo publikované v roku 1955. Osobitné miesto autora v jeho národopisnom skúmaní patrilo územiu Liptova a Horehronia, ktorým venoval štúdie *Z právneho zvykoslovía Liptova* (1956), *Archívne pramene k národopisnému štúdiu Horehronia* (1956), *Historické údaje k národopisu Horehronia* (1957), *Historické pramene k národopisu Horehronia* (1958) či *Národopisné údaje o Horehroní z konca 18. a začiatku 19. stor.* (1958).

Nepočítajúc územie Liptova a Horehronia, významnou súčasťou vedeckého záujmu autora boli štúdie venované iným oblastiam Slovenska, napríklad štúdiá *Žakarovce v minulosti. Štúdie a materiály* (1956), *Štúdie a materiály k dejinám Čičmian* (1964), *Inventáre ev. a v. kostolov liptovskej, oravskej a trenčianskej stolice 17. a 18. storočia* (1965), *Náboženské a národnostné zápasy v B. Bystrici v XVII. a XVIII. storočí* (1947), *Odraz politických zápasov v obecnej správe Banskej Bystrice v 16.-19. storočí* (1973) či *Materiály k dejinám slovenského zvykoslovía* (1967).

VÝBEROVÁ BIBLIOGRAFIA

MARKOV, Jozef. Původ-sok, a jeho místo v systému českého středověkého průvodního řízení. In *Sborník věd právních a státních*, 1928, roč. 28, s. 347-394.

MARKOV, Jozef. Příspěvky ke kritice textu a výkladu Rožmberské knihy. In *Sborník věd právních a státních*, 1928, roč. 28, s. 238-261.

²⁶ ŠVECOVÁ, Soňa. Profesor Jozef Markov 80-ročný. In *Slovenský národopis*, 1970, roč. 18, č. 4, s. 640.

²⁷ Tamtiež, s. 640-641.

- MARKOV, Jozef. *Přípravné řízení procesní v českém právu zemském XIII.-XVII. stol.* Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1930. 203 s.
- MARKOV, Jozef – PEŠKA, Zdeněk. Příspěvek k ústavním dějinám Podkarpatské Rusi. In *Bratislava*, 1930, roč. 4, č. 2-3, s. 419-422.
- MARKOV, Jozef. Spor pánů a rytířů o sedání lavicích. In *Sborník prací k dějinám práva čsl. I.* Praha: Seminář českého práva na Karlově universitě, 1930, s. 98-103.
- MARKOV, Jozef. K dějinám obyčejového práva na Podkarpatské Rusi. In *Bratislava*, 1932, roč. 6, č. 1.
- MARKOV, Jozef. K dějinám českého trestního práva. In *Bratislava*, 1933, roč. 7, č. 1, s. 15-41.
- MARKOV, Jozef. *České žalobní formuláře a reformy Přemysla II. a Karla IV.* Bratislava: Učená spoločnosť Šafárikova, 1936. 44 s.
- MARKOV, Jozef. *Řečník a poručník: kapitola z dějin českého zemského soudního řízení.* Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1937. 36 s.
- MARKOV, Jozef. Svědčení pŕhony a kontumační rozsudek: kapitola z dějin českého zemského soudního řízení. In *Miscellanea historico-iuridica*. Praha: [s. n.], 1940, s. 166-199.
- MARKOV, Jozef. Náboženské a národnostné zápasy v B. Bystrici v XVII. a XVIII. storočí. In *Historický časopis*, 1947, roč. 5, č. 1, s. 16-54.
- MARKOV, Jozef. Náboženské a národnostné zápasy v B. Bystrici v XVII. a XVIII. storočí. In *Historický časopis*, 1947, roč. 5, č. 2, s. 158-212.
- MARKOV, Jozef. *K dějinám českého zemského práva XIII. a XIV. storočia.* Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení, 1949. 38 s.
- MARKOV, Jozef. *Slovenský ľudový odev v minulosti: materiály k dějinám slovenského ľudového odevu.* Bratislava: SVKL, 1955. 206 s.
- MARKOV, Jozef. Archívne pramene k národopisnému štúdiu Horehronia. In *Slovenský národopis*, 1956, roč. 4, č. 6, s. 609-615.
- MARKOV, Jozef. Z právneho zvykoslovia Liptova: materiál k dějinám slovenského obyčejového práva v XVI.—XIX. stor. In *Slovenský národopis*, 1956, roč. 4, č. 1, s. 78-100.
- MARKOV, Jozef. Historické údaje k národopisu Horehronia. In *Slovenský národopis*, 1957, roč. 5, č. 5, s. 538-542.
- MARKOV, Jozef. Historické pramene k národopisu Horehronia. In *Slovenský národopis*, 1958, roč. 6, č. 3, s. 293-301.
- MARKOV, Jozef. Národopisné údaje o Horehroní z konca 18. a začiatku 19. stor. In *Slovenský národopis*, 1958, roč. 6, č. 4, s. 381-389.
- MARKOV, Jozef. Procesní právo v díle Všehrdově. In *Právněhistorické studie*, 1961, roč. 7, s. 233-255.
- MARKOV, Jozef. K dějinám národopisu Zakarpatskej Ukrajiny. In *Československá etnografie*, 1962, roč. 10, č. 1, s. 66-80.
- MARKOV, Jozef. Štúdie a materiály k dějinám Čičmian. In *Vlastivedný sborník Považia*, 1964, roč. 6, č. 6, s. 126-163.
- MARKOV, Jozef. *Kapitoly z dějin českého zemského soudního řízení 12.-17. století.* Praha: Academia, 1967. 336 s.
- MARKOV, Jozef. Materiály k dějinám slovenského zvykoslovia. In *Český lid*, 1967, s. 234-239.
- MARKOV, Jozef. Zlomky urbáře a účtů dobrovodského panství z 15. století. In *Studie o rukopisech*, 1967, s. 69-79 a 208-209.
- MARKOV, Jozef. *Odraz politických zápasov v obecnej správe Banskej Bystrice v 16.-19. storočí.* Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1973. 271 s.

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

Mgr. Lenka Martincová, PhD.

lenka.martincova@uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky

Šafárikovo nám. č. 6.

P.O. BOX 313

810 00 Bratislava

Slovenská republika

Nadobudnutie vlastníckeho práva k vojnovej koristi od rímskeho práva po súčasnosť¹

Matej Mlkvý – Zuzana Mlkvá Illýová
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

MLKVÝ, Matej – MLKVÁ ILLÝOVÁ, Zuzana. Nadobudnutie vlastníckeho práva k vojnovej koristi od rímskeho práva po súčasnosť. In *Historia et theoria iuris*, 2021, roč. 13, č. 3, s. 76-83.

Nedávne udalosti v Afganistane, kedy sa hnutiu Taliban podarilo zmocniť obrovskej vojnovej koristi, nám pripomínajú, že nadobudnutie vlastníckeho práva k vojnovej koristi je stále aktuálnym aj v dnešnom práve. Článok poskytuje základný prehľad vývoja tohto spôsobu nadobudnutia vlastníckeho práva od rímskeho práva cez *ius commune* až po súčasnosť, pričom osobitná pozornosť je venovaná koncepcii Huga Grotia a českých civilistov konca 19. storočia a začiatku 20. storočia.

ABSTRACT

MLKVÝ, Matej – MLKVÁ ILLÝOVÁ, Zuzana. Acquisition of Ownership to War Booty from the Roman Law to the Present Day. In *Historia et theoria iuris*, 2021, Vol. 13, No. 3, p. 76-83.

Recent events in Afghanistan during which Taliban managed to seize an enormous war booty remind us that acquisition of ownership through the law of prize is still actual even in modern law. The article offers a general overlook of development of this mode of ownership acquisition from the times of Roman law, through the *ius commune* until the present day with special emphasis placed on the concepts of Hugo Grotius and Czech scholars of civil law of the last decades of the 19th and first half of the 20th Century.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

vojnová korisť, vlastníctvo, rímske právo, Hugo Grotius

KEY WORDS

war booty, ownership, Roman law, Hugo Grotius

ÚVOD

V roku 2021 sa v Afganistane skončila zatiaľ posledná vojna, ktorá z pôvodne zahraničnej intervencie prerástla do občianskej vojny a nakoniec viedla k ovládnutiu celého štátu hnutím Taliban a stiahnutím sa zahraničných armád. V priebehu tejto vojny len Spojené štáty americké dodali podľa správy *U.S. Government Accountability Office* z roku 2017 medzi rokmi 2003 a 2016 vtedajšej afganskej vláde 208 lietadiel vrátane helikoptér, 76 000 motorových vozidiel, 30 000 kusov zariadení na odstraňovanie bômb, 16 000 kusov zariadení určených na špionáž, zbieranie dát a prieskum (napr. drony), 163 000 rádii a nakoniec 600 000 kusov zbraní.² Podľa medializovaných správ sa hnutie Taliban zmocnilo koristi

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-18-0199.

² *Afghanistan Security: U.S.-Funded Equipment for the Afghan National Defense and Security Forces*. Dostupné online: <https://www.gao.gov/products/gao-17-667r> [cit. 15.01.2022].

v hodnote až 62 miliárd britských libier tvorenej prevažne vojenským zariadením a zbraňami, čo sa navonok prejavuje aj v tom, že staré kalašnikov AK-47 boli vo výzbroji bojovníkov Talibanu vystriedané americkými samopalmi M4 s teleskopickými pažbami.³

V tejto súvislosti sa opätovne stáva aktuálnou otázka nadobudnutia vlastníckeho práva k týmto veciam bojujúcou stranou, ktorá by sa mohla stať predmetom právneho konania, ak by si Spojené štáty americké alebo predstavitelia pôvodnej afganskej vlády uplatnili vlastnícke právo k nim. V praxi by išlo o prípad, ak by sa časť vecí tvoriacich vojnovú korisť objavila v zahraničí mimo Afganistanu vo vlastníctve iných osôb, ktoré by svoj vlastnícky titul k týmto veciam odvodzovali derivatívne od nadobudnutia vlastníckeho práva právnym predchodcom na základe vojnovéj okupácie. V nasledujúcom texte sa pokúsime urobiť základný prehľad vývoja nadobudnutia vlastníckeho práva k veci ako vojnovéj koristi.

RÍMSKE KLASICKÉ PRÁVO

V klasickom rímskom práve je nadobudnutie vlastníckeho práva k vojnovéj koristi tradične považované za osobitný prípad okupácie. Nadobudnutie vlastníckeho práva pri štandardnej okupácii v momente nadobudnutia držby (t.j. dovolenej okupácie) je odôvodňované tým, že predmetom okupácie sú veci nepatriace nikomu (*res nullius*), resp. veci ktoré v minulosti patrili niekomu, ale boli týmto vlastníkom opustené (*res derelicta*). V oboch prípadoch okupácia nezasahuje do práv inej osoby a za predpokladu, že nejde o vec vylúčenú z právneho obchodu (*res extra commercium*), právny poriadok alokuje okupantovi súčasne s držbou aj vlastnícke právo k veci. Vojnová okupácia spočíva na inom základe – tu nepriateľ neprejavuje vôľu opustiť vec, resp. vzdať sa vlastníckeho práva k nej, ale vlastnícke právo napriek tomu k tejto veci stráca, aj keď nedobrovoľne. Takáto vec sa potom stáva *res nullius*.

V sekundárnej literatúre venujúcej sa rímskemu klasickému právu je problematika vojnovéj okupácie riešená len marginálne. Zo štandardných českých a slovenských učebníc rímskeho práva sa k problematike vojnovéj okupácie najpodrobnejšie venuje L. Heyrovský vo svojom známom diele *Dějiny a systém soukromého práva římského*, podľa ktorého za *res nullius* sa považujú taktiež *res hostiles*, t.j. veci patriace nepriateľskému štátu alebo jeho poddaným.⁴ Tu sa prirodzene môže naskytnúť otázka, či sa vlastníkom stáva štát ako právnická osoba, alebo individuálny vojak, ktorý zajme osobu alebo vec nepriateľa. Do vlastníctva štátu sa dostávajú vojskom dobité pozemky a ním ukoristené hnuťelné veci. Na rozdiel od tejto verejnoprávnej okupácie predmetom súkromnoprávnej okupácie, t.j. predmetom súkromného a nie štátneho vlastníctva, boli veci patriace nepriateľom, ktoré sa pri začatí vojny nachádzali na rímskom území, ďalej veci cudzincov, ktorých štát nebol v spolkovom vzťahu s Rimanmi a nakoniec aj samotní občania týchto štátov. Veci a ľudia sa stávali vlastníctvom jednotlivca, ktorý sa veci zmocnil.

Osobitným prípadom bola otázka vlastníctva vecí, ktoré sa dostali do rúk nepriateľa a následne boli znovuzískané naspäť Rimanmi, nie však pôvodným vlastníkom. Zásada bola, že veci, ktoré boli najskôr rímskym občanom odňaté od nepriateľov a od týchto

³ *The £62bn spoils of war: Taliban militants help themselves to helicopters, hi-tech radios and armoured vehicles amid ramshackle withdrawal of international forces from Afghanistan*. Dostupné online: <https://www.dailymail.co.uk/news/article-9938279/Taliban-militants-help-62bn-worth-military-aircraft-weapons-more.html> [cit. 15.01.2022].

⁴ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromného práva římského*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 1927, s. 241.

neskôr zase dobité, pripadali podľa rovnakých pravidiel štátu alebo súkromnému okupantovi. Výnimkou z tohto pravidla boli veci, ku ktorým sa uplatňovalo tzv. právo návratu (*ius postliminii*), lebo tieto veci, akonáhle boli zase odňaté nepriateľom, sa vracali naspäť do vlastníctva pôvodného rímskeho vlastníka. Tieto veci tvorili predovšetkým otroci, vojnové a pomocné lode, služobné kone a osedlané muly.⁵ Analogicky k tomu sa aj pozemky vracali podľa Pomponia pôvodnému vlastníkovi.⁶ Pôvodné vlastníctvo sa ale neobnovilo k zbraniam⁷ ani k šatám.⁸ Toto delenie podľa všetkého vôbec nesúvisí s delením vecí na mancipačné a nemancipačné.⁹

Verejnoprávnu okupáciu vykonával vojvodca, ktorému bolo zverené *imperium*. Vojvodca mohol korisť okamžite rozdeliť medzi vojakov alebo jej rozdelenie *in natura* či vo forme výťažku z jej predaja odložiť na neskôr.¹⁰ Pôvodne bol predaj koristi uskutočňovaný v samotnom Ríme a nie vo vojenskom tábore, keďže najdôležitejšie predmety tvoriace korisť – otroci a dobytok, boli nepochybne súčasťou triumfálneho sprievodu víťazného vojvodu v Ríme. V Ríme následne predaj na dražbe uskutočňovali v prospech eráru kvestori. V neskoršom období, keď sa vojny odohrávali vo väčšej priestorovej vzdialenosti od Ríma, prebiehal už predaj priamo vo vojnovom tábore. S výťažkom z predaja tejto vojrovej koristi (*manibiae*) mohol vojvodca naložiť pomerne voľne, pričom si ho však sám nesmel privlastniť, ale použiť na verejnoprospešný cieľ. Tento mohol spočívať buď v obdarovaní dôstojníkov alebo vojakov, v poskytnutí obiet božstvám alebo aj v budovaní verejných budov s tým, že zvyšok mohol vždy vložiť do štátnej pokladnice. Štátni úradníci nemohli o použití týchto prostriedkov spolurozhodovať. Doba do ktorej mal vojvodca naložiť s korisťou nebola pevne určená, ale malo sa to uskutočniť do návratu do Ríma a s tým súvisiacim zložením či vrátením impéria. Výnimkou vyplývajúcou z povahy vecí bolo použitie výťažku z predaja vojrovej koristi na výstavbu verejných budov, pri ktorých bolo obvyklé, že spôsob ich použitia na stavbu určoval vojvodca podľa vlastného uváženia.¹¹

IUS COMMUNE

V rámci teórie glosátorov boli ako základ teórie vojrovej okupácie poňaté fragmenty D. 41.1.5.7 a D. 49.15.28 pr. Prvý fragment od z Gaia znie - *Item quae ex hostibus capiuntur, iure gentium statim capientium fiunt* (tiež veci od nepriateľov zmocnené, okamžite sa stávajú podľa práva národov tých, ktorí sa ich zmocnili). Štandardná glosa v tejto súvislosti riešila otázku, či osoba, ktorá iného vo vojne zotročila, nekonala v rozpore s *ius naturale*. Mienka doktorov bola, že *ius gentium* nezakazuje dovolenú vojnu (*bellum licitum*) a takáto je v súlade s prirodzeným právom.¹² Tu sa prvýkrát otvára otázka

⁵ Cic. Top. 8. 36: *Postliminio redeunt haec: homo navis mulus clitellarius equus equa quae frenos recipere solet...*

⁶ D. 49.15.20.1: *Verum est expulsis hostibus ex agris quos ceperint dominia eorum ad priores dominos redire nec aut publicari aut praedae loco cedere: publicatur enim ille ager qui ex hostibus captus sit.*

⁷ D. 49.15.2.2: *Non idem in armis iuris est, quippe nec sine flagitio amittuntur: arma enim postliminio reverti negatur; quod turpiter amittantur:*

⁸ D. 49.15.2.3: *Item vestis.*

⁹ KASER, Max. *Das römische Privatrecht. Erster Abschnitt. Das altrömische, das vorklassische und klassische Recht.* Mnichov: C. H. Beck, 1955, s. 358.

¹⁰ MOMMSEN, Theodor. *Römische Forschungen.* 2. zväzok. Berlín: Weidmann, 1879, s. 437.

¹¹ MOMMSEN, ref. 10, s. 444.

¹² Glossa k D. D. 41.1.5.7. ... *bellum licitum a iure gentium naturali esse dici potest* ..., In: *Digestum novum, seu Pandectarum iuris civilis tomus tertius.* Ženeva: Sumptibus Theodori de Iuges, 1625, s. 362.

charakteru vojny, ktorá bola neskôr riešená aj prirodzenoprávnymi školami. Druhý z fragmentov od Labeona znie - *Si quid bello captum est, in praeda est, non postliminio redit* (ak je niečo zmocnené vo vojne, je v koristi, nevracia sa s postliminiom). Tu glossa dodáva, že sa to týka len hnutelných vecí, nakoľko nehnuteľnosti prislúchajú štátu, resp. vládovi.¹³

Otázku vojnovkej koristi najviac v rámci recepcie rímskeho práva rozpracoval Hugo Grotius vo svojom diele *De iure belli ac pacis*. Grotius rozlišuje kedy je možné získať veci podľa prirodzeného práva a kedy podľa práva národov. Podľa prirodzeného práva sa vo vojne môžeme zmocniť vecí zodpovedajúce tým, ktoré sú nám dlhované a nemôžeme ich inak získať, alebo ktoré poškodzujú páchatel'a v medziach spravodlivého trestu.¹⁴ Podľa práva národov však nielen ten, kto vedie vojnu pre spravodlivý dôvod, ale každý muž v riadnej vojne získa vlastníctvo vecí, ktorých sa zmocní od nepriateľ'ov.¹⁵ Grotius ďalej odkazuje na pomerne známy fragment Paula odkazujúci na mienku Nervu mladšieho, že vlastníctvo má svoj pôvod v naturálnej držbe,¹⁶ takže vlastníctvo je odvodené od samotného faktu získania držby (ako okupácie). Pri tejto vojnovkej okupácii následne nie je rozlišované, či majetok patrí nepriateľ'skému štátu alebo jeho občanom, lebo podľa Grotia veci získané od nepriateľ'a sú veci získané od poddaných nepriateľ'a.¹⁷

Vo vzťahu k momentu nadobudnutia vlastníctva k vojnovkej koristi Grotius opätovne referuje na Pomponia vo vzťahu k získaniu držby a tým aj vlastníctva na základe okupácie. Podľa zhody národov (*placuit gentibus*) sú veci vtedy považované za získané vo vojne, keď predchádzajúci vlastník stratil pravdepodobnú nádej na ich získanie späť – to sa v prípade hnutelností deje vtedy, keď ich nepriateľ' odnesie na miesto ním ovládané (*intra fines imperii*) – rovnako ako v prípade postliminia. Ak je na iných miestach kodifikácie odkaz na okamžitosť získania vlastníckeho práva, toto treba chápať tak, že je k nim implicitne pripojená podmienka, že ostanú v držbe.¹⁸ Lod' na mori je získaná až vtedy, keď vpláva do nepriateľ'ovho prístavu alebo miesta, kde sa zdržiava jeho flotila. Podľa novšieho práva národov (*recentiori iure gentium inter Europaeos*) sú lode považované za stratené, ak sú 24 hodín v prístave nepriateľ'a.¹⁹ Zeme (nehnuteľnosti) však nie sú získané okamžite v momente ich zmocnenia sa, vtedy sa získava len ich držba. Zem je považovaná za stratenú až vtedy, keď je opevnená a nemôže byť znovuzískaná bez sily.

¹³ Glossa k D. 49.15.28 pr.: *Mobilia quaesita bello fiunt capientis. Immobilia rei pub. vel principis bellum indicentis*. In: *Digestum novum*, ref. 12, s. 1670.

¹⁴ *Ac jure naturæ quidem bello justo ea nobis acquiruntur quæ aut paria sunt ei quod cum nobis sit debitum aliter consequi non possumus, aut etiam quæ nocenti damnum inferunt intra æquum poenæ modum, ut alibi dictum est*. GROTIUS, Hugo. *De jure belli ac pacis libri tres, in quibus jus Naturæ & Gentium, item juris publici præcipua explicantur. Editio nova*. Amsterdam: apud Ioannem Blaev, 1667, s. 479.

¹⁵ *Cæterum jure gentium non tamen is qui ex justa causa bellum gerit, sed & quivis in bello solenni & sine sine modoque dominus sit eorum quæ hosti eripit, eo sensu nimirum ut a gentibus omnibus & ipse & qui ab eo titulum habent in possession rerum talium tuendi sint*. GROTIUS, ref. 14, s. 480.

¹⁶ D. 41.2.1.1: *Dominiumque rerum ex naturali possessione coepisse nerva filius ait eiusque rei vestigium remanere in his, quæ terra mari caeloque capiuntur: nam hæc protinus eorum fiunt, qui primî possessionem eorum adprehenderint. Item bello capta et insula in mari enata et gemmae lapilli margaritæ in litoribus inventæ eius fiunt, qui primus eorum possessionem nactus est*.

¹⁷ *Hosti autem eripi censentur & quæ subdistis hostium eripiuntur*. GROTIUS, ref. 14, s. 481.

¹⁸ *Unde facile intellectu est quod alibi capta statim capientium fieri cum conditione aliqua, continuandæ scilicet eo usque possessionis, debere intelligi*. GROTIUS, ref. 14, s. 481.

¹⁹ *Sed recentiori jure gentium inter Europæos populos introductum videmus, ut ut talia capta censeantur ubi per horas viginti quatuor in potestate hostium fuerint*. GROTIUS, ref. 14, s. 481. V anglickom práve však existovala pochybnosť či titul k lodi sa nestane perfektným až mierovou zmluvou. BLACKSTONE, W.: *Commentaries on the Laws of England: In Four Books; with an Analysis of the Work. Additional Notes, and a Life of the Author by George Sharswood*. Zv. 1. Philadelphia: Lippincott, 1894, s. 401.

Nie všetky veci nachádzajúce sa na nepriateľskom území podliehajú podľa Grotia právu koristi. Koristi podliehajú len veci nepriateľského štátu, jeho spojencov a poddaných nepriateľského alebo spojeneckého štátu. Veci tretích osôb nepodliehajú právu koristi. V prípade lodí platí vyvrátená domnienka, že veci nachádzajúce sa na lodi patria pánovi lode.²⁰ Veci získané od nepriateľov, ktoré nepriatelia sami získali od niekoho iného, sa však stávajú vlastníctvom okupantov a neobnovuje sa vlastníctvo pôvodného vlastníka. Je to zdôvodnené tým, že právo národov najskôr na základe prvého zajatia ich urobilo majetkom nepriateľov a druhým zajatím našim majetkom.²¹

Pravdepodobne najproblematickejšou otázkou, s ktorou sa Grotius konfrontoval, bola, či veci nepriateľa získava individuálny bojovník alebo štát. Legisti ako Bartolus či Jason de Mayno považovali za vlastníkov vecí nepriateľa tých, ktorí sa týchto vecí zmocnili. Grotius v tejto súvislosti ale upozorňuje na skutočnosť, že podľa kánonického práva by rozdelenie koristi malo byť podľa úvahy verejnej autority.²² Táto skutočnosť vyplýva v kánonickom práve aspoň z dvoch zdrojov. Prvým je excerpt z diela sv. Ambróza Milánskeho O patriarchoch, ktoré bolo citované aj v Gratiánovom dekréte, podľa ktorého „(Pokladal) za rozumné, aby tým, ktorí s ním boli spojení v pomoci, pririekol časť ziskov na rozdelenie ako odmenu za námahu (prácu).“²³ Obdobne opätovne v Gratiánovom dekréte nachádzame referenciu na Izidora zo Sevilly, ktorý spomína „... tiež rozhodnutie o koristi, spravodlivé rozdelenie podľa osobných kvalít a námahy a časť pre vladára.“²⁴ Z obidvoch kánonov je zrejmé, že o rozdelení koristi rozhodoval veliteľ a nenadobúdali ich teda automaticky jednotliví vojaci.

Zladiť v tomto smere *ius civile* a *ius canonicum* nie je vôbec jednoduché. Pred Grotium sa staršie školy uspokojili s nie príliš presvedčivým riešením, že najlepší titul k zmocneným veciam má ten, kto sa ich zmocnil, ale predsa sú tieto veci prinášané k veliteľovi a ten ich má rozdeliť medzi vojakov. Grotius toto riešenie považuje za nesprávne (*quae sententia cum recepta non minus quam falsa sit*).²⁵ Cieľom fragmentov civilného práva bolo podradiť *res hostiles* pod *res nullius* vo vzťahu medzi nepriateľmi navzájom.²⁶ Vo vzťahu k jadru problému, či teda veci nepriateľa nadobúda štát alebo jednotliví vojaci, treba rozlišovať v rámci vojny úkony verejné a úkony súkromné uskutočnené z dôvodu verejnej vojny. Na základe verejných úkonov pripadajú zmocnené veci štátu, na základe súkromných jednotlivcom.

Nehnutelnosti sú zabraté väčšinou len verejným úkonom ako napr. vtiahnutie armády alebo umiestnenie posádky. Vojaci buď konajú ako zástupcovia štátu (v službe vykonávajúci rozkazy) – vtedy ide o verejný úkon, alebo na základe dovolenia, resp. ako súkromné osoby v samostatných bojoch alebo výpadoch v určitej vzdialenosti od vojska (aspoň 10 míľ) – vtedy ide o súkromný úkon. V prípade verejných úkonov síce koristiť patrí štátu, ale je obvyklé, že jej rozdelenie je ponechané na veliteľov. Vojaci v takomto prípade nadobúdajú koristiť odovzdaním krátkou rukou (*brevi manu*), nakoľko veci tvoriace koristiť už majú v naturálnej držbe.

²⁰ GROTIUS, ref. 14, s. 482.

²¹ GROTIUS, ref. 14, s. 482.

²² „in jure Romano legissent capta capietum fieri, in Canonum autem corpore distribui prædam publico arbitrio.“ GROTIUS, ref. 14, s. 483.

²³ Casus XXIII, Quaest. V, Can XXV (Ambrosius in libro I. de Patriarchis): *Sane his, qui secum fuissent in adiumentum fortasse sociati, partem emolumenti tribuendam asserit tamquam mercedem laboris.*

²⁴ Distinctio Prima, Can X. (Quid sit ius militare). (Isidor. Etymolog. c. 7): *... item predae decisio, et pro personarum qualitatibus et laboribus iusta diuisio, ac principis portio.*

²⁵ GROTIUS, ref. 14, s. 483.

²⁶ GROTIUS, ref. 14, s. 483.

Grotius teda dospieva k záveru, že vyššie citovaný Gaiov fragment (D. 41.1.5.7) podľa ktorého sa veci zmocnené od nepriateľov stávajú okamžite podľa *ius gentium* vlastníctvom tých, ktorí sa ich zmocnili, treba interpretovať tak, že vyjadruje právo národov v podobe ešte predtým, ako bolo zmenené civilným právom. Civilné právo totiž môže určiť, že veci získané od nepriateľa (alebo niektoré z nich) pripadnú do vlastníctva štátu.²⁷ Grotius následne poskytuje pomerne obsiahly výklad o jednotlivých zaznamenaných prípadoch delenia koristi v rímskych dejinách. Napriek vyššie uvedenému však prevládla tichá obyčaj (*tacita consuetudine*), že v prípadoch, ak vojaci slúžia bez mzdy na vlastné náklady a nebezpečenstvo, majú si ponechať to, čoho sa zmocnia.²⁸ To však neplatí vo vzťahu k veciam nepriateľa vo verejnom vlastníctve a veciam nepriateľského kráľa, pokiaľ nie sú bagateľnej hodnoty. Vo vzťahu k iným vecným právam platí, že pokiaľ má nepriateľ právo k cudzej veci, cudzia vec sa nestáva vlastníkom okupanta, ale právo nepriateľa k cudzej veci na nepriateľa prechádza.²⁹ Grotius svoje pojednanie nakoniec zakončuje tým, že vojnová okupácia je možná len vo vojne medzi cudzími štátmi (*inter exteros*), a nemôže nastať v občianskej vojne.³⁰

VOJNOVÁ OKUPÁCIA V ČESKEJ CIVILISTIKE

Rozsiahle diskusie v *ius commune* o vojnovej koristi boli v rakúskom Všeobecnom občianskom zákonníku (ABGB) redukované na jediné ustanovenie § 402, podľa ktorého: „*Prepisy o právu ku koristi a k veciam nepriateľa späť ukoristeným sú obsiahnuté vo vojnových predpisoch.*“ Randa vo svojom diele *Právo vlastnické* tieto vojnové prepisy aj identifikuje. Podľa § 23 vojenských článkov z roku 1808 mohlo vojsko koristiť len na vojnovom poli a v nepriateľskom tábore a to len s povolením veliteľa a to v celom zbore vedenom dôstojníkmi. Súkromné koristenie v rámci samostatných bojoch alebo výpadov v určitej vzdialenosti od vojska tak ako to predpokladal Grotius, už v 19. storočí neprichádzalo do úvahy. Určitá kategória vecí ako vojnový materiál a majetok nepriateľského štátu, najmä prápory, delá, strelivo, vojenské kasy, kone atď., sa museli odovzdať do hlavného stanu a vlastnícke právo k nim nadobúdala štát.³¹ Všetka ostatná korisť sa mala rozdeliť medzi vojsko podľa zásluh. Čo sa týka koristi na mori, na získanie vlastníckeho práva k nej bolo nutné rozhodnutie osobitného súdu (*Prisengericht*). Na určenie toho, či ide o nepriateľské plavidlo alebo nie, bola podľa parížskej deklarácie z roku 1856 rozhodujúca vlajka pod ktorou sa loď plavila – majetok nepriateľa pod neutrálnou vlajkou nemohol byť zhabaný, ale ak sa loď plavila pod nepriateľskou vlajkou, nielen štátny, ale aj súkromný majetok nepriateľa mohol byť predmetom zabratia. Vo vzťahu k *ius postliminii* sa Randa vyjadruje len v zmysle, že ohľadne vecí získaných naspäť od nepriateľa platia všeobecné vojenské predpisy.³²

Predstaviteľ nemeckej civilistiky v medzivojnovej Československej republike R. Mayr-Harting vo svojom diele *Soustava občanského práva* sa problematike vojnovej koristi venuje vo svojom pojednaní o prisvojení ako pôvodnom nadobudnutí vlastníckeho práva (§ 199). Podľa Mayr-Hartinga je svojvoľné koristenie vojakmi vo vojne trestné a posudzuje sa ako plienenie (§§ 492-501, 733 vojenského trestného zákona).³³ Rovnako ako

²⁷ GROTIUS, ref. 14, s. 485.

²⁸ GROTIUS, ref. 14, s. 491.

²⁹ GROTIUS, ref. 14, s. 493.

³⁰ GROTIUS, ref. 14, s. 494.

³¹ Obdobne aj podľa bodu 393 § 62 služobného reglementu pre c.k. vojsko II. z roku 1887.

³² RANDA, Antonín. *Držba - Právo vlastnické*. Praha: Wolters Kluwer, 2008, s. 106-107.

³³ MAYR-HARTING, Robert. *Soustava občanského práva. I. Nauky obecné. II. Práva věcná*. Praha: Wolters

Randa tvrdí, že vojnový materiál odňatý nepriateľovi a štátny majetok sa stáva vlastníctvom štátu, pričom už na rozdiel od Randu presnejšie dodáva, že znovu dobité veci sa vracajú pôvodnému vlastníkovi (§ 466 d vojenského trestného zákona). V námornej vojne je aj súkromný majetok predmetom koristi (nepriateľské súkromné loďstvo, nepriateľov tovar na jeho lodiach, neutrálne lode porušujúce neutralitu vезením vojnového kontrabandu alebo vzpierajúce sa zadržaniu, aj domáce lode za týchto podmienok), ale vlastníctvo sa nadobúda až rozhodnutím osobitného súdu. Ak pred rozsudkom nepriateľ dobije korisť naspäť, stáva sa znovu jeho majetkom.³⁴

Nakoniec významný predstaviteľ československej medzivojnovkej civilistiky J. Sedláček vo svojom diele *Vlastnícke právo* pri výklade ustanovenia § 402 uvádza, že koristenie domáceho vojska proti domácemu obyvateľstvu je vylúčené a trestá sa podľa vojenských trestných predpisov.³⁵ Koristenie nepriateľského vojska sa riadi medzinárodným právom, ktorého subjektom sú štáty, takže jednotlivci sú vylúčení.³⁶ Svoj krátky výklad k tomuto ustanoveniu Sedláček uzatvára tým, že § 402 nemá pre vnútroštátne právo „valný“ význam. Obmedzený význam pre civilistiku potvrdzuje aj J. Krčmář vo svojom diele *Právo občanské*, ktorý sa obmedzuje len na konštatovanie, že „o těchto věcech se vykládá zevrubněji v právu mezinárodním.“³⁷ Diskusiu o nadobudnutí vlastníckeho práva k vojnovkej koristi na pôde civilistiky definitívne ukončilo prijatie Občianskeho zákonníka z roku 1950, ktorý v §§ 119 a 120 upravuje len nadobudnutie vlastníckeho práva k veciam nepatriacim nikomu a k veciam strateným alebo skrytým. Pre subsumpciu vecí nepriateľov pod veci nepatriace nikomu nie je v zákone daný žiaden podklad.

ZÁVER

Napriek pomerne podrobnému rozpracovaniu spôsobu nadobúdania vlastníckeho práva k vojnovkej koristi v rímskom práve a následne v *ius commune* je táto problematika v súčasnosti už mimo rámca záujmu občianskeho práva. Tento vývoj nesporne súvisí nielen s argumentatívne bezpečnejším medzinárodným prostredím a mierovejšou koexistenciou štátov, ale aj s profesionalizáciou armád. Kým rímska armáda v čase republiky bola v prevažnej miere armádou občanov, ktorí sami znášali náklady na vyzbrojenie a tak právom mohli očakávať kompenzáciu týchto nákladov vo forme vojnovkej koristi, moderné armády sú financované a vyzbrojované štátom. V týchto prípadoch je legitímne očakávať, že len štát bude oprávneným subjektom na uplatnenie si práva k vojnovkej koristi, čo ale prirodzene nebude upravené vo vnútroštátnom, ale v medzinárodnom práve.

Haagske dohovory z rokov 1899/1907 o spôsobe vedenia vojen zakazujú rabovanie obcí a iných miest a to aj počas útoku (čl. 28) a rabovanie na obsadených územiach (čl. 47). Zákaz rabovania verejného alebo súkromného majetku bol zaradený na zoznam vojnových zločinov v štatúte Norimberského tribunálu (čl. 6 písm. b) ako aj v štatúte Medzinárodného trestného súdu (článok 8 ods. 2 písm. b-xvi, písm. e, v). Podľa Haagskych dohovorov však hnutelný štátny majetok, ktorý môže byť použitý na vojenské účely (ako

Kluwer, 2020, s. 72.

³⁴ MAYR-HARTING, ref. 33, s. 72.

³⁵ SEDLÁČEK, Jaromír. *Vlastnické právo*. Praha: Wolters Kluwer, 2012, s. 244.

³⁶ Obdobne aj komentár k § 402 v ROUČEK, František – SEDLÁČEK, Jaromír: *Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. 2. diel. Praha: Linhart, 1935, s. 414.

³⁷ KRČMÁŘ, Jan. *Právo občanské. II. Práva věcná*. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 195.

napr. hotovosť, iné finančné aktíva, akcie, vojenský materiál a vojenské dopravné prostriedky), môže byť zhabaný ako vojnová korisť bez povinnosti kompenzácie.³⁸ Nehnuteľný štátny majetok (napr. telekomunikačné siete, dopravná infraštruktúra) môžu byť zhabané, ale musia byť vrátené s kompenzáciou pri uzatvorení mieru. Okupujúca moc ne-nadobudne vlastnícke právo k verejným budovám, nehnuteľnostiam či poľnohospodárskej pôde na okupovaných územiach. Vo vzťahu k súkromnému majetku platí zásada, že tento nemôže byť zhabaný.³⁹ Výnimkou sú však veci, ktoré môžu byť využité na vojenské účely, veci určené na spotrebu, veci tvoriace dopravnú infraštruktúru (lietadlá, železnice, cestné siete) a telekomunikácie. Po skončení vojny sa však tento majetok musí vrátiť a pokiaľ možno, musí byť zaň vyplatená kompenzácia. Veci určené na náboženskú činnosť, pre charitu, na vzdelanie, umenie alebo vedu musia byť považované za súkromný majetok aj keby boli vo vlastníctve štátu a zhabaniu tak nepodliehajú.

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

doc. Mgr. Matej Mlkvý, PhD., LL.M.

matej.mlkvy@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave Právnická fakulta

Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky

Šafárikovo námestie 6, P.O.BOX 313, 810 00 Bratislava 1.

Slovenská republika

doc. JUDr. Zuzana Mlkvá Illyová, PhD.

zuzana.illyova@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave Právnická fakulta

Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky

Šafárikovo námestie 6, P.O.BOX 313, 810 00 Bratislava 1.

Slovenská republika

³⁸ Čl. 53 IV. Haagskeho dohovoru z 1907.

³⁹ čl. 46 IV. Haagskeho dohovoru z 1907.

Vývoj inštitútu vlastníctva od rímskeho práva po súčasnú úpravu¹

Matej Mlkvý, Zuzana Mlkvá Illýová
Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

ABSTRAKT

MLKVÝ, Matej – MLKVÁ ILLÝOVÁ, Zuzana. Vývoj inštitútu vlastníctva od rímskeho práva po súčasnú úpravu. In *Historia et theoria iuris*, 2021, roč. 13, č. 3, s. 84-128.

Inštitút vlastníckeho práva ako úplného právneho panstva nad vecou nepochybne je ústredným pojmom súkromného práva. Príspevok sa prierezovo venuje vývoju tohto inštitútu, a to od jeho podoby v rímskom práve až po jeho vymedzenie v súčasnej právnej úprave. Záver príspevku prináša komparáciu inštitútu vlastníctva so zahraničnými právnymi úpravami.

ABSTRACT

MLKVÝ, Matej – MLKVÁ ILLÝOVÁ, Zuzana. Acquisition of Ownership to War Booty from the Roman Law to the Present Day. In *Historia et theoria iuris*, 2021, Vol. 13, No. 3, p 84-128.

The institute of ownership as the manifestation of full legal power over a thing is without doubt one of the fundamental legal terms of private law. The article provides a general overview of the development of this institute from the Roman law until the present day including the various forms it assumed during this period. The article concludes with a comparison of domestic regulation of ownership with foreign ones.

Kľúčové slová: vlastníctvo, vlastnícke právo, vecné práva

RÍMSKE PRÁVO

V rímskych právnych prameňoch je vlastníctvo označované výrazmi *dominium* alebo synonymicky *proprietas*. V klasickom rímskom práve predstavuje všeobecné právne panstvo osoby nad hmotnou vecou (*plena potestas in re*), ktoré je priame (zakladá bezprostredný právny vzťah osoby k veci umožňujúc aj svojpomoc), úplné (najširšie mysliteľné právo k veci umožňujúce vlastníčkovi ľubovoľne nakladať s vecou), výlučné (vlastník môže vylúčiť všetky tretie osoby z pôsobenia na vec pričom k veci môže existovať len jedno vlastníctvo, čo však nevylučuje aby jeho subjektom bolo viacero osôb), absolútne (opravňuje vlastníka akokoľvek nakladať s vecou právom nezakázaným spôsobom), pružné (po odpadnutí obmedzenia vlastník bez potreby ďalšieho úkonu automaticky nadobudne všetky práva k veci), jednotné (zahrňuje všetky možné užívacie, požívacie a dispozičné oprávnenia k veci, pričom ale vlastníctvo presahuje jednoduchý súčet čiastkových oprávnení) a právne (predstavuje právne panstvo nad vecou, pričom faktické panstvo nad vecou, t.j. držbu, môže mať iný subjekt).²

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0199.

² Porovnaj BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. Praha : Academia, 1994, s. 97. BERGER, Adolf. *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1980, s. 441.

1. Archaické právo

V rímskych prameňoch je výraz *dominium* (resp. *rerum dominium*) doložený až v na konci republiky (neznámy ešte u Cicerona, aj keď v jeho dielach je použitý výraz *dominus*)³ a aj to bol pôvodne nezávislý od výrazu *ius* a znamenal moc nad hmotnou vecou – napr. Gaius kladie do protikladu osoby, ktoré majú k veci vlastníctvo alebo majú nejaké právo k veci.⁴ Vzhľadom na mocenskú koncepciu rodiny v archaickom práve (tzv. agnátska rodina), vlastníctvo má v tomto období svoj základ v predstave všeobecnej moci hlavy rodiny (*pater familias*), ktorej nepodliehajú len slobodné a neslobodné osoby, ale aj veci (*familia pecuniaque*). Spornou je otázka, či v rímskom archaickom práve bolo súkromné vlastníctvo niekedy obmedzené len na hnutelné veci, keďže nehnuteľné veci mali byť v kolektívnom vlastníctve rodov. Z povahy mancipácie ako spôsobu prevodu vlastníctva k veci a vindikácie ako spôsobu žalobného presadenia vlastníckeho práva sa zdá byť skôr pravdepodobné, že tieto inštitúty boli vytvorené so zreteľom len na hnutelné veci, čo podporuje aj výraz *familia pecuniaque* (príbuzní a dobytok) na označenie súboru celého majetku rímskej domácnosti. Veľmi skoro vo vývoji sa však aj kolektívne vlastníctvo rodov premenilo na súkromné vlastníctvo jednotlivých rodín (*familiae*), čo podporuje aj dejepisecká tradícia dochovaná v dielach viacerých rímskych autorov (Marcus Terentius Varro, Festus a Flaccus Siculus) podľa ktorej prvý kráľ Ríma Romulus dal každému občanovi dve *iugera* pôdy (spolu približne pol hektára) ako dedičný majetok (*heredium*).

V archaickom štádiu vývoja nemá vlastníctvo svoj názov a tvorí súčasť ešte nediferencovanej domácej moci hlavy rodiny, čo je zrejmé z toho, že prevádzať moc, vydržať ako aj žalobne uplatňovať svoju moc nad osobami ako aj vecami sa dialo v tých istých právnych formách (*mancipatio, in iure cessio, usucapio, vindicatio*). V archaickom práve nie je vlastníctvo striktne oddelené ako od držby (t.j. právne a faktické panstvo nad vecou splývajú), tak ani od vecných práv k cudzím veciam (tieto ešte nevytvárajú samostatné právne inštitúty, ale sú považované za rôzne formy moci nad vecou). Vlastníctvo tak v archaickom ponímaní zahŕňa všetky formy právneho panstva nad vecou a je teda pojmovo širšie ako vlastníctvo v klasickom období, z ktorého už boli vyčlenené práva k cudzej veci. S najväčšou pravdepodobnosťou išlo o jediné vecné právo známe rímskemu archaickému právu, keďže ani starobylé poľné služobnosti neboli vnímané ako práva vo vlastnom slova zmysle k cudziemu pozemku.

Vlastníctvo malo v rímskom archaickom práve najskôr podobu relatívneho a nie absolútneho práva, keďže najstaršia žaloba slúžiaca na jeho ochranu (*legis actio sacramento in rem*) bola tzv. žalobou z lepšieho práva. Na rozdiel od klasickej *rei vindictio*, pri ktorej žalobca dokazoval svoje vlastníctvo voči každému (*erga omnes*), pri legisakčnej žalobe ako žalobca tak aj žalovaný tvrdili, že vec je ich (*hunc ego hominem meum esse ex iure Quiritium aio*) a sudca prisúdil vec tomu, kto k nej mal lepšie právo. Sudca preto nemohol odmietnuť žalobu s tým, že žiadna zo sporových strán nebola vlastníkom. Úspech jednej strany v spore v dôsledku relatívneho charakteru vlastníckeho práva teda neznamenal, že by v budúcnosti nemohol voči žalobcovi vystúpiť iná osoba s lepším právom k veci. Vlastníctvo, aj keď už v tomto období chápané ako úplné, bolo obmedzené jednak vo verejnom záujme prostredníctvom cenzorov dohliadajúcich nad dodržiavaním mravom, tak aj v súkromnom záujme (susedské práva).

³ BERGER, ref. 2, s. 441.

⁴ ... sive domini sint sive aliquid in ea re ius habeant. D. 39, 2, 19. Porovnaj tiež D. 7, 6, 5 - *Uti frui ius sibi esse solus potest intendere, qui habet usum fructum, dominus autem fundi non potest, quia qui habet proprietatem, utendi fruendi ius separatum non habet*

2. Predklasické a klasické právo

Základom vytvorenia samostatnej koncepcie vlastníctva bolo podobne ako v iných právnych poriadkoch oddelenie vlastníctva ako právneho panstva od držby ako faktického panstva nad vecou. V tomto procese došlo v období staršej republiky k ďalšej pojmovej diferenciacii, ktorá vyústila v období mladšej republiky k vytvoreniu právnotechnických synonymických pojmov *dominium* a *proprietas*. Relatívna povaha vlastníckeho práva (ktorého právna ochrana prostredníctvom *legis actionis sacramento in rem* sa v tomto smere podobala na interdiktívnu ochranu držby v klasickom práve) sa zmenila na absolútnu, keď staršiu žalobu *legis actio sacramento in rem* nahradila mladšia *rei vindictio*. Na rozdiel od staršej žaloby pri ktorej obidve procesné strany tvrdili svoje vlastnícke právo k veci, pri *rei vindicatione* len žalobca tvrdí svoje vlastnícke právo, ktoré musí prostredníctvom preukázania nadobúdacieho dôvodu dokázať voči komukoľvek.

Predklasické a klasické rímske právo napriek ostrému pojmovému vymedzeniu vlastníctva poznalo viaceré jeho formy. Vo vlastnom význame slova bolo za vlastníctvo považované len vlastníctvo podľa *ius civile*, t.j. kviritské vlastníctvo (*dominium ex iure Quiritium*). Toto vlastníctvo bolo v zásade vyhradené len rímskym občanom a jeho predmetom mohli byť buď len pohyblivé veci, alebo italské pozemky. Popri kviritskom vlastníctve sa vyvinuli aj prípady vlastníctva podľa prétorského práva. V prípade ak došlo k prevodu mancipačnej veci (*res Mancipi*) na inú osobu nie prostredníctvom *mancipatio* alebo *in iure cessionis* ale len prostredníctvom neformálnej *traditionis*, nadobúdateľ nezískal podľa *iuris civile* kviritské vlastníctvo k takejto mancipačnej veci. Prétor však tieto formálne úkony, ktorých pôvodná funkcia (*publicita*) sa už v tomto období vytratila, nepovažoval za nevyhnutné a uspokojil sa aj pri prevode mancipačných vecí s bezformálnou tradíciou. Takéhoto nadobúdateľa chránil proti prevodcovi, ktorý podľa *iuris civilis* zostal naďalej kviritským vlastníkom a teda aktívne legitimovaným z reinvindikačnej žaloby, prostredníctvom námietky predanej a odovzdanej veci (*exceptio rei venditae et traditae*) alebo námietky zlomyseľnosti (*exceptio doli*) a od prvého storočia pred n.l. aj žalobne voči tretím osobám (*actio Publiciana in rem*). Kto vec takýmto neformálnym spôsobom získal, má ju podľa právnika Gaia (Gai. 1,54; Gai. 2,40 a nasl.) v majetku (*in bonis*) a keďže aj takto prétorom chránené postavenie nadobúdateľa označuje Gaius výrazom *dominium*, presadil sa v tejto súvislosti v neskoršom vývoji pojem bonitárne vlastníctvo.

Pozemky v provinciách (pokiaľ výnimočne na základe *iuris Italici* neboli predmetom osobitných výsad požívaných italskými pozemkami) neboli spôsobilé byť predmetom rímskeho súkromného vlastníctva. Od obdobia neskorej republiky boli považované za vlastníctvo rímskeho štátu, keďže podliehali osobitnej pozemkovej dani (v senátnych provinciách nazvaná *stipendium* a v cisárskych *tributum*). Ich držiteľ však získal vo vzťahu k nim držobné a užívacie práva podobné vlastníctvu (*uti fruti habere possidere*), ktoré prostredníctvom honorárneho práva boli chránené žalobami modelovanými po vzore rímskeho vlastníctva. Prevod provinčných pozemkov sa dialo prostredníctvom neformálnej tradície a ich vydržanie prostredníctvom osobitného inštitútu *longi temporis praescriptio*.

Napriek tomu, že sa v klasickom období rímskeho práva vyvinula koncepcia vlastníctva ako najširšieho možného oprávnenia k veci žalobne presaditeľného voči akejkolvek inej osobe, objektívne právo pripúšťalo jeho obmedzenie. Zákaz zneužitia vlastníckeho práva v neprospech spoločnosti vyplývajúci zo starodávnych zvykov, ktorý bol pôvodne vynútitel'ný štátom prostredníctvom cenzorov, stratil štátnu sankciu s úpadkom cenzu. V období predklasického a klasického práva nachádzame len pomerne málo predpisov upravujúcich využívanie vlastníctva (k týmto patrili početné zákony z prelomu 3.

a 2. storočia pred n.l. proti luxusu a neskôr nariadenia cisára proti rôznym zneužitiam otrokov) a individualistická koncepcia vlastníctva sa definitívne presadzuje na úkor kolektívnych foriem. Osobitný inštitút vyvlastnenia nebol rímskemu právu známy a k nútenej kúpe pozemkov dochádzalo len zriedkavo. Aj pri výkone činností, ktoré z praktického pohľadu vyžadovali presadenie kolektívneho záujmu nad súkromným (ako napr. pri rozdeľovaní pozemkov, stavebných zámeroch v mestách či pri výstavbe akvaduktov), sa štát pokúšal získať pôdu z titulu riadnej kúpnej zmluvy, aj keď jej uzavretie v praxi často sprevádzal politický tlak na vlastníka ju scudziť. Zhabanie majetku bolo v praxi vykonávané len ako následok spáchania trestného činu.

Niektoré obmedzenia však napriek vyššie uvedenému boli konzistentne považované za zlučiteľné s vlastníctvom. Išlo najmä o obmedzenia vo verejnom záujme (ako napr. zásahy na základe sakrálnych predpisov, stavebné či hygienické obmedzenia), ktoré však dlhú dobu boli pomerne úzko koncipované. Rôzne verejnoprávne povinnosti (*municipera*) spojené so súkromným vlastníctvom nehnuteľností (ako napr. povinnosť udržiavať verejné cesty, vodovody, brehy splavných riek atď.) sa začali presadzovať až za neskoršieho principátu kvôli synergickému účinku nastupujúcej ekonomickej krízy a etablovania helenistickej filozofie zdôrazňujúcej záujmy celku nad záujmami jednotlivcov. V prípade pozemkov v provinciách, ktoré najskôr boli v štátnom vlastníctve a až na základe rozdelenia sa dostali do provinčného vlastníctva jednotlivcov, si štát ponechal rôzne oprávnenia zaväzujúce ich majiteľov k platbe rozličných peňažných dávok. To sa však týkalo len provinčného pozemku (*ager privatus vectigalisque*) a nie kviritského (*ager optimo iure privatus*) až do daňových reforiem cisára Diokleciána, pričom striktne vzato sa ani tento poplatok (*vectigal*) nepovažoval pôvodne za pozemkovú daň, ale len za postupné splátky kúpnej ceny pozemku.

Najdôležitejšie obmedzenia vlastníctva v súkromnom záujme sa týkali susedských práv. Tieto boli známe už v najstaršom práve (vrátane Zákona XII tabúl) a zahŕňali rôzne skutkové podstaty od práva odstránenia prevísajúcich konárov a koreňov stromov, cez oprávnenie zbierať na susednom pozemku prepadané plody až po právo núdzovej cesty k verejnej komunikácii a užívanie hraničného pásma medzi pozemkami (tzv. *ambitus*). Imisie boli v zásade prípustné, pokiaľ nepresahovali obvyklú mieru. Väčšina týchto obmedzení nebola neskoršími právnymi predpismi výrazne rozširovaná. Jurisprudencia však rozpracovala zodpovednosť vlastníka za škody spôsobené vodou odrazenou z vlastného pozemku ochranným dielom (*actio aquae pluviae arcenda*), hroziace škody spôsobené zlým technickým stavom budovy ohrozujúcej susedný pozemok (povinnosť zložiť *cautionem damni infecti*) ako aj negatívny zásah do oprávnení suseda pri stavbe (sused bol oprávnený žiadať zastavenie stavby prostredníctvom *operis novi nuntiationem* ak realizácia stavby zasahovala do jeho práv vyplývajúcich z vlastníctva či služobnosti). Proti stavbám ktoré boli vykonané násilne alebo tajne sa poškodený vlastník mohol brániť prostredníctvom *interdictum quod vi aut clam*.

Vlastníctvo k tej istej veci mohlo byť vykonávané aj viacerými osobami naraz. Vlastníctvo spoločnou rukou (*consortium*) bolo najstaršou formou spoluvlastníctva v Ríme, pri ktorej nemali spoluvlastníci žiaden samostatný spoluvlastnícky podiel k veci, ktorý by mohli samostatne zaťažiť alebo previesť, ale mali oprávnenie nakladania s celou vecou s účinkami v prospech alebo proti ostatným spoluvlastníkom. Takáto forma spoluvlastníctva si vyžadovala osobitný vzťah dôvery medzi spoluvlastníkmi a vznikala v praxi medzi dedičmi vo vzťahu k nerozdelenému dedičstvu. Od dôb ranej republiky táto forma ustupuje čoraz viac do úzadia až sa v klasickom práve úplne vytráca. Popri tejto forme sa vyvinulo podielové spoluvlastníctvo pri ktorom spoluvlastník síce nemohol samostatne nakladať s celou vecou, ale získal oprávnenie nakladať s vlastným podielom nezávisle od

ostatných spoluvlastníkov. Spolu so zásadou, že žiaden spoluvlastník nemohol byť nútený zostať v spoluvlastníctve (mohol žiadať rozdelenie spoluvlastníctva cez *actionem communi dividundo*), vytvárala táto forma spoluvlastníctva oveľa priaznivejšie podmienky pre rozvoj tovarovej výmeny.

3. Poklasické a justiniánske právo

Vulgarizácia práva typická pre poklasické obdobie sa pri inštitúte vlastníctva prejavila v tom, že sa začali stierať pojmové hranice medzi vlastníctvom a držbou na jednej strane a medzi vlastníctvom a právami k cudzej veci na strane druhej. Terminologicky sa toto pojmové splývanie prejavuje už v právnych prameňoch od cisára Konštantína, keď sa výraz *possessio* začína používať nielen pri skutočnom (faktickom) ovládaní veci, ale aj pri vlastníctve a právach k cudzej veci. O vlastníctve (*dominium, proprietas*) ale rovnako aj o práve držby (*iure possidere*) možno hovoriť v prípadoch, keď si osoba na základe vlastného práva (*suo nomine*) nárokuje právne panstvo nad vecou a to bez ohľadu na to, či nárokovanie panstva je celkové alebo čiastočné, či trvalé alebo dočasné. Klasické formy vlastníckeho práva (kviritské, bonitárne a provinčné) splynuli do jednotnej formy plného vlastníctva. Napriek celkovému trendu návratu ku klasickým vzorom počas justiniánskej reštaurácie práva ani Justinián toto klasické delenie foriem vlastníckeho práva neobnovil ako už prekonané vývojom. V justiniánskej kodifikácii sa teda stretávame už s jednotným pojmom vlastníckeho práva.

Prehlbujúca sa kríza rímskeho štátu viedla k čoraz väčším zásahom štátu do vlastníckeho práva vo verejnom záujme. Zásada nedotknuteľnosti vlastníctva, ktorá bola fakticky dodržiavaná v období klasického práva, bola so vzrastajúcou absolútnou mocou cisára čoraz viac zatlačaná do úzadia. Nápomocné tomuto vývoju bolo rozostrenie pojmu vlastníckeho práva do tej miery, že vlastník pôdy zaťažený povinnosťou ju obrábať a odvádzať z nej pozemkovú daň, nie je jasne pojmovo oddelený napr. od dedičného nájomcu pôdy. Vyvlastnenie, aj keď nebolo vymedzené ako osobitný právny inštitút, už bolo otvorene vykonávané vo verejnom záujme najmä pre účely vedenia verejných ciest alebo zaistenia potravín v prípadoch núdze. Keďže v týchto prípadoch vždy prislúchala vlastníčkovi peňažná či naturálna náhrada za vyvlastnenú vec, bolo vyvlastnenie koncepcne poňaté ako nútená kúpa. Podobnú funkciu ako vyvlastnenie plnili aj predpisy o zúrodnení opustených polí (*agri deserti*) vlastníkov a dedičných nájomcov, ktoré boli na základe konštitúcie cisára Konštantína (C. 11.59.1) prikázané do vlastníctva ostatných vlastníkov pôdy v príslušnej obci s tým, že na nich prešli aj príslušné daňové povinnosti.

Oprávnenie vlastníka kontrolovať priestor nad a pod povrchom pôdy bolo obmedzené vytvorením osobitného práva baníctva aj k súkromným pozemkom (za princípátu bolo možné len k verejným pozemkom). Stavebnými predpismi boli ďalej obmedzovaná výstavba v blízkosti niektorých verejných stavieb (ako napr. sýpok kvôli nebezpečenstvu požiaru) a taktiež došlo k rozšíreniu zákazu scudzenia niektorých vecí z najrozličnejších dôvodov vôbec alebo len niektorým osobám (napr. potravín a zbraní barbarom mimo rímskeho územia, obilia určeného pre verejné potreby, luxusného tovaru vyhradeného pre cisársky dvor atď.). Vlastníctvo niektorých pozemkov začalo byť viazané na výkon určitých činností, napr. pozemky v pohraničí museli ostať vo vlastníctve vojakov alebo pozemky príslušníkov určitých nútených korporácií museli ostať vo vlastníctve týchto členov atď. Na tieto pozemky sa síce nevzťahoval zákaz scudzenia, ale ich nadobúdateľ musel zabezpečiť plnenie činnosti naviazanej na pozemok, inak bol povinný pozemok previesť naspäť na scudziteľa.

Vlastníctvo na časovo obmedzené obdobie bolo klasickému právu neznáme, ale v súvislosti s vulgarizáciou práva začal byť aj takýto typ vlastníctva postupne etablovaný.

Súviselo to s tým, že pod rozšírený a oproti klasickému právu pojmovo rozostrený pojem vlastníctva začali byť podrad'ovaný aj dedičný nájom a dedičné právo stavby, ktoré predstavovali práve takéto časovo obmedzené formy vecných práv. Ich etablovanie zašlo tak ďaleko, že Justinián ich bez ďalšieho prijal do svojej kodifikácie. Pokiaľ vlastníctvu k tej istej veci konkuroval dedičný nájom alebo iné práva k cudzej veci, všetky boli vulgárnym právom považované za obmedzené formy vlastníctva. Popri podielovom spoluvlastníctve, ktoré naďalej pretrvalo aj v poklasickom práve, sa tak vyvinulo aj funkčné delenie vlastníctva, ktoré bolo klasickému právu neznáme. Klasický model obnovil až Justinián návratom ku koncepcii vlastníctva ako pojmovo neobmedzeného práva k veci, pričom dedičný nájom bol klasifikovaný ako osobitné vecné právo a rodinná moc ako osobitný typ usufructu.

Obmedzenia vlastníckeho práva v súkromnom záujme ostali aj v poklasickom práve zachované, aj keď aj pri nich sa začal stierať rozdiel medzi obmedzeniami v súkromnom a verejnom záujme. Mnohé služobnosti, ktoré v klasickom práve boli vytvárané na základe súkromnej dohody osôb, sa stali povinnými priamo ex lege. Aj keď ich vznik nezávisel po novom od právneho úkonu strán ale vyplýval priamo z objektívneho práva, boli naďalej koncepčne poňaté ako služobnosti, čím vznikol pojem tzv. zákonných služobností. Ustanovenia súvisiace so susedskými vzťahmi týkajúce sa prevísajúcich konárov, prepadnutých plodov, núdzovej cesty či imisií boli prevzaté a Justiniánom prispôsobené zmeneným procesným podmienkam ich uplatňovania.

UČENÉ PRÁVO A STARŠIA CIVILISTIKA

1. Glosátori

Justiniánska kodifikácia po jej promulgácii kolovala na území dnešného Talianska v podobe rôznych rukopisov, ale počínajúc 7. storočím začali *Digesta* ako najrozsiahlejšia časť kodifikácie upadať do zabudnutia. V tzv. temnom, približne 450-ročnom období ohraničenom rokmi 603 (posledná zmienka o Digestach v liste pápeža Gregora I. Veľkého) a marcom 1076 (prvá zmienka o nich v istom lombardskom súdnom spore) nenachádzame v žiadnom písomnom prameni na kresťanskom Západe akúkoľvek zmienku o nich, a to napriek zachovaniu istého povedomia o Inštitúciách a Kódexe. Priaznivé spoločensko-ekonomické podmienky panujúce v severnej Itálii v 11. a 12. storočí vytvorili materiálne predpoklady pre „znovuobjavenie“ jednotlivých častí kodifikácie. Tejto úlohy sa zhostil bolonský profesor Irnerius, ktorý postupne celú kodifikáciu z jednotlivých manuskriptov znovu zostavil. Takto zostavená kodifikácia (v niektorých vydaniach doplnená aj o zbierku lombardského lénneho práva *Libri feudorum*) sa začala označovať za *Corpus iuris civilis* a predstavovala materiálny základ pre univerzitné štúdium práva. Z Irneriových nástupcov vzišla prvá recepcná škola rímskeho práva – škola glosátorov.

Glosátori z metodologického hľadiska vychádzali z premisy, že každej žalobe musí zodpovedať samostatné subjektívne právo. Vychádzajúc z toho i vytvorili glosátori na základe existencie vecných žalôb (*actiones in rem*) pojem vecných práv ako hmotnoprávneho korelátu týchto žalôb, ktorý nebol ako taký použitý v justiniánskej kodifikácii. Pojmovým znakom vecných práv ako kauzy vecných žalôb je priamy vzťah k veci na rozdiel od obligácií, ktoré oprávňujú aby určitá osoba niečo dala (*dare*), dala a konala (*dare facere*) alebo splnila dlh iným spôsobom (I. 4.6.1). Takéto priame právo či už k hmotnej alebo nehmotnej veci označovali glosátori výrazom *dominium*, pričom ale rovnakým termínom sa označovalo aj vlastníctvo v justiniánskom zmysle. V širšom zmysle *dominium* teda predstavovalo pojmový znak každého vecného práva, čím sa opätovne zotrel klasický rozdiel medzi vlastníctvom a právami k cudzej veci. Logickým následkom bolo, že sa v

glosátorskej koncepcii považoval dedičný nájom ako aj usufructus za druh *dominii*. *Dominium* v užšom slova zmysle (t.j. v zmysle justiniánskej kodifikácie) bolo vymedzené ako plné právo k hmotnej veci (*ius plenum in re corporali*) bez ohľadu na to, či išlo o veci hnuťelné alebo nehnuteľné.

Teoretický spor o to, či vlastníctvo prejavuje jednotné právo alebo je len súborom samostatných oprávnení k veci vyriešili glosátori v prospech unitárnej koncepcie. Východiskom tejto teórie bolo konštatovanie, že oprávnenie užívať a požívať vec môže byť jednak súčasťou oprávnení vlastníka alebo môže byť postúpené inej osobe ako osobitné právo (*ususfructus*). Ak oprávnenie užívať a požívať vec označíme pojmom *ususfructus*, potom existujú dva typy usufruktu - *ususfructus formalis* ako samostatný právny inštitút (osobná služobnosť) a *ususfructus causalis* ako súčasť oprávnení vlastníka. Kauzou tohto druhého typu usufruktu je vlastnícke právo a keďže v zmysle scholastickej logiky nemôže byť následok súčasťou príčiny, *ususfructus formalis* je prejavom unitárneho vlastníckeho práva. Odlišný názor Placentina, ktorý sa pokúšal vymedziť vlastníctvo ako súbor majetkových a užívacích oprávnení nebol väčšinou mienkou učených doktorov vrátane tvorca štandardnej glosy Accursia prijatý.

Premisa, že každej žalobe musí zodpovedať samostatné subjektívne právo sa prejavilo aj v právnej konceptualizácii deleného vlastníctva, ktorá je považovaná za najvýznamnejšiu doktrínálnu inováciu glosátorov v oblasti vecných práv. Východiskom pre túto teóriu je existencia dvoch druhov reivindikačných žalôb v justiniánskej kodifikácii – *rei vindicatio (directa)* z ktorej bol aktívne legitimovaný vlastník veci a *rei vindicatio utilis* z ktorej boli aktívne legitimované rozličné osoby (vlastník materiálu vo vzťahu k veci vyrobenej z tohto materiálu, manželka vo vzťahu k nevydaným veciam tvoriace veno po zániku manželstva, vojak vo vzťahu k veciam kúpených za jeho žold a osoba, ktorá vec vydržala cez *praescriptio longi temporis*) na základe podobnosti ich a vlastníckeho vzťahu k veci. Nemožno ale tvrdiť, že obdobná reivindikačná žaloba bola v rímskom práve priznaná len osobám, ktoré mali k veci oprávnenie obdobné vlastníckemu právu. Justiniánska kodifikácia priznávala *rei vindicatio utilis* aj oprávneným z iného vecného práva ako vlastníctva v prípade dedičného nájomcu a oprávneného z dedičného práva stavby. Osobitne prípad dedičného nájomcu je v tejto súvislosti mimoriadne problematický, keďže kodifikácia ho označuje na jednom mieste za majiteľa pozemku (*fundorum domini*, C. 11.61.12) a na inom mieste tvrdí, že nemá byť považovaný za vlastníka (*non efficiuntur domini*, D. 6.3.1.1).

Ďalším doktrínálnym problémom bolo zlúčenie oboch foriem vydržania – v prípade kviritského vlastníctva (*usucapio*) a provinčného vlastníctva (*praescriptio longi temporis*) v justiniánskej kodifikácii do jednotného právneho inštitútu vydržania s tým, že po novom sa *usucapio* vzťahovalo na hnuťelnosti a *praescriptio longi temporis* na nehnuteľnosti (C. 7.31.1). Motívom kompilačnej komisie bola v tomto prípade snaha odstrániť odkazy na kviritské vlastníctvo ako už v dobe Justiniána obsolentného právneho inštitútu. Za týmto účelom uskutočnila komisia interpolačné zásahy do ostatných častí kodifikácie za účelom zosúladenia oboch foriem vydržania, no neurobila tak dôsledne a v kodifikácii ostali odkazy na námietku, resp. osobitnú žalobu v prípade vydržania cez *praescriptio longi temporis*. V dôsledku konzekventného prevedenia zásady, že každej žalobe zodpovedá subjektívne právo, však museli aj inak interpretačne konzervatívny glosátor ako Bulgarus priznať oprávnenému z *praescriptio longi temporis* subjektívne právo. Toto oprávnenie bolo klasifikované ako *effectus domini*, ktoré bolo v neskoršej glose (Johannom Bassianus alebo Azom a následne prebraté Accursion) stotožnené s *dominium utile*.⁵

⁵ FEENSTRA, Robert. Les origines du dominium utile chez les glossateurs. In FEENSTRA, Robert - LOKIN,

Glosátori paralelne s tým skúmali možnosť podradenia oprávneného z dedičného práva stavby, dedičného nájomníka ako aj (dlhodobého) nájomcu pod pojem ususfructuára. Títo boli následne pripodobňovaní vlastníčkovi cez pojmy ako „nejakým spôsobom vlastník“ (*aliquomodo domini, resp. len quomodo domini*)⁶ alebo „kvázi-vlastník“ (*quasi dominus*).⁷ V glosách k *Libri feudorum* vytvorenej na základe longobardského feudálneho práva, ktorá bola glosátormi pripojená k Justiniánskej kodifikácii, nachádzame označenie vazala za akoby vlastníka (*tanquam dominus*).⁸ Podľa všetkého však ako prvý bol použitý neskôr zaužívaný výraz *utiliter dominus* glosátor Pillius vo svojom diele *Summa feudorum*.⁹ Podľa niektorých názorov následne slávny glosátor Azo priznal *dominium utile* vazalovi, dedičnému nájomcovi a oprávnenému z dedičného práva stavby.¹⁰ Tvorca štandardnej glosy Accursius následne termín *dominium utile* použil v rôznych kontextoch vo svojej *glossa magna*, pričom nakoniec *dominium utile* glosátori priznali manželke vo vzťahu k venu, oprávnenému z dedičného práva stavby, dedičnému nájomcovi a držiteľovi léna.

Posledným krokom k vytvoreniu ucelenej koncepcie deleného vlastníctva bolo jeho zosúladienie s inštitútom spoluvlastníctva. Klasické rímske právo vychádzalo z koncepcie, že podieloví spoluvlastníci mali vlastníctvo len vo vzťahu k svojmu spoluvlastníckemu podielu, z čoho vyplýva, že spoluvlastník nemá vlastníctvo k celku (*in solidum*) ani k žiadnej fyzickej časti veci, čo potvrdzuje explicitne aj fragment Ulpiana.¹¹ Podľa glosátora Odofreda však ktosi (*quidam*, teda bližšie neurčený glosátor) povedal, že pravidlo uvedené v tomto fragmente sa neaplikuje ak vlastníci vlastnia na základe rôznych právnych poriadkov – jeden napr. podľa *ius gentium* a druhý podľa *ius civile*. Samotný Odofredus toto doplnil tak, že fragment je v kontexte deleného vlastníctva potrebné interpretovať tak, že k tej istej veci nemôžu existovať naraz viaceré *dominia directa* alebo *dominia utilia*. Existencia jedného *dominium directum* a jedného *dominium utile* k tej istej veci je však možná, lebo oba typy vlastníctva sú založené na odlišných právnych poriadkoch.

2. Komentátori

Pôsobenie školy glosátorov bolo ukončené symbolicky Accursiom, ktorý zozbieral a systematizoval glosy svojich predchodcov za posledných 150 rokov do tzv. veľkej, rešpektíve štandardnej glosy (*Glossa ordinaria*) obsahujúcej približne 96 000 glos. Komentátori ako nasledovníci glosátorov nadviazali na nimi rozvinutú koncepciu vlastníctva

Johannes Henricus Antonius - VAN DER WAL, Nicolas. *Flores legum H.J. Scheltema, Antecessori Groningano, Oblati*. Groningen: Wolters-Noordhoff, 1971, s. 60.

⁶ Excerpta Codicis Vaticani eg. 435. In: PALMERIO, Johanne Baptiste. *Bibliotheca iuridica medii aevi*. Zväzok 2. Turín: Bottega d'Erasmus, 1892, s. 134.

⁷ ZULUETA, Francis de: *The Liber Pauperum Of Vacarius. Volume 44 of The Publications of the Selden Society*. Londýn: Quaritch, 1927, s. 86-87.

⁸ Libri feudorum 8.2.1.

⁹ FEENSTRA, ref. 5, s. 76-78.

¹⁰ LAUTZ, Karl. *Entwicklungsgeschichte des dominium utile*. Dizertačná práca. Göttingen, 1886, s. 38. Podľa iných názorov nie sú Azonove texty v tomto smere jednoznačné – niekedy Azo priznáva týmto osobám *quasi dominium*, ale na iných miestach ich označuje za *utiliter domini*. FEENSTRA, ref. 5, s. 82-83.

¹¹ Ulp. D. 13,6,5,15. *Si duobus vehiculum commodatum sit vel locatum simul, Celsus filius scribit libro sexto digestorum quaeri posse, utrum unusquisque eorum in solidum an pro parte teneatur. Et ait duorum quidem in solidum dominium vel possessionem esse non posse: nec quemquam partis corporis dominum esse, sed totius corporis pro indiviso pro parte dominium habere*. Slovenský preklad podľa BLAHO, Peter - VAŇKOVÁ, Jarmila. *Corpus Iuris Civilis. Digesta. Tomus I*. Bratislava: Eurokódex, 2008, s. 254-255.

skôr jej ďalším inovatívnym rozvojom ako zásadným prehodením ich záverov. Accursius vo svojej veľkej glose neformuloval ucelenú teóriu vlastníctva (podľa niektorých autorov glosátori teda neformulovali koncepciu úžitkového vlastníctva),¹² čo poskytlo priestor pre najvýznamnejšieho predstaviteľa školy komentátorov Bartolovi de Saxoferatovi. Bartolus prvýkrát definične vymedzil pojem *dominium*, ktorého vymedzenie nenachádzame ani v Justiniánskej kodifikácii a ani u glosátorov, keď na otázku čo je vlastníctvo odpovedá, že je to právo disponovať hmotnou vecou najperfektnejším (resp. najabsolútnejším) spôsobom nezakázaným právom.¹³ Glosátorské delenie vlastníctva na *dominium directum* a *utile* rozšíril o *quasi-dominium*,¹⁴ ktoré bola priznané aktívne legitimovanej osobe z *actio Publiciana in rem*.¹⁵ Jeho najvýznamnejší žiak Baldus de Ubaldis upustil od používania výrazu *ius in re* v prospech výrazu *iura realia*, ktoré vymedzil ako práva bez existencie obligácie. Tieto práva sa aj ako prvý pokúsil enumeratívne vypočítať ako *dominium*, dedičské právo, osobné a pozemkové služobnosti ako aj ručný a zmluvný záloh, bližšiu kategorizáciu týchto práv však neuskutočnil.

Vo vzťahu k možnosti existencie viacerých vlastníckych práv k tej istej veci dospeli glosátori prostredníctvom Odofreda k záveru, že síce viacero vlastníckych práv toho istého druhu nemôže k tej istej veci popri sebe nezávisle existovať (len vo forme spoluvlastníctva), ale viacero vlastníckych práv rôznych druhov áno. Táto interpretácia však neodstránila celkom všetky pochybnosti ohľadom právneho postavenia lénneho pána a vazala vo vzťahu k lénu, nakoľko v podmienkach rozvinutej lénnej pyramídy typickej pre západoeurópske štáty mnohí vazali pôdu dostali od svojich seniorov, ktorí sami boli vazalmi panovníka ako lénneho suzeréna. Tá istá pôda teda mohla byť predmetom viacerých na sebe nezávislých lénnych vzťahov. Accursiánska glosa situáciu riešila pomerne sporne spôsobom, že vazal, ktorý časť léna ďalej v lénnej ceremónii odovzdal ďalšiemu (jemu podriadenému) vazalovi, stráca k tejto časti léna *dominium utile*.¹⁶

Pre feudálnu prax s viac vhodným riešením prišiel v 14. storočí Johannes Faber, ktorý nadviazal na skoršiu koncepciu Jacqua de Révigny o relatívnom charaktere vrchného a úžitkového vlastníctva. Podľa Fabera môže mať ako suzerén tak aj vazal *dominium directum* k tej istej veci a môže tak existovať viacero vrchných a úžitkových vlastníctiev k tej istej veci. Na prirodzenú námietku, že predsa s poukazom na Ulpianov fragment (D. 13.6.5.15) nemôže existovať viacero vlastníckych práv (podľa glosátorov rovnakého

¹² *Anderseits jedoch findet sich das später so gefährlich auftretende Trugbild des Nutzungseigentums bei der Glosse nicht einmal andeutungsweise.* LANDSBERG, Ernst. *Die Glosse Des Accursius und Ihre Lehre Vom Eigentum: Rechts- und Dogmengeschichte Untersuchung.* Lipsko: Brockhaus, 1883, s. 100.

¹³ *Quid ergo est dominium? Responde: est ius in re corporali perfecte disponendi, nisi lege prohibeatur.* Komentár k D. 41, 2, 17, 1 nr. 4. SAXOFERATTO, Bartolus De. *Commentaria in Corpus juris civilis. Super Digestum novum Commentaria.* Ako bude uvedené v nasledujúcej kapitole venovanej učenému rímskemu právu, neskorší autori *ius commune* doplnili výpočet čiastkových oprávnení vlastníka o *ius utendi* a *abutendi*. Napr. F. Hotman (1524 – 1590) vymedzil vlastníctvo nasledovne: *dominium est ius ac potestas, re quapiam tum utendi, tum abutendi, quatenus iure civili permittitur.* HOTMAN, Franc. *Commentarius De Verbis Iuris: Antiquitatum Ro. Elementis Amplificatum*, 1569. Cit. podľa TAITSLIN, Anna. *The evolution of the concept of ownership in the Russian law from the Svod Zakonov to the 1994 Civil Code.* Dostupné na internete: <http://www.helsinki.fi/katti/RussianLaw-PRESENTATIONS/Taitslin.pdf> [cit. 18.06.2015].

¹⁴ Vo vzťahu k vecným právam ako takým Bartolov nasledovník Baldus de Ubaldis upustil od používania výrazu *ius in re* v prospech výrazu *iura realia*, ktoré vymedzil ako práva bez existencie obligácie. Tieto práva sa aj ako prvý pokúsil enumeratívne vypočítať ako *dominium*, dedičské právo, osobné a pozemkové služobnosti ako aj ručný a zmluvný záloh, bližšiu kategorizáciu týchto práv však neuskutočnil.

¹⁵ K funkcii tejto žaloby v klasickom rímskom práve pozri KOVÁČIKOVÁ, Jana. *Procesné prostriedky ochrany vlastníctva v rímskom práve - Actio publiciana.* In: *Milníky práva v stredoeurópskom priestore 2015.* Bratislava: Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2015, s. 518-525.

¹⁶ FEENSTRA, ref. 5, s. 85.

druhu) k tej istej veci *in solidum* Faber odpovedá, že je to platí len v rámci jedného právneho vzťahu (*unus respectus*) a nie v prípade viacerých právnych vzťahov (*diversis respectibus*). Ak by došlo k sporu medzi lénnym pánom a vazalom, lénny pán je považovaný za priameho vlastníka a vazal za úžitkového vlastníka. Vazalovi podľa Fabera neprislúcha v spore námietka, že vrchné vlastníctvo má osoba odlišná od lénneho pána od ktorého prijal léno a ktorému zložil lénny sľub (napr. suzerén alebo iný lénny pán).¹⁷

3. Právni humanisti

Zásadnú zmenu prístupu k Justinánskej kodifikácii vrátane metodologickej inovácie priniesli francúzski právni humanisti, s ktorými sa ako prvými spája historicko-kritický prístup k jej textu a odhalenie jej viacerých historických úrovní. Vo vzťahu k vlastníckemu právu nepredstavoval pre humanistov zásadný problém definičné vymedzenie vlastníckeho práva, nakoľko definičné vymedzenie Bartola nadobudlo charakter takmer legálnej definície. Dominium nebolo však chápané výlučne ako vlastníctvo v dnešnom význame slova, ale aj ako subjektívne právo vo všeobecnosti, za čo boli humanisti kritizovaní neskoršou historickoprávnou školou.¹⁸ Ústredným koncepčným sporom humanistov v súvislosti s vlastníctvom ostával pomerne starý spor o to ako klasifikovať léno v normatívnom kontexte Justinánskej kodifikácie. Jedným z prvých francúzskych právnych humanistov, ktorý sa touto otázkou zaoberal, bol Hugo Donellus, ktorý vychádzal z historicky správnej premisy, že rímske vlastníctvo (*dominium*) bolo jednotné a nerozštiepiteľné.

Donellus si všimol, že existuje viacero práv, ktoré obmedzujú vlastníctvo ako napr. služobnosti, záložné právo či dedičný nájom. Všetky tieto práva majú podľa Donella spoločné to, že obmedzujú vlastnícke právo vlastníka k veci a vytvárajú všeobecnú triedu majetkových práv, ktoré má určitá osoba vo vzťahu k veci inej osoby. Donellus tak bol prvým, kto vytvoril ucelenú kategóriu *iura in re aliena* a postavil ju do protikladu k vlastníctvu. Dedičný nájom, o ktorom sa dovtedy predpokladalo, že je v zmysle staršej glosátorsko-komentátorskej doktríny druhom kvázi-vlastníctva, Donellus podradil pod práva k cudzej veci, aj keď uznal, že dedičný nájomca má naozaj postavenie kvázi-vlastníka, no nejde o osobitnú kategóriu vlastníctva. Práva k cudzím veciam Donellus vymedzil enumeratívne ako dedičný nájom alebo právo vectigálnych pozemkov, dedičné právo stavby, dobromyseľná držba, ručný záloh, zmluvný záloh a hypotéka.¹⁹ Obdobný prístup zvolil aj u vlastníka, pri ktorom jeho práva vymedzil ako právo vec držať, nebránene zachovávať, užívať a požívať, vylúčiť z užívania iných podľa vlastného uváženia a právo vec scudiť.²⁰

Teóriu deleného vlastníctva ako kľúčovú pre vysvetlenie povahy právneho vzťahu vazala k lénu odmietli aj Donellovi súčasníci François Douaren a Jacques Cujas. Osobitne Cujas napadol základné východisko glosátorsko-komentátorskej teórie vlastníctva, keď uviedol, že obdobná žaloba (*actio utilis*) dáva aktívne legitimovanému z tejto žaloby rovnaké (subjektívne) právo ako aktívne legitimovanému z priamej žaloby (*actio directa*).²¹

¹⁷ FEENSTRA, ref. 5, s. 86.

¹⁸ WINDSCHEID, Bernhard. *Lehrbuch des Pandektenrechts*. 1. diel. 4. vydanie. Düsseldorf: J. Buddeus, 1875, s. 508.

¹⁹ *Haec iura numero sunt quinque: ius emphyteuticum, seu ius agri vectigalis, ius superficarium; ius bonae fidei possessoris; pignus seu hypotheca; servitutes*. DONELLUS, Hugo. *Commentarii de iure civili*. Frankfurt: Wecheli, 1590, vol. V, lib. IX, cap. XIII, s. 443.

²⁰ *...ut qui dominus sit rei, idem domini iure omnes habeat. Prima, ius tenendae et possidendae rei. Secunda, licere incolumem tueri. Tertia utendi fruendique ius. Quarta, ius ab eius usu arcendi quos libet. Postrema, ius alienandi deminuendive*. DONELLUS, ref. 19, s. 295.

²¹ CUJAS, Jacques. *Opera omnia*. Vol. 7. Neapol: Moriana apud Vincentium Pauria, 1758, s. 282-283.

Rei vindicatio utilis predstavovala len prétorom prispôsobenú priamu reivindiakčnú žalobu, a preto aktívne legitimovanému z nej nevyplývalo iné právo ako z priamej reivindikácie, čo sa dá kontrastovať so superficiárnou alebo publiciánskou žalobou, ktoré ochraňujú iné majetkové právo ako vlastnícke. Ak teda priama aj obdobná reivindikačná žaloba ochraňujú to isté majetkové právo, v rímskom práve mohlo existovať len jedno *dominium*. Tento záver je v prameňoch podporený aj tým, že keď už podľa fragmentu Paula ani dediční nájomcovia nemôžu byť považovaní za vlastníkov napriek ich rozsiahlym užívacím a požívacím právam, žiadny iní oprávnení z vecných práv vrátane vazala nimi byť nemôžu.²²

Vyvrátením glosátorsko-komentátorskej doktríny ako ahistorickej však nielenže humanisti neodstránili problém s právnou klasifikáciou léna, ale ho skôr prehľadli. Donellus vo svojom enumeratívnom výpočte práv k cudzím veciam neuvádza léno ako samostatnú kategóriu takýchto práv, čo v prípade ak lénné oprávnenia chceme podradiť pod jeden z typov vecných práv znamená, že léno musí byť subsumované pod jednu z existujúcich kategórií. Cujas subsumuje léno pod osobnú služobnosť užívacieho a požívacieho práva, pričom léno považuje len za špeciálny druh *ususfructu*. O toto sa však pokúšali už glosátori, ktorí tento prístup zamietli z dôvodu, že *ususfructus* je nespôsobilý prechodu pre prípad smrti. Cuias tento problém rieši tým, že *ususfructus* je síce zvyčajne vytvorený len *in personam*, ale podľa konštitúcie cisára Justiniána v C. 3.33.14 je možné jeho obmedzené dedenie na prvého dediča *ususfructuára*. Takéto obmedzenie dedenia je však podľa Cujasa odstrániteľné a môže byť stranami dohodnuté, že *ususfructus* bude prechádzať dedením donekonečna ak k *usufructu* predpokladanom v cisárskej konštitúcii pridáme právo vernosti, (vazalského) holdu a služieb (*si modo addatur lex fidei, hominii, servitii*).²³ Cujas tak pripúšťa zmenu vlastnej Justiniánskej kodifikácie neskoršou zbierkou *Libri feudorum*, ktorá taktiež v čase humanistov tvorila súčasť *Corpus iuris civilis*.

Z francúzskych právnych humanistov jedine François Hotman zotrval na pozíciách staršej právnej vedy, podľa ktorej je možné vlastnícky titul rozštiepiť na *dominium directum* a *dominium utile* s tým, že vazal má práve *dominium utile*.²⁴ Hotman explicitne uvádza, že nezdá sa mu byť neprimeraný názor starých doktorov podľa ktorých má ako feudálny pán tak vazal *dominium finitum* k pôde – prvý má *dominium directum* zatiaľ čo druhý má *dominium utile*.²⁵ Hotman bol vo všeobecnosti prístupnejší na inovatívnejšie delenia ako ostatní humanisti – zaviedol aj pojmy vlastníctvo podľa *ius gentium* a vlastníctvo podľa *ius civile*. Vlastníctvo podľa *ius gentium* nazval *dominium naturale* a je nadobúdané spôsobom, akým všetci ľudia nadobúdajú veci (okupáciou, zajatím, odovzdaním) pokým vlastníctvo podľa *ius civile* (*dominium civile*) bolo vlastné rímskemu ľudu a nadobúdalo sa mancipáciou, *in iure cessio* a vydržaním (*usucapio*).²⁶

²² Paul. D. 6,3,1,1: *Qui in perpetuum fundum fruendum conduxerunt a municipibus, quamvis non efficiantur domini, tamen placuit competere eis in rem actionem adversus quemvis possessorem, sed et adversus ipsos municipes*

²³ CUJAS, Jacques. *De Feudis Libri Quinque*. Kolín: Apud Ioannem Gymnicum sub Monocerote, 1593, s. 11.

²⁴ K postoju Cujasa a Hotmana ku koncepcii feudalizmu pozri POČOCK, J.: *The Ancient Constitution and the Feudal Law. English Historical Thought in the Seventeenth Century*. New York: Norton, 1967, s. 70-79.

²⁵ *Non omnino igitur incommode veterum Doctorum instituto statuemus, cum & senior & vasallus praedii dominium finitum habeant: tum vero illum esse dominium directum: hunc dominium utile*. HOTMAN, Franc. *De Feudis Commentatio Tripartita*. Lyon: Jean Lertout, 1573, s. 97.

²⁶ TUCK, Richard. *Natural Rights Theories: Their Origin and Development*. Cambridge: Cambridge University Press, 1981, s. 41.

4. Škola elegantnej jurisprudencie a *usus modernus pandectarum*

Pôsobenie humanistov bol obmedzený prevažne na územie dnešného Francúzska a preto je aj ich škola nazývaná v prameňoch *mos gallicus*. Zatiaľ čo v Taliansku ostali dominujúce smery vychádzajúce koncepcie a metodologicky z komentátorov (*mos italicus*), v nemeckých územiach Svätej ríše rímskej (národa nemeckého) sa presadila prakticky orientovaná kamerálna jurisprudencia známa ako *usus modernus pandectarum*. Aj keď táto škola stále intelektuálne vychádzala z italskej komentátorskej tradície, bola oveľa viac prakticky orientovaná, keďže ju zaujímala najmä praktická aplikácia rímskeho práva v ríši Ríšskym komorným súdom (*Reichskammergericht*). V Holandsku sa presadila škola elegantnej jurisprudencie, ktorá v mnohých aspektoch predstavovala prechod medzi humanistickou školou a *usus modernus pandectarum*.

Najvýznamnejší predstaviteľ elegantnej jurisprudencie Hugo Grotius nadviazal na koncepciu francúzskych humanistov, predovšetkým na Donnelovu juxtapozíciu *dominium - ius in re aliena*. Vo svojom Úvode do holandskej jurisprudencie (*Inleiding tot de Hollandsche rechtsgeleerdheid*) predostrel základnú definíciu vlastníckeho práva ako práva prostredníctvom ktorého osoba, ktorá nie je v držbe, ju môže nadobudnúť prostredníctvom vindikácie.²⁷ Grotius ale taktiež uznával delenie vlastníctva na plné (*dominium plenum*), ktoré vymedzuje ako stav, keď osoba môže ľubovoľne nakladať s vecou pre vlastný prospech spôsobom dovoleným právom,²⁸ a obmedzené vlastníctvo (*dominium quasi aut minus plenum*). Táto definícia nadväzuje zase na bartolistickú koncepciu prevládajúcu stále v Svätej ríši. Obmedzené vlastníctvo má osoba, ktorá má právo k cudzej veci. Ak má viacero osôb práva k jednej veci, má mať podľa Grotia *dominium* tá osoba, ktorá má väčšiu časť vlastníctva, pričom to sa nemá určovať podľa výnosov z veci, ale podľa hodnoty práva. To umožňuje Grotiovi, aby v prípade dedičného nájmu označil prenajímateľa za vlastníka veci (lebo má právo na dedičný nájom a na znovunadobudnutie veci ako držiteľ *ius eminens*), aj keď dedičný nájomca má väčšinu výnosov z veci.²⁹ Obmedzené vlastníctvo je teda v Grotiovej koncepcii odvodené z neobmedzeného vlastníctva, je vymáhateľné *erga omnes*, ale patrí do kategórie *ius in re aliena*. Aj keď sú oprávnení z práv k cudzím veciam v Grotiovej koncepcii nazvaní obmedzení vlastníci, Grotius týmto delením prispel k prekonaniu koncepcie delenia vlastníctva stredovekých škôl.

K zúženiu pojmu *dominium* na vlastníctvo v dnešnom slova zmysle najviac prispeli predstavitelia *usus modernus pandectarum*. Podľa vedúcich predstaviteľov tejto školy pôsobiach asi generáciu po Grotiovi Georga Adama Struveho (1619–1672) a Wolfganga Adama Lauterbacha (1618–1678) je výraz *dominium* požitý v justiniánskej kodifikácii (*Corpus iuris civilis*) aspoň v troch významoch – (1) môže označovať každé verejnoprávne alebo súkromnoprávne panstvo nad osobami alebo vecami, (2) môže byť synonymom s výrazom vecné právo (*ius in re*) a (3) až vo svojom najužšom význame znamená vlastníctvo ako osobitný druh vecného práva, ktoré môže byť označené aj ako *proprietas*.³⁰

²⁷ Inleiding 2.3.1: *Dominium est ius in re, quo quis rem, etsi non detineat, a possessore vindicare potest*. Latinský preklad je podľa *Recueil Des Cours (Collected Courses of The Hague Academy of International Law)*, 1983, zv. 182. Haag: Académie de Droit International de La Haye, 1984, s. 468.

²⁸ Inleiding 2.3.10: *Dominium plenum est, quo quis pro libitu et in suum commodum de re disponere potest, modo non obstat quaedam legis prohibitio*. Latinský preklad je podľa *Recueil Des Cours (Collected Courses of The Hague Academy of International Law)*, 1983, zv. 182. Haag: Académie de Droit International de La Haye, 1984, s. 468.

²⁹ Inleiding 2.3.1.

³⁰ KLEMM, Peter Christoph. *Eigentum und Eigentumsbeschränkungen in der Doktrin des usus modernus pandectarum*. Basel: Helbing & Lichtenhahn, 1984, s. 48.

Vlastnícké právo vo vlastnom význame slova, t.j. *dominium proprie et stricte dictum*, vymedzil Struve ako právo k hmotnej veci na základe ktorého môže niekto s touto vecou podľa vôle vlastným menom nakladať.³¹ Táto definícia opätovne ako u Grotiovo vymedzenia plného vlastníctva výrazne vychádza z bartolistickej koncepcie, pričom je ale v tejto definícii zdôraznený význam slova *ius* ako subjektívneho práva a chýba Bartolovo obmedzenie vlastníckych práv zákonom (*nisi lege prohibeatur*). Obdobne aj Lauterbach vymedzuje vlastníctvo ako nič iné ako právo k veci na základe ktorého je jednotlivá hmotná vec niekoho vlastná.³² Spoločným znakom týchto predstaviteľov (pravdepodobne aj Samuela Stryka, ktorý nezanechal vlastnú definíciu vlastníckeho práva), že ide o proti každému presaditeľné subjektívne právo k veci.³³

V systéme vecných práv *usus modernus pandectarum* je vlastnícke právo najvšeobecnejšou formou právneho panstva nad vecou, čím sa dosiahol návrat k abstraktnému a absolútnemu pojmu vlastníctva rímskeho klasického práva. V kontrapozícii k vlastníckemu právu stojí podľa Struveho a Lauterbach 5 práv k cudzím veciam, podľa Stryka len štyri. Všetci sa zhodujú, že medzi tieto práva k cudzím veciam patria v prvom rade rôzne formy služobností a ručný záloh, ktoré ale nepredstavujú práva, ktoré by štiepili vlastnícky titul. Pod pojmom držba sa môže chápať jednoduchá detencia alebo aj *possessio*, ktorá je ešte všeobecne v tejto náuke chápaná ako vlastný druh vecného práva, ktoré sa delí na naturálnu držbu a civilnú držbu. Ako posledné vecné právo považovali Struve a Lauterbach *ius hereditatis*, ktoré je vymedzené ako vecné právo dediča na vydanie pozostalosti. Na rozdiel od vlastníctva tu nie je predmetom len singulárna hmotná vec, ale súbor vecí a práv (*universitas rerum aut iuris*). Túto koncepciu však odmieta Stryk, podľa ktorého ide len o *ius defuncti continuatum* a nie o samostatné vecné právo.³⁴

5. Nemecká historickoprávna škola (pandektistika)

Poslednou významnou školou rímskeho práva, ktorá k rímskemu právu pristupovala ešte ako k pozitívnemu právu, je nemecká historickoprávna škola. V známom spore A. Thibauta a F. Savignyho o potrebe civilistickej kodifikácie pre nemecké štáty na začiatku 19. storočia sa presadila Savignyho teória práva organicky sa vyvíjajúceho s ľudom (*Volksgeist*). Na uskutočnenie úspešnej kodifikácie či unifikaácie práva bolo potrebné zistiť podobu práva skutočne aplikovateľného v spoločnosti, čo podnietilo mimo iného aj skúmanie historických foriem rímskeho práva a jeho recepcie v Nemecku. V rámci systematizácie týchto poznatkov vyvinuli príslušníci historickoprávnej školy hierarchický systém abstraktno-teoretických pojmov rôznej úrovne abstrakcie s cieľom umožniť subsumovať akúkoľvek skutkovú podstatu pod jeden z pojmov. Ide teda o najsystematickejšiu zo všetkých recepčných škôl rímskeho práva.

Historickoprávna škola začala podobne ako glosátori vymedzením vecných práv, ktoré už od glosátorov sú považované *prima facie* za hmotnoprávny korelát k vecným žalobám. O vecných žalobách justiniánske Inštitúcie tvrdia, že nastupujú, ak niekto žaluje toho, kto mu nie je zaviazaný zo žiadneho právneho vzťahu (... *qui nullo iure ei obligatus est*), predsa ale proti nemu v nejakej veci začína právny spor (*movet alicui de aliqua re controversiam*).³⁵ Na základe toho G.F. Puchta dovodzuje, že pod pojem *in rem actiones* je

³¹ *Ius (h.e. facultas, potestas legitima, I. 2,4,4, D. 35,2,1) in re corporali, quo quis de re ista potest pro arbitrio, nomine proprie disponere (C. 4,35,21). Syntagma juris civilis 11.4.*

³² *Nihil aliud est quam ius in re quo res singularis et corporalis alicuius propria est. Collegium theoretico-practicum ad quinquaginta Pandectarum libros methodo synthetica pertractatum.* 4 zväzky. Tübingen: Cotta, 1690-1714, komentár k D. 6.1.4 a D. 41.1.3.

³³ KLEMM, ref. 30, s. 50.

³⁴ KLEMM, ref. 30, s. 54.

³⁵ I. 4,6,1.

subsumovateľných toľko práv rozličnej povahy, že ich jediným spoločným znakom je skutočnosť, že nie sú záväzkami.³⁶ Puchta preto navrhol kvôli systematickej potrebe z rôznych práv zodpovedajúcim *in rem actiones* logickou koncentráciou určiť tie, ktorých obsahom je právne ovládanie veci (*deren Inhalt die rechtliche Unterwerfung einer Sache ist*) a skonštruovať pojem vecné práva (*ius in re, Rechte an Sachen, dingliche Rechte*).³⁷

Pojmovým znakom, ktorý odlišuje pojem vecné práva od ostatných práv (najmä od záväzkových práv, s ktorými spolu vytvárajú vyšší pojem majetkových práv)³⁸ je ich predmet - nie sú nasmerované voči určitej osobe, ale ich bezprostredným predmetom je vec.³⁹ Právna vláda určitej osoby môže byť úplná alebo čiastočná (*totale, partielle Herrschaft*),⁴⁰ resp. môže sa vzťahovať na celú vec ako celok, alebo byť obmedzená na určité smery panstva.⁴¹ Podľa tohto sa pojem vecných práv delí na dialektickú dvojicu protikladných pojmov nižšej abstraktnej úrovne - na vlastnícke právo (*dominium*) a na práva k cudzím veciam (*ius in re aliena*).

Právna konštrukcia vlastníckeho práva ako neobmedzeného práva je však sama o sebe inherentne kontradiktórna. V Digestách nájdeme fragment od Paula podľa ktorého právom hovoríme, že celý pozemok je náš aj keď *usus fructus* patrí inému (*recte dicimus eum fundum totum nostrum esse, etiam cum usus fructus alienus est*),⁴² čím tento rímsky právnik vyjadril, že vlastnícke právo strpí obmedzenie iným vecným právom. Paradoxnú situáciu, keď dialektický protiklad pojmu vlastníctva vis-à-vis právam k cudzím veciam má tvoriť práve znak neobmedzenosti vysvetľoval Windscheid tak, že vlastníctvo je ako také neobmedzené, ale znesie obmedzenia (*ist als solches schrankenlos, aber es verträgt Beschränkungen*)⁴³ či česko-rakúsky civilista A. Randa tak, že len objem a nie pojem vlastníctva sa obmedzuje.⁴⁴ Otvorenou otázkou smerujúcej k samotnej podstate vlastníctva je, aké iné vecné práva okrem Paulom spomínaného *usus fructus* môžu vzniknúť k veci (na ktorú sa upína vlastnícke právo) bez toho, aby zaniklo samotné vlastnícke právo.

Pred nástupom pandektnej vedy bolo bežné pristupovať k tomuto problému rozdelením vlastníckych oprávnení na práva k vlastníctvu (*Proprietätsrechte*) a práva k pôžitkom (*Nutzungsrechte*). Práva k vlastníctvu, ktoré zahrňovali právo scudziť vec (*die Befugniß zur Veräußerung*), právo nakladať s podstatou veci (*die Befugniß zur Verfügung über die Substanz der Sache*) a právo chrániť držbu veci prostredníctvom svojpomoci a žalôb (*die Befugniß sich im Besitz der Sache durch Selbstvertheidigung und Klagen zu schützen*), tvorili podľa predstaviteľov staršej právnej teórie⁴⁵ podstatné práva vlastníctva (*wesentliche Rechte des Eigentums*) a ich nedostatok spôsoboval zánik vlastníckeho práva. Naopak práva k pôžitkom, ktoré boli tvorené užívacími a požívacími právami (*Nutzungsrechte, usus fructus causalis a Nießbrauchsrechte, usus fructus formalis*, moder.

³⁶ PUCHTA, Georg Fridrich. *Pandekten*. 10. vydanie. Lipsko: Barth, 1866, s. 212.

³⁷ Samotný Puchta tvrdí, že akékoľvek iné použitie výrazu vecných práv je potrebné odmietnuť ako neužitočný a zmätočný. PUCHTA, ref. 36, s. 213.

³⁸ K tomu pozri ARNDTS, C.L.: *Učební kniha pandekt. 1. díl*. Praha: Wolters Kluwer, 2010, s. 25-26.

³⁹ PUCHTA, ref. 36, s. 213. ARNDTS, ref. 38, s. 205. BRINZ, Alois von. *Lehrbuch der Pandekten*. 1. díl. 2. vydanie. Erlangen: Deichert, 1873, s. 468.

⁴⁰ PUCHTA, ref. 36, s. 213.

⁴¹ ARNDTS, ref. 38, s. 206.

⁴² D. 50.16.25.

⁴³ WINDSCHEID, ref. 18, s. 514.

⁴⁴ RANDA, Antonín. *Právo vlastnické dle rakouského práva v pořadku systematickém*. 7. vydanie. Praha: České akademie pro vědy, slovesnost a umění, 1922, s. 2-3 (pozn. 2).

⁴⁵ Napr. vedúci predstaviteľ francúzskeho právneho humanizmu Hugo Donellus (1527– 1591), ale aj jeden z posledných predstaviteľov školy *usus modernus pandectarum* v Nemecku Christian Friedrich von Glück (1755– 1831) a slávny protivník von Savignyho v kodifikačnom spore Anton Friedrich Justus Thibaut (1772– 1840).

ius usus et ususfructus), boli nepodstatné práva (*unwesentliche Rechte*) a ich nedostatok nespôsoboval zánik vlastníckeho práva.⁴⁶ Stopy tejto teórie nachádzame v definičnom vymedzení vlastníckeho práva v civilistických kódexoch prvej generácie.⁴⁷

Pandektistika túto pojmovú logickú koncentráciu staršej vedy odmietla s tvrdením, že dočasne môže každé oprávnenie vlastníka chýbať (*temporär jedes Recht dem Eigenthümer fehlen kann*)⁴⁸ a že každé z materiálnych práv vlastníctva vrátane práva k podstate veci môže vlastníkovi chýbať bez toho, aby prestal byť vlastníkom.⁴⁹ Pandektisti teda zásadne odmietajú prístup, ktorým by sa vlastnícke právo vymedzovalo prostredníctvom výpočtu jeho čiastkových oprávnení, ktorý je podľa Arndtsa nielen neužitočný, ale aj nebezpečný.⁵⁰ Namiesto toho pandektisti navrhli tzv. mocenskú definíciu vlastníctva vymedzujúce vlastníctvo vo svojej čistej forme ako súkromné právo zabezpečujúcu úplné panstvo nad vecou (*die reine Gestaltung des Eigenthums ist die als das Privatrecht, welches die vollkommene Herrschaft über eine Sache gewährt*);⁵¹ právo zvrchovanej vlády nad hmotnou vecou na základe ktorej možno tvrdiť, že vec prináleží určitej osobe tak, že je vôbec a úplne podriadená jej vôli a právo tejto osoby možno vynútiť prostriedkami vecnej žaloby (*rei vindicatio*) proti každému, kto by vládu takejto osoby zamedzoval;⁵² či právna možnosť vykonávať s hmotnou vecou všetky mysliteľné oprávnenia pokiaľ nie sú dané žiadne zvláštne obmedzenia (*rechtliche Möglichkeit alle an einer körperlichen Sache denkbaren Befugnisse auszuüben im Falle keine besondere Schranken gesetzt sind*).⁵³ Výpočet jednotlivých oprávnení vlastníka je v pandektistike nahradený len delením obsahu vlastníctva na pozitívnu stránku (právo ľubovoľne nakladať s vecou) a negatívnu stránku (oprávnenie vlastníka každého vylúčiť z pôsobenia na vec), čo bolo neskôr prijaté aj v nemeckom občianskom zákonníku (BGB).

Randa takéto vymedzenia pokladal za principiálne správne, aj keď im vyčítal, že síce vymedzujú vlastníctvo ako právne panstvo, ale zároveň nevymedzujú aké oprávnenia môžu vlastníkovi chýbať bez ujmy samotného vlastníckeho práva.⁵⁴ Za správnejšie považuje vymedzenia Dernburga, ktorý vlastníctvo vymedzuje ako právo všeobecného panstva nad hmotnou vecou (*generelle Herrschaft über die körperliche Sache*), teda zabezpečujúce každú moc nad vecou, ktorá je prirodzená a právne možná (*jedwede Macht über die Sache, welche nach Natur und Recht möglich ist*)⁵⁵ či Windscheida, pre ktorého je vlastníctvo vyjadrenie, že vôľa vlastníka je pre vec rozhodujúca v celosti svojich vzťahov (*sein Wille für sie entscheidend ist in der Gesamtheit ihrer Beziehungen*).⁵⁶ Samotný

⁴⁶ BARON, Julius. *Pandekten*. Lipsko: Duncker & Humblot, 1893, s. 234.

⁴⁷ Napr. § 354 rakúskeho všeobecného občianskeho zákonníka: „*Vlastnictví, jako právo posuzováno, jest oprávněním, s podstatou a užitky věci podle své vůle nakládati a každého jiného z toho vyloučiti*“ (*Als ein Recht betrachtet, ist Eigentum das Befugnis, mit der Substanz und den Nutzungen einer Sache nach Willkür zu schalten, und jeden Andern davon auszuschließen*) a § 544 francúzskeho Code Civil: *Vlastnictvo je právo požívat' a disponovat' s vecami najabsolútnejším spôsobom pokiaľ nie je užívanie zakázané zákonom alebo nariadením* (*La propriété est le droit de jouir et disposer des choses de la manière la plus absolue, pourvu qu'on n'en fasse pas un usage prohibé par les lois ou par les règlements*).

⁴⁸ BARON, ref. 46, s. 234.

⁴⁹ VANGEROW, Karl Adolph von. *Lehrbuch der Pandekten*. 1. diel. 7. vydanie. Marburg: N. G. Elwert, 1863, s. 540.

⁵⁰ ARNDTS, ref. 38, s. 214.

⁵¹ PUCHTA, ref. 36, s. 223.

⁵² ARNDTS, ref. 38, s. 213.

⁵³ VANGEROW, ref. 49, s. 540.

⁵⁴ RANDA, ref. 44, s. 2 (pozn. 2).

⁵⁵ DERNBURG, H.: *Pandekten*. Berlín: Müller, 1892, s. 443.

⁵⁶ WINDSCHEID, ref. 18, s. 513.

Randa definoval pritom vlastníctvo ako pojmovú právnu možnosť priameho a neobmedzeného nakladania s hmotnou vecou, pričom dôraz na pojmovú stránku ma vyjadrovať tzv. elasticitu vlastníckeho práva (nadobudnutie pôvodného objemu *ipso iure* odpadnutím obmedzení).⁵⁷

Originálny prístup k vymedzeniu jadra vlastníctva nachádzame u A. Brinza. Brinz si položil otázku, že ak každé čiastkové materiálne právo tvoriace vlastnícke právo môže vlastníkovi chýbať bez toho aby spôsobilo zánik jeho vlastníckeho práva, čo potom tvorí obsah holého vlastníctva (*nudum dominium*, resp. *nuda proprietas*)? Digesty, ktoré pojem *nuda proprietas* stavajú do juxtapozície s pojmom *plena proprietas* v závislosti od toho, či služobnosť *ususfructu* bola alebo nebola oddelená od vlastníckeho práva,⁵⁸ nemôžu poskytnúť na túto otázku uspokojivú odpoveď. Brinz tvrdí, že keďže existuje vlastníctvo bez práva užívať (a požívať) vec (*Gebrauchsbefugnis*) a zároveň bez práva vec scudzíť (*Dispositionsbefugnis*), ktoré podľa neho tvoria skutkovú podstatu panstva nad vecou (*Herrschaft über die Sache*),⁵⁹ potom sú všetky pokusy definovať vlastníctvo mocensky márne.⁶⁰ Brinz na otázku odpovedal, že v každom vlastníckom práve sa musí nachádzať právo vec držať (*ius possidendi*) a moc vindikácie (*Macht der Vindication*), lebo justiniánska kodifikácia s výnimkou tzv. odvodenej držby (výnimočné prétorské priznanie držby niektorým detentorom), zastaraného *nudum ius Quiritum*⁶¹ a s ním súvisiacej námietky predanej a odovzdanej veci (*exceptio rei venditae et traditae*) nepoznala prípady, kedy by vlastník tieto dve oprávnenia podľa práva stratil.⁶² Brinz tak vymedzil vlastnícke právo ako právne spojenie osoby s vecou, pričom toto spojenie musí vždy spočívať aspoň v práve držby a moci vindikácie. V praxi sa však Brinzova definícia, aj keď akademicky hodnotná, nepresadila a pre potreby nemeckej civilistickej kodifikácie bola prijatá mocenská definícia vlastníckeho práva cez jeho pozitívnu a negatívnu stránku.

PRÁVO PLATNÉ NA ÚZEMÍ SLOVENSKA

1. Uhorské právo do vydania Tripartita

V Uhorsku sa recepcia rímskeho práva naplno neprejavila a nerozvinul sa tu ani lénny systém, ktorý bol pre glosátorov kľúčový pri formulácii teórie tzv. deleného vlastníctva. V Uhorsku pomerne dlhú dobu pretrvávali kolektívne formy vlastníctva v podobe rodinných nedielov. K. Kadlec a R. Rauscher vidia v pretrvavaní týchto kolektívnych foriem vlastníctva kontinuitu s pôvodnými slovanskými formami kolektívneho vlastníctva,⁶³ ale je možná aj koncepcia postupného konštituovania, keď medzi tridsiatimi či päťdesiatimi domácnosťami obvykle vytvárajúcimi usadlosť v ranom Uhorsku vznikali príbuzenské vzťahy na základe endogamných manželstiev.⁶⁴ Rodinné nediely boli naproti tomu v rímskom klasickom práve už prekonané inštitúty, neboli obnovené ani v justiniánskom práve a z tohto dôvodu neboli doktrínálne konceptualizované ani ranými rímsko-právnymi recepcnými školami. Samotný glosátorsko-komentátorský pojem vlastníctva

⁵⁷ RANDA, ref. 44, s. 1-3.

⁵⁸ Pozri D. 7.2.4. a 7.4.1.2.

⁵⁹ Práve tento reštriktívny výklad podrobil Randa kritike. K tomu pozri RANDA, ref. 44, s. 2-3, (pozn. 2).

⁶⁰ BRINZ, ref. 39, s. 472.

⁶¹ Zrušené konštitúciou cisára Justiniána. Just. C. 7.25.1.

⁶² BRINZ, ref. 39, s. 473-474.

⁶³ KADLEC, Karel. *Verböczyovo Tripartitum a soukromé právo uherské i chorvatské lechty v něm obsažené*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1902, s. 192. RAUSCHER, Rudolf. *Přehled dějin soukromného práva ve střední Evropě. Nástin přednášek*. Praha: Typus, 1934, s. 56.

⁶⁴ RADY, Martyn. *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*. New York: Palgrave, 2000, s. 23.

bol vzhľadom na prevládajúce socio-ekonomické podmienky pre Uhorsko príliš abstraktný, pričom v Uhorsku nebolo až do modernej doby dôsledne rozlišované medzi právnym a faktickým panstvom nad vecou.

Z ekonomického hľadiska kladie Š. Luby vznik individuálneho vlastníctva do doby, keď sa pôda začala poľnohospodársky obrábať a keď extenzívne hospodárenie rodín a rodov, spočívajúce v chove koní a dobytky, ustúpilo.⁶⁵ Iní vidia v udeľovaní pôdy do individuálneho vlastníctva pokračovanie zaistenia politického vplyvu vládnucou dynastiou ako funkčnej náhrady pre vojnovú korisť, ktorú stratili možnosť rozdeľovať niekedy od polovice 10. storočia.⁶⁶ Isté však je, že individuálne vlastníctvo bolo uznané už v zákonoch sv. Štefana, ktorý ustanovil, že ktokoľvek môže slobodne rozdeliť svoj majetok a odkázať ho svojej manželke, svojím synom a dcéram, svojim príbuzným a Cirkvi, pričom nikto sa nemá odvažovať toto zmeniť po smrti.⁶⁷ Najneskôr na začiatku 12. storočia sa začali aj formálne rozlišovať dva druhy vlastníctva pozemkov – pozemky nachádzajúce sa v kolektívnom vlastníctve rodov a tie získané na základe kráľovskej donácie. Autochtónne rodinné pozemky boli držané od nepamäti (od usadenia sa po príchode do Karpatskej kotliny) a práva k týmto pozemkom boli bez bližšej špecifikácie považované za širšie ako k donačným pozemkom.⁶⁸ Prvú legislatívnu zmienku o tomto delení nachádzame v zákonoch Kolomana, ktorý ustanovuje, že akýkoľvek držobný majetok daný sv. Štefanom sa bude prirodzene dediť (prechádzať na dedičov či nástupcov), ale majetok daný inými kráľmi bude prechádzať z otca na syna a ak jeho niet na brata a jeho synov, v opačnom prípade sa vracia naspäť kráľovi.⁶⁹ Pod majetkom daným sv. Štefanom sa s najväčšou pravdepodobnosťou rozumejú autochtónne pozemky, ku ktorým mali rodiny dedičné právo na základe obyčaje, pričom vo vzťahu k neskorším donáciám bolo ich dedičské právo oveľa obmedzenejšie s cieľom zabezpečiť návrat týchto pozemkov v prípade odúmrti naspäť na panovníka.

Tento režim dvoch foriem vlastníctva pozemkov bol akýsi kompromis medzi záujmami rodov na jednej strane a panovníckeho domu na strane druhej. Kompromis sa však nakoniec ukázal byť dočasný jednak preto, že členovia rodiny často nedisponovali vo vzťahu k autochtónnym rodinným pozemkom dôkazmi preukazujúcimi svoj právny titul k nim ale aj z dôvodu, že donačné pozemky veľmi často splynuli pri reálnom užívaní s autochtónnymi pozemkami do jedného funkčného celku obhospodarovaného všetkými členmi rodiny. Práve toto faktické zotretie hranice medzi obidvoma formami vlastníctva viedli k tlaku na panovníka, aby bol aj režim dedenia obidvoch druhov pozemkov zjednotený. Panovník nakoniec ustúpil a v čl. 4 Zlatej buly z roku 1222 zaviedol pre *servientes regis* možnosť testamentárneho odkázania pôdy (po vyčlenení povinného štvrtinového dielu dcéry) a následného zákonného dedenia príbuzných. Až keby obdarovaný nemal žiadnych potomkov, mala pôda prejsť naspäť na kráľa.⁷⁰ V priebehu ďalšieho vývoja sa

⁶⁵ LUBY, Štefan. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: Nákladom Knihnice právnickej jednoty, 1946, s. 312.

⁶⁶ RADY, ref. 64, s. 25.

⁶⁷ Štefan I: 6: *Decrevimus nostra regali potentia, ut unusquisque habeat facultatem sua dividendi, tribuendi uxori, filiis, filiabus atque parentibus sive ecclesie, nec post eius obitum quis hoc destruere audeat*.

⁶⁸ RADY, ref. 64, s. 60.

⁶⁹ Koloman: 20: *Possessio quilibet a sancto Stephano data, humane successionis quolibet contingat successoris vel heredes. Possessio vero ab aliis regibus data de patre descendat ad filium, qui si defuerit, succedat germanus, cuius filii etiam post mortem illius non exheredentur. Germanus autem predictus si non inveniatur, regi hereditas deputetur*.

⁷⁰ V origináli: *Si quis serviens sine filio decesserit, quartam partem possessionis filia obtineat, de residuo – sicut ipse voluerit – disponat. Et si morte preventus disponere non potuerit, propinqui sui, qui eum magis contingunt, obtineant. Et si nullam penitus generationem habuerit, rex obtinebit*.

pozícia rodu skôr posilňovala ako oslabovala, čo vidieť aj na postupnom obmedzovaní testačnej voľnosti v prospech *cognati* a *proximi* v zákonodarstve z roku 1267,⁷¹ aj keď to zmenšovalo množstvo pôdy prístupnej panovníkovi na ďalšie donácie.

So zotretím aj tejto hranice medzi autochtónnymi pozemkami rodov a donačnými pozemkami sa začala stierať aj povaha právneho titulu k nim. V priebehu 13. a začiatkom 14. storočia sa akákoľvek zmienka o autochtónnom charaktere týchto pozemkov stráca a najneskôr od panovania Karola Róberta (1307–1342) sa presadila teória, že všetka pôda pochádza prostredníctvom donácii od kráľa.⁷² Práve toto splynutie autochtónnej pôdy, ku ktorej mali rody pôvodne alodiálny titul s donačnými, pri ktorých bol vlastnícky titul odvodený od panovníka, viedlo k vytvoreniu jednotného šľachtického práva k nehnuteľnostiam. Keďže však bolo závislé na kráľovskej donácii, nezodpovedala ani táto forma vlastníctva rímskoprávnej koncepcii.⁷³

Základom pre vznik donačnej sústavy, pod ktorou rozumieme súhrn predpisov a právnych pomerov vzťahujúcich sa na šľachtické donačné majetky udelené na základe *ius regii* za určité zásluhy⁷⁴ bolo práve presadenie sa teórie o uhorskej korune ako o počiatočnom vlastníkovi všetkej pôdy v Uhorsku. Ide o jeden z prejavov koncepcie patrimoniálnej monarchie v Uhorsku. Donačná sústava by sa však v Uhorsku nikdy nemohla naplno rozvinúť ak by si Koruna nezabezpečila stálejší prísun pôdy na ďalšie udeľovanie donácií, čo muselo nutne viesť k obmedzeniu široko koncipovaného dedičského práva k donačným pozemkom. Najmä testačná sloboda musela byť opätovne obmedzená a dedenie obmedzené na mužských príbuzných obdarovaného. Zodpovedajúce opatrenie bolo realizované v roku 1351, keď kráľ Ľudovít I. Veľký síce potvrdil Zlatú bulu Ondreja II. z roku 1222, ale explicitne derogoval čl. 4, ktorý garantoval príbuzným pomerne rozsiahle dedičské práva na základe testamentárnej či zákonnej postupnosti.

Ľudovít I. Veľký ustanovil v dekréte z 11. decembra 1351, že odteraz držiteľia pozemkov nemali mať právo voľne nakladať s donáciami, ale že majetok šľachticov nemajúcich dedičov (t.j. mužských potomkov) má prechádzať na bratov, bočných príbuzných a ostatných príslušníkov rodu (*in fratres, proximos et generationes devolvantur*).⁷⁵ Tieto majetky sa preto stali v zásade nescudziteľné, čo začalo byť neskôr označované ako *avicitas* (dedovizeň), ktorá ostala súčasťou uhorského právneho poriadku až do roku 1848. Aviticita bola založená na princípe, že donácia bola spoločným dedičstvom všetkých potomkov v mužskej línii od predka (*avus*), ktorý ju nadobudol. V staršej literatúre sa možno stretnúť s názormi, že aviticita bola zavedená práve Ľudovítom I. (napr. K. Kadlec hovorí o *novote Ludvíkovej*),⁷⁶ ale v novšej literatúre (najmä od vydania práce maďarského historika A. Murarika z roku 1938) sa toto ustanovenie považuje za znovuzavedenie obyčaje pochádzajúcej ešte z predkresťanského kmeňového obdobia, ktorá nikdy nevymizla.⁷⁷ Zavedené obmedzenia pri dedičstve zároveň spôsobili obnovenie delenia rodného majetku na dedovizenský majetok (*bona avitica*) a novonadobudnutý majetok

⁷¹ 1267: 6, 9.

⁷² RADY, ref. 64, s. 60.

⁷³ LUBY, ref. 65, s. 312.

⁷⁴ LUBY, ref. 65, s. 327

⁷⁵ Citované podľa BAK, János et al. (eds.). *Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. Tomus II. 1301-1457*. Salt Lake City: Charles Schlacks, Jr., 1993, s. 9. K. Kadlec a L. Hubeňák uvádzajú, že išlo o §11 dekrétu, ale v kritickej edícii J. Baka, P. Engela, J. Sweeneyho a P. Harveyho je príslušné ustanovenie priamo včlenené do prológu dekrétu. K tomu pozri HUBENÁK, Ladislav. *Právne dejiny Slovenska do roku 1918*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Právnická fakulta, 2000, s. 288. KADLEC, ref. 63, s. 206.

⁷⁶ KADLEC, ref. 63, s. 206.

⁷⁷ BAK, János et al. *Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. Tomus II. 1301-1457*, s. 164.

(*bona acquisita*). Za dedovizenský majetok sa pokladal každý majetok získaný od ascendentu zákonným dedením alebo od súrodenca zákonným dedením, pričom nadobudnutým majetkom bol každý majetok, ktorý nebol dedovizňou.⁷⁸

Zásah Ľudovíta I. preto z pohľadu vecných práv znovu vzdialil uhorské právo od rímskoprávnej koncepcie vlastníctva, ku ktorej smerovalo potom, ako bol odstránený rozdiel medzi autochtónnymi pozemkami rodov a donačnými pozemkami v prospech teórie, že všetky uhorské pozemky sú predmetom donácie od Koruny, ale zároveň má obdarovaný plné dispozičné práva k nim pre prípad smrti v prípade ak nemal potomkov. Tento zvrät vo vývoji bol logicky kontraproduktívny aj vo vzťahu k chápaniu vlastníctva ako výlučného právneho panstva nad vecou v uhorskom práve, keďže obdarovaný z donácie nielenže z teoretického hľadiska nemal alodiálny vlastnícky titul k pôde (t.j. neodvodený od štátu tak ako mali rody vo vzťahu k autochtónnym pozemkom držaným od usadenia), ale nemal ani dispozičné práva k pozemkom, ktoré museli byť zachované pre rodinu. Vecnoprávny vzťah obdarovaného k takejto pôde je preto skôr označovaný za právo držby vyjadrené pojmami ako *possessio perpetua*, *hereditaria* či *iura possessionaria* ako *dominium*. Vlastníctvo a držba tak ani terminologicky neboli jasne od seba oddelené.

Dôvod slabého rozdielu medzi držbou a vlastníctvom tkveli podľa P. Blaha v Uhorsku v troch príčinách: (1) existencii urbáriálnej sústavy, donačnej sústavy a princípu aviticity; (2) absencii chápania vlastníctva ako výlučnej moci nad vecou a jeho previazania s právom štátu a pokrvným príbuzenstvom a (3) v minimálnom rozdiely medzi vecnými právami navzájom (záložný veriteľ bol považovaný za skutočného vlastníka veci s nárokom na plody zo založenej veci).⁷⁹ Najväčší problém recepcie rímskoprávnej doktríny však pravdepodobne nebola zásadná inkompatibilita domácich inštitúcií s inštitúciami učeného rímskeho práva (ktoré, ako sme videli pri lénach, mimoriadne interpretačne flexibilné), ale skôr v malom povedomí o rímskom práve v Uhorsku. Uhorsko začalo byť s rímskym učeným právom konfrontované až od začiatku 13. storočia a to pod vplyvom cirkvi a jeho presadzovanie bolo len postupné a nie priamočiare. Postupné silnenie jeho vplyvu bolo prerušené devastujúcim tatárskym vpádom v rokoch 1241-1242 a dosiahlo svoj prvý vrchol až na konci 13. storočia. K tomu však treba dodať, že aj v tomto období boli poznatky o rímskom práve v kapitulných školách pri chrámoch ako hlavných vzdelávacích inštitúciách len elementárne a aj literatúra o rímskom práve bola v porovnaní s kánonickoprávnou oveľa menej rozšírená.⁸⁰

Za panovania Anjouovcov sa domáce uhorské právo konsolidovalo a používanie učeného práva bolo skôr obmedzené na ústrednú správu a politiku. Pokusy založiť vlastnú uhorskú univerzitu, ktorá by obdobne ako iné európske univerzity mali minimálne fakultu kánonického práva a pravdepodobne aj fakultu civilného (t.j. rímskeho) práva, boli napriek pokusom v 14. a 15. storočí bez trvalejšieho úspechu, čo spôsobilo, že uhorskí učitelia získavali vedomosti o rímskom práve prevažne v iných stredoeurópskych univerzitách (Praha, Viedeň). Táto slabá znalosť učeného práva sa prejavila aj v tom, že do roku 1500 nie je v Uhorsku doložená žiadna významnejšia legistická literatúra.⁸¹

⁷⁸ HUBENÁK, ref. 77, s. 288.

⁷⁹ BLAHO, Peter. *Držba v dejinách práva. Rímskoprávna náuka o držbe a jej vyústenie v terajšom čase*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a Vedy, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, 2015, s. 126.

⁸⁰ COING, Helmut. *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte. Erster Band Mittelalter (1100-1500). Die gelehrten Rechte und die Gesetzgebung*. München: C. H. Beck, 1973, s. 312.

⁸¹ Z polovice 14. storočia pochádza vzorník formulárov *Ars notaria* od magistra Uzsaia pre potreby jágerskej kapitulnej školy, ale tá je viac ovplyvnená kánonickým ako rímskym právom. COING, ref. 80, s. 312.

2. Právo Tripartita

Od 16. storočia je najvýznamnejším prameňom poznania uhorského práva nesporné Trojdielne spracovanie obyčajového práva slávneho Uhorského kráľovstva a pripojených krajín (*Tripartitum opus iuris consuetudinarii inclyti Regni Hungariae partiumque adnexarum*) od Štefana Werbőczyho, ktoré môžeme považovať za prvú a najvýznamnejšiu uhorskú právnu knihu. Dielo bolo v roku 1514 predložené uhorskému snemu na schválenie ako zákon, ale pre odpor veľkých pozemkových vlastníkov k tomu nikdy nedošlo. Napriek tomu sa Tripartitum stalo čoskoro prameňom práva *sui iuris* a ovplyvňovalo podobu uhorského súkromného práva po stáročia až do zmien v roku 1848. V čase skoncipovania Tripartita bolo už uhorské právo skonsolidované, pričom v priebehu tohto procesu prebralo viaceré rímskoprávne a kánonickoprávne prvky.⁸²

Tripartitum najčastejšie v súvislosti s vlastníckym právom používa termín *possessio* a to najčastejšie v spojeniach ako *possessio perpetua* či *iura possessionaria*.⁸³ Ak Tripartitum predstavuje hodnoverný obraz uhorského obyčajového práva v dobe keď bolo spísané, čo nie je úplne nepochybné, lebo Werbőczymu bola vyčítaná práve prílišná romanizácia diela, uhorské právo ešte ani v 16. storočí dôsledne nezohľadňovalo koncepčný rozdiel medzi držbou ako faktickým a vlastníctvom ako právnym panstvom nad vecou odvodeným z rímskeho práva.

Podľa § 1 24. titulu 1. knihy Tripartita pod držobnými právami (*iura possessionaria*) treba vo všeobecnosti rozumieť hrady, kaštiele, pevnosti, mestá, poddanské mestá, dediny, statky, zeme, lesy a pustatiny.⁸⁴ Ide teda (anachronicky parafrázujúc terminológiu rakúskeho ABGB pri vymedzení vlastníckeho práva) o vymedzenie držobného práva v objektívnom zmysle, t.j. nie čo je obsahom samotného pojmu, ale čo je jeho predmetom (t.j. okruh vecí a práv). V § 3 rovnakého titulu nachádzame aj vymedzenie držby v objektívnom slova zmysle, keď podľa Werbőczyho významom a zmyslom názvu „*possessio*“ je dedina, a to je podľa neho vlastným významom názvu, lebo hrady, kaštiele, mestá, poddanské mestá a pustatiny sa označujú inými slovami, pričom tento význam slova je podľa Werbőczyho najčastejší.⁸⁵ Subjektívne, resp. obsahové vymedzenie „*possessio*“ nachádzame v § 2 tohto titulu ako vládu nad určitou hnutel'nou alebo nehnuteľnou vecou, jej používania a správy, príp. vo význame „*pedium positio*“ vstupom do užívania a vlády nad takou vecou, ktorú niekto v skutočnosti drží a spravuje.⁸⁶ Či Tripartitum chápe *possessio* alebo *ius possessionis* ako právne či faktické panstvo je nejasné.

K. Kadlec vo svojom komentári k Tripartitu uvádza, že v uhorskochorvátskom práve sa nevyvinul čo do nehnuteľností pojem vlastníckeho práva v zmysle rímskeho *dominia* (čo je obdobné ako v anglickom práve). Pojem neobmedzenej právnej dispozície je uhorsko-chorvátskemu vlastníckemu právu známy len v prípade hnutel'ností⁸⁷ a to len v prípade novonadobudnutých hnutel'ností.⁸⁸ Toto je reflektované aj v terminológii Tripartita, v ktorom na rozdiel od držby nie je vlastnícke právo (*dominium*) vôbec vymedzené. Výraz *dominium* je dokonca Werbőczym používaný vo význame nesporného dedičského

⁸² COING, ref. 80, s. 312-313.

⁸³ LUBY, ref. 65, s. 312-313.

⁸⁴ V origináli: *Nomine autem iuris possessionarii generaliter intellige castra, castella, fortalitia, civitates, oppida, villas, possessiones, terras, sylvas & predia.*

⁸⁵ V origináli: *Alio modo autem prout in proposito possessionis appellatione villa significatur & intelligitur.*

⁸⁶ V origináli: *Ubi sciendum quod possessio dupliciter accipitur. Primo quidem pro dominio usque ac gubernatione alicuius rei mobilis vel immobilis. Et hoc modo dicitur possessio quasi pedum positio in usumac dominium ipsius rei quam quis realiter tenet & gubernat.*

⁸⁷ Tripartitum napr. používa v súvislosti s nadobudnutím vlastníctva k hnutel'ným veciam v 1.67 výraz *dominium bonorum*.

⁸⁸ KADLEC, ref. 63, s. 191.

práva.⁸⁹ V diele nachádzame aj výraz „*dominium reale*“, ktoré označuje skôr fyzickú držbu veci ako právo k nej a výraz „*extra dominium*“, ktorý je používaný pre prípad, keď osoba nemá držbu pozemku ku ktorému má právo.⁹⁰ V Tripartite je teda rímskoprávna dichotómia vlastníckeho práva a držby nielen nezreteľná, ale dokonca postavenú na hlavu - nie s výrazom „*dominium*“ sa spájajú právne následky ale práve s výrazom „*possessio*.“ V diele *Directio methodica processus iudicarii iuris consuetudinarii, inclyti Regni Hungariae* od Ivana Kitioníca (Joannes Kitionich de Koztanicza) z roku 1634 (2. vydanie) je taktiež najčastejšie použitý výraz *iura possessionaria* a len výnimočne v súvislosti s vydržaním sa používa výraz *dominium* vo význame vlastníctva.⁹¹ Aj na prípad Uhorska by sme mohli vztiahnuť slová anglického právneho historika J. Bakera o situácii v anglickom práve, podľa ktorého bol výraz *dominium* príliš neurčitý a mnohovýznamový na to, aby s ním domáce právo spájalo právne následky.⁹² Funkčne ho nahrádzal inštitút držby, ktorý sa podľa niektorých názorov vyvíjal obdobne ako germánsky.⁹³

Ako bolo spomenuté vyššie, zásadné miesto vzhľadom na existenciu donácií sporej s aviticitou predstavujú kolektívne formy vlastníckeho práva, t.j. rodinné nedieľy. V čase vydania Tripartita sa rodina pre účely rodinného nedieľu neskladala len z rodičov a ich detí, ale aj z bočných príbuzných – predovšetkým bratov a ešte o vzdialenejších príbuzných.⁹⁴ Na rozdiel od koncepcie rodinného majetku klasického rímskeho práva nebol otec sám považovaný za vlastníka tohto majetku, ale otec spolu so synmi. Je to zrejmé napr. z ustanovenia Tripartita 1.51, ktoré sa zaoberá vzájomnými nárokmi otca a synov na rozdelenie majetku. Vo vzťahu k novonadobudnutému majetku používa Werbőczy prvýkrát v Tripartitum 1.5 výraz *peculium*, kde explicitne odkazuje na názor legistov, t.j. na učené právo. Na rozdiel od rímskoprávneho poňatia však *peculium* nemal len syn, ale aj otec, keďže označoval majetok s ktorým mohol syn bez súhlasu otca ako aj otec bez súhlasu synov voľne disponovať. Vo vzťahu k dedovizni otec nemohol tento majetok scudziť bez súhlasu synov (Tripartitum 1.58, 59, 61) iba že by tak musel urobiť v prípade najvyššej núdze.

Tripartitum okrem tohto rodinného nedieľu poznalo aj bratský nedieľ, ktorý sa skladá z niekoľkých bočných rodín. Takáto situácia nastala väčšinou po smrti otca v prípade ak bratia naďalej chceli naďalej nehnuteľnosti v dedovizni spoločne obhospodarováť. Na rozdiel od rodinného nedieľu však neboli povinní zotrvať v takomto majetkovom

⁸⁹ BAK, János et al. *The Customary Law of the Renowned Kingdom of Hungary in Three Parts (1517)*. Idyllwild: C. Schlacks, 2005, s. 446.

⁹⁰ Tripartitum 1.63.2. *Et hoc si ille cui Fassio facta fuerit extra dominium ipsorum bonorum extiterit. Nam si in dominio eorundem reali etiam antea fuerit, aut medio eius qui Fassionem fecit dominium huiusmodi reale & possessorium de facto consequi poterit tunc (etiam transacta ipsa annuali revolutione) Statutio prænota semper exequi valebit.* (A toto platí vtedy, ak ten, v koho prospech bolo priznanie vykonané, nemal v držbe tieto majetky. Lebo ak ich už predtým mal skutočne vo svojej moci a prostredníctvom priznávajúceho mohol fakticky nadobudnúť takúto skutočnú držbu a majetok, potom ho-reuvedený zápis možno vykonať vždy, aj po uplynutí jedného roka).

Tripartitum 1.82.4. *Et siquid tandem iuris ad ea bona se habere pretendit id extra dominium eorundem processu iuris prosequi debet.* (A ak tvrdí, že má k týmto majetkom určité právo, toto si musí uplatniť zákonnou cestou mimo držby).

⁹¹ KITONÍČ, Ivan. *Directio methodica processus iudicarii iuris consuetudinarii, inclyti Regni Hungariae. Metodická uputa u sudbeni postupak po običajnom pravu slavnog Ugarskog kraljevstva*. Záhreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2004, s. 144-145.

⁹² BAKER, John. *An Introduction to English Legal History*. Londýn: Butterworths, 2002, s. 259 a nasl.

⁹³ HEYMANN, Ernst. *Das ungarische Privatrecht und der Rechtsausgleich mit Ungarn*. Tübingen: Mohr, 1917, s. 55.

⁹⁴ Tripartitum 1.40-43 používa výraz *fratres*, pričom v 1.43 a 1.45 sa hovorí o *fratres patruelles*, teda o bratrancoch.

spoločenstve a mohli si tento kolektívny majetok rozdeliť.⁹⁵ Správcom takéhoto bratského nedielu bol najstarší brat, ale sám neohol voľne nakladať so spoločným majetkom, predovšetkým nie na ujmu mladších bratov. Na scudzenie nehnuteľnosti sa vyžadoval súhlas všetkých bratov, ktorých síce pri scudzení (*fassio*) zastupoval najstarší brat, ale dával záruky nadobúdateľovi, že koná v mene všetkých bratov, t.j. celého bratského nedielu. Obdobne ako v prípade rodinného nedielu, aj v tomto prípade bolo urobená výnimka pre prípad krajnej nevyhnutnosti.⁹⁶ Posledné zmienky o existencii bratského nedielu sú z 1. polovice 18. storočia, pričom rodinný nediel pretrval o niečo dlhšie, pravdepodobne až do roku 1848.

Z hľadiska právnej konceptualizácie boli niekedy rodinný a bratský nediel prirovnávané k rímskemu spoluvlastníctvu (*condominium*).⁹⁷ Ide však o nepriliehavé prirovnávanie, nakoľko v prípade Uhorska bola dispozičná voľnosť významne obmedzená.⁹⁸ Zatiaľ čo v prípade spoluvlastníctva vychádzalo rímske klasické právo zo zásady, že všetci spoluvlastníci mali rovnaké oprávnenia k veci a nikto nemohol byť nútený zostať v spoluvlastníctve, uhorské spoluvlastníctvo nebolo voľne rozlučiteľné, ideálne podiely jednotlivých spoluvlastníkov neboli voľne prevoditeľné a navyše mužskí spoluvlastníci boli plnoprávnymi spoluvlastníkmi, zatiaľ čo ženy mali k veciam v takomto spoluvlastníctve práva len výnimočne.

V Uhorskom práve okrem toho existoval ďalší typ nerozlučného spoluvlastníctva vo forme tzv. komposesorátu (*compossessorium*). Tieto formy vznikli v súvislosti s rozdelením spoločných nedielov, pri ktorých z praktických dôvodov ostalo spoluvlastníctvo zachované k veciam tvoriacim príslušenstvo k veci hlavnej. Išlo väčšinou o veci, ktoré sa buď nedali veľmi rozdeliť (napr. regálne práva ako výčapné právo, mýtné právo atď.), alebo by ich rozdelenie spôsobilo obtiažne užívanie pre všetkých bývalých spoluvlastníkov hlavnej veci (ako napr. lesy či pastviny). V Tripartite zmienky o komposesorátoch absentujú, z čoho sa však nedá odvodiť, že v čase jeho spísania neexistovalo, ale že bolo upravené prevažne obyčajovými normami.

Najbližšie sa k rímskej koncepcii vlastníctva priblížili mestské vlastníctvo a to jednak z dôvodu, že bolo vystavené vplyvu mestského práva svojich materských miest umiestnených v Svätej rímskej ríši a jednak preto, lebo mestá nedržali svoju pôdu na základe donácie od panovníka, ale na základe privilégia. Mestá teda na rozdiel od šľachticov vo vzťahu k donačným pozemkom mali plné vlastnícke právo k nim a od tohto kmeňového vlastníctva mesta (*ius radicale*) odvodzovali jednotliví mešťania svoj individuálny vlastnícky titul ku konkrétnym mestským pozemkom.⁹⁹ Werbőczy uvedené mestské vlastníctvo označuje ako *dominium hereditatum*,¹⁰⁰ čo je ďalší dôkaz, že autor Tripartita nechápal pod samotným výrazom *dominium* vlastníctvo, lebo inak by ho nemusel klasifikovať ďalej ako dedičné. Mestskí vlastníci už mali všetky typické oprávnenia rímskeho vlastníka – právo na držbu, voľné užívanie a požívanie ako aj právo voľne nakladať s vecami v takomto vlastníctve.

V súvislosti so stále aktuálnou koncepciou deleného vlastníctva by sme mohli viaceré vzťahy v Uhorsku teoreticky konceptualizovať v tejto forme. V kontexte mestského práva by sme mohli označiť mestské pozemky za nachádzajúce sa vo vrchnom vlastníctve

⁹⁵ Tripartitum 1.40, 41, 45.

⁹⁶ Tripartitum 1.59.

⁹⁷ Rímska klasická jurisprudencia však spoluvlastníctvo pod týmto názvom neoznačovala a výraz bol s najväčšou pravdepodobnosťou vytvorený niekedy v priebehu 14. a 15. storočia.

⁹⁸ KADLEC, ref. 63, s. 200.

⁹⁹ LUBY, ref. 65, s. 341.

¹⁰⁰ Napr. Tripartitum 3.14.

mesta a v úžitkovom vlastníctve mešťana, v kontexte urbáriálnej sústavy by sme mohli charakterizovať poddanskú pôdu nachádzajúcu sa v rustikály za úžitkové vlastníctvo poddaných a vrchné vlastníctvo šľachticov či pôdu predialistov za v úžitkovom vlastníctve predialistov a vo vrchnom vlastníctve vyšších šľachticov (veľmožov). Napriek tomu uhorské právo nikdy neprijalo koncepciu deleného vlastníctva. Právny titul mesta bol označený za *ius radicale*, poddaným nebola priznaný žiaden vecnoprávny titul k pôde (len užívacie právo k časti šľachtickej pôdy výmenou za výkon poddanských povinností) čo súviselo aj s politickým kontextom spísania Tripartita len tri roky po potlačení sedliackeho povstania Juraja Dóžu v roku 1514 a predialisti, ktorí by mohli byť označení za skutočných lénnikov, lebo držali pôdu podmienene za výkon vojenských povinností, nie sú v Tripartite spomenutí vôbec.

Odmietnutie prijatia koncepcie deleného vlastníctva pravdepodobne súviselo s odmietnutím koncepcie léna ako takého, ktoré nebolo vo svojej pôvodnej forme priamo zdediteľné (vyžadoval sa sľub vernosti) a držba bola podmienená výkonom niektorých povinností vo vzťahu k lénnemu pánovi. Keďže Tripartitum bolo spísané už v čase plne rozvinutej lénnej sústavy, ktorá zabezpečovala šľachte napriek obmedzeniam pri dedení predsa len širšie oprávnenia ako pri tradičných lénach, alternatívna koncepcia vedome nebola prijatá Werbőczym, ktorý sám patrila k strednej šľachte a zastával počas svojho života vysoké štátne funkcie.

Verbőczy konštatuje, že pôda je šľachticovi darovaná za vojenské a iné činy,¹⁰¹ teda za už vykonané zásluhy a nie za činy, ktoré sa ešte majú vykonať. Logicky teda nemôže ísť o uvedenie do držby pod podmienkou presne špecifikovanej budúcej povinnosti ako v prípade léna, čo potvrdzuje aj Tripartitum, keď spomína ako jedno zo šľachtických privilégií právo slobodne užívať a požívať svoje majetkové práva a absenciu akýchkoľvek poddanských záväzkov viaznucich na pôde v ich držbe.¹⁰² Predpísaná je len všeobecná branná povinnosť šľachty pri obrane štátu,¹⁰³ rozsah ktorej však nie je podmienený veľkosťou a bonitou pôdy prenechanej do držby ako v prípade typického léna. Rovnako uhorské právo nepredpisovala povinnosť zložiť lénny sľub novým dedičom po prechode držby léna z titulu dedenia svojmu feudálnemu pánovi predtým, ako dedič mohol nadobudnúť držbu léna. Šľachtic mohol donačný pozemok stratiť len vymretím bez dedičov v zmysle donačnej listiny (*defectus seminis*) alebo konfiškácie majetku v dôsledku spáchania niektorých trestných činov (*nota infidelitatis*).

Vecnoprávna ochrana držobných práv k donačnej pôde vychádzala z princípu, že každá donácia musela byť do roka od udelenia potvrdená štatúciou (lat. *statutio* alebo *introductio*) pod ktorou uhorské právo rozumelo uvedenie do držby. V prípade ak štatúcia nebola uskutočnená v tejto lehote, strácala samá donácia platnosť.¹⁰⁴ Ak sa niekto domnieval, že jeho práva boli donáciou poškodené, mohol voči štatúcii vzniesť odpor (*contradictio*). Ak odpor nebol vykonaný do 15 dní od uvedenia do držby, mohol nedržiaci obdarovaný z donácie žalovať buď *ex puritate statutionis* prostredníctvom ktorej sa domáhal obdarovaný nadobudnutia držby napriek tomu, že vykonal štatúciu. Ak niekto iný tvrdil, že má k pozemku držobné práva napriek tomu, že v 15 dňovej lehote nepodal odpor proti štatúcii, mal žalobu proti držiacemu obdarovanému *ad repositionem*. Ak bol podaný v tejto lehote odpor, nemohol sa obdarovaný ujať držby a v prípade, že odpor podával držiteľ, tento ostal počas trvania sporu v držbe. V takomto prípade mohol nedržiaci obdarovaný žalovať aby udal príčinu sporu (*ad dandam contradictionis rationem*) alebo

¹⁰¹ Tripartitum, I/4.

¹⁰² Tripartitum I/9 §5.

¹⁰³ Tripartitum I/9 §5.

¹⁰⁴ Tripartitum 1.32.

v prípade, ak držiteľ bol záložný veriteľ na odkúpenie zálohu. Ak sa dostal obdarovaný napriek vykonanému odporu do držby, mohol nedržiaci žalobca žalovať naopak aby obdarovaný prijal dôvod odporu (*ad recipiendam contradictionis rationem*) alebo na vydanie veci pre nerešpektovanie odporu voči štatúcii (*ad reivindicationem bonorum contra oppositam statuti contradictionem occupatorum*).¹⁰⁵

Ak niekto neurobil odpor voči štatúcii v domnení, že tak nemusí urobiť lebo má k donačným pozemkom sám vlastnícke právo, mohol žalovať *ex radicalitate iuris* ktorý sa nazýval aj *processus iuris*. V tomto prípade svoje vlastnícke právo dokazoval tzv. skúškou práva (*proba iuris*), v rámci ktorej na unesenie dôkazného bremena v spore musel svoje vlastníctvo dokázať (1) predložením donačnej alebo inej listiny majúcej rovnakú právnu moc, (2) vykonanie riadnej štatúcie v lehote, (3) držbu predkov na základe donácie a (4) odvodenosť svojho vlastníckeho titulu od obdarovaného z predloženej donačnej listiny na základe dedičskej postupnosti. Š. Luby v rámci kategorizácie týchto žalôb pokladá práve žalobu *ex radicalitate iuris* spolu so žalobou *ex puritate statuti* za obdobu rímskoprávnej vindikácie.¹⁰⁶ Na ochranu držby slúžila jednak svojpomoc, ktorá však bola regulovaná už od najstarších čias. Tripartitum dovoľovalo ofenzívnu svojpomoc osobe, ktorá mala dedičské právo k veci (*qui ius successionis in illis bonis habet*), aby do jedného roka od vypudenia z držby sa držby znovu zmocnila a to aj s použitím sily, lebo silu možno odvrátiť silou (*vim vi repellere licet*).¹⁰⁷ Po jednom roku už takáto osoba musela podľa rovnakého ustanovenia Tripartita iniciovať riadny repozičný spor na súde.

3. Moderné uhorské právo

Míľnikom skončenia feudálnych pomerov v uhorskom práve a spoločnosti bolo prijatie bratislavskej marcovej ústavy v roku 1848. V oblasti vecných práv bolo najdôležitejším zásahom zrušenie urbáriálnej sústavy s prevedením vlastníckeho práva k rustikálnym pozemkom na bývalých urbáriálnych poddaných, ktorí ich mali doteraz len v užívaní, a zrušenie aviticity, čo znamenalo aj zánik donačnej sústavy. V Uhorsku tak väčšina ustanovení Tripartita stratila faktickú platnosť, čo vytvorilo vhodný priestor na vytvorenie nových konceptov súkromného práva. Tieto už neboli vytvárané v Uhorsku autochtónne, ale preberaním konceptov z učeného práva v podobe, v akom ho systematizovala nemecká historickoprávna škola. Myšlienkové koncepty tejto školy boli tak dominujúce, že ani rakúska časť spoločnej monarchie sa nevedela ubrániť napriek kodifikácii občianskeho práva v roku 1811 tzv. pandektizácii práva a o to menej sa jej dokázalo ubrániť Uhorsko s nekodifikovaným a po roku 1848 výrazne koncepcne narušeným právom. Vplyv pandektizácie uhorského práva je zrejmý z postupného zavádzanie rímskoprávnych inštitútov do domáceho práva v dielach významných uhorských právnych teoretikov tohto obdobia.

J. von Jung vo svojom diele *Darstellung des ungarischen Privatrechtes* pochádzajúceho ešte pred revolúcie roku 1848 (ktoré spracoval na základe pomerne známych Kelemenových *Institutiones iuris hungarici privati*) používa na rozdiel od Tripartita už dôsledne výraz *dominium* vo význame vlastníctva, keď uvádza, že pod právom k veci sa rozumie oprávnenie zaobchádzať s vlastníctvom, nadobúdať ho, disponovať s ním, predáť

¹⁰⁵ KADLEC, ref. 63, s. 234-235.

¹⁰⁶ LUBY, ref. 65, s. 236.

¹⁰⁷ Tripartitum 1.68.

ho alebo od niekoho reivindikovať.¹⁰⁸ Jeho vymedzenie vzťahu vlastníckeho práva a držby však nie je pandektistické. Podľa Junga vec možno držať buď naturálne alebo podľa zákona, pričom iba obe druhy držby naraz vytvárajú plné vlastníctvo (*dominium plenum*). Naturálna držba určitej veci nerobí z jej detentora aj jej vlastníka.¹⁰⁹ Jung uvádza, že naproti tomu môžeme vec držať len podľa zákona, t.j. môžeme mať vlastnícke právo k určitej veci, ktorú niekto iný naturálne alebo fyzicky drží, ako keď niečo bolo založené alebo pôžičke (asi správne výpožičke). Z uvedeného je teda zrejmé, že Jung spája existenciu vlastníckeho práva so spojením civilnej a naturálnej držby v jednej osobe, pričom práve civilná držba je však tá determinujúca pre existenciu vlastníckeho práva. U Junga a Kelemena už teda nachádzame zreteľný vplyv rímskeho práva pri rozlišovaní medzi civilnou a naturálnou držbou čo u Verböczyho zrejmé nie je, ale stále nepreberajú dôsledné doktrínálne oddelenie držby a vlastníckeho práva. Držba je teda chápaná ešte v duchu staršej teórie ako určité voči vlastníckemu právu obmedzenejšie právo k veci a nie čisto ako faktický stav, čo bol pomerne rozšírený názor až do vystúpenia von Savignyho s jeho prelomovým dielom *Das Recht des Besitzes* v roku 1803.

V nasledujúcom väčšom diele o uhorskom práve spísanom v nemčine *System des ungarischen Privatrechtes* od C. Putza vydanom v roku 1870 sa už dôsledne premieta pandektistická teória. V Putzovom diele sa dočítame, že pod vlastníctvom rozumieme úplné právne panstvo určitej osoby nad vecou. Vlastníctvo podľa toho vo svojom plnom význame zahŕňa pojmovo *ius possidendi* (*cum exclusione aliorum*), *ius utendi fruendi*, *ius de substantia rei disponendi* (s. *ius proprietatis* v užšom zmysle) a *ius vindicationis*.¹¹⁰ Putz začína rozlišovať vlastníctvo od držby keď tvrdí, že napriek tomu, že držba je faktickým základom vlastníctva, môže nastať situácia, že jedna osoba je držiteľom a druhá vlastníkom veci. Na rozdiel od Junga Putz tvrdí, že rímskoprávne kategórie ako *possessio corporalis*, *naturalis* a *civilis* neboli prevzaté do uhorského práva.¹¹¹ Porovnanie Jungovho a Kelemenovho diela na jednej strane a Putzovho diela na strane druhej, medzi ktorými prešlo približne 50 rokov, jasne preukazuje vplyv nemeckej pandektistiky, ktorá v 19. storočí jednoznačne intelektuálne dominovala na poli doktrínálneho vývoja súkromného práva. Posledné pozostatky pôvodného chápania držby ako práva nachádzame u A. Amá-

¹⁰⁸ V origináli: *Durch das Recht auf einer Sache wird die Befugnis, das Eigentum zu handhaben, zu erwerben, damit zu schalten, dasselbe zu verkaufen, oder auch von einem Anderen zu reivindiciren, verstanden.* JUNG, Johann. *Darstellung des ungarischen Privatrechtes. Erster Band.* Viedeň: B. Ph. Bauer, 1818, s. 193.

¹⁰⁹ V origináli: *Besitzen kann man eine Sache bloß natürlich oder bloß gesetzmäßig. Nur beide Besitzarten zugleich machen vollständige Proprietät (dominium plenum) aus. Denn der natürliche Besitz einer Sache macht den Inhaber (detentor) nicht immer zum Eigentümer derselben. ... Im Gegenteile kann man aber auch eine Sache bloß gesetzmäßig besitzen, das ist: wir können ein Eigentumsrecht auf eine Sache haben, die ein Anderer natürlich oder physisch besitzt, wenn wir Z. B. etwas verpfändet oder dargeliehen haben.* JUNG, ref. 108, s. 197.

¹¹⁰ V origináli: *Unter Eigentum versteht man die vollständige rechtliche Herrschaft einer Person über eine Sache. Das Eigentum schließt demnach in seiner vollen Bedeutung begrifflich das ius possidendi (cum exclusione aliorum), ius utendi fruendi, ius de substantia rei disponendi (s. ius proprietatis im engeren Sinne) und ius vindicationis ein.* PUTZ, Carl. *System des ungarischen Privatrechtes.* Viedeň: Manz, 1870, s. 103.

¹¹¹ V Jungovej koncepcii je relevantným členením podľa uhorského práva *possessio iusta – iniusta* a *bona fidei – mala fidei*. *Possessio iusta* sa zakladá na držbe nadobudnutej na základe platného nadobúdacieho titulu, pričom pomerne zužujúco sa *possessio iniusta* zakladá na držbe nadobudnutej vadne (*violenta, clandestina*). Rozdelenie *bona fidei – mala fidei* zodpovedá rímskej dobromyselnej a nedobromyselnej držbe. Držať možno len hmotné veci, v prípade držby nehmotných vecí uhorské právo používalo výraz *quasi possessio* alebo *usus*. JUNG, ref. 108, s. 198-199. PUTZ, ref. 110, s. 105-106.

siho, ktorý vlastnícke právo chápe úplne rímskoprávne, ale držbu stále pokladá za obmedzené relatívne právo na právne panstvo nad vecou (*ein beschränktes relatives Recht auf Sachherrschaft*) s poukazom na Tripartitum 1.24.1.¹¹²

Inštitút vlastníckeho práva obdobne ako každý iný právny inštitút prirodzene nemá zmysel doktrínálne vymedziť pokiaľ s ním právo nespája žiadne právne následky. V rímskom klasickom práve bol v dôsledku materiálneho chápania žaloby týmto právnym následkom existencia dvoch základných vlastníckych žalôb - *rei vindicatio* a *actio negatoria*. Ak by teda v rímskom práve žiadna žalobná intencia neobsahovala výraz zodpovedajúci vlastníctvu (*dominium, proprietas* či len všeobecné *meum esse*) a naopak len držba by bola chránená prostredníctvom interdiktov, potom by nemalo význam identifikovať vlastnícke právo ako samostatný inštitút. Absencia jasne vymedzeného vlastníckeho práva v Uhorsku v čase spísania Tripartita môže byť teda vysvetlená aj tým, že v žiadnej žalobe v Uhorsku netvrdil žalobca, že má vlastnícke právo k veci, ale len že k nej má držbu, príp. právo držby. V 68. titule 1. knihy Tripartita je spomenutá okrem obmedzenej svojpomoci ako hlavný prostriedok ochrany držby sumárna repozícia, ktorá predstavuje len tzv. posesórny a nie petitórny prostriedok ochrany.¹¹³ Ide o funkčný ekvivalent interdiktálnej ochrany rímskych prétorov, aj keď za predpokladu že bol Werbőczy v tomto smere vôbec ovplyvnený *ius commune* je pravdepodobné, že sa inšpiroval skôr sumárnym posesórnym konaním (*possessorium summarium*) kánonického práva ako rímskoprávnymi zdrojmi. Alternatívne vidia niektorí autori podobnosť sumárnej repozície s nemeckou *Gewere*.¹¹⁴

Po uplynutí jedného roka od rušivého zásahu už nebolo možné použiť sumárnu repozíciu a bolo možné domáhať sa ochrany len petitórne, t.j. v tzv. spore o riadnu držbu začatom žalobou na ochranu riadnej držby. Táto forma ochrany sa podľa niektorých autorov vyvinula až neskôr, lebo pôvodne existovala len sumárna repozícia ako univerzálny prostriedok ochrany držby.¹¹⁵ V súdnom konaní začatom cez túto žalobu však už žalobcovi nestačilo preukázať zásah do držby (žaloba bola k dispozícii aj keď k zásahu do držby vôbec nedošlo), ale skutočnosť, že žalobca nadobudol vec po práve (podľa V. Fajnora a A.

¹¹² Relativita držby podľa Almásiho spočívala v jej účinkoch voči tretím osobám – držiteľ mohol byť oprávnený k držbe voči jednej osobe a nemusel byť oprávnený voči druhej. Pre Almásiho je relevantné členenie držby na pôvodnú a odvodenú a plnú a obmedzenú. Obmedzenie držby môže spočívať v jej rozsahu (napr. prípad spoločnej držby viacerých osôb) alebo v jej obsahu (napr. delená držba, ktorá nastane keď si pôvodný držiteľ ponechá časť svojej doterajšej držby ako hlavnú držbu a inej osobe prevedie bezprostrednú držbu ako v prípade nájmu veci). ALMÁSI, Anton. *Ungarisches Privatrecht. II. Band*. Berlín: Gruyter, 1923, s. 4.

¹¹³ Sumárna repozícia bola hlavným prostriedkom posesórnej ochrany držby na Slovensku do roku 1950. Uvedený 68. titul Tripartita bol stále jej základom, pričom podrobnejšie boli niektoré aspekty konania upravené zákonným čl. XXII/1802 o repozícii osôb násilne vypudených a zákonným čl. XIII/1807 o repozícii osôb násilne vypudených. Podľa Almásiho podmienky na uplatnenie sumárnej repozície boli: (1) zakázaná svojvôľa (zásah tretej osoby do držby proti vôli alebo prinajmenšom bez vôle držiteľa), ktorá môže spočívať v odňatí alebo rušení držby pričom protiprávnosť a zavinenie sú právne irelevantné, (2) zásah smerujúci proti držbe, ktorá aspoň jeden rok bola vykonávaná bez rušenia a neprepušene alebo ktorej oprávnenosť je iným spôsobom preukázaná, (3) uplatnenie nároku na súde v priebehu jedného roka od zásahu pričom moment kedy sa držiteľ dozvedel o zásahu je právne irelevantný a (4) podanie žaloby alternatívne hlavným držiteľom, bezprostredným držiteľom alebo univerzálnym sukcesorom držiteľa. ALMÁSI, ref. 112, s. 13-15.

¹¹⁴ Heyman uvádza, že sumárna repozícia celkom jasne prejavuje ako stará žaloba z Gewere nemeckého práve alebo jej dokonca zodpovedá. HEYMANN, ref. 93, s. 55.

¹¹⁵ HEYMANN, ref. 93, s. 55.

Zátуреckého nadobúdaci dôvod, ktorý po práve obstoí).¹¹⁶ Š. Luby uvádza, že napriek názvu žaloby ide o vlastnícku žalobu a slúži ochrane vlastníctva, ktoré vlastník nemôže dokázať, ale len spravdepodobniť. Spravdepodobnenie prevedie tak, že dokáže nadobudnutie držby veci riadne a po práve, ale vyhrá len vtedy, ak žalovaný nevie preukázať lepšie právo k veci.¹¹⁷ Obdobne aj V. Fajnor a A. Záturecký uvádzajú, že žaloba je možná proti každému, kto k veci vôbec nemá žiadne právo alebo má síce právo, avšak slabšie, ako je žalobcovo. Žalobcovi nepomôže, ak žalovaný nadobudol vec práve tak mocným titulom ako žalobca.¹¹⁸ Z uvedeného je teda zrejmé, že nejde o reivindikáciu ako základnú vlastnícku žalobu, ale len o žalobu z držby. Tejto by zodpovedala skôr rímska *actio Publiciana in rem*, aj keď len v modifikovanej podobe, lebo prisudzuje rôznu váhu rôznym držobným titulom. Ide teda o žalobu z lepšieho práva funkčne ekvivalentnú napr. so žalobou z domnelého vlastníctva (rakúskou Publiciánskou žalobou) podľa § 372-374 ABGB.¹¹⁹

Počiatky vlastnej reivindikačnej žaloby v uhorskom práve sú zahalené do veľkej miery rúskom tajomstva. V Tripartite je spomenutá len riadna držobná žaloba ako petičný prostriedok ochrany po uplynutí jedného roka od straty držby potom ako sa stratí možnosť žiadať nápravu cez sumárnu repozíciu. Príručka procesného práva *Directio methodica* taktiež nikde neuvádza zmienku o reivindikácii. J. Jung vo svojom diele uvádza, že uhorské žaloby sa delia na vecné (*realis*) predstavujúce žaloby pri ktorých nárok vyplýva z práva na vec (*ex iure ad rem*) a ktoré majú za cieľ nadobudnutie alebo vrátenie určitej veci; osobné (*personalis*) pri ktorých nárok vyplýva z práva k veci a ktoré sa týkajú záväzku, ktorý má niekto plniť a ktorý sa vzťahuje len na jeho osobu; a nakoniec zmiešané (*mixta*) prostredníctvom ktorých sa uplatňuje nárok na veci a záväzky naraz.¹²⁰ Ktoré vecné žaloby však mali Jung a Kelemen na mysli je pomerne problematické, nakoľko vrátenie veci sa dalo dosiahnuť teoreticky riadnou držobnou (resp. Publiciánskou) žalobou ako aj reivindikačnou žalobou.

C. Putz už uvádza pojem vlastnícka žaloba (*Eigentumsklage*) v súvislosti s tým, že jej predmetom môžu byť hnutelné ako aj nehnuteľné veci. Pri hnutelných veciach podľa Putza ide o osobnú žalobu, pri nehnuteľných o držobnú žalobu. Žalobca má preukázať, že vec, ktorá je predmetom žaloby, sa nachádza v držbe niekoho iného a že on je jej skutočným vlastníkom. Ak žalobca a žalovaný uvádzajú a preukazujú ten istý titul, má prednosť žalovaný podľa zásady *melior est conditio possidentis*.¹²¹ Žalovaný v prípade neúspechu musí alternatívne vec vydať alebo nahradiť mimoriadnu hodnotu (*ausserordentlichen Wert*) veci. Vlastník nehnuteľnosti zapísanej v pozemkovej knihe má preukázať zápis v knihe. Putz teda nastoľuje viacej otázok ako odpovedí - ak má niekto preukázať, že je skutočným vlastníkom, ako môže niekto iný okrem spoluvlastníka preukázať ten istý titul?

C. Putz ako prvý spomína dôkazné bremeno preukázania vlastníctva charakteristického pre reivindikačnú žalobu, ale vzhľadom na celkový kontext nie je zrejmé, či nejde len o umelú „pandektizáciu“ domáceho uhorského práva. Podľa nášho zbežného výskumu normatívnych zdrojov sa vlastnícka žaloba (*Eigentumsklage*) prvýkrát spomína v súvislosti s uhorským právom v súdnom poriadku pre Uhorsko, Chorvátsko a Slavónsko z roku

¹¹⁶ FAJNOR, Vladimír – ZÁTURECKÝ, Adolf. *Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi*. III. vydanie pôvodného diela. Bratislava: Heuréka, 1998, s. 159.

¹¹⁷ LUBY, Štefan. *Základy všeobecného súkromného práva*. Bratislava: Heuréka, 2002, s. 119-120.

¹¹⁸ FAJNOR – ZÁTURECKÝ, ref. 116, s. 159.

¹¹⁹ Porovnaj RANDA, Antonín. *Držba - Právo vlastnické*. Praha: Wolters Kluwer, 2008, s. 291-292.

¹²⁰ JUNG, ref. 108, s. 331.

¹²¹ PUTZ, ref. 110, s. 108-109.

1852,¹²² keď sa uvádza v § 146 v súvislosti s vykonaním dôkazov listinami. Ide však o procesný predpis navyše vydaný počas Bachovho absolutizmu v čase aplikácie ABGB na území Uhorska, preto je jeho vzťah k domácejmu právu nanajvýš sporný.

Reivindikačnú žalobu v klasickej rímskoprávnej konštrukcii spomína až A. Almási keď uvádza, že vlastník môže od držiteľa požadovať vydanie veci. Ako zdroj tohto tvrdenia však neuvádza žiaden normatívny predpis, ale rozhodnutia Kráľovskej kúrie z roku 1893 (K. 7970/1893) a z roku 1895 (K. 2086/1895).¹²³ Od začiatku 20. storočia sa teda zdá byť nesporné, že reivindikačná žaloba je súčasťou uhorského práva. Potvrdzujú to aj V. Fajnor a A. Záturský, ktorí rozlišujú tzv. vlastnícky spor od riadneho sporu o držbu¹²⁴ ako aj Š. Luby, ktorý rozlišuje vlastnícku žalobu od žaloby na ochranu tzv. riadnej držby.¹²⁵ Rozdiel medzi oboma žalobami spočíva v tom, že zatiaľ čo pri vlastníckej žalobe musí žalobca dokázať svoje vlastnícke právo a to pri nehnuteľnostiach výpisom z pozemkovej knihy a pri hnutelnostiach spôsobom ich nadobudnutia (prevod, osvojenie atď.),¹²⁶ pri riadnom spore o držbu len nadobudnutie veci po práve (kúpa, dar atď.),¹²⁶ resp. nadobudnutie držby veci riadne a po práve. Zatiaľ čo v prípade vlastníckej žaloby unesenie dôkazného bremena v podobe preukázania vlastníckeho práva má účinky *erga omnes*, v prípade riadneho sporu o držbu len *inter partes*, t.j. voči žalovanému, ktorý nevedel preukázať lepší titul k veci.

4. Medzivojnové československé právo

V medzivojnovom Československu bola nesporne dominujúcou právnou myšlienkou školou normatívna škola sústredená najmä okolo Masarykovej univerzity v Brne. Predstava normatívnej školy o prísnom oddelení sveta reálneho a teda existujúceho (svet „sein“) od sveta právnych noriem ako toho, čo má byť (svet „sollen“) sa pretavila aj do teoretického uchopenia pojmu vlastníctvo. Podklad pre konfrontáciu s učením predchádzajúcich škôl, predovšetkým prirodzenoprávnej školy učeného práva a nemeckej pandektistiky predstavovalo ustanovenie § 354 ABGB, ktoré obsahuje legálnu definíciu vlastníctva (tzv. vlastníctvo v subjektívnom zmysle) ako oprávnenie nakladať s podstatou a úžitkami veci podľa svojej vôle a každého iného z tohto vylúčiť.¹²⁷ Podľa Komentára k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi k tomuto ustanoveniu je potrebné rozlišovať vlastnícke právo ako sociálnu kategóriu (*dominium commercii*), na základe ktorej môže určitý subjekt užívať vec k svojmu účelu, a vlastníctvo ako právnu kategóriu (*dominium iuris constituti*).¹²⁸

Dichotomické chápanie vlastníctva v koncepcii normatívnej školy je potom rozvedené tak, že kým vlastníctvo v sociálnom chápaní možno vymedziť ako panstvo and vecou prejavujúcou sa v moci neužívať vec, užívať ju, zužitkovať ju alebo ju aj zničiť, vlastníctvo ako právna kategória je len stav, ktorý existuje vtedy, keď sú naplnené podmienky vzniku vlastníckeho práva a zároveň nie sú splnené podmienky jeho zániku. Legálnu definíciu

¹²² *Die Civilprozessordnungen für die Königreiche Ungarn, Croatien und Slavonien, die Woiwodschaft Serbien und das Temeser Banat vom 16. September 1852: dann für das Grossfürstenthum Siebenbürgen und die damit vereinigten Theile vom 3. Mai 1852.*

¹²³ ALMÁSI, ref. 112, s. 48.

¹²⁴ FAJNOR – ZÁTURSÝ, ref. 116, s. 157-159.

¹²⁵ LUBY, ref. 117, s. 119.

¹²⁶ FAJNOR – ZÁTURSÝ, ref. 116, s. 157-159.

¹²⁷ § 364: Vlastnictví, jako právo posuzováno, jest oprávněním, s podstatou a užitky věci podle své vůle nakládati a každého jiného z toho vyloučiti.

¹²⁸ ROUČEK, František – SEDLÁČEK, Jaromír. *Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. Díl druhý (§§285 až 530). Praha: Linhart, 1935, s. 198.

podľa ustanovenia § 354 ABGB potom nemožno vnímať inak ako len programaticky (t.j. ako úvodné ustanovenie), pričom skutočnú podstatu vlastníctva ako právnej kategórie možno získať až na základe systematického zohľadnenia ostatných ustanovení zákonníka upravujúcich vlastnícke právo. Akékoľvek iné pokusy o definíciu vlastníctva ako právnej kategórie sú odsúdené na neúspech, nakoľko vždy budú vyjadrovať právne následky vlastníctva (*norma domini*) a nie samotnú skutkovú podstatu (*casuspositio domini*).¹²⁹ Týmto F. Rouček nielenže nepriamo odmietol vymedzenie vlastníctva typického pre prvogeneračné kódexy, ktoré sa stali predmetom ostrej kritiky pandektistov, ale aj tzv. mocenské vymedzenie vlastníctva typické pre samotnú pandektistiku.

J. Sedláček, ktorý sa inštitútu vlastníctva venoval v samostatnej monografii *Vlastnické právo*, tieto úvahy rozvíja ďalej a tvrdí, že § 354 ABGB vlastne žiadnu definíciu vlastníctva neobsahuje, pričom toto ustanovenie treba chápať len ako enumeratívny výpočet oprávnení vlastníka. S poukazom na zásadu všeobecnej permisivity súkromného práva (konkrétne § 16 ABGB v spojitosti s § 1459 ABGB) je však zrejmé, že oprávnenia vlastníka sú v skutočnosti širšie, nakoľko vlastník môže s vecou robiť čo chce pokiaľ neporušuje právny poriadok.¹³⁰ O definíciu vlastníctva nie je dobré sa ani pokúšať, lebo definícia bude odzrkadľovať politickú ideológiu, či už individualistickú, socialistickú, korporatnú alebo inú.¹³¹ Zdôraznenie prvku nezávislosti, resp. voľnosti (... *podle své vůle nakládati* ...) je zhodne vysvetlené ako v Komentári tak Sedláčkom ako forma vyrovnania sa s koncepciou deleného vlastníctva rozlišujúcou medzi *dominium emines* štátu a *dominium utile* vlastníka.¹³² Praktický dopad na chápanie vlastníctva v modernej dobe tak takáto formulácia nemá.

Teoretické rozpracovanie podstaty vlastníckeho práva, ktoré by sa svojou originalitou približovalo normativistickému modelu, na Slovensku chýba. Vlastníctvo sa v tomto období chápalo v podstatnej miere pandektisticky, t.j. mocensky ako najvyššia právna moc nad vecou prejavujúca sa v tom, že vlastník mohol výlučne a voľne nakladať s vecou ako svojou, všetko mohol s ňou učiť, čomu zákon nezabráňoval a vylúčiť mohol každý cudzí zásah, pokiaľ k tomu nemali zasahujúce osoby právo. Následne sú ako osobitné oprávnenia vlastníka enumeratívne vypočítané právo mať vec v držbe, užívať vec s vylúčením ostatných a právo scudziť a zaťažiť vec.¹³³ Napriek celkom problematickému vzťahu pandektistickej doktríny vlastníctva k prirodzenoprávnej koncepcii v ABGB V. Fajnor a A. Zátorecký s až prekvapujúcou ľahkosťou konštatujú, že pojem vlastníctva podľa práva slovenského sa v podstate nelíši od pojmu vlastníctva podľa práva platného v druhej právnej oblasti.¹³⁴

Napriek tomu, že z normativistického hľadiska išlo len o vystihnutie následkov a nie skutočnej podstaty vlastníctva, aj osnova medzivojnového československého ob-

¹²⁹ ROUČEK – SEDLÁČEK, ref. 128, s. 199.

¹³⁰ SEDLÁČEK, Jaromír. *Vlastnické právo: komentář k §§ 353-446 všeob. obč. zák. se zřetelem ku právu na Slovensku a Podkarpatské Rusi platnému*. Praha: Linhart, 1935, s. 22.

¹³¹ Tamže, s. 22.

¹³² ROUČEK – SEDLÁČEK, ref. 128, s. 199. SEDLÁČEK, ref. 130, s. 22.

¹³³ Komentár k § 354 týkajúci sa slovenského práva podľa V. Fajnora a A. Zátoreckého. ROUČEK – SEDLÁČEK, ref. 128, s. 201.

¹³⁴ Ako odôvodnenie citujú z plenárneho rozhodnutia Kúrie č. 73 z 18.02.1902 podľa ktorého „Je všeobecným právnym pravidlom, že každý môže svojím vlastníctvom voľne nakladať, a v dôsledku toho oprávnený je vylúčiť jakýkoľvek neoprávnený vliv druhej osoby na svoje vlastníctvo. Obmedzenie trvá len potiaľ, že v prípadoch stanovených špeciálnym zákonom z dôvodov štátnych alebo iných s tým súvisiacich záujmov verejných je vlastník povinný svoje vlastníctvo prepustiť a trpeť obmedzenie jeho užívania.“ ROUČEK – SEDLÁČEK, ref. 128, s. 202.

čianskeho zákonníka rátala s vymedzením vlastníctva prostredníctvom vymedzenia pozitívnej a negatívnej stránky vlastníckeho práva. Osnova priamo neobsahovala definíciu vlastníckeho práva, ale len nepriamo ho vymedzila prostredníctvom enumerácie oprávnení vlastníka, čím zlúčila ustanovenia § 354 a § 362 ABGB¹³⁵ do jedného. Ako základ poslúžilo práve znenie § 362 ABGB, ale prihliadlo sa podľa dôvodovej správy subkomitétu pre revíziu občianskeho zákonníka¹³⁶ k ustanoveniu čl. 641 švajčiarskeho ZGB¹³⁷. Oproti pôvodnej úprave v ABGB je zreteľné explicitné obmedzenie voľnosti vlastníka s nakladaním s vecou tým, že nesmie pri nakladaní s vecou porušiť právny poriadok alebo zasiahnuť do práv iných osôb.¹³⁸

5. Vývoj právnej úpravy inštitútu vlastníctva po roku 1948

Politická elita Komunistickej strany Československa, ktorá prevzala moc po „víťaznom februári“ proklamovala myšlienku vlády robotníckej triedy – proletariátu, ktorej filozofickým základom bol marxizmus-leninizmus. Po vzore Sovietskeho zväzu a pod kuratelou jeho „poradcov“ začala konverzia kapitalistického zriadenia na socialistické. Tento proces vyvolal spoločenské zmeny, ktoré mali prirodzený dopad na celý právny poriadok, pričom základné východiská boli obsiahnuté už v samotnej Ústave prijatej 9. mája 1948. Ústava bola základom pre začiatok procesu tvorby nového právneho poriadku. Jeho hlavnou úlohou bolo dôsledne reflektovať deklarované víťazstvo robotníckej triedy v spoločenskej reforme v súlade s princípmi marxisticko-leninskej ideológie. Viaceré ustanovenia novej Ústavy sa dotýkali aj občianskoprávných vzťahov, pričom jedným z ťažiskových bol článok XII, ktorý zakotvil, že hospodárska sústava Československej republiky je založená na znárodnení nerastného bohatstva, priemyslu, veľkoobchodu a peňažníctva, na vlastníctve pôdy podľa zásady „pôda patrí tomu, kto na nej pracuje“, na ochrane drobného a stredného podnikania a na nedotknuteľnosti osobného majetku. Tento článok tiež stanovil, že celé národné hospodárstvo má slúžiť ľudu a v tomto verejnom záujme riadi štát všetku hospodársku činnosť jednotným hospodárskym plánom. Z takého postulovania základov národného hospodárstva je zrejmá snaha vyhraničiť sa voči akýmkoľvek prvkom odmietanej kapitalistickej spoločnosti. Súčasťou novej ideológie bolo aj presadzovanie kolektivismu na úkor individualizmu, čoho prejavom bolo oslabenie ochrany súkromného vlastníctva, ktoré bolo vnímané ako pôvodca sociálnej nerovnosti spoločnosti.

V ôsmej kapitole Ústavy 9. mája s názvom hospodárske zriadenie boli bližšie rozvedené tie východiskové princípy vyplývajúce z článku XII, ktoré mali zásadný vplyv na novú podobu občianskeho práva v podmienkach ľudovej demokracie. Výrobné podniky mohli byť v zmysle § 146 Ústavy len v socialistickom vlastníctve, t. j. mohli byť len národným majetkom alebo majetkom ľudových družstiev alebo boli v súkromnom vlastníctve jednotlivých výrobcov. V ustanovení § 153 ods. 2 Ústavy 9. mája bolo uvedené, že zákonom stanovený rozsah znárodnenia nemôže byť obmedzený. V duchu proklamo-

¹³⁵ § 362 ABGB: *Následkem práva nakládati volně svým vlastnictvím může úplný vlastník zpravidla své věci podle libovůle užívati nebo bez užitku nechati; může ji zničiti, zcela nebo z části na jiné osoby přenést nebo bezpodmínečně se ji vzdáti, to jest ji opustiti.*

¹³⁶ STIEBER, Miloslav. *Věcné právo: návrh subkomitétu pro revizi občanského zákoníka pro Československou republiku*. Praha: Nákladem Ministerstva spravedlnosti, 1923, s. 79.

¹³⁷ Art. 641 ZGB: *Wer Eigentümer einer Sache ist, kann in den Schranken der Rechtsordnung über sie nach seinem Belieben verfügen. Er hat das Recht, sie von jedem, der sie ihm vorenthält, herauszuverlangen und jede ungerechtfertigte Einwirkung abzuwehren.*

¹³⁸ § 279 (Obsah vlastníckeho práva): *Vlastník smí s věcí, neruší-li tím právního řádu a zejména nezkracuje-li práv osob jiných, volně nakládati, ji na každém, kdo ji má v své moci, vymáhati a každému neoprávněnému zásahu se opřít.*

vanej zásady, že pôda patrí tým, ktorí na nej pracujú bola v § 159 ods. 1 stanovená najvyššia prípustná miera individuálneho vlastníctva v rozsahu 50 ha. Ústava v ustanovení § 158 zaručovala súkromné vlastníctvo drobných a stredných podnikov do 50 zamestnancov. V praxi však znárodneniu postupne podliehali aj podniky s menej ako 50 zamestnancami, prípadne sa účelovo hľadali zámienky pre ukončenie ich činnosti. Preto už koncom roku 1948 fakticky neexistovali podniky, ktoré by mali viac ako 20 zamestnancov.

Zásadnou zmenou, ktorú Ústava priniesla do občianskeho práva v jeho ľudovodemokratickej podobe bolo nové poňatie vlastníckeho práva v rámci ktorého podľa sovietskeho vzoru dochádzalo k rozlišovaniu podľa subjektu vlastníckeho práva (rozlišovanie rôznych druhov/ foriem vlastníctva). Ústava zakotvila monopolné postavenie štátneho vlastníctva národného majetku (§ 149 ods. 1). Zároveň boli vymedzené kontúry osobného vlastníctva (§ 158 ods. 2), ktoré bolo nedotknuteľné a zahŕňalo v zmysle jeho ústavného vymedzenia najmä predmety domácej a osobnej spotreby, rodinné domčeky a úspory nadobudnuté prácou. Súkromné vlastníctvo bolo zatiaľ ponechané a Ústava formálne zakotvila jeho ochranu (§ 158 ods. 1). Ustanovenie § 149 ods. 2 zaviedol aj pojem tzv. komunálneho vlastníctva, ktorým sa rozumelo vlastníctvo národného majetku, ktorý nebol celoštátneho významu a slúžil prevažne obyvateľom určitej obce, okresu alebo kraja. Pojem „komunálne vlastníctvo“ sa však nepremietol do právnej úpravy v Občianskom zákonníku v roku 1950.

Prvý unifikovaný občiansky zákonník v Československu bol prijatý v roku 1950 ako zákon č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník a účinnosť nadobudol 1.1.1951. Nová spoločenská realita priniesla okrem zmeny normatívneho základu občianskeho práva aj zmenu v jeho účele a úlohách v rámci spoločnosti: *„Naše občanské právo slouží upevňování a rozvíjení socialistické základny, pomáhá omezovat a zatlačovat kapitalistické prvky v hospodářství a přežitky kapitalizmu v myslích lidí, přispívá k vytlačování soukromého vlastnictví a k odstranění vykořisťování člověka člověkem.“*¹³⁹ Občiansky zákonník mal v súlade s osvojenou ideológiou postupne odstraňovať tradičné spoločenské hodnoty a vytvárať nové. Jednou z úloh v tomto smere bolo odnaučenie ľudí od vlastníckych návykov, teda zbavenie jednotlivcov potreby vlastniť majetok nad mieru, ktorú sú schopní využiť pre osobnú potrebu.

Pokiaľ ide o úpravu vecných práv rozlišoval Občiansky zákonník z roku 1950 nadväzne na Ústavu 9. mája viaceré druhy vlastníctva. Vlastníctvo sa delilo na socialistické (§ 100 a nasl.), osobné (§ 105) a súkromné (§106)¹⁴⁰. Socialistické vlastníctvo¹⁴¹ sa ďalej delilo na dve formy, a to štátne a družstevné¹⁴². Za vyššiu formu vlastníctva bolo považované štátne socialistické vlastníctvo. Súkromné vlastníctvo malo postupne zanikať. Nadväzujúc na Ústavu 9. mája Občiansky zákonník zakotvoval, že národný majetok mohol byť výlučne v štátnom socialistickom vlastníctve. Zákon stanovil nescudziteľnosť predmetu socialistického vlastníctva s výnimkou scudzovania výlučne v rámci obvyklého hospodárenia. Napriek zjavnej preferencii kolektívnych foriem vlastníctva bolo rešpektované aj individuálneho vlastníctvo, ktoré zodpovedalo ideologickým kritériám v podobe tzv. osobného vlastníctva. Osobné vlastníctvo bolo označené za nedotknuteľné a jeho predmetom boli

¹³⁹ KNAPP, Viktor et al. *Učebnice občanského práva a rodinného práva. Svazek I. (Obecná část – práva věcná)*. Praha: Orbis, 1953, s. 16.

¹⁴⁰ Formy socialistického vlastníctva (štátne a družstevné) boli kolektívnym vlastníctvom a vlastníctvo osobné a súkromné bolo individuálne.

¹⁴¹ Socialistické vlastníctvo bolo v § 100 Občianskeho zákonníka z roku 1950 definované ako nedotknuteľný zdroj bohatstva a sily republiky a blahobytu pracujúceho ľudu.

¹⁴² To znamená, že socialistickým vlastníkom mohol byť iba štát alebo družstvo.

v zmysle Občianskeho zákonníka predmety domácej spotreby a osobnej spotreby, rodinné domčeky¹⁴³ a úspory nadobudnuté prácou. Súkromné vlastníctvo bolo marxistickou náukou odmietané ako prežitok kapitalistických vzťahov, no napriek tomu ostalo v Občianskom zákonníku z roku 1950 aspoň tolerovaným druhom vlastníctva.

Nový Občiansky zákonník nadväzoval na prijatie Ústavy Československej socialistickej republiky¹⁴⁴ z roku 1960, ktorou sa deklarovalo víťazstvo socializmu¹⁴⁵. Novým východiskom pre úpravu majetkových vzťahov sa stala hlava I. Ústavy označená ako spoločenské zriadenie. Článok 7 Ústavy stanovil, že ekonomickým základom Československej socialistickej republiky je socialistická hospodárska sústava, ktorá vylučuje akúkoľvek formu vykorisťovania človeka človekom. Ústava ČSSR z hľadiska druhov vlastníctva rozlišovala socialistické vlastníctvo v jeho dvoch formách, a to štátne ako vlastníctvo všetkého ľudu (národný majetok) a družstevné (majetok ľudových družstiev). Zároveň Ústava uznávala osobné vlastníctvo občanov k spotrebným predmetom, najmä k predmetom osobnej a domácej potreby, rodinným domčekom, ako aj k úsporám nadobudnutým prácou je nedotknuteľné. Ústava nepoznala pojem a inštitút súkromného vlastníctva¹⁴⁶.

Následne XII. Zjazd KSČ v roku 1962 deklaroval zavŕšenie fázy budovania socializmu a ohlásil cestu budovania komunizmu ako ďalšieho vývojového stupňa beztriednej spoločnosti. Tieto politické a spoločenské zmeny boli späté s množstvom legislatívnych zmien, ktoré mali viesť k vytýčenej transformácii spoločnosti a vhodnejšie reflektovať rolu štátu a práva v nej. Občiansky zákonník z roku 1950 bol označený za prekonaný s tým, že nie je spôsobilý zaistiť právne prostredie potrebné pre spoločnosť, ktorá smeruje k prechodu ku komunizmu. Nový občiansky zákonník bol prijatý ako zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník a nadobudol účinnosť 1. apríla 1964. Zatiaľ čo pri Občianskom zákonníku z roku 1950 bolo možné hovoriť o citel'nom vplyve marxisticko-leninskej ideológie, tak v prípade Občianskeho zákonníka z roku 1964 už išlo o úplnú deformáciu tradičnej civilistiky pod vplyvom prijatej ideológie a deklarovaného víťazstva socializmu¹⁴⁷. Oprávnené (nie pochvalne) ho možno označovať za jeden z najinovatívnejších občianskych zákonníkov kontinentálneho právneho systému, ktorý svojou radikálnosťou dokonca prekonal sovietsky občiansky zákonník z roku 1961. Nový občiansky zákonník úplne narušil tradičnú civilistickú konštrukciu s jej princípmi a inštitútmi vychádzajúcimi z odmietanej „buržoáznej spoločnosti“ a nahradil ich novým usporiadaním, novou terminológiou a novými inštitútmi.

Občiansky zákonník vo svojej druhej časti rozlišoval socialistické spoločenské vlastníctvo a osobné vlastníctvo. Zdrojom osobného vlastníctva bola predovšetkým práca

¹⁴³ Samotné použitie zdobeniny malo naznačovať skromnosť stavby.

¹⁴⁴ Ústava bola prijatá ako zákon č. 100/1960 Zb. Ústava československej socialistickej republiky.

¹⁴⁵ Ústava hneď na úvod obsahovala vyhlásenie: „*Spoločenské zriadenie, za ktoré bojovali celé generácie našich robotníkov i ostatných pracujúcich a ktoré mali od víťazstva Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie pred očami ako vzor, stalo sa pod vedením Komunistickej strany Československa skutočnosťou aj u nás. Socializmus v našej vlasti zvíťazil!*“

¹⁴⁶ Obsahovala iba ustanovenie, že „*v hraniciach socialistickej hospodárskej sústavy je prípustné drobné súkromné hospodárstvo založené na osobnej práci a vylučujúce vykorisťovanie cudzej pracovnej sily*“ (čl. 9)

¹⁴⁷ V rámci preambuly Občiansky zákonník vymedzil svoju úlohu nasledovne: „*Hlavnou úlohou Občianskeho zákonníka je zakotviť a vymedziť práva a povinnosti občanov a organizácií vznikajúce v oblasti uspokojovania hmotných a kultúrnych potrieb, chrániť tieto práva, ak sa vykonávajú v súlade so záujmami spoločnosti, a prispieť k dôslednému dodržiavaniu socialistickej zákonnosti v občianskoprávných vzťahoch. Ustanovenia Občianskeho zákonníka smerujú k upevňovaniu socialistických ekonomických i ostatných spoločenských vzťahov a k prekonávaniu prežitkov vo vedomí ľudí a pomáhajú tak vytvárať predpoklady pre premenu socialistických vzťahov vo vzťahy komunistické.*“

občana v prospech spoločnosti (§ 125 OZ). Ustanovenie § 126 OZ zakotvovalo, že: „*Majetok získaný z nestatočného zdroja nepožíva ochranu osobného vlastníctva.*“ Osobné vlastníctvo bolo nedotknuteľné. Predmet osobného vlastníctva bol vymedzený nasledovne (§ 127 OZ): „*V osobnom vlastníctve sú predovšetkým príjmy a úspory z práce a zo sociálneho zabezpečenia. V osobnom vlastníctve sú ďalej najmä veci domácej a osobnej potreby, rodinné domčeky a rekreačné chaty.*“ V osobnom vlastníctve mohol byť iba jeden rodinný domček¹⁴⁸¹⁴⁹. Súkromné vlastníctvo bolo príznačne upravené v ôsmej časti (záverečné ustanovenia) v § 489 OZ nasledovne: „*Občianskoprávne vzťahy vznikajú aj z individuálneho vlastníctva k veciam, ktoré nie sú predmetom osobného vlastníctva (súkromné vlastníctvo); aj toto vlastníctvo je chránené proti neoprávneným zásahom.*“ Na rozdiel od osobného vlastníctva nebolo označované za nedotknuteľné a zaradením do záverečnej časti zákona bola naznačená príprava na jeho úplnú likvidáciu.

6. Vývoj po revolúcii 1989

Ústava Slovenskej republiky z roku 1992 recipovala právny poriadok Českej a Slovenskej Federatívnej republiky. Touto recepciou sa stal súčasťou slovenského právneho poriadku aj zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník. Tento Občiansky zákonník bol pochopiteľne výrazne poznačený podmienkami svojho vzniku, a tak ako už bolo uvedené, trpel zásadnými špecifikami oproti klasickým civilistickým kódexom západného sveta.

Nadväzujúc na ústavný zákon č. 100/1990 Zb., ktorý zaviedol rovnosť vlastníctva bolo zrejme, že je potrebná nová úprava vlastníckych vzťahov na báze súkromného vlastníctva, a tiež nová úprava vecných práv k cudzím veciam. Najväčšiu zmenu občianskeho zákonníka priniesla jeho novela č. 509/1991 Zb. z 5. novembra 1991, ktorá bola prijatá Federálnym zhromaždením Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky a ktorou sa zmenilo resp. doplnilo asi 80% textu pôvodného Občianskeho zákonníka. Novela riešila najpálčivejšie problémy, no nikdy nemala byť komplexným riešením pre ďalšie dekády. Dôvodová správa k tejto novele vysvetľuje potrebu jej urgentného prijatia, ktorá reflektuje zmenu spoločenskej a ekonomickej situácie v štáte: „*Návrh novely občianskeho zákoníku je súčasťou uceleného procesu premen v soukromoprávní oblasti. Ústavní zakotvení občanských práv a svobod, rozvoj soukromého podnikání a postupný vznik tržního hospodářství kladou nové nároky na občanské právo, jimž již neodpovídá dosavadní znění občanského zákoníku.*“

POZITÍVNE PRÁVO

1. Pojem a predmet vlastníckeho práva

Vlastnícke právo je najvýznamnejším vecným právom, definíciu ktorého obsahuje priamo Občiansky zákonník. Úprava vlastníckeho práva je komplexne vymedzená Občianskym zákonníkom, pričom Obchodný zákonník vlastnú úpravu vlastníckeho práva nemá. Vlastníctvom alebo vlastníckym právom treba rozumieť právo ovládať vec, najmä ju držať, užívať, požívať a nakladať s ňou vlastnou mocou, ktorá nie je závislá od žiadnej inej

¹⁴⁸ Zákon podrobne normoval aj parametre rodinného domčeka v § 128 ods. 1 OZ nasledovne: „*Rodinný domček je obytný dom, v ktorom aspoň dve tretiny podlahovej plochy všetkých miestností pripadajú na byty. Rodinný domček môže mať najviac päť obytných miestností nepočítajúc do toho kuchyne. Väčší počet obytných miestností môže mať, ak úhrn ich podlahovej plochy neprevyšuje 120 m²; z obytných kuchýň sa do tohto úhrnu započítavajú len plochy, o ktoré výmera kuchyne prevyšuje 12 m².*“

¹⁴⁹ V praxi vznikali problémy, čo v prípade, ak niekto nadobudol „druhý“ rodinný domček dedením alebo darovaním. Toto ďalšie vlastníctvo už nenieslo znaky osobného vlastníctva alebo bolo považované za vlastníctvo súkromné a tak s ním bolo nakladané.

moci kohokoľvek k tej istej veci. Vlastnícke právo je teda všeobecným priamym právnym panstvom nad vecou, pretože dáva vlastníkovi moc, aby všeobecne podľa svojej vôle s vecou nakladal, je preto právom absolútnym, pôsobiacim voči všetkým (*erga omnes*) a zodpovedá mu povinnosť všetkých ostatných nerušiť vlastníka vo výkone jeho práva k veci.

Definovanie práv vlastníka platí pre každého vlastníka, pretože Ústava Slovenskej republiky ani zákon nerozlišuje medzi druhmi a formami vlastníctva. Článok 20 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky zaručuje každému právo vlastniť majetok. Tento článok Ústavy Slovenskej republiky nevyhlasuje za základné ľudské právo vlastníctvo samotné, ale právo byť vlastníkom, t. j. právo nadobúdať vlastníctvo. Vzťahuje sa na štátnych občanov Slovenskej republiky, cudzincov, právnické osoby slovenské i zahraničné, a aj štát¹⁵⁰. Uvedené ustanovenie Ústavy Slovenskej republiky treba interpretovať tak, že každý má právo vlastniť majetok, ktorý ústavou alebo zákonom Slovenskej republiky nie je z jeho vlastníctva vylúčený. Ústava Slovenskej republiky priamo v článku 4 určuje tzv. fixný majetok štátu (resp. *res extra commercium*), kam patrí nerastné bohatstvo, podzemné vody, prírodné liečivé zdroje a vodné toky. Štát okrem toho môže do vlastníctva získať aj iný majetok určený zákonom, pokiaľ ho potrebuje na účely určené čl. 20 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky¹⁵¹.

Je potrebné doplniť, že právo na vlastníctvo ako ústavné právo nie je totožné s vlastníckym právom ako inštitútom občianskeho práva. Ústavné právo na vlastníctvo sa chápe ako verejnoprávny inštitút, ktorý je záväzným určením pre zákonodarcu a vyjadruje vzťah medzi štátom a vlastníkom, ktorého úprava je za určitých hmotnoprávných a procesných podmienok priamo aplikovateľná. Ústavné právo vlastniť majetok znamená predovšetkým ochranu riadne nadobudnutého vlastníctva. Okrem toho má zabezpečiť rovnaké právne predpoklady nadobúdať vlastníctvo (prístup k majetku). Obsah vlastníckeho práva ustanovuje (vymedzuje) zákon za podmienok ustanovených Ústavou Slovenskej republiky (čl. 13 a čl. 20 ústavy)¹⁵².

Občiansky zákonník neponúka jasné vymedzenie predmetu vlastníckeho práva, a to ani pozitívnym ani negatívnym výpočtom. Prevažujúcim názorom však je, že predmetom vlastníctva môžu byť iba hmotné veci¹⁵³. Práva a iné majetkové hodnoty nepovažuje Občiansky zákonník za predmet vlastníctva, napriek tomu, že ide o veci v právnom zmysle slova. Vo vzťahu k právam a iným majetkovým hodnotám sa nepoužíva výraz vlastníctvo ale majiteľstvo¹⁵⁴.

2. Obsah vlastníckeho práva

Článok 20 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky zabezpečuje rovnosť vlastníckeho práva, keďže vlastnícke právo všetkých vlastníkov má rovnaký zákonný obsah a ochranu. Ústava Slovenskej republiky samotná nedefinuje, čo je obsahom vlastníckeho práva, pretože sa odvoláva na jeho zákonný obsah, t. j. obsah stanovený zákonom. Ustanovenie § 123 Občianskeho zákonníka ako *lex generalis* ustanovuje, že obsahom vlastníckeho práva sú tieto práva vlastníka: (1) právo vec držať, (2) právo vec užívať, (3) právo požívať plody veci a jej úžitky a (4) právo s vecou nakladať (disponovať).

¹⁵⁰ ÚS SR Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 38/95 z 3. apríla 1996, zverejnený v Zbierke zákonov Slovenskej republiky, čiastka 49, pod číslom 135/1996.

¹⁵¹ ÚS SR Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 38/95 z 3. apríla 1996, zverejnený v Zbierke zákonov Slovenskej republiky, čiastka 49, pod číslom 135/1996.

¹⁵² Porovnaj: Rozsudok NS SR, sp. zn.: 8Sžo/60/2013 zo dňa 9.10. 2014, R 62/2015, Rozsudok NS SR, sp. zn.: 6 Sžo 206/2008.

¹⁵³ ŠTEVČEK, Marek et al. *Občiansky zákonník I. § 1 – 450. Komentár*. C. H. Beck: Praha, 2015, s. 851.

¹⁵⁴ FEKETE, Imrich. *Občiansky zákonník. 2. zväzok (Vecné práva, Zodpovednosť za škodu a za bezdôvodné obohatenie). Veľký komentár, 2. aktualizované a rozšírené vydanie*. Bratislava: Eurokódex 2015, s. 10.

Právo vec držať (*ius possidendi*) je esenciálnym právom vlastníka a zahŕňa jednak faktickú ale aj právnu stránku. Faktická stránka držby znamená právo vlastníka mať vec vo faktickej moci a nakladať s vecou ako s vlastnou. Právna stránka držby zahŕňa vedomosť vlastníka o tom, že ide o jeho vlastnú vec a z toho vyplývajúce nakladanie s vecou ako vlastnou. Právna stránka má význam z hľadiska rozlíšenie držby a detencie, nakoľko pri detencii právna stránka absentuje.

Právo vec užívať (*ius utendi*), t.j. realizovať úžitkovú hodnotu veci patrí vlastníkovi, ktorý ho však môže vykonávať aj prostredníctvom inej osoby na základe záväzkovo-právneho vzťahu (napr. nájom, výpožička) alebo v dôsledku vecnoprávneho oprávnenia (vecné bremeno)¹⁵⁵. Konkrétna forma užívania závisí od predmetu vlastníctva, pričom užívanie v prípade spotrebitel'ných vecí (napr. potraviny) prirodzene vedie k zániku predmetu vlastníctva a tým aj k zániku samotného vlastníckeho práva.

Právo vec požívať (*ius fruendi*) je vymedzené ako oprávnenie vlastníka požívať úžitky a plody veci. Plody aj úžitky sú prírastkami veci. Úžitkami (*ususfructus*) sa rozumujú majetkové (hospodárske) výnosy spojené s užívaním veci (napr. ťažba dreva z lesa). Plody (*fructus*) sú z času na čas sa vyskytujúce prírastky plodonosnej veci alebo práva¹⁵⁶. Rozlišujeme ich na plody prirodzené, ktoré sú produktom plodonosnej veci, kam patria napríklad mláďatá alebo ovocie zo stromu a plody civilné (právne), ktoré sú výnosom veci a medzi ktoré radíme napríklad nájomné a tiež úroky z vkladov či pôžičiek.

Právo vlastníka nakladať s vecou (*ius disponendi*) rovnako zahŕňa faktickú aj právnu dispozíciu s vecou. Vlastník je v medziach zákona oprávnený so svojou vecou disponovať fyzicky, čo súvisí s faktickou držbou tejto veci. Pod právnou dispozíciou s vecou rozumieme realizáciu výmennej hodnoty veci¹⁵⁷. Právnu dispozíciu nemožno redukovať iba na právo vec scudziť, ale zahŕňa aj iné formy dispozície ako napríklad právo nakladať s vecou pre prípad smrti, právo vec dočasne prenechať na užívanie inému (napr. nájom, výpožička) či právo vec zaťažiť (napr. vecným bremenom, záložným právom alebo predkupným právom).

Najvýraznejším dispozičným právom je nepochybne právo previesť vec na iného či už odplatne alebo bezodplatne. Pokiaľ vlastníctvo k veci prevedie nevlastník, tak v zásade platí, že nakladá s právom, ktoré mu nepatrí a takýto právny úkon je absolútne nepplatným právnym úkonom v zmysle § 39 Občianskeho zákonníka, nakoľko odporuje zákonu. Uplatnenie zásady *nemo plus iuris* však v slovenskom občianskom práve neplatí absolútne a k jeho prelomeniu dochádza na základe zákona (§489 OZ) a taktiež na základe judikatúry (dobromyseľné nadobudnutie nehnuteľnej veci od nevlastníka, ktorému svedčí zápis v katastri nehnuteľností)¹⁵⁸.

Definíciu vlastníckeho práva prostredníctvom triády vlastníckych oprávnení vyplývajúcich z rímskeho práva možno dnes označiť za prekonanú a bolo by žiadúce v rámci rekodifikácie uzákoniť modernejší prístup k definovaniu tohto kľúčového pojmu súkromného práva. Deficit súčasnej definície spočíva napríklad v tom, že v prípade tzv. nepravého dediča (§486 OZ) možno konštatovať, že tento má všetky oprávnenia vyplývajúce z obsahu vlastníckeho práva, napriek tomu, že ho nemožno označiť za vlastníka. Navyše vzhľadom na gramatickú formuláciu ustanovenia § 123 OZ možno dovodiť, že ide o taxatívny výpočet oprávnení vlastníka, pričom v prípade, ak by mu jedno z čiastkových oprávnení chýbalo, stratil by zároveň aj vlastnícky titul k veci. To je ale celkom zrejme v rozpore s elasticitou vlastníckeho práva ako jednej z jeho charakteristických vlastností.

¹⁵⁵ FEKETE, ref. 154, s. 14.

¹⁵⁶ Tamže, s. 14.

¹⁵⁷ Tamže, s. 16.

¹⁵⁸ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. I. ÚS 151/2016 z 3. mája 2017.

3. Rovnosť vlastníckeho práva

Ustanovenie § 124 OZ implementuje ústavou (článok 20 ods. 1 Ústavy SR) postulovanú rovnosť vlastníckeho práva v zmysle ktorej majú všetci vlastníci rovnaké práva a povinnosti a poskytuje sa im rovnaká právna ochrana. Rovnosť vlastníckeho práva vyplýva rovnako aj z čl. 11 ods. 1 Listiny základných práv a slobôd (úst. zákon č. 23/1991 Zb.). Zásada rovnosti vlastníkov dopĺňa všeobecnú zásadu rovnosti všetkých subjektov občianskoprávných vzťahov, ktorá je zakotvená v § 2 ods. 2 OZ.

Rovnosť obsahu vlastníckeho práva znamená, že vlastnícke právo je jednotné a absolútne a nerozlišujú sa druhy a formy vlastníctva. Rozlišovanie druhov a foriem vlastníctva na štátne (socialistické, družstevné), osobné a súkromné bolo charakteristické pre socialistické právo. Žiadna a teda ani súčasná právna úprava nemôže zakotviť úplnú a bezvýnimčnú rovnosť vlastníkov. Túto skutočnosť reflektuje aj Ústavný súd SR, ktorý vo viacerých nálezocho konštatoval, že: *„Prípadná nerovnosť v zákonnom obsahu vlastníckeho práva Prípadná nerovnosť v zákonnom obsahu vlastníckeho práva by totiž mohla byť ústavne akceptovateľná, avšak iba vtedy, keby bola objektívne a rozumne zdôvodnená, to znamená, keby sledovala legitímny cieľ a keby medzi týmto cieľom a prostriedkami prijatými na jeho dosiahnutie existoval vzťah proporcionality.“*¹⁵⁹ Okrem rovnosti práv a povinností vlastníkov (t.j. rovnosti obsahu vlastníckeho práva zakotvuje zákon aj rovnosť právnej ochrany vlastníctva.

4. Ochrana vlastníckeho práva

Ochranu vlastníckeho práva zaručuje Ústava Slovenskej republiky (článok 20 ods. 1) ako aj Listina základných práv a slobôd ktorá v článku 11 ods. 1 zakotvuje rovnosť vlastníctva z hľadiska obsahu a ochrany.

Prostriedky ochrany vlastníckeho práva v Občianskom zákonníku možno z teoretického hľadiska rozdeliť na prostriedky všeobecné (generálne) a osobitné. Ku generálnym prostriedkom ochrany vlastníckeho práva zaradíme tie, ktoré v rámci občianskoprávnej úpravy garantujú všeobecnú ochranu subjektívnych práv. Ide teda o ochranu poskytovanú prostredníctvom súdu (§ 4 OZ), predbežnú ochranu obcou (§ 5 OZ)¹⁶⁰ a inštitút svojpomoci (§ 6 OZ). Medzi osobitné prostriedky ochrany vlastníckeho práva radíme najmä vlastnícke žaloby (§ 126 OZ). Ochranu vlastníctva v rámci sféry súkromného práva zabezpečuje Občiansky zákonník aj ďalšími ustanoveniami. Je to jednak prostredníctvom už spomínanej garancie rovnosti ochrany vlastníckeho práva, a to bez ohľadu na to, či ide o vlastníctvo štátu, fyzických osôb alebo právnických osôb (§ 124 OZ). Ochranu subjektívneho vlastníckeho práva zabezpečuje aj úprava susedských práv (§ 127 OZ), prostredníctvom ktorých dochádza k obmedzeniu takého výkonu vlastníckeho práva, ktorým by dochádzalo k zásahu do výkonu vlastníckeho práva druhého. Za určitý spôsob ochrany vlastníckeho práva možno označiť aj ustanovenia o obmedzeniach, resp. zásahoch do vlastníckeho práva (§ 128 OZ), ktoré prinášajú záruku ich zákonnosti a primeranosti.

Najvýraznejším nástrojom ochrany vlastníctva sú nepochybne už spomínané vlastnícke žaloby. Podľa § 126 ods. 1 Občianskeho zákonníka má vlastníak právo na ochranu proti tomu, kto do jeho vlastníckeho práva neoprávnene zasahuje; najmä sa môže domáhať vydania veci od toho, kto mu ju neprávom zadržuje. Orgánom, ktorý o týchto žalobách

¹⁵⁹ Porovnaj nálezy Ústavného súdu SR: sp. zn. PL ÚS 38/95 z 3. apríla 1996, PL ÚS 111/2011 z 4. júla 2012.

¹⁶⁰ Tzv. posesórna ochrana nie je vo svojej podstate ochranou vlastníckeho práva ale ochranou pokojného stavu.

rozhoduje, je súd v civilnom sporovom konaní. Z citovaného zákonného ustanovenia vyplýva, že ide predovšetkým o dve vlastnícke žaloby, a to a žalobu proti neoprávneným zásahom do vlastníckeho práva a žalobu na vydanie veci.

Prvou z uvedených vlastníckych žalôb upravených v § 126 ods. 1 OZ je žaloba zapieracia, nazývaná aj negatívna (*actio negatoria*). Z procesného hľadiska má táto žaloba charakter žaloby na plnenie podľa § 137 písm. a/ zákona č. 160/2015 Z. z. Civilného sporového poriadku. Účelom negatívnej žaloby je v zmysle právnej praxe ochrana existujúcich práv vlastníka voči neoprávneným zásahom zo strany iných subjektov¹⁶¹. Na základe negatívnej žaloby sa môže vlastník ako žalobca súdnou cestou domáhať aby súd rozhodol, že sa má žalovaný zdržať obmedzovania vlastníckeho práva žalobcu, teda zdržať sa neoprávneného obmedzovania vlastníckeho práva žalobcu a odstrániť akékoľvek prekážky, ktoré bránia vo výkone vlastníckeho práva žalobcu. V širšom zmysle je negatívnou žalobou možné požadovať nielen zdržanie sa neoprávnených zásahov ale aj odstránenie následkov, ktoré už v dôsledku neoprávnených zásahov vznikli¹⁶². Hmotnoprávnym základom od ktorého sa odvodzuje aktívna legitimácia na podanie negatívnej žaloby je vlastnícke právo žalobcu k veci a existencia zásahu do tohto vlastníckeho práva, pričom tento zásah spočíva v inom konaní ako zadržiavaní veci. Ďalšou nevyhnutnou podmienkou je neoprávnenosť tohto zásahu do vlastníckeho práva žalobcu, teda rozpor tohto zásahu so zákonom. Takáto žaloba preto logicky nemôže byť úspešná proti tomu, kto oprávnené, teda v súlade s právnym poriadkom zasahuje do vlastníckeho práva vlastníka, či už na základe obligáčného vzťahu (nájomná zmluva), vecného práva (vecné bremeno, záložné právo, zádržné právo), prípadne tiež na základe úradného rozhodnutia alebo na základe zákona (zákonné vecné bremená) nakoľko v týchto prípadoch prvok neoprávnenosti absentuje.

Druhou z vlastníckych žalôb, ktoré upravuje § 126 ods. 1 OZ je žaloba na vydanie veci označovaná aj ako vindikačná žaloba (*actio rei vindicatio*). Aj táto žaloba má z procesného hľadiska má táto žaloba povahu žaloby na plnenie podľa § 137 písm. a/ zákona č. 160/2015 Z. z. Civilného sporového poriadku. Prostredníctvom vindikačnej žaloby sa vlastník domáha ochrany proti tomu, kto jeho vec neoprávnené zadržiava a zároveň túto vec vlastníkovi odmieta dobrovoľne vydať. Uplatnenie žaloby na vydanie veci zo strany vlastníka nie je časovo limitované, nakoľko vlastnícke právo nepodlieha premlčaniu. Z hľadiska plynutia času však môže obmedzenie priniesť prípad, ak by sa vec dostala k oprávnenému držiteľovi, ktorý by ju mohol pri splnení všetkých zákonných predpokladov vydržať (§134 OZ), čím by došlo k zániku vlastníckeho práva pôvodného vlastníka a tým aj oprávnenia domáhať sa vydania veci prostredníctvom vindikačnej žaloby.

Petit znejúci na vydanie veci je možné formulovať iba vo vzťahu k hnutelným veciam. Žalobu na vydanie nehnuteľnosti judikatúra pripúšťa len výnimočne. Ako príklad možno uviesť vydanie pozemku do držby jeho vlastníka¹⁶³. Žalobu na vydanie nehnuteľnosti je tiež možné predstaviť si v prípade tzv. reštitučných sporov ako prostriedku nápravy majetkových krívd a obnovy pôvodných majetkových vzťahov¹⁶⁴. V ostatných prípadoch súdna prax preferuje petit znejúci na vypratanie nehnuteľnosti a nie na jej vydanie, z dôvodu potreby zabezpečenia vykonateľnosti takéhoto rozhodnutia v rámci následného exekučného konania.

Aktívnu legitimáciu na podanie vindikačnej žaloby má vlastník veci, ktorý musí v rámci žaloby preukázať svoje vlastnícke právo. Vlastnícke právo k hnutelným veciam

¹⁶¹ Uznesenie NS SR, sp. zn.: 2 M Cdo 8/2009 zo dňa 29.07.2010.

¹⁶² FEKETE, ref. 154, s. 36.

¹⁶³ Tamže, s. 39.

¹⁶⁴ ŠTEVČEK et al., ref. 153, s. 891.

vlastník preukazuje prostredníctvom právnych titulov nadobudnutia danej veci, prípadne príslušným výpisom z evidencie (napríklad v prípade motorového vozidla)¹⁶⁵. V prípade nehnuteľností sa oprávnenosť žaloby znejúcej na vypratanie preukazuje príslušným výpisom z katastra nehnuteľností. Súdna prax pripúšťa aby sa ochrana vlastníckeho práva k nehnuteľnosti podľa ustanovenia § 126 ods. 1 OZ domáhal aj vlastník, napriek tomu, že mu nesvedčí zápis v príslušnej evidencii nehnuteľností, nakoľko uplatneniu práva vlastníka na súde nemôže brániť skutočnosť, že je v katastri nehnuteľností zapísaná iná osoba ako on. Je to dané tým, že vlastnícke právo k nehnuteľnosti, ktorá sa zapisuje do katastra nehnuteľností nie je síce možné bez vkladu previesť, avšak existencia tohto práva nie je na údajoch v katastri nehnuteľností závislá¹⁶⁶.

Okrem preukázania vlastníctva k veci je podmienkou úspešného uplatnenia vindikačnej žaloby skutočnosť, že sa vec nenachádza vo faktickej moci žalobcu, nakoľko žalovaný vec protiprávne zadržiava. Zadržiavanie veci musí byť protiprávne, teda nemôže ísť výkon práva na základe obligačného vzťahu (napr. nájomná zmluva, výpožička), prípadne výkon iného práva (napr. zádržné právo). Predpokladom úspechu v konaní na základe žaloby na vydanie veci je tiež fakt, že žalovaný má vec v čase vyhlásenia rozsudku reálne u seba, a teda má objektívnu možnosť vec vydať. V opačnom prípade (napr. v prípade zničenia, straty, scudzenia veci) by si žalobca musel uplatniť žalobu na náhradu škody (§ 420 a nasl. OZ).

Za ďalšiu žalobu slúžiacu na ochranu vlastníckeho práva sa považuje aj určovací žaloba v zmysle § 137 písm. c/ CSP, ktorá však na rozdiel od žalôb na plnenie je viazaná na to, či žalobca má na tomto určení naliehavý právny záujem. Určovací žaloba, t.j. žaloba na určenie vlastníckeho práva nie je vo svojej postate vlastníckou žalobou a nevyplyva z ustanovenia § 126 ods. 1 OZ. Napriek tomu je nepochybne potrebné ju zaradiť k významným právnym prostriedkom zabezpečujúcim ochranu vlastníckeho práva. Zo súdnej praxe vyplýva, že väčšina vlastníckych určovacích žalôb je vyvolaná nedoloženými právnymi vzťahmi k nehnuteľnostiam. Tým sa určovací žaloba stáva aj právnym prostriedkom, ktorým sa umožňuje poskytnutie ochrany právneho postavenia vlastníka skôr, než dôjde k porušeniu jeho práva¹⁶⁷. Určovacou žalobou sa v zmysle súdnej praxe možno dožadovať len pozitívneho určenia vlastníckeho práva, t. j. nie je možné žiadať negatívny výrok o tom, že osoba nie je vlastníkom¹⁶⁸.

5. Obmedzenie a zásahy do vlastníckeho práva

Obmedzenie vlastníckeho práva v súkromnom záujme predstavuje právna úprava susedských vzťahov, ktorá je upravená v § 127 OZ. V prvom odseku § 127 OZ je vymedzené, že sa vlastník veci musí zdržať všetkého, čím by nad mieru primeranú pomerom obťažoval iného alebo čím by vážne ohrozoval výkon jeho práv. Preto najmä nesmie ohroziť susedovu stavbu alebo pozemok úpravami pozemku alebo úpravami stavby na ňom zriadenej bez toho, že by urobil dostatočné opatrenie na upevnenie stavby alebo pozemku, nesmie nad mieru primeranú pomerom obťažovať susedov hlukom, prachom, popolčekom, dymom, plynmi, parami, pachmi, pevnými a tekutými odpadmi, svetlom, tieň-

¹⁶⁵ Tamže, s. 889.

¹⁶⁶ Porovnaj: rozhodnutie NS ČR, sp. zn.: 22 Cdo/389/99.

¹⁶⁷ Rozsudok Krajského súdu Trenčín, sp. zn.: 17Co/305/2012 zo dňa 11.09.2013

¹⁶⁸ Porovnaj R 55/2009: Rozsudok súdu negatívne určujúci, že žalovaní nie sú vlastníckmi nehnuteľností, nemôže zlepšiť právne postavenie žalobkyne, ktorá svoje vlastnícke právo nepreukazuje na ňu znejúcim tzv. nadobúdacím titulom a dosiaľ nebola zapísaná ako vlastníčka predmetnej nehnuteľnosti v evidencii právnych vzťahov k nehnuteľnostiam. Na podaní žaloby, predmetom ktorej je takéto určenie, nemá žalobkyňa naliehavý právny záujem.

ním a vibráciami, nesmie nechať chované zvieratá vnikat' na susediaci pozemok a nešetrne, prípadne v nevhodnej ročnej dobe odstraňovať zo svojej pôdy korene stromu alebo odstraňovať vetvy stromu presahujúce na jeho pozemok. Citované ustanovenie predstavuje generálnu klauzulu ochrany susedských práv, ktorá obsahuje exemplárny výpočet imisií. Za imisie možno považovať podľa súdnej praxe prenikanie účinkov činnosti vykonávanej na jednej nehnuteľnosti na druhú nehnuteľnosť¹⁶⁹. Pri posudzovaní, či sú dané podmienky pre poskytnutie ochrany podľa § 127 ods. 1 OZ treba pojem "nad mieru primeranú pomerom" vykladať tak, že určuje hranicu medzi dovoleným správaním (od optimálneho stavu po stav ešte prípustný) a nedovoleným správaním (nad prípustnú mieru), a to nielen vo vzťahu ku konkrétnym pomerom v danom mieste a čase, ale aj vo vzťahu k objektívne žiaducim pomerom¹⁷⁰.

Ustanovenie § 127 ods. 2 OZ zakotvuje hmotnoprávne podmienky, na základe ktorých je možné aby súd rozhodol o povinnosti vlastníka pozemok oplotiť. V praxi pôjde najčastejšie o určité špecifické okolnosti, na základe ktorých sa vlastník susedného pozemku môže dožadovať aby súd rozhodol o povinnosti vlastníka pozemok oplotiť (napríklad v prípade prenikania zvierat na susedov pozemok). Tretí odsek § 127 upravuje podmienky, za ktorých je vlastník pozemku povinný strieť, resp. umožniť vstup vlastníka susediaceho pozemku na jeho pozemok. Ide teda o zabezpečenie vstupu na vlastný pozemok, prípadne do vlastnej stavby na ňom zriadenej, pokiaľ tento vstup nie je možný inak, ako cez cudzí pozemok. Práva vstupu na susedný pozemok sa možno domáhať žalobou na stanovenie povinnosti umožniť vstup na susedný pozemok. Zákon uvádza 2 dôvody vstupu na susedný pozemok: a) vstup na susedný pozemok je nevyhnutný na údržbu susediacich stavieb a pozemkov; b) vstup tiež nevyhnutne vyžaduje obhospodarovanie susediacich pozemkov a stavieb. Vstupom na susedný pozemok je potrebné rozumieť nielen samotné vstúpenie, teda prekročenie hranice susedovho pozemku, ale tiež pobyt na ňom obmedzený na účely vstupu. Vstupom na susedov pozemok podľa tohto ustanovenia je teda aj pobyt po nevyhnutnú dobu na vykonanie úkonov, ktoré si vyžaduje údržba alebo obhospodarovanie vlastného pozemku. Nemožno ním rozumieť trvalé právo prechodu alebo prejazdu (napr. uznesenie NS ČR 22Cdo/2019/2000 zo dňa 29.4.2002). Pri posudzovaní, na akú nevyhnutnú dobu a do akej nevyhnutnej miery je vlastník susediaceho pozemku povinný umožniť vstup na svoje pozemky, prípadne na stavby na nich stojace, sa zásadne prihliada na objektívnu potrebu toho, kto sa práva vstupu dovoľáva, nie na to, do akej miery bude vlastník susediaceho pozemku vo svojom vlastníckom práve obmedzený (rozsudok NS ČR 22Cdo/1281/2002 zo dňa 5.11.2002). Vstupom na pozemok je teda potrebné rozumieť nielen samotné vstúpenie, teda prekročenie hranice susedovho pozemku, ale tiež pobyt na ňom, obmedzený účelom vstupu, t.j. podmienkami uvedenými v § 127 ods. 3 OZ. Vstupom na susedov pozemok v zmysle uvedeného ustanovenia je teda aj pobyt po dobu nevyhnutnú k prevedeniu úkonov, ktoré si vyžaduje údržba alebo obhospodarovanie vlastného pozemku. Pojem „nevyhnutnosť údržby“ a „obhospodarovanie“ treba vykladať z objektívnych hľadísk a nie podľa subjektívnych predstáv jednotlivých vlastníkov pozemkov a stavieb. Umožniť sa má vstup na susediaci pozemok najmä v súvislosti s výkonom takých práv, ktoré by sa bez vstupu na tento pozemok, prípadne stavbu, nemohli vôbec alebo sčasti vykonať a bez ktorých by susediace pozemky a stavby nemohli byť riadne udržiavané a obhospodarované (napr. oprava alebo omietnutie stavby domu, ku ktorej je prístup len zo strany susediaceho pozemku). Keďže vstup na susediaci pozemok alebo stavbu môže byť podstatným zásahom do práv vlastníka, pretože pod „vstupom“ sa rozumie aj dlhšie zotrvanie na pozemku alebo stavbe, je správne,

¹⁶⁹ R 37/1985.

¹⁷⁰ R 72/1994.

aby sa poskytoval iba v nevyhnutnom rozsahu a na nevyhnutný čas. Najmä, keď na vstup na susediaci pozemok, prípadne stavbu, sú oprávnené aj ďalšie osoby, ktoré majú údržbu alebo obhospodarovanie vykonávať. Toto oprávnenie aj ďalších osôb na vstup na susediaci pozemok alebo stavbu sa odvodzuje od práva vlastníka¹⁷¹.

Obmedzenia a zásahy do vlastníckeho práva vo verejnom záujme vymedzuje Ústava SR. V článku 20 ods. 3 sú definované limity výkonu vlastníckeho práva nasledovným spôsobom: *Vlastníctvo zaväzuje. Nemožno ho zneužiť na ujmu práv iných alebo v rozpore so všeobecnými záujmami chránenými zákonom. Výkon vlastníckeho práva nesmie poškodzovať ľudské zdravie, prírodu, kultúrne pamiatky a životné prostredie nad mieru ustanovenú zákonom.*“ Odsek 4 tohto článku Ústavy SR vymedzuje predpoklady vyvlastnenia alebo núteného obmedzenia vlastníckeho práva tak, že: „*Vyvlastnenie alebo nútené obmedzenie vlastníckeho práva je možné iba v nevyhnutnej miere a vo verejnom záujme, a to na základe zákona a za primeranú náhradu.*“

V ustanoveniach § 128 OZ sú upravené oprávnené zásahy do vlastníckeho práva, pričom ide o dve formy zásahov do vlastníckeho práva, a to jeho obmedzenie vlastníctva (§ 128 ods. 1 OZ) a odňatie vlastníckeho práva, teda vyvlastnenie (§128 ods. 2 OZ). V zmysle § 128 ods. 1 OZ je vlastník povinný strpieť, aby v stave núdze alebo v naliehavom verejnom záujme bola na nevyhnutnú dobu v nevyhnutnej miere a za náhradu použitá jeho vec, ak účel nemožno dosiahnuť inak. Ustanovenie odseku 2 § 128 OZ ďalej stanovuje, že vo verejnom záujme možno vec vyvlastniť alebo vlastnícke právo obmedziť, ak účel nemožno dosiahnuť inak, a to len na základe zákona, len na tento účel a za náhradu.

PREHĽAD ZAHRANIČNEJ PRÁVNEJ ÚPRAVY

Jurisdikcie kontinentálnej právnej rodiny vychádzajú prevažne z unitárnej koncepcie vlastníckeho práva, t.j. vlastnícke právo nie je chápané ako súbor jednotlivých oprávnení (*uti, fruti, abuti et disponere*) ale naopak ako jednotné kmeňové právo s čiastkovými oprávneniami. Prístup k jeho definičnému vymedzeniu, pokiaľ kodifikácie obsahujú legálnu definíciu, je ovplyvnený dobou promulgácie príslušnej civilnej kodifikácie. Na rozdiel od nich angloamerické common law vychádza z koncepcie vlastníctva ako súboru čiastkových oprávnení (*bundle of rights*) a z tohto dôvodu sa vôbec neusiluje o akékoľvek jeho definičné vymedzenie.

1. Vymedzenie v prvogeneračných kodifikáciách

Prvogeneračné civilistické definície vychádzajú z právnoteoretického hľadiska nie z konštrukcie právneho pojmu ako abstraktného ale ako typového pojmu, ktoré na rozdiel od abstraktných pojmov nevyžadujú nutne prítomnosť všetkých pojmových znakov na zaradenie určitej skutkovej podstaty pod právny typ, ale naopak stačí len prítomnosť niektorých (resp. väčšiny) znakov.¹⁷² Tento typ definícií sa môže zdať vhodný pre účely vymedzenia vlastníckeho práva vzhľadom na jeho elasticitu, nakoľko jednotlivé oprávnenia

¹⁷¹ Rozsudok Krajského súdu Prešov, sp. zn.: 22Co/123/2018 zo dňa 21.11.2019.

¹⁷² Právny typ je v metodológii K. Larenza viacvýznamová myšlienková forma a podobá sa „pomerné názornému všeobecnému obrazu“ (*komparativ anschauliches Allgemeinbild*). Typy vznikajú podobne ako abstraktné pojmy zovšeobecnením určitých vlastností, no na rozdiel od abstraktných pojmov vytvárajú tzv. pohyblivý systém (*bewegliches System*) v zmysle, že nie všetky typové znaky musia byť súčasne prítomné, aby sme mohli zaradiť určitú skutkovú podstatu pod typ. Navyše existuje medzi týmito znakmi funkčná významová väzba. V konkrétnom prípade môže jeden prvok právneho typu vystúpiť do popredia a druhý byť zatlačený do úzadia, pričom hranica medzi typmi je pohyblivá, t.j. typy môžu na rozdiel od abstraktných pojmov prechádzať z jedného do druhého. Na rozdiel od abstraktných

sa môžu od vlastníctva dočasne oddel'ovať bez toho aby vlastník veci stratil vlastníctvo (napr. postúpenie užívacích práv k veci na základe nájomnej zmluvy na nájomcu nespôsobuje zánik vlastníctva prenajímateľa, aj keď počas existencie nájmu nemá užívacie práva k takejto veci).

Jeden z najstarších európskych občianskych zákonníkov *Codex Maximilianeus Bavaricus Civilis* z roku 1765, ktorý na území Bavorska platil až do 1.1.1900 (do prijatia nemeckého Občianskeho zákonníka) odpovedal na otázku čo je vlastníctvo nasledovne - vlastníctvo je moc a sila so svojím podľa vlastnej vôle slobodne a nerušene potiaľ' disponovať, pokiaľ to zákon a poriadok pripúšťa.¹⁷³ Plne v duchu tradície recipovaného rímskeho práva následne ustanovoval, že vlastníctvo sa delí na plné vlastníctvo (*dominium plenum*), pravé (*verum*) a kvázi-vlastníctvo (*quasi*), priame (*directum*) a úžitkové (*utile*), prirodzené (*naturale*) a civilné (*civile*) a nakoniec na samé (*solitarium*) a spoločné (*commune*). Skutočné vlastníctvo sa podľa bavorského zákonníka vzťahovalo na hmotné veci, kvázi-vlastníctvo na nehmotné veci, vrchný vlastník má pri pluralite vlastníkov panstvo nad zemou či podstatou (*Grundherrschaft*) zatiaľ čo úžitkový vlastník má len rôzne typy lén alebo obdobné práva, civilné vlastníctvo má ten, kto získa moc vlastníka na základe osobitného nariadenia zatiaľ čo prirodzené prislúcha počas trvania civilného vlastníctva inému (napr. počas manželstva má k venu manžel *dominium civile* a manželka *dominium naturale*) a plné má ten, ktorý bez obmedzenia má panstvo nad zemou či podstatou (*Grundherrschaft*) ako aj všetky oprávnenia prislúchajúce úžitkovému vlastníkovi.¹⁷⁴

O niečo neskôr prijatá celoodvetvová kodifikácia práva v Prusku, tzv. Všeobecné pruské krajinské právo z roku 1794 (*Allgemeine Landrecht für die Preussischen Staaten*), ktorého občianskoprávne ustanovenia platili na území Pruska taktiež do 1.1.1900, neobsahuje explicitnú definíciu vlastníctva, ale vlastníctvo vymedzuje nepriamo cez oprávnenia vlastníka, čo je koncepcia, ktorú prijal aj neskorší nemecký BGB. Podľa pruského krajinského práva vlastníkom je ten, ktorý je oprávnený nakladať s podstatou veci alebo práva s vylúčením ostatných a to zo svojej moci, cez seba alebo prostredníctvom tretej osoby.¹⁷⁵

Najvýznamnejšie prvogeneračné zákonníky stále v platnosti dnes sú francúzsky Code civil roku 1804 a rakúsky Všeobecný občiansky zákonník z roku 1811 (ABGB). Francúzsky Code civil vo svojom čl. 544 vymedzuje vlastníctvo ako právo užívať a disponovať

pojmov nám umožňujú aj vytváranie prechodných a zmiešaných typov (osobitne významných v záväzkovom práve). K tomu pozri LARENZ, Karl. *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. 6. prepracované vydanie. Berlin: Springer, 1991, s. 463 a nasl. a KRETSCHMAR, Paul. *Über die Methode der Privatrechtswissenschaft*. Leipzig: Veit, 1914, s. 400.

¹⁷³ Codex Maximilianeus Bavaricus Civilis (1756) II, 2, § 1: *Was das Eigenthum seye? Das Eigenthum ist eine Macht und Gewalt mit dem Seinigen nach eignen Belieben frey und ungehindert soweit zu disponiren, als Gesetz und Ordnung zulaßt.*

¹⁷⁴ Codex Maximilianeus Bavaricus Civilis (1756) II, 2, § 2: *Wie vielerley? §. 2. Dasselbe wird unter anderen hauptsächlich in Dominium plenum, verum vel quasi, directum & utile, naturale & civile, solitarium & commune getheilt. Von dem Gemeinschaftlichen Eigenthum oder Condominio siehe §vum seq. 16. Quasi Dominium gehet auf uncörperlich- und verum auf körperliche Dinge, directum & utile wird genannt, wenn die Sach mehr Herren hat, und einem davon die Grund- Herrschaft, dem anderen aber nur das nutzbare Eigenthum, wie z. E. bey Lehen Erb- Recht, Leibgeding, veranleiteter Freystift und anderen dergleichen Gütern zugehört. Civile heißt dasjenige Recht, welches durch besondere Verordnung die Kraft des Dominii erlangt hat, naturale hingegen, welches so lang ruhet, als einem anderen das Dominium civile darauf gebührt, wie z. E. auf dem Heyrath- Gut, da der Frauen während der Ehe Dominium naturale, und dem Mann Dominium civile zustehet, plenum endlich, welches man ohne Einschränkung sowol mit der Grund-Herrschaft, als dem nutzbaren Eigenthum vollkommen innhat.*

¹⁷⁵ APLR 1., 8 §1: *Eigenthümer heißt derjenige, welcher befugt ist, über die Substanz einer Sache, oder eines Rechts, mit Ausschließung Andrer, aus eigener Macht, durch sich selbst, oder durch einen Dritten, zu verfügen.*

s vecami čo najabsolútnejším spôsobom, pokiaľ toto užívanie nie je zakázané zákonmi alebo nariadeniami, čo sa veľmi nápadne podobá definícii formulovanej komentátorom Bartolom de Saxoferratom.¹⁷⁶ Rakúsky ABGB rozlišuje vlastníctvo v subjektívnom a objektívnom význame slova. Vlastníctvo v objektívnom význame slova vymedzuje § 353 ABGB, podľa ktorého „*Vše, co někomu náleží, všechny jeho hmotné a nehmotné věci, slují jeho vlastnictví*“.¹⁷⁷ Nasledujúci § 354 ABGB obsahuje definíciu vlastníctva v subjektívnom zmysle - „*Vlastnictví, jako právo posuzováno, jest oprávněním, s podstatou a užitky věci podle své vůle nakládati a každého jiného z toho vyloučiti*“.¹⁷⁸

Pod vplyvom nemeckej historickoprávnej školy boli uvedené definície kritizované z dôvodu, že sa snažia definovať vlastníctvo prostredníctvom výpočtu jednotlivých oprávnení vlastníka, resp. cez vystihnúť podstatu vlastníckeho práva. Česko-rakúsky civilista A. Randa napr. kritizoval znenie § 354 ABGB z dôvodu, že k podstate vlastníckeho práva počíta aj moc nakladať s úžitkami veci, pričom vlastníctvo zaiste neprestáva, ak požívané veci prináležia niekomu inému (napr. ususfruktuárovi).¹⁷⁹ Obdobne definícia vlastníckeho práva ani cez právo k podstate veci (konceptia prijatá okrem ABGB aj vo Všeobecnom pruskom zemskom krajinskom práve) však taktiež nie je z pohľadu historickoprávnej školy správna, nakoľko môžu nastať prípady, že ani právo k podstate (substancii) neprináleží vlastníkovi (napr. služobnosť kameňolomu – *s. lapidis eximendi*).¹⁸⁰ Osoba vlastníka teda nemusí mať neobmedzené právo ani k podstate a ani k úžitkom veci a napriek tomu neprestáva byť vlastníkom tak ako by tomu mohol nasvedčovať gramatický výklad uvedených prvogeneračných definícií. Z toho možno vyvodiť záver, že rozlišovanie práv k podstate a k pôžitkom je nielen zbytočné, ale aj nebezpečné, keďže pripúšťa interpretáciu, že absencia jediného čiastkového oprávnenia má za následok neexistenciu vlastníckeho práva.¹⁸¹

2. Vymedzenie v druhogeneračných kodifikáciách

Konceptia vlastníctva nemeckej historickoprávnej školy mala jednu z prvých legislatívnych projekcií v saskom občianskom zákonníku (*Bürgerliche Gesetzbuch für das Königreich Sachsen*) účinného od 1. marca 1865, ktorý v § 217 ustanovoval, že vlastníctvo poskytuje vlastníkovi úplné a výlučné právne panstvo nad vecou.¹⁸² Najväčší vplyv mala však na samotný nemecký občiansky zákonník (BGB) účinného od 1.1.1900, ktorý v § 903 ustanovuje, že vlastník veci môže, pokiaľ mu v tom nebráni zákon alebo práva tretích osôb, s vecou ľubovoľne nakladať a každého tretieho z každého pôsobenia vylúčiť.¹⁸³ Nemecký zákonodarca teda zvolil model nepriameho vymedzenia vlastníctva prostredníctvom oprávnení vlastníka, ktoré ale individuálne neenumuruje, ale identifikuje len tzv. pozitívnu a negatívnu stránku vlastníctva.

¹⁷⁶ CC Art. 544: *La propriété est le droit de jouir et disposer des choses de la manière la plus absolue, pourvu qu'on n'en fasse pas un usage prohibé par les lois ou par les règlements.*

¹⁷⁷ § 353 ABGB: *Alles, was jemanden zugehört, alle seine körperlichen und unkörperlichen Sachen, heißen sein Eigentum.*

¹⁷⁸ § 354 ABGB: *Als ein Recht betrachtet, ist Eigentum das Befugniß, mit der Substanz und den Nutzungen einer Sache nach Willkühr zu schalten, und jeden Andern davon auszuschließen.*

¹⁷⁹ RANDA, ref. 44, s. 3.

¹⁸⁰ Tamže, s. 2.

¹⁸¹ Tamže, s. 3-4.

¹⁸² Saské BGB § 217: *Das Eigentum gewährt das Recht der vollständigen und ausschließlichen Herrschaft über eine Sache.*

¹⁸³ BGB § 903: *Der Eigentümer einer Sache kann, soweit nicht das Gesetz oder Rechte Dritter entgegenstehen, mit der Sache nach Belieben verfahren und andere von jeder Einwirkung ausschließen.*

Vymedzenie BGB nebolo samozrejme náhodné a Komisia pre revíziu druhého zmeneného návrhu BGB v dôvodovej správe (*Protokolle der Kommission für die zweite Lesung des Entwurfs des Bürgerlichen Gesetzbuchs*) uviedla, že ich cieľom nebolo v prvom rade podať definíciu vlastníckeho práva, ale skôr vymedziť obsah práv prináležiacich vlastníčkovi. Sama komisia priznáva, že pozitívne vymedzenie je menej dôležité ako negatívne vymedzenie, pričom jednotlivé oprávnenia sa dajú nepriamo zistiť z ustanovení o ochrane a scudzení vlastníctva a nedajú sa ani v úplnosti vymenovať.¹⁸⁴ Keďže však vlastníctvo nie je chápané ako súbor jednotlivých oprávnení, nie je potrebné ani ich legislatívne vymedzenie. Podstata vlastníctva ako všeobecného právneho panstva je teda chápaná ako niečo, čo prekračuje jednoduchý súčet typických oprávnení vlastníckeho vzťahu.

Česká republika, ktorá sa inak pri rekodifikácii svojho civilného práva skôr pridrižovala z historických dôvodov rakúskeho ako nemeckého modelu, sa pri vymedzení vlastníctva predsa len priklonila k druhogeneračnej mocenskej definícii vlastníckeho práva. Prvá veta § 1012 NOZ (zákon 89/2012 Sb.) ustanovuje, že „*Vlastník má právo se svým vlastnictvím v mezích právního řádu libovolně nakládat a jiné osoby z toho vyloučit.*“ Definícia je obdobná vymedzeniu § 903 BGB, ktorá vychádza z mocenskej definície vlastníctva ako úplného panstva (*Totalherrschaft*).¹⁸⁵

Nemecká mocenská definícia vlastníckeho práva bola podrobená kritike, že je použiteľná len pre súkromnoprávne vzťahy a nie pre iné právne odvetvia, predovšetkým pre ústavné právo.¹⁸⁶ K. Larenz napríklad upozorňuje, že definícia je nepoužiteľná pre potreby vymedzenia ochrany vlastníctva, ktoré je garantované čl. 14 nemeckého Základného zákona (*Grundgesetz*), čo je v rozpore s požiadavkou zhody predmetu a metód interpretácie ústavného a jednoduchého práva formulovanou napr. E. Forsthoffom. Reflektujúc tieto kritické a pravdepodobne aj zohľadňujúc sociálnu zodpovednosť vlastníka, ktorá je formálne odvoditeľná z ústavnej konštrukcie vlastníctva nielen ako práva, ale aj povinnosti, český zákonodarca mocenskú definíciu vlastníctva v § 1012 NOZ kvalifikoval druhou vetou tohto ustanovenia, podľa ktorej „*Vlastníku se zakazuje nad míru přiměřenou poměrům závažně rušit práva jiných osob, jakož i vykonávat takové činy, jejichž hlavním účelem je jiné osoby obtěžovat nebo poškodit.*“

3. Common law

Anglické *common laws* sa nikdy legálne a v podstate ani doktrínálne nesnažilo o vymedzenie pojmu vlastnícke právo a vlastník, keďže systém ochrany vecných práv zodpovedajúcich kontinentálnemu vlastníckemu právu nie je postavený na reivindikačnej žalobe (ako všeobecnej žalobe na ochranu vlastníckeho práva) a ani iná žaloba vecnoprávneho charakteru známa v *common law* tieto pojmy nepoužíva. Na základe toho možno dokonca tvrdiť, že koncept vlastníctva (*ownership*) je v anglickom tzv. majetkovom práve (*law of property*)¹⁸⁷ nepotrebný a nadbytočný.¹⁸⁸ Namiesto koncepcie vlastníctva je

¹⁸⁴ ACHILLES, Albrecht et al. *Protokolle der Kommission für die zweite Lesung des Entwurfs des Bürgerlichen Gesetzbuchs*. Zväzok III: *Sachenrecht*. Berlín: Guttentag, 1899, s. 262.

¹⁸⁵ § 903 BGB: Vlastník veci môže s vecou ľubovoľne nakladať a ostatných z každého pôsobenia vylúčiť. (*Der Eigentümer einer Sache kann mit der Sache nach Belieben verfahren und andere jeder Einwirkung ausschließen*).

¹⁸⁶ LARENZ, ref. 172, s. 460. HOLLÄNDER, Pavol. *Ústavněprávní argumentace. Ohlédnutí po deseti letech Ústavního soudu*. Praha: Linde, 2003, s. 24.

¹⁸⁷ Treba súhlasiť s Viktorom Knappom, že preklad *law of property* ako majetkové právo či vecné práva je len približný, ale nie zhodný preklad, keďže existujú aj iné práva ako *law of property*, ktoré majú charakter práv vecných, resp. majetkových. K tomu pozri KNAPP, Viktor. *Velké právní systémy. Úvod do srovnávací právní vědy*. 1. vydanie. Praha: C.H. Beck, 1996, s. 174.

¹⁸⁸ Porovnaj napr. BIRKS, Peter. *English Private Law*. Zv. 1. New York: Oxford University Press, 2000, s.

v *common law* ústredným pojmom držba veci (*possession*), ktorá sa však tiež nechápe v rímskoprávnom alebo kontinentálnom význame slova.¹⁸⁹ Právny titul k veci je teda synonymný s právom k držbe.¹⁹⁰

Na rozdiel od vlastníckeho práva, ktoré sa stalo prototypom subjektívneho absolútneho práva v kontinentálnom právnom systéme, ktoré je vynúiteľné *erga omnes* a popri sebe neznesie žiadne iné vlastnícke právo (t.j. v jednom časovom okamihu môže k veci existovať len jedno úplné vlastnícke právo rovnakého druhu), je systém *common law* relatívny a založený na žalobách z lepšieho práva. V *common law* tak môže mať viacero osôb právo vec držať. Následkom však je, že držiteľ veci v *common law* nemôže tvrdiť, že má výlučné právne panstvo nad vecou, ale musí sa obmedziť na tvrdenie, že jeho právo k držbe (*right to possession*), ktoré *common law* označuje jednoducho ako titul (*title*), je silnejšie ako právo iných osôb. Toto právo môže vzniknúť aj jednoduchým uchopením sa držby či detenciou veci. Logickým dôsledkom systému viacerých relatívnych práv k držbe konkrétnej veci je gradácia držobných titulov, pri ktorej rozhodujúcim kritériom je prednosť v čase a nie oprávnenosť držby, ako je to v našich podmienkach. Akákoľvek osoba, ktorá má oprávnenie vec držať, má aktívnu legitimáciu k všetkým držobným žalobám.¹⁹¹ V anglickom práve je vzhľadom na to, že žiadna osoba nemôže preukázať vlastnícky titul k veci, jedným z kritérií pre gradáciu titulov skutočnosť, ktoré právo k držbe veci vzniklo skôr.¹⁹²

Precedenčným prípadom v tomto smere je spor *Armory v. Delamirie* z roku 1772. Kominársky učeň pri čistení komína objavil náhodne zlatý prsteň, ktorý následne odniesol k zlatníkovi za účelom ocenenia predmetu. Jeden z pracovníkov v zlatníctve odstránil z prsteňa drahokamy pod zámienkou váženia, následne oznámil cenu svojmu pánovi, ktorý ju ponúkol kominárskemu učňovi. Ten ponúknutú cenu odmietol a požadoval vrátenie prsteňa, pracovník mu však odovzdal len samotný prsteň bez drahokamov. V následnom súdnom spore bol kominársky učeň úspešný, keďže predmetom súdneho skúmania bolo len zistenie, kto má lepšie právo držať vec. Držba kominárskeho učňa bola skoršia ako držba zlatníka (resp. jeho pracovníka) a preto bola aj silnejšia, čo by však neplatilo v prípade, ak by stranou sporu bola osoba, ktorá prsteň v komíne stratila alebo skryla. Držba učňa bola preto relatívna – bola silnejšia ako držba zlatníka, no slabšia ako držba osoby, ktorá prsteň skryla či stratila (táto osoba však nebola stranou sporu). V súdnom spore pritom nebola tradične prípustná námietka tvrdenia, že iná osoba, ktorá nie je stranou sporu pred súdom, má lepšie právo k veci ako protistrana (námietka *ius tertii*).¹⁹³ Anglické právo tak vychádza z prezumpcie, že detencia veci je *prima facie* dôkaz držby veci a detencia spolu s vôľou vylúčiť iné osoby z pôsobenia na vec vždy zakladá

218 – 219.

¹⁸⁹ Naša konštrukcia držby založená na držobnej vôli (*animus possidendi*) a faktickom ovládaní veci (*corpus possessionis*) pojmovo vylučuje, aby bola rovnaká vec vo vlastníctve viacerých osôb (pokiaľ nejde o spoludržbu ako obdobu spoluvlastníctva). Okamihom vzniku neoprávnenej držby predchádzajúca držba, aj keď oprávnená, zaniká. K tomu pozri SPÁČIL, J.: *Ochrana vlastníctví a držby v občanském zákoníku*. 2. doplnené vydanie. Praha : C.H. Beck, 2005, s. 237-238.

¹⁹⁰ BIRKS, ref. 188, s. 219.

¹⁹¹ POLLOCK, Frederick – WRIGHT, Robert Samuel. *An Essay on Possession in the Common Law*. Oxford: Clarendon Press, 1888, s. 27.

¹⁹² BIRKS, ref. 188, s. 220.

¹⁹³ Tu vidieť markantný rozdiel napr. oproti súčasnej slovenskej právnej úprave, ktorá by kominárskemu učňovi pravdepodobne neposkytla aktívnu legitimáciu na žiadnu formu petitórnej ochrany svojej držby. Kominársky učeň by vzhľadom k ustanoveniu § 130 OZ nesplnil kritéria na označenie svojej držby ako oprávnenej, keďže vzhľadom na všetky okolnosti nemohol byť dobromysel'ný o tom, že mu vec alebo právo patrí. Nemohol by teda uplatniť publiciánsku žalobu (§ 126 ods. 2 OZ) nehovoriac už ani o vlastníckych žalobách.

držbu.¹⁹⁴ Osoba, ktorá drží vec na základe neplatného právneho dôvodu je vo svojej držbe preto plne žalobne chránená voči všetkým tretím osobám.

V právnej praxi sa výraz vlastníctvo (*ownership*) používa vo vzťahu k hnutel'ným veciam, ale nie k nehnuteľnostiam, pri ktorých sa vyvinuli komplexné držobné práva. Na rozdiel od kontinentálnych jurisdikcií, ktoré vychádzajú z trvalého charakteru vlastníckeho práva a pod vplyvom rímskoprávnej doktríny v zásade vylučujú vlastníctvo na voľnoobmedzenú dobu, je v common law tradične možné rozdeliť držobné práva aj v čase. V dôsledku toho vzniká komplexný systém držobných práv k nehnuteľnostiam v prítomnosti (tzv. *estates*) a v budúcnosti (tzv. *future interests*). Common law tradične pripúšťalo držbu nehnuteľnosti na dobu života držiteľa (*life estate*) s tým, že po jeho smrti sa nehnuteľnosť automaticky vráti scudziteľovi alebo jeho právnym nástupcom (toto budúce držobné právo sa nazýva *reversion*) alebo alternatívne, ak tak scudziteľ určil, konkrétnej tretej osobe či jej právnym nástupcom (toto budúce držobné právo sa nazýva *remainder*). Obdobný efekt sa dal v rímskom práve dosiahnuť len prostredníctvom ususfructu, ktorý bol ale v klasickom rímskom práve chápaný ako služobnosť obmedzujúca vlastnícke právo a nie ako vlastníctvo na dobu určitú.

V *common law* neexistujú vecnoprávne žaloby vo vlastnom slova zmysle. Z historických dôvodov súvisiacich s vývojom procesného práva v Anglicku sa vecnoprávne žaloby (napr. *writ of right*) začali stávať od 13. storočia obsolentnými a na ochranu držobného titulu k veci začali byť používané deliktuálne žaloby. Tieto žaloby, medzi ktoré patrí žaloba za neoprávnené rušenie držby nehnuteľnosti (*trespass to land*), žaloba za neoprávnené rušenie držby hnutel'ností (*trespass to goods*) a žaloba za odňatie držby (*conversion*), začali v priebehu historického vývoja prijímať niektoré prvky vecných žalôb, ale stále si zachovávajú svoju deliktuálnu podstatu. V prípade žalôb za rušenie držby či už hnutel'ností alebo nehnuteľností je pasívne legitimovaná osoba, ktorá dobrovoľne a priamym spôsobom narušila držbu veci žalobcu. Žalobný petit znie na peňažnú náhradu, aj keď žalovaný nespôsobil žiadnu škodu. Žaloba za neoprávnené odňatie držby je konštruovaná objektívne, takže akékoľvek vedomé odňatie veci bez ohľadu na úmysel žalovaného je naplnením skutkovej podstaty civilného deliktu *conversion* a ako také žalovateľné. Žalobný petit znie na poskytnutie peňažnej náhrady (zvyčajne cena veci v čase spáchania deliktu) a alternatívne na vrátenie veci, ktorú však žalobca nie je povinný prijať.

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

doc. Mgr. Matej Mlkvý, PhD., LL.M.

matej.mlkvy@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave Právnická fakulta

Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky

Šafárikovo námestie 6, P.O.BOX 313, 810 00 Bratislava 1.

Slovenská republika

doc. JUDr. Zuzana Mlkvá Illýová, PhD.

zuzana.illyova@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave Právnická fakulta

Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky

Šafárikovo námestie 6, P.O.BOX 313, 810 00 Bratislava 1.

Slovenská republika

¹⁹⁴ POLLOCK – WRIGHT, ref. 191, s. 20.

Zásada materiálnej publicity katastra nehnuteľností a jej vplyv na možnosť nadobudnutia nehnuteľnosti od nevlastníka¹

Vladimír Sedliak

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

SEDLIAK, Vladimír. Zásada materiálnej publicity katastra nehnuteľností a jej vplyv na možnosť nadobudnutia nehnuteľnosti od nevlastníka. In *Historia et theoria iuris*, 2021, roč. 13, č. 3, s. 129-140.

Príspevok sa zameriava na analýzu zásady materiálnej publicity katastra nehnuteľností prostredníctvom názorov právnej vedy a judikatúry súdov Slovenskej republiky a Českej republiky. Súčasne komparuje zásadu materiálnej publicity katastra nehnuteľností v Slovenskej republike s jej zakotvením v podmienkach Českej republiky do účinnosti zákona č. 89/2012 Sb. Občanský zákoník a od účinnosti predmetného zákona. Príspevok sa zaoberá aj významom zásady materiálnej publicity na riešenie otázky možnosti nadobudnutia nehnuteľnosti od nevlastníka.

ABSTRACT

SEDLIAK, Vladimír. Principle of the material publicity of the Land Register and its impact on the issue of the possibility of acquiring real estate from non-owner. In *Historia et theoria iuris*, 2021, Vol. 13, No. 3, p. 129-140.

The paper focuses on the analysis of the principle of material publicity of the Land Register through the views of legal practice and case law of the courts of the Slovak Republic and the Czech Republic. It further compares the principle of material publicity in the Slovak Republic with its statement in the conditions of the Czech Republic until the effectiveness of Act No. 89/2012 Sb. Civil Code and since then. The paper also deals with importance of the principle of material publicity to the question of the possibility of acquisition real estate from the non-owner.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

materiálna publicita, právna istota, kataster nehnuteľností, nadobudnutie nehnuteľnosti od nevlastníka

KEY WORDS

material publicity, legal certainty, Land Register, acquisition of real estate from a non-owner

ÚVOD

Kataster nehnuteľností má nezastupiteľnú funkciu pri nadobúdaní vlastníckeho práva k nehnuteľnostiam. V našom právnom poriadku sa pri nadobudnutí vlastníckeho práva na základe zmluvy (titulus) uplatňuje tzv. princíp kauzálnej tradície,² čo znamená, že nadobúdanie vlastníckeho práva je dvojfázový proces. Okrem titulu, ktorý reprezentuje

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0199.

² Bližšie k modelom prevodu vlastníckeho práva na základe zmluvy pozri FEKETE, Imrich. Zmluvný prevod vlastníckeho práva s osobitným zreteľom na slovenské súkromné právo. In *Justičná revue*, 2018, roč. 70, č. 8-9, s. 871 a nasl.

právny dôvod je potrebné, aby bol naplnený aj modus, ktorým je odovzdanie veci. Zo samotného pojmu nehnuteľnosť (vec, ktorou nemožno hnúť) vyplýva, že ju nie je možné *de facto* odovzdať. Modus je vyjadrený v osobitnom ustanovení § 133 ods. 2 zákona č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v platnom znení (ďalej len ako „OZ“) tak, že vlastnícke právo k nehnuteľnosti nadobúdateľ nadobudne vkladom do katastra nehnuteľností podľa zákona č. 162/1995 Z. z. o katastri nehnuteľností a o zápise vlastníckych a iných práv k nehnuteľnostiam (katastrálny zákon) v platnom znení (ďalej aj ako „Katastrálny zákon“ alebo „KZ“).

Fundamentálnou funkciou katastra nehnuteľností je evidencia vecných práv k nehnuteľnostiam. Pre vlastnícke právo je charakteristické, že informácia o vlastníckom práve by mala byť verejná.³ Pri hnutel'ných veciach sa vlastnícke právo preukazuje spravidla držbou veci.⁴ Pri nehnuteľnostiach túto funkciu spĺňa registrácia údajov v katastri nehnuteľností, ktorý sa snaží o súlad údajov vedených v katastri nehnuteľností so skutočným právnym stavom, čo slúži k stabilite právnych vzťahov k nehnuteľnostiam a právnej istote účastníkov občianskoprávných vzťahov, čím sa naplňajú požiadavky materiálneho právneho štátu. Právna úprava katastra nehnuteľností je vystavaná na siedmich zásadách.⁵

Zásada formálnej publicity katastra nehnuteľností sa prejavu tým, že každý má oprávnenie nahliadnuť do katastrálneho operátu a získať informácie vedené k jednotlivým nehnuteľnostiam. Toto oprávnenie je obmedzené v rozsahu aplikability zákona č. 18/2018 Z. z. o ochrane osobných údajov a ustanovení § 68 a § 69 Katastrálneho zákona. V našom príspevku sa zameriavame na zásadu materiálnej publicity katastra nehnuteľností, ktorá je ale úzko prepojená so zásadou formálnej publicity.

V nasledovnom texte sa snažíme charakterizovať zásadu materiálnej publicity z pohľadu právnej vedy a súdnej praxe, analyzovať jej aplikačné úskalia najmä v súvislosti s otázkou možnosti nadobudnutia vlastníckeho práva k nehnuteľnosti od nevlastníka, a komparovať právnu úpravu účinnú v Slovenskej republike s právnou úpravou účinnou v Českej republike do 31.12.2013 a od 01.01.2014.

VYMEDZENIE POJMU „MATERIÁLNA PUBLICITA KATASTRA NEHNUTEĽNOSTÍ“

Zásada materiálnej publicity katastra nehnuteľností je inkorporovaná v našom právnom poriadku prostredníctvom ustanovenia § 70 Katastrálneho zákona. V zmysle tohto ustanovenia sú údaje podľa § 7 KZ hodnoverné a záväzné, ak sa nepreukáže opak. Tým sa chráni dôvera každého, že čo je zapísané, to platí. Pod **hodnovernosťou** údajov treba rozumieť, že sa prezumuje správnosť týchto údajov.⁶ Pod **záväznosťou** údajov katastra nehnuteľností, treba rozumieť, že týmito údajmi sú viazaní *de facto* všetci, ale v praxi sa záväznosť uplatňuje najmä voči orgánom verejnej moci.⁷ Ergo dôvodom pre prerušenie konania o návrhu na vklad nebude prípadné preukázanie začatia konania pred

³ LAZAR, Ján et al. *Občianske právo hmotné. 1. Zväzok. Všeobecná časť – Rodinné právo – Vecné práva – Dedičské právo*. Bratislava: Iuris Libri, 2018, s. 487.

⁴ Tamže, s. 490.

⁵ Medzi zásady katastra nehnuteľností patrí: zásada intabulácie, zásada formálnej publicity, zásada materiálnej publicity, zásada legality, zásada voľnosti, zásada priority a zásada špeciality. Tamže, s. 637-639.

⁶ FEČÍK, Marián. Formálna a materiálna publicita katastra nehnuteľností. In *Justičná revue*, 2011, roč. 63, č. 1, s. 37 a nasl.

⁷ Tamže, s. 37 a nasl.

súdom o určení vlastníckeho práva k predmetnej nehnuteľnosti. Táto zásada je ale zároveň normovaná s vyvrátenou domnienkou, že ak sa preukáže nesúlad údajov zapísaných v katastri nehnuteľností so skutočným stavom, tak platí skutočný stav. Z toho jednoznačne vyplýva, že materiálna publicita, a teda hodnovernosť údajov, je veľmi zúžená ba až nedostatočná.⁸ Ak zapísaný stav nekorešponduje so skutočným, tak platí skutočný stav. Pokiaľ ide o otázku, ktorým momentom sa považujú údaje za hodnoverné a záväzné, tak odpoveď možno vyvodit' z ust. § 41 ods. 1 KZ. Údaje týkajúce sa práv k nehnuteľnostiam sa stávajú hodnovernými a záväznými vpísaním do listu vlastníctva.

Táto jednoduchá vyvrátenosť hodnovernosti v praxi spôsobuje mnoho problémov. Vyvrátená domnienka nie je nijako **časovo obmedzená**,⁹ takže údaje uvedené v katastri nehnuteľností možno vyvrátiť aj napríklad po deviatich rokoch. Najvypuklejšie problémy s takto zakotvenou zásadou materiálnej publicity vznikajú pri nadobudnutí nehnuteľnosti od nevlastníka, ak nadobúdateľ vychádzal z údajov evidovaných v katastri nehnuteľností alebo pri zriadení záložného práva k nehnuteľnosti. Na osobu, ktorá postupovala na základe údajov uvedených v katastri nehnuteľností sa nazerá, **ako na dobromyseľnú**.¹⁰ Autori komentáru Katastrálneho zákona hodnovernosť údajov vysvetľujú tak, že každý sa môže spoliehať na to, že tieto údaje sú pravdivé, možno im veriť a spoliehať sa na ne.¹¹ Z toho vyplýva, že osoba sa spolieha na pravdivosť údajov zapísaných v katastri nehnuteľností, a je (pokiaľ nemá o správnosti údajov pochybnosti) v dobrej viere, že údaje sú pravdivé. V zmysle tejto prezumpcie, ak iná osoba namieta dobromyseľnosť osoby konajúcej v dobrej viere v správnosť údajov zapísaných v katastri nehnuteľností, musí táto „*iná*“ osoba preukázať, že nebola dobromyseľná. Dôkazné bremeno tejto skutočnosti preto logicky zaťažuje toho, kto namieta dobromyseľnosť iného.

Zákon explicitne neupravuje možnosť nadobudnúť nehnuteľnosť od nevlastníka na základe dobrej viery, okrem výnimiek.¹² Nadobúdateľ, ktorý nadobudol nehnuteľnosť v dobrej viere v zápis v katastri nehnuteľností preto požíva ochranu ako oprávnený držiteľ v zmysle ustanovenia § 130 OZ. Vlastnícke právo k nehnuteľnosti tak môže nadobudnúť napríklad vydržaním, ak splní podmienky ustanovené zákonom.¹³ Ako sme už vyššie spomenuli, účelom zásady materiálnej publicity je zabezpečiť právnu istotu v právnych

⁸ Autori v komentári Katastrálneho zákona sa vyjadrili, že zásada materiálnej publicity katastra nehnuteľností nie je naplnená. DRÁČOVÁ, Jana – VOJČÍK, Peter – BAREŠOVÁ, Eva. *Katastrálny zákon s porovnaním úpravy v Českej republike*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, s. 310.

⁹ Jediné explicitne vyjadrené časové zákonné obmedzenie môže byť vydržanie vlastníckeho práva za splnenia všetkých predpokladov stanovených v ust. § 134 OZ.

¹⁰ Pozri FEČÍK, Marián – JAKUBÁČ, Róbert. § 70 Hodnovernosť a záväznosť údajov katastra. In FEČÍK, Marián – JAKUBÁČ, Róbert. *Katastrálny zákon*. Bratislava: C. H. Beck, 2021, s. 946-949. ISBN 978-80-89603-96-1. Rovnako FEČÍK, ref. 6, s. 40 a nasl., rozsudok Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 4 Sžr/8/2017 z 16.01.2018. Opačný názor bol vyjadrený v stanovisku Právnickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, ktoré si vyžiadala veľký senát obchodnoprávneho kolégia Najvyššieho súdu SR na základe ust. § 48 ods. 4 zákona č. 160/2015 Z.z. Civilný sporový poriadok v platnom znení. V uznesení veľkého senátu Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 1VOBdo/2/2020 z 27.04.2021 sa neuvádza bližšia argumentácia v prospech tohto názoru, aj preto autori príspevku nemohli kriticky zhodnotiť prezentovaný názor.

¹¹ DRÁČOVÁ – VOJČÍK – BAREŠOVÁ, ref. 8, s. 309.

¹² Pozri Ustanovenie § 486 OZ; ust. § 150 zákona č. 233/1995 Z.z. o súdnych exekútoroch a exekučnej činnosti (Exekučný poriadok) a o zmene a doplnení ďalších zákonov, ust. § 93 ods. 3 zákona č. 7/2005 Z.z. o konkurze a reštrukturalizácii a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

¹³ Podmienky vydržania sú: a) spôsobilý predmet držby, b) oprávnená držba, c) dĺžka doby držby v trvaní 10 rokov, b) nepretržitosť držby. Bližšie k predpokladom vydržania vlastníckeho práva k nehnuteľnosti pozri FICOVÁ, Svetlana – ČIPKOVÁ, Tamara. Konanie o potvrdení vydržania – návrh na začatie konania (2. časť). In *Bulletin slovenskej advokácie*, 2021, roč. 27, č. 5, s. 12-15.

vzťahoch týkajúcich sa nehnuteľnosti. Slúži k tomu, aby si najmä nadobúdateľ mohol overiť, komu prislúcha vlastnícke právo k nehnuteľnosti, prípadne aké iné vecné práva viažu na nehnuteľnosti a podľa toho sa rozhodol, či do právneho vzťahu vstúpi alebo nie. Keďže uplatnenie vyvrátiteľnej domnienky o hodnovernosti a záväznosti údajov katastra nehnuteľností nie je časovo ohrozené, tak pôvodný vlastník¹⁴ sa môže úspešne voči dobromyseľnému nadobúdateľovi domáhať určenia vlastníckeho práva k nehnuteľnosti. Stačí, ak preukáže, že o svoje vlastnícke právo prišiel napríklad na základe absolútne neplatného právneho úkonu, hoc v čase uskutočnenia tohto neplatného právneho úkonu účinky spojené s prevodom vlastníckeho práva **zamýšľal a plne si ich uvedomoval**. Následne po rokoch zistil, že právny úkon bol absolútne neplatný pre vadu, ktorú si v čase uskutočnenia subjekty právneho vzťahu neuvedomovali. Dobromyseľný nadobúdateľ by si preto po dobu určenú pre vydržanie, nemohol nikdy byť celkom istý svojím vlastníctvom. Takto bezhranične koncipovaná vyvrátiteľná domnienka potom *eo ipso* popiera fundamentálny význam materiálnej publicity, a to vnieť právnu istotu do právnych vzťahov.

Samozrejme, nesmieme prehliadať samotný účel vyvrátiteľnej domnienky, ktorým je ochrana pôvodného vlastníka. Účelom zákonodarcu mohlo byť poskytnutie širokej ochrany pôvodnému vlastníkovi a to z dôvodu, že zápisy v pozemkových knihách boli častokrát neúplné a nepresné,¹⁵ taktiež v Slovenskej republike bolo mnoho prípadov pozemkovej mafie, keď pôvodný vlastníci na základe podvodných konaní (napr. osvedčením o vydržaní) nevedomky prichádzali o svoje vlastnícke právo k nehnuteľnostiam.¹⁶

Z vyššie uvedeného možno dospieť ku konklúzii, že za istých okolností sa široké uplatnenie vyvrátiteľnej domnienky o správnosti údajov vedených v katastri nehnuteľností javí ako nespravodlivé (prípady, keď pôvodní vlastníci zamýšľali previesť vlastnícke právo), ale za iných okolností (pri odňatí nehnuteľnosti pôvodnému vlastníkovi na základe trestného činu, resp. bez jeho vedomia) by sa za nespravodlivé javilo úzkostné lipnutie na zásade materiálnej publicity katastra nehnuteľností bez možnosti vyvrátiť (ne)správnosť údajov v katastri nehnuteľností. Aplikčná prax¹⁷ sa preto snažila nájsť spravodlivé usporiadanie vzťahov medzi pôvodnými vlastníkmi a dobromyseľnými nadobúdateľmi konajúcimi v dobrej viere v správnosť údajov katastra nehnuteľností opierajúc sa o základné princípy právneho štátu.

¹⁴ Za pôvodného vlastníka pre účely príspevku považujeme osobu, ktorá neoprávnene prišla o zápis v katastri nehnuteľností. Pokiaľ nedošlo k účinnému nadobudnutiu práva ďalšou osobou, pôjde o skutočného vlastníka.

¹⁵ Občiansky zákonník z roku 1950 neviazal vznik vlastníckeho práva k nehnuteľnostiam na zápis v pozemkovej knihe. Čo súviselo najmä s vtedajším politickým zriadením a cieľom oslabiť súkromné vlastníctvo. Tento stav dostatočne neodstránilo ani prijatie zákona č. 22/1964 Zb. o evidencii nehnuteľností, ktorý neobnovil princíp zápisu. Bližšie pozri VRCHA, Pavel. *Nabytí nemovitosti (zapsané v katastru nemovitostí) od nevlastníka*. Praha: Leges, 2015, s. 125.

¹⁶ PROCHÁZKA, Radoslav. Týždeň v práve Rada Procházku: Pozemkoví šmejdi budú mať ťažší život. A štátne firmy tiež. In *Denník N*. [online]. Dostupné na internete: <https://dennikn.sk/2435366/tyzden-v-prave-rada-prochazku-pozemkovi-smejdi-budu-mat-tazsi-zivot-a-statne-firmy-tiez/?ref=list>; CSACH, Kristián – GEŠKOVÁ, Katarína. Nález Ústavného súdu SR sp. zn. I. ÚS 510/2016 z 19.01.2021 (nadobudnutie vlastníckeho práva k nehnuteľnosti od nevlastníka) In *Súkromné právo*, 2021, roč. 7, č. 1. [online]. [cit. 2021-10-27]. Dostupné na internete: <https://www.legalis.sk/sk/casopis/sukromne-pravo/nalez-ustavneho-sudu-sr-sp-zn-i-us-510-2016-z-19-1-2021-nadobudnutie-vlastnickeho-prava-k-nehnutelnosti-od-nevlastnika.m-2351.html>

¹⁷ Napr.: rozhodnutia Ústavného súdu ČR, sp. zn. II. ÚS 165/11 z 11.05.2011, I. ÚS 3061/11 z 13.08.2012, IV. ÚS 4684/12 z 20.11.2013, I. ÚS 2219/12 zo 17.04.2014, nálezy Ústavného súdu SR, sp. zn. I. ÚS 549/2015, I. ÚS 151/2016.

Nedostatočnú zákonnú úpravu materiálnej publicity katastra nehnuteľností vyjadril aj Ústavný súd ČR už v náleze, sp. zn. II. ÚS 91/98 a to tak, že „výpis z listu vlastníctva je dokladom o stave zápisu v katastri nehnuteľností, ktorý však nemusí zodpovedať skutočnej existujúcim právnym vzťahom“. Ústavný súd ČR zásadu materiálnej publicity katastra nehnuteľností zároveň v náleze, sp. zn. II. ÚS 349/03 z 1.8.2006 podrobil kritike, keď uviedol, že princíp právnej istoty patrí do obsahu pojmu právny štát a **posilnenie zásady materiálnej publicity** katastra nehnuteľností by signifikantne prispelo k **posilneniu právnej istoty** účastníkov občianskoprávných vzťahov. Zároveň ale uviedol, že aktuálne kataster nehnuteľností ČR nie je založený na takých zásadách, ktoré by umožňovali osobám konať s plnou dôverou v jeho obsah.¹⁸ Ústavný súd takéto nedôsledné zakotvenie materiálnej publicity katastra nehnuteľností nazval „*neodôvodneným rizikom*“, ktorému sú vystavené osoby konajúce v súlade so zápisom v katastri nehnuteľností.

Na základe syntézy poznatkov možno konštatovať, že význam materiálnej publicity katastra nehnuteľností v našom právnom poriadku spočíva v tom, že u osoby, ktorá vychádzala zo zápisu v katastri nehnuteľností sa **prezumeje dobromyseľnosť** v pravdivosť (správnosť) údajov zapísaných v katastri nehnuteľností a záväznosť týchto údajov a osoba, ktorá spochybňuje pravdivosť zapísaných údajov je zaťažená **dôkazným bremenom** na vyvrátenie hodnovernosti týchto údajov.

V súvislosti s publicitou údajov v katastri nehnuteľností sa môže naskytnúť otázka, či je možné považovať za dobromyseľného držiteľa aj osobu, ktorej nesvedčí zápis v katastri nehnuteľností. Právna doktrína nevylučuje vydržanie, a teda aj samotnú držbu *contra tabulas*.¹⁹ Aplikačná prax súdov²⁰ taktiež zodpovedala túto otázku kladne a za špecifických okolností, najmä ak pôjde o aktívnu držbu, môže byť osoba oprávneným držiteľom aj napriek tomu, že v katastri nehnuteľností nefiguruje ako vlastník predmetnej nehnuteľnosti. Tieto skutočnosti ešte viac oslabujú význam zásady materiálnej publicity katastra nehnuteľností.

Je teda zrejmé, že takto nedostatočne upravená materiálna publicita katastra nehnuteľností slúži k ochrane len pôvodného vlastníka a dobromyseľný nadobúdateľ nie je až do momentu vydržania nijako chránený. Toto nerovné poskytnutie ochrany medzi pôvodným vlastníkom a dobromyseľným nadobúdateľom, spôsobené nedostatočným zakotvením materiálnej publicity katastra nehnuteľností sa snažila, v prospech právnej istoty v občianskoprávných vzťahoch, vyvažovať judikatúra. Najprv v Českej republike začal chrániť dobromyseľných nadobúdateľov Ústavný súd ČR²¹ a potom, aj keď po prvotnom odpore, sa pridal aj Najvyšší súd ČR²². V Slovenskej republike sa Ústavný súd SR²³ tiež rozhodol nadviazať na rozhodnutia českých súdov a vyvažovať mieru ochrany práv poskytovanú pôvodným vlastníkom a dobromyseľným nadobúdateľom, s výnimkou ochrany oprávnenej držby. Toto judikátorne vyvažovanie ochrany nie je všeobecne akceptované a Najvyšší súd SR vo svojom najnovšom rozhodnutí v otázke možnosti prelozenia zásady *nemo plus iuris* zaujal stanovisko, že okrem zákonne explicitne uvedených možností, nie je možné prelomiť zásadu *nemo plus iuris* v prospech dobromyseľného nadobúdateľa.²⁴

¹⁸ K obdobnosti právnej úpravy zásady materiálnej publicity v Slovenskej republike a v Českej republike pozri kapitolu č. 3.

¹⁹ FEČÍK, Marián. § 130 [Oprávnený držiteľ]. In ŠTEVČEK, Marek et al. *Občiansky zákonník I.: komentár*. Praha: C. H. Beck, 2019, s. 939. ISBN 978-80-7400-770-5.

²⁰ Rozsudok Okresného súdu Poprad, sp. zn. 7C/53/2017 z 26.10.2018.

²¹ Nález Ústavného súdu ČR, sp. zn. I. ÚS 143/07 z 25.02.2009.

²² Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR, sp. zn. 31 Cdo 353/2016 z 09.03.2016.

²³ Nález Ústavného súdu SR, sp. zn. I. ÚS 549/2015 zo 16.03.2016.

²⁴ *Vide supra*: Uznesenie Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 1VObdo/2/2020 z 27.04.2021.

ROZPOR ÚDAJOV ZAPÍSANÝCH V KATASTRI NEHNUTEĽNOSTÍ A SKUTOČNÉHO PRÁVNEHO STAVU

Pri údajoch technickej povahy alebo údajoch netýkajúcich sa bezprostredne práv k nehnuteľnostiam možno nesúlad preukázať geometrickým plánom, príslušným rozhodnutím alebo opatrením orgánu verejnej správy, resp. iného orgánu či subjektu.²⁵ Pri údajoch týkajúcich sa práv k nehnuteľnostiam nesprávnosť (nesúlad) údajov možno hodnotiť v dvoch rovinách. Po prvé, môže ísť o **chybný zápis** práva k nehnuteľnosti, t. j. preukázanie nezákonnosti zápisu. K nezákonnosti zápisu môže dôjsť na základe rozhodnutia správneho orgánu alebo rozhodnutia o vyhovení protestu prokurátora alebo rozhodnutím o oprave chyby v katastrálnom operáte podľa § 59 ods. 2 písm. a) KZ. Po druhé o nesprávnosť údajov týkajúcich sa práv k nehnuteľnosti pôjde v prípade **vecne chybného obsahu** zapísaného práva. V tomto druhom prípade, možno nesprávnosť preukázať najmä súdnym rozhodnutím o určení práva k nehnuteľnosti, prípadne súdnym rozhodnutím o určení neplatnosti právneho úkonu alebo neplatnosti dobrovoľnej dražby (§ 34 ods. 2 KZ), alebo rozhodnutí orgánov verejnej moci. Vecne chybný zápis možno odstrániť aj v nesporovom konaní, a to na podklade rozhodnutia o oprave chyby v katastrálnom operáte podľa § 59 ods. 2 písm. a) a d) KZ, oprave duplicitného alebo viacnásobného vlastníctva podľa § 59 ods. 2 písm. c) alebo oprave registra obnovennej evidencie pozemkov podľa § 59 ods. 2 písm. e) KZ.²⁶

V aplikačnej praxi sa v tejto veci vyskytla otázka, čo všetko môže súd hodnotiť v spore, v ktorom sa namieta rozpor zápisu v katastri nehnuteľností so skutočným právnym stavom. Najvyšší súd ČR²⁷ uviedol, že súd môže ako predbežnú otázku posúdiť (i) platnosť prevodnej zmluvy, (ii) platnosť odstúpenia od zmluvy, (iii) platnosť dovolania sa relatívnej neplatnosti právneho úkonu, (iv) iné skutočnosti, ktorých následkom je rozpor medzi zápisom v katastri nehnuteľností a skutočným stavom.

ZÁSADA MATERIÁLNEJ PUBLICITY KATASTRA NEHNUTEĽNOSTÍ V ČESKEJ REPUBLIKE DO 31. 12. 2013

V tejto časti analyzujeme právnu úpravu zásady materiálnej publicity katastra nehnuteľností v Českej republike účinnnej do začatia účinnosti zákona č. 89/2012 Sb. Občanský zákoník (ďalej len ako „NOZ“). t. j. do 31.12.2013.²⁸ V analýze sa sústredíme na relevantné odlišnosti medzi právnou úpravou v Českej republike a úpravou účinnou v Slovenskej republike. Súdny v Slovenskej republike, ktoré nevylúčili možnosť prelomenia *zásady nemo plus iuris* v určitých výnimočných prípadoch aj s ohľadom na dobromyseľnosť nadobúdateľa a jeho dobrú vieru v zápis v katastri nehnuteľností sa vo svojich rozhodnutiach opierali aj o závery súdov Českej republiky. Veľký senát Najvyššieho súdu SR vo svojom rozhodnutí o (ne)možnosti prelomenia zásady *nemo plus iuris* okrem taxatívne zákonom stanovených dôvodov sa vysporiadal s judikatúrou Českých súdov tak, že nie je

²⁵ FEČÍK – JAKUBÁČ, ref. 10, s. 955.

²⁶ Fečík s Jakubáčom v komentári ku Katastrálnemu zákonu pri oprave registra obnovennej evidencie pozemkov odkazujú na ustanovenie § 59 ods. 2 písm. c), (zo znenia zákona, ale vyplýva, že zrejme malo ísť o písm. e) – pozn. autora) Porovnaj FEČÍK – JAKUBÁČ, ref. 10, s. 955-956.

²⁷ Rozsudok Najvyššieho súdu ČR, sp. zn. 22 Cdo 646/2009 z 27.04.2009.

²⁸ Nemožno opomenúť prechodné ust. § 3064 NOZ, ktoré stanovilo jednoročnú lehotu, odo dňa účinnosti NOZ (t. j. lehota uplynula 01.01.2015), pre nastanie účinkov z ust. § 980 až 986 NOZ (upravujúce zásadu materiálnej publicity katastra nehnuteľností).

použitelná pre účely Slovenskej právnej úpravy z dôvodu podstatnej odlišnosti právnych úprav katastra nehnuteľností. Právna úprava katastra nehnuteľností bola zakotvená v zákone č. 344/1992 Sb. o katastru nemovitostí České republiky (katastrální zákon) (ďalej aj len ako „ČKZ“) a zákone č. 265/1992 Sb. o zápisech vlastnických a jiných věcných práv k nemovitostem (ďalej len ako „ZoZVP“).

Zásada materiálnej publicity katastra nehnuteľností bola zakotvená v ustanovení § 20 ČKZ, ktorý stanovoval, že *„údaje katastra, a to parcelné číslo, geometrické určenie nehnuteľnosti, názov a geometrické určenie katastrálneho územia sú záväzné pre právne úkony týkajúce sa nehnuteľností vedených v katastri.“* v spojení s ust. § 11 ZoZVP, ktoré stanovuje *„ten, kto vychádza zo zápisu v katastri nehnuteľnosti uskutočneného po 1. januári 1993, je v dobrej viere, že stav katastra zodpovedá skutočnému stavu veci, ibaže musel vedieť, že stav zápisu v katastri nezodpovedá skutočnosti.“*

Rozdielnosť možno badať v tom, že v našom právnom poriadku je zásada materiálnej publicity katastra nehnuteľností upravená v jednom právnom predpise (KZ) a v Českej republike bola do roku 31.12.2013 roztrieštená v dvoch právnych predpisoch (ČKZ a ZoZVP). Rozdielnosť je aj v použitej terminológii, KZ používa pojem hodnovernosť a ZoZVP odkazuje na dobrú vieru osoby v údaje uvedené v katastri nehnuteľností. Aj napriek tomu, že právne predpisy nepoužívajú totožné pojmy, význam oboch ustanovení jednoznačne smeruje k rovnakému cieľu,²⁹ a tým je prezumpcia pravdivosti údajov v katastri nehnuteľností a dobrej viery osôb, vychádzajúcich z týchto údajov, avšak prezumpcia je založená na vyvrátiteľnej domnienke.³⁰

Na základe vyššie uvedeného zastávame názor, že úprava účinná v Českej republike do 31.12.2013 je obdobná s právnou úpravou aktuálne účinnou v Slovenskej republike, preto závery súdov Českej republiky a ich argumentáciu možno *mutatis mutandis* aplikovať aj pre našu právnu úpravu. Ak predsa len Veľký senát Najvyššieho súdu SR zastáva k otázke možnosti prelomenia zásady *nemo plus iuris* iný názor, k akému dospely české súdy, mal by sa dôsledne vysporiadať s relevantnými argumentmi v nich uvádzanými (najmä ak z nich vychádzajú slovenské súdy) a poukázať na odlišnosti v Slovenskej právnej úprave. Striktne formálne poňatie odlišnosti právnych predpisov, uplatňujúc restriktívny výklad opierajúc sa o formálne odlišnú textáciu zákona nevzbudzuje dôveryhodnosť v takto vyjadrené závery Najvyššieho súdu Slovenskej republiky. Podstatný rozdiel medzi Českou a Slovenskou úpravou vidí Najvyšší súd SR v ust. § 11 ZoZVP, podľa ktorého česká právna úprava priamo zakladala dobrú vieru nadobúdateľa na rozdiel od ust. § 70 KZ.³¹ Zároveň, ako podporný argument uvádza, že § 70 ods. 1 KZ priamo počíta s tým, že údaje zapísané v katastri nehnuteľností nemusia zodpovedať skutočnosti.³² Pričom považuje za bezvýznamné, že ust. § 11 ZoZVP, explicitne upravuje vyvrátiteľnú domnienku spomínanej dobrej viery a ako sme už vyššie spomenuli z ust. § 70 KZ, hoci implicitne, vyplýva tiež dobrá viera osoby konajúcej v zápis v katastri nehnuteľností. Okrem toho, ak by sme aj považovali za správny názor, podľa ktorého z ust. § 70 KZ nevyplýva, že osoba bola dobromyseľná, tak v prípadnom súdnom spore, by nadobúdateľ svoju dobromyseľnosť mohol preukázať, a tým by sa dostal do pozície obdobnej s pozíciou dobromyseľného nadobúdateľa vyplývajúcou z českej právnej úpravy a bolo by na mieste poskytnúť mu ochranu predvídanú judikatúrou českých súdov. Česká právna úprava do účinnosti NOZ so samotnou domnienkou dobromyseľnosti osoby explicitne neupravovala žiadne

²⁹ Obdobnosť § 70 KZ a ust. § 20 ČKZ v spojení s § 11 ZoZVP konštatujú aj autori komentára Katastrálneho zákona. Porovnaj DRÁČOVÁ – VOJČÍK – BAREŠOVÁ, ref. 8, s. 310.

³⁰ Bližšie k vyvrátiteľnej domnienke pozri kapitolu č. 1.

³¹ Pozri Ods. 63 až 66 uznesenia Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 1VObd/2/2020 z 27.04.2021.

³² Ods. 65.3 uznesenia Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 1VObd/2/2020 z 27.04.2021.

právne následky zvýhodňujúce dobromyseľného nadobúdateľa pred pôvodným vlastníkom.

ZÁSADA MATERIÁLNEJ PUBLICITY KATASTRA NEHNUTELNOSTÍ V ČESKEJ REPUBLIKE OD 1. 1. 2014

Vzhľadom na oprávnenú kritiku Ústavného súdu ČR³³ ale aj právnej vedy³⁴ sa rozhodli v Českej republike dôslednejšie precizovať zásadu materiálnej publicity katastra nehnuteľností. Zásada materiálnej publicity je upravená v § 984 ods. 1 NOZ.³⁵ Nutno podotknúť, že dané ustanovenie zakotvuje zásadu materiálnej publicity všeobecne pre všetky verejné zoznamy, medzi ktoré sa radí aj kataster nehnuteľností. Pre účely tohto príspevku budeme zásadu materiálnej publicity podľa § 984 NOZ viazať na kataster nehnuteľností. Treba mať na zreteli, že zákonodarcu v NOZ precizovaním zásady materiálnej publicity len lepšie vyvážil záujmy medzi pôvodným vlastníkom nehnuteľnosti a dobromyseľným nadobúdateľom. Nejde teda o bezbrehé poskytovanie ochrany dobromyseľnému nadobúdateľovi, ale naopak, ochrana vlastníckemu právu dobromyseľného nadobúdateľa bude poskytnutá len za splnenia stanovených zákonných podmienok. Vrch sa k novej právnej úprave vyjadril, že ide o „*priesečník medzi ochranou vlastníckeho práva, princípom právnej istoty a ochranou dobrej viery*“.³⁶

Z citovaného znenia ust. § 984 ods. 1 NOZ vyplýva niekoľko podmienok.³⁷ **Prvou podmienkou** je, že musí ísť o rozpor medzi skutočným právnym stavom a stavom zapísaným v katastri nehnuteľností. **Druhou podmienkou** je odplatné nadobudnutie vecného práva. **Treťou podmienkou** je nadobudnutie práva v dobrej viere opierajúcu o zápis v katastri nehnuteľností. Podmienky musia byť splnené kumulatívne, ak by nebola splnená hoc iba jedna podmienka, nebolo by možné poskytnúť ochranu dobromyseľnému nadobúdateľovi pred pôvodným vlastníkom.

Rozpor medzi skutočným právnym stavom a stavom zapísaným v katastri nehnuteľností môže nastať z viacerých príčin. Napríklad pôvodný vlastník nehnuteľnosti môže odstúpiť od zmluvy a následne osoba, ktorej bolo odstúpenie od zmluvy adresované, prevedie nehnuteľnosť, bez oznámenia odstúpenia od zmluvy, na dobromyseľného nadobúdateľa. Pôvodný vlastník prevedie nehnuteľnosť na základe absolútne neplatného právneho úkonu a v súlade so zásadou *nemo plus iuris* nemohli ďalšie osoby nadobudnúť vlastnícke právo k predmetnej nehnuteľnosti. Rozpor medzi skutočným právnym stavom

³³ Rozhodnutie Ústavného súdu ČR, sp. zn. II. ÚS 349/03 z 01.08.2006.

³⁴ Pozri MIKEŠ, Jiří – ŠVESTKA, Jiří. Úvaha nad převodem vlastnického práva k nemovitostem. In *Právní rozhledy*, 2005, č. 11. s. 389.

³⁵ Ustanovenia § 984 ods. 1 NOZ: „*Není-li stav zapsaný ve veřejném seznamu v souladu se skutečným právním stavem, svědčí zapsaný stav ve prospěch osoby, která nabyla věcné právo za úplaty v dobré víře od osoby k tomu oprávněné podle zapsaného stavu. Dobrá víra se posuzuje k době, kdy k právnímu jednání došlo; vzniká-li však věcné právo až zápisem do veřejného seznamu, pak k době podání návrhu na zápis.*“

³⁶ VRCHA, ref. 15, s. 96.

³⁷ V komentári k NOZ sa možno stretnúť s podrobnejším členením podmienok. Okrem podmienok spomínaných v ďalšom texte, autori ešte uvádzajú (a) nadobudnutie práva na základe právneho konania (orig. jednání), (b) nadobudnutie od osoby zapísanej vo verejnom zoznam, (c) nejde o výnimku podľa ust. § 984 ods. 2 NOZ, (c) pôvodný vlastník neuplatnil svoje právo spôsobom a v lehotách podľa § 985 alebo § 986 NOZ. Pozri VRZALOVÁ, Lenka. § 984 [zásada materiální publicity]. In SPÁČIL, Jiří et al. *Občanský zákoník III. Věcná práva (§ 976-1474): komentář*. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 36. ISBN 978-80-7400-499-5.

a stavom zapísaným v katastri nehnuteľností môže nastať aj chybou katastra nehnuteľností, ktorý zapíše nesprávnu osobu ako vlastníka nehnuteľností a následne táto osoba prevedie nehnuteľnosť na ďalšiu osobu.

Druhou spomínanou podmienkou je **odplatné** nadobudnutie vlastníckeho práva. Zákon poskytuje zvýšenú ochranu odplatnému právnomu konaniu. Ak by osoba, previedla napr. darovacou zmluvou na dobromyseľného nadobúdateľa vlastnícke právo k nehnuteľnosti, tak by bola poskytnutá ochrana pôvodnému vlastníkovi. Je to z dôvodu zvýšenej ochrany pôvodného vlastníka pred podvodným konaním. Často je zložité preukázať, že osoba nebola v dobrej viere, ak konala vychádzajúc zo zápisu v katastri nehnuteľností. Okrem toho je častá prax osôb, ktoré chcú svoj majetok ochrániť napr. pred exekúciou, že sa ho snažia previesť prostredníctvom darovacej zmluvy na im spriaznenú osobu, čoho výsledkom má byť formálny právny stav, že ony predmetnú vec nevlastnia, ale fakticky ju využívajú a aj s ňou nakladajú ako so svojou vlastnou. Ďalej v prípade, ak osoba nadobudla nehnuteľnosť bezodplatne, tak nadobudnutiu takejto veci nepredchádzalo primerané protiplnenie, preto aj v prípade „straty“ tejto veci, nebude osoba dotknutá na svojich právach tak, ako napr. pôvodný vlastník.

Keďže ide o zásadu materiálnej publicity katastra nehnuteľností tak tretou podmienkou je **dobrá viera**, ktorá sa opiera o údaje vedené v katastri nehnuteľností. O dobrú vieru nepôjde, ak z výpisu z katastra nehnuteľností vyplýva, že k danej nehnuteľnosti je zapísaná poznámka spornosti a nadobúdateľ by nevykonal bližšie šetrenie, čoho sa poznámka týka. S dobrou vierou vyvstáva otázka, k akému okamihu sa má dobrá viera nadobúdateľa posudzovať. Odpoveď je upravená v ust. § 984 ods. 1 NOZ druhá veta, a to tak, že dobrá viera sa posudzuje k obdobiu, kedy došlo k právnomu konaniu (napr. uzavretiu zmluvy),³⁸ ak však vecné právo vzniká až zápisom do verejného zoznamu, tak až k dobe podania návrhu na zápis. Pri prevodoch vlastníckeho práva k nehnuteľnostiam vecno-právne účinky zmluvy nastávajú až zápisom do katastra nehnuteľností, avšak právne účinky zápisu (napr. vznik vlastníckeho práva) nastávajú spätne k okamihu keď návrh na zápis došiel príslušnému katastrálnemu úradu,³⁹ preto sa bude dobrá viera nadobúdateľa hodnotiť, ku dňu podania návrhu na vklad vlastníckeho práva do katastra nehnuteľností.

MEDZE MATERIÁLNEJ PUBLICITY KATASTRA NEHNUTEĽNOSTÍ A PROSTRIEDKY NÁPRAVY ROZPORU MEDZI ZAPÍSANÝM STAVOM A SKUTOČNÝM PRÁVNÝM STAVOM PODĽA NOZ.

Ustanovenie § 984 ods. 2 NOZ stanovuje výnimky z pôsobenia zásady materiálnej publicity katastra nehnuteľností, a to v prípadoch nevyhnutnej cesty (orig. nezbytná cesta, ust. § 1029 a nasl. NOZ), výmenok a pre vecná práva vznikajúce zo zákona bez ohľadu na stav zápisu vo verejnom zozname. Nevyhnutnú cestu povoľuje súd, a to v prípade, ak vlastník nemôže svoju nehnuteľnosť riadne užívať z dôvodu, že nie je dostatočne spojená s verejnou komunikáciou, tak môže žiadať súd, aby mu povolil prechádzať cez susedov pozemok.⁴⁰ Výnimkou z pôsobenia materiálnej publicity sa má doceliť ochrana

³⁸ Úprava právneho konania v NOZ nahradila úpravu právnych úkonov. VRCHA, ref. 15, s. 108.

³⁹ Pozri ust. § 10 zákona č. 256/2013 Sb. o katastru nemovitostí (katastrální zákon).

⁴⁰ Toto ustanovenie sa najviac približuje ust. § 151o ods. 3 OZ, avšak s jedným podstatným rozdielom, a to, že ustanovenie OZ povoľuje žiadať o zriadenie vecného bremena spočívajúceho v práve cesty cez susedov pozemok, len ak nie je možné inak zabezpečiť prístup **k stavbe** a nie k nehnuteľnosti vo všeobecnosti. Kritický pohľad na právnu úpravu v SR možno nájsť v HÁJEK, Lukáš. Vlastník pozemku bez prístupu z verejnej komunikácie alebo právne vákuum občianskeho zákonníka?. In *Milníky práva v stredoeurópskom priestore 2019: zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov a mladých*

pred špekulatívnym konaním vlastníka takto postihnutej nehnuteľnosti. Vlastník nehnuteľnosti by po právoplatnosti rozsudku, ale ešte pred jeho zápisom v katastri nehnuteľností previedol (odplatne) nehnuteľnosť na tretiu osobu, a tak by sa vlastník nehnuteľnosti v prospech, ktorej bola zriadená nevyhnutná cesta, musel znova domáhať zriadenia nevyhnutnej cesty, teraz už od nového vlastníka.⁴¹ Toto ustanovenie je v právnej teórii kritizované, pretože vlastník nehnuteľnosti stále má možnosť medzi vyhlásením rozsudku a nadobudnutím jeho právoplatnosti previesť odplatne nehnuteľnosť na tretiu osobu. Osoba, ktorej bolo priznané súdnym rozhodnutím právo nevyhnutnej cesty, by sa ochrany voči tretej osobe nedomohla, pretože v čase prevodu vlastníckeho práva jej právo zatiaľ neexistovalo a voči nadobúdateľovi by vydaný rozsudok nepôsobil. Z toho dôvodu, by efektívnejšou bola právna úprava, ak by poznámke v katastri nehnuteľností o tom, že je vedené súdne konanie, ktorého predmetom je zriadenie práva nevyhnutnej cesty, boli priznané účinky obdobné ako poznámke spornosti podľa § 985 OZ.⁴²

Ako sme už skôr spomenuli ochrana dobromyseľného nadobúdateľa v zápis v katastri nehnuteľností vyplývajúca zo zásady materiálnej publicity nie je bezbrehá, ale lepšie vyvažuje záujmy medzi pôvodným vlastníkom a dobromyseľným nadobúdateľom. Preto NOZ v ust. § 985 upravuje poznámku rozporu (orig. rozepře) ako prostriedok ochrany vlastníckeho práva pôvodného vlastníka, ak zistí nezrovnalosť medzi zápisom v katastri nehnuteľností a skutočným právnym stavom. Nezrovnalosť medzi zapísaným a skutočným právnym stavom môže nastať z nasledovných príčin: (a) chybný zápis do katastra nehnuteľností, (b) počiatočná absencia právneho dôvodu vzniku práva (absolútne neplatný právny úkon alebo zdanlivý právny úkon, na základe ktorého bol uskutočnený zápis do katastra nehnuteľností), (c) možnosť mimoknihovného vzniku či zániku práv, (d) dodatočné odpadnutie právneho dôvodu vzniku práva (odstúpenie, uplatnenie relatívnej neplatnosti).⁴³ Ustanovenie § 985 NOZ sa použije len na riešenie posledných dvoch situácií [písm. (c) a písm. (d)]. Situáciu uvedenú v písm. (a) riešia verejnoprávne predpisy a pre riešenie situácie uvedenej v písm. (b) slúži ust. § 986 NOZ. V prípade zistenia rozporu medzi zapísaným stavom a skutočným stavom, môže dotknutá osoba (pôvodný vlastník) žiadať, aby sa do katastra nehnuteľností poznamenalo, že svoje právo uplatnila na súde. Rozhodnutie vydané o jej vlastníckom práve bude potom pôsobiť voči každému, koho právo bolo zapísané do katastra nehnuteľností potom, ako pôvodný vlastník požiadal o zápis. Z tohto ustanovenia teda vyplýva, že nebude pôsobiť len od doby zápisu tejto žiadosti, ale už od doby požiadania o zápis, t. j. aj proti osobám, ktoré sa o tom nemuseli dozvedieť z dôvodu medzi obdobia medzi požiadaním o zápis a zapísaním poznámky spornosti.

Z toho vyplýva, že je potrebné rozlišovať medzi poznámkou rozporu podľa § 985 NOZ a **poznámkou spornosti** podľa § 986 NOZ.⁴⁴ Ustanovenie § 986 sa použije, ak rozpor medzi zapísaným a skutočným právnym stavom nastal od začiatku bez právneho dôvodu (na základe absolútne neplatného právneho konania alebo zdanlivého právneho konania). Spolu s podaním žiadosti o zápis poznámky spornosti nie je potrebné priložiť aj dôkaz o uplatnení práva na súde (podaní určovacej žaloby). Zákon osobe žiadajúcej o zápis poznámky stanovil na doloženie dôkazu o uplatnení práva na súde lehotu dvoj mesačnú

vedeckých pracovníkov. Bratislava: Právnická fakulta UK, s. 578-585. ISBN 978-80-7160-517-1.

⁴¹ VRCHA, ref. 15, s. 109.

⁴² VRZALOVÁ, ref. 37, s. 47.

⁴³ Tamže, s. 47-49.

⁴⁴ Zároveň nemožno opomenúť, že zákon č. 256/2013 Sb. o katastru nemovitostí (katastrální zákon) v § 24 tiež používa pojem „poznámka spornosti“, pričom obsah tohto pojmu je širší ako v NOZ a pod poznámku spornosti podľa katastrálního zákona spadá aj poznámka rozporu podľa § 985 NOZ a poznámka spornosti podľa § 986.

lehotu (hmotnoprávnu). Ak v tejto lehote takýto dôkaz nedoloží, tak kataster nehnuteľností poznámku spornosti vymaže. Z toho vyplýva **subsidiárna** povaha poznámky spornosti, ktorá má význam len v prípade, že bude (alebo bola) podaná určovacia žaloba. Aj keď hovoríme len o subsidiarite poznámky spornosti, tak pre dôslednú ochranu práv pôvodného vlastníka je nevyhnutná. Po zápise poznámky spornosti sa nemôžu prípadní ďalší nadobúdatelia domáhať ochrany ich dobrej viery pri nadobudnutí nehnuteľnosti, a preto nemôže byť poskytnutá ochrana ich vlastníckemu právu pred právom pôvodného vlastníka. Napriek tomu, zákonodarca ustanovil pre poznámku spornosti **rôzne právne účinky**, závislé od lehoty žiadosti o zápis poznámky spornosti. Ustanovenie § 986 NOZ zakotvuje subjektívnu jedno-mesačnú lehotu pre podanie žiadosti o poznamenanie spornosti zápisu, odo dňa dozvedenia sa nesprávneho zápisu. V prípade dodržania lehoty, bude pôsobiť jeho judikované právo voči každému, komu svedčí rozporovaný zápis alebo kto na jeho základe dosiahol ďalšieho zápisu. V prípade nedodržania jedno-mesačnej lehoty, bude judikované právo pôsobiť len voči tomu, kto dosiahol zápis nedobromyselne alebo voči prvému nadobúdateľovi. Táto krátka jedno-mesačná lehota sa vzťahuje na osoby, ktoré boli riadne vyrozumené katastrom nehnuteľností o zmene zápisu v ich neprospech. *Ergo* dopadá na prípady, v ktorých bol pôvodný vlastník účastníkom katastrálneho konania, napr. ak previedol nehnuteľnosť na základe absolútne neplatného právneho konania. Zvýšenú ochranu zákonodarca poskytol osobám, ktoré prišli o zápis v katastri nehnuteľností, bez toho, aby o tom vedeli (podvodom, prípadne chybou katastra nehnuteľností). V takomto prípade zákonodarca ustanovil objektívnu lehotu v trvaní **troch rokov odo dňa uskutočnenie chybného zápisu**. Zo znenia ust. § 986 ods. 3 NOZ vyplýva, že zároveň aj subjektívna lehota je predĺžená na trojročnú, ktorá však skončí najneskôr uplynutím objektívnej lehoty. Toto ustanovenie, tak plne reflektuje aj na názor Ústavného súdu ČR vyjadrený v náleze, sp. zn. I. ÚS 2219/12, podľa ktorého by mal zvýšenú ochranu požívať pôvodný vlastník pred dobromyselným nadobúdateľom, ak prišiel o zápis v katastri nehnuteľností na základe trestného činu. Vychádzajúc z aktuálne účinnej úpravy zásady materiálnej publicity katastra nehnuteľností, by osoby s vecnými právami k nehnuteľnostiam mali vykonať osobný „audit“ zápisov v katastri nehnuteľností najneskôr každé tri roky.

ZÁVER

V rámci príspevku sme analyzovali právnu úpravu zásady materiálnej publicity katastra nehnuteľností v Slovenskej republike, v Českej republike do začatia účinnosti NOZ a odo dňa jeho účinnosti.

Z analýzy vyplynulo nedostatočné zakotvenie zásady materiálnej publicity katastra nehnuteľností v Slovenskej republike, ktorá v nízkej (nedostatočnej) miere chráni osoby, konajúce v dobrej viere v údaje zapísané v katastri nehnuteľností.

Jej aktuálne zakotvenie nedostatočne vyvažuje záujmy a práva pôvodného vlastníka nehnuteľnosti a dobromyselného nadobúdateľa nehnuteľnosti, neprimeraným zvýhodnením pôvodného vlastníka. To vyúsťuje v nespravodlivé prípady vyskytujúce sa v právnej praxi, ktoré narúšajú naplnenie materiálneho právneho štátu, ktorý má poskytovať ochranu práv nadobudnutých v dobrej viere opierajúcu o štátom vedenú evidenciu a poskytovať právnu istotu účastníkom občianskoprávných vzťahov.

V rámci komparácie právnej úpravy Slovenskej republiky a Českej republiky účinnej do 31.12.2013 sme dospeli k záveru, že právne úpravy sú v podstatných otázkach obdobné a v obidvoch právnych úpravách sa pri osobe konajúcej v súlade s údajmi zapísa-

nými v katastri nehnuteľností prezumuje dobrá viera. Z toho dospievame k ďalšiemu záveru, že názory vyjadrené v judikatúre českých súdov, sú aplikovateľné aj v podmienkach Slovenskej republiky. Žiaľ, nutno konštatovať, že v podmienkach Slovenskej republiky je rozhodovacia prax súdov v otázke možnosti nadobudnutia vlastníckeho práva k nehnuteľnosti od nevlastníka na základe dobrej viery v zápis v katastri nehnuteľností značne nekonzistentná.⁴⁵

Úprava zásady materiálnej publicity v NOZ slúži ako inšpirácia, akou cestou by sa mala uberať úprava *de lege ferenda*. Je potrebné, aby nedošlo k opačnému extrému oproti doterajšiemu stavu, a to k absolútnej preferencii ochrany dobromyseľného nadobúdateľa pred pôvodným vlastníkom, ale aby boli vyvážené záujmy pôvodného vlastníka na ochrane svojho vlastníckeho práva a záujmy dobromyseľného nadobúdateľa na ochrane práv nadobudnutých v dobrej viere, najmä ak vychádza zo štátom vedenej evidencie.

KONTAKTNÉ ÚDAJE

Mgr. Vladimír Sedliak

sedliak9@uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Katedra občianskeho práva

Šafárikovo nám. č. 6

P.O. BOX 313

810 00 Bratislava

Slovenská republika

⁴⁵ Na riešenie tejto otázky má značný vplyv práve právna úprava zásady materiálnej publicity katastra nehnuteľností.

Reštitúcie predmetov kultúrnej hodnoty ako ťažké prípady (hard cases)¹

Marián Šuška

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

ŠUŠKA, Marián. Reštitúcie predmetov kultúrnej hodnoty ako ťažké prípady (hard cases). In *Historia et theoria iuris*, 2021, roč. 13, č. 3, s. 141-150.

V posledných rokoch sme svedkami viacerých a veľmi často medializovaných sporov o predmety kultúrnej hodnoty, ktoré sa sporové strany rozhodli riešiť prostredníctvom vnútroštátneho súdnictva. V texte príspevku sa bližšie pozrieme na túto skupinu prípadov z pohľadu známeho právno-filozofického konceptu tzv. ťažkých prípadov (hard cases), aby sme analyzovali, či ide o takýto druh právnych sporov a prípadne budeme ďalej skúmať, aké konkrétne osobitosti spôsobujú ich podradenie pod tento koncept.

ABSTRACT

ŠUŠKA, Marián. Restitutions of cultural objects as hard cases. In *Historia et theoria iuris*, 2021, Vol. 13, No. 3, p. 141-150.

In recent years, we have witnessed of several and very often highly publicized legal disputes over cultural objects, which the parties to the dispute have decided to resolve through the national judiciary. The article analyzes this specific group of legal cases from the view of well-known legal philosophical concept of hard cases, predominantly whether we can consider these cases as of hard cases nature, and if so, which specific features constitute them as hard cases law.

KLÚČOVÉ SLOVÁ:

reštitúcie, predmet kultúrnej hodnoty, ťažké prípady, hard cases, Dworkin

KEYWORDS:

restitutions, cultural objects, hard cases, Dworkin

ÚVOD

Spory o reštitúcie predmetov kultúrnej hodnoty predstavujú skupinu právnych prípadov, ktoré budia rozruch v celej spoločnosti. Tým dôvodom je samotný objekt sporu, ktorým je predmet kultúrnej hodnoty. Tieto objekty sa určitým spôsobom viažu na ľudskú spoločnosť a okrem často pertraktovanej vysokej finančnej hodnoty majú predovšetkým hodnotu historickú, umeleckú ako aj mnohé ďalšie. Reštitučné prípady sú charakteristické tým, že trvajú neúmerne dlho (v lepšom prípade niekoľko rokov, často však aj desiatky rokov), a najmä faktom, že veľká časť týchto sporov nie je doteraz uspokojivo vyriešená.

Právne štúdie skúmajúce túto problematiku sa poväčšine týkajú len rozboru platného práva v tejto oblasti, bez toho, aby sa pozreli na vec z hľadiska teórie a filozofie

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0199.

práva. Keď sa totiž pozrieme na meritum týchto sporov, môžeme v nich vypozerovať osobitne zaujímavý stret teoreticko-filozofických právnych konceptov, ktorý nie je v dostatočnej miere hlbšie preskúmaný. V tejto súvislosti, s už naznačeným charakterom reštitučných sporov, sa v právnej filozofii objavuje koncept tzv. ťažkých prípadov (angl. hard cases), ktorý popisuje a analyzuje práve komplikované právne prípady. V texte tak poukážeme na to, či môžeme tento koncept aplikovať na prípady reštitúcií predmetov kultúrnej hodnoty a ak áno, tak aké závery nám z toho môžu vyplývať.

ČO SÚ ŤAŽKÉ PRÍPADY (HARD CASES)?

Problematika ťažkých prípadov nie je v právnej filozofii novinkou druhej polovice 20. storočia. Jedným z prvých novodobých autorov venujúcich sa tejto téme bol už John Austin.² Dnešné ponímanie ťažkých prípadov značne ovplyvnilo dielo a vzájomná diskusia dvoch veľkých právnych vedcov 20. storočia – a to H. L. A. Harta a R. M. Dworkina. Obidvaja právni filozofovia chápu definíciu ťažkých prípadov obdobne, no odlišujú sa najmä v dôvodoch ich existencie a tiež v možnostiach ich riešenia.

Definícia pojmu ťažké prípady nie je v právnej filozofii jednotná a aj samotné delenie prípadov na ťažké prípady (hard cases) a ľahké prípady (easy cases) je často predmetom diskusií.³ Napriek tomuto faktoru je pojem ťažkých prípadov zväčša chápaný tak, ako ho uvádza na začiatku kapitoly *Ťažké prípady* R. M. Dworkin.⁴ Dworkin popisuje ťažký prípad, ako konkrétny právny spor, ktorý nejde subsumovať pod jasné právne pravidlo, ktoré nejaká (na to príslušná) inštitúcia stanoví predom.⁵ Niektorí právni filozofovia charakterizujú ťažké prípady (hard cases) ako prípady, v ktorých orgán aplikujúci právo a) vníma text aplikujúceho pravidla ako jasný, ale b) má však významné výhrady k aplikácii tohto pravidla v zmysle jeho aktuálnej interpretácie. Túto skupinu právnych sporov tak odlišujú od tzv. *difficult cases*.⁶ Difficult cases predstavujú prípady podľa tejto definície, avšak s rozdielom v písmene a), podľa ktorého sú to prípady, v ktorých už samotný text aplikujúceho sa pravidla nie je orgánu aplikujúceho právo jasný.⁷

Určité predsudky v oblasti ťažkých prípadov sú tiež v tom, že sa často stotožňujú len s prípadmi, v ktorých nastáva ostrý konflikt medzi právnym formalizmom a extrémnou nespravodlivosťou. V týchto prípadoch sa neraz využíva tzv. Radbruchova formula a ako klasický ťažký príklad si môžeme uviesť prípad nemeckej ženy, ktorá sa za nacistickej vlády chcela zbaviť svojho manžela⁸, alebo konanie nemeckých pohraničníkov v dobe existencie NDR. Ťažké prípady ale nepredstavujú len tieto, aj mediálne známe prípady, ale predstavujú celú množinu sporov v zmysle vyššie uvedených definícií, ako aj ďalších charakteristík, ktoré si za chvíľu v texte rozoberieme.

² ZAJADLO, Jerzy – ZEIDLER, Kamil. *Philosophy of Law*. Gdansk: Gdansk University Press - Wolters Kluwer, 2016, s. 264.

³ ZEIDLER, Kamil. *Restitution of Cultural Property. Hard Case - Theory of Argumentation - Philosophy of Law*. Gdansk: Gdansk University Press - Wolters Kluwer, 2016, s. 19.

⁴ DWORKIN, Ronald. *Když se práva berou vážně*. Praha: Oikymenh, 2001, s. 112.

⁵ Tamtiež.

⁶ Pojem ponechávame v anglickom znení, pretože sme nenašli adekvátny slovenský ekvivalent.

⁷ GALEZA, Dorota. *Hard cases*, s. 241. [online]. [cit. 2021-10-15] Dostupné na internete: <[https://human-media.manchester.ac.uk/schools/law/main/research/MSLR_Vol2_10\(Galeza\).pdf](https://human-media.manchester.ac.uk/schools/law/main/research/MSLR_Vol2_10(Galeza).pdf)>

⁸ COLOTKA, Peter – KÁČER, Marek – BERDISOVÁ, Lucia. *Právna filozofia dvadsiateho storočia*. Praha: Leges, 2016, s. 44. ISBN 978-80-7502-134-2.

Pretože v práve platí okrídlený výrok *omnis definitio in iure periculosa est*⁹ omnoho viac než kdekoľvek inde, v literatúre môžeme natrafiť aj na pokusy, ktoré nehľadajú jednu vyčerpávajúcu definíciu ťažkých prípadov, ale hľadajú skôr určité charakteristické znaky, na základe ktorých by sme potom vedeli odlíšiť ťažké prípady od ľahkých prípadov. Medzi charakteristické vlastnosti ťažkých prípadov patria a) tieto prípady sa prostredníctvom opravných prostriedkov nachádzajú na najvyššej inštancii daného orgánu, ktorý o tomto prípade rozhoduje, b) značná dĺžka časovej doby, ktorá uplynie od vzniku sporu až do jeho vyriešenia a c) značná nezhoda na riešení prípadu, ktorú by mali príslušne edukovaní právnici dosiahnuť v danom spore.¹⁰ To aby išlo o ťažký prípad však neznamená, že musia byť vždy kumulatívne naplnené všetky tri definíčné znaky.

Niektorí autori¹¹ rozdeľujú ťažké prípady aj podľa toho, či takéto prípady nastávajú ako dôsledok konfliktu v rámci právneho normatívneho systému ako takého (tzv. interný konflikt) alebo ide o stret právneho normatívneho systému s iným normatívnym systémom (tzv. externý konflikt).

ŤAŽKÉ PRÍPADY Z POHĽADU H. L. A. HARTA

H. L. A. Hart formuloval svoj pohľad na ťažké prípady v jeho najvýznamnejšom diele *The Concept of Law*¹², ako aj v známej polemike s L. L. Fullerom¹³ a tiež aj v reakciách na dielo R. M. Dworkina¹⁴. Na Harta mala veľký vplyv analytická filozofia jazyka a z toho pramenilo aj jeho chápanie práva. Jeho koncepcia práva je analytickou teóriou práva, ktorá striktne oddeľuje právny normatívny systém od morálneho normatívneho systému, chápe ich ako dva nezávislé normatívne systémy, ktoré čerpajú z odlišného zdroju, žriedla.¹⁵

Právne pravidlá v rámci svojej štrukturálnej teórie práva rozdeľuje na 2 skupiny: a) primárne pravidlá – tieto pravidlá určujú adresátom povinnosti (príkazy a zákazy) a k tomu aby boli skutočne dodržiavané, tak je s nimi spojená ochrana v podobe možnej sankcie za porušenie pravidla, a b) sekundárne pravidlá – tie vytvárajú, menia a derogujú primárne pravidlá. Právny systém ako taký je súborom jednoty primárnych a sekundárnych pravidiel.^{16, 17}

Hart však priznáva „že v každom právnom systéme vždy budú existovať isté právom neregulované prípady, kedy zákon v určitom bode nepredpisuje jedno ani druhé riešenie, a takýto zákon bude preto čiastočne neurčitý či neúplný.“¹⁸ Dôvod ich existencie

⁹ Každá definícia v práve je nebezpečná.

¹⁰ Vid' obdobne ZAJADLO – ZEIDLER, ref. 2, s. 264.

¹¹ Napr. ZEIDLER, ref. 3, s. 19.

¹² V českom preklade „Pojem práva“, aj keď Alexander Brösl tvrdí, že správnym prekladom by mal byť „Pojem právo“. Bližšie vid' BRÖSTL, Alexander. *Frontisterion*, Bratislava: Kalligram, 2009, s. 284-286. ISBN 978-80-8101-179-5.

¹³ Tzv. Hart-Fuller debata. Táto polemika sa viedla najmä v časopise Harvard Law Review.

¹⁴ Vid' kapitolu Dodatok In HART, Herbert Lionel Adolphus. *Pojem práva*. Praha: Prostor, 2010, s. 233-268. ISBN 978-80-7260-239-1.

¹⁵ To, že má byť právny normatívny systém oddelený od morálneho normatívneho systému Hart poukázal aj napr. v nadväznosti na diskusiu ohľadne známej a kontroverznej tzv. Wolfendenovej správy (The Wolfenden Report).

¹⁶ COLOTKA – KÁČER – BERDISOVÁ, ref. 8, s. 39.

¹⁷ Analogicky vid' aj SOBEK, Tomáš – HAPLA, Martin et al. *Filosofie práva*. Brno: Nugis Finem Publishing, 2020, s. 57. ISBN 978-80-7614-002-8.

¹⁸ HART, ref. 14, s. 264.

Hart vidí v tom, že jazyk má tzv. *otvorenú textúru* (*the open texture*)¹⁹. Táto otvorená textúra spôsobuje, že každé slovo obsahuje ako jadro ustáleného významu slova, tak aj rozličné polotiene týchto významov, ktoré sa niekedy viac a niekedy menej zhodujú s ustáleným významom slova. Túto skutočnosť Hart prezentoval na, dnes už slávnom, prípade *zákazu vstupu vozidiel do parku* (*no vehicles in park*).²⁰

Hart usudzuje, že k vyriešeniu týchto prípadov nám nebude postačovať len logická dedukcia. Riešenie týchto prípadov Hart vidí v lingvistickej analýze významu jednotlivých slov. Právne pravidlá sú z merita svojej existencie nedokonalé²¹ a preto orgán aplikácie práva musí pristúpiť k tvorivému procesu, v ktorom z viacerých až mnohých možností polotienov za rozumného zváženia spoločenského cieľu daného významu slova vyberie daný význam slova a preklenie ním rozpor a vyrieši daný prípad.²² Hart doslova hovorí „*Ak má sudca v takýchto prípadoch prísť k nejakému rozhodnutiu, bez toho aby sa vzdal svojich súdnych právomocí (ako kedysi presadzoval Bentham) alebo odkázal otázky neregulované existujúcim zákonom k rozhodnutiu zákonodarcovi, musí uplatniť svoje voľné uváženie* (diskrécii, pozn. autor) *a vytvárať právo pre daný prípad, pretože nemôže iba aplikovať právo už predom existujúce* (ktoré nedáva odpoveď na daný prípad, pozn. autor)“.²³

ŤAŽKÉ PRÍPADY Z POHĽADU R. M. DWORKINA

R. M. Dworkin v svojom diele skoncipoval vlastnú, integrálnu teóriu práva, v ktorej významné postavenie majú práve ťažké prípady. Na tento druh sporov poukázal už vo svojej inauguračnej prednáške (1971) a v jej revidovanej verzii, ktorá niesla názov *Hard Cases* (1975), ako aj v ďalších textoch, v ktorých rozvíjal túto koncepciu. Takýmito dielami boli *Keď sa práva berú vážne* (1977) a *Ríša práva* (1986). Dworkin ostro kritizuje pozitivizmus, ktorému vyčíta to, že lipne na pravidlách ako jediných skutočných štandardoch práva a nepripúšťa existenciu aj iných štandardov práva.²⁴ Dworkin tento fakt prezentuje nasledovne „*Východiskom a jadrom mojej stratégie bude skutočnosť, že ak uvažujú alebo ak diskutujú právnici o zákonných právach a právnych povinnostiach predovšetkým v ťažkých prípadoch, keď sa naše problémy s týmito pojmami zdajú najnaliehavejšie, používajú štandardy, ktoré však neslúžia ako pravidlá, ale fungujú inak.*“²⁵ To demonštruje na známych ťažkých prípadoch, ktorým sú *Riggs v. Palmer*²⁶ ako i viaceré ďalšie (napr. *Henningsen v. Bloomfield Motors, Inc.*)²⁷.

V prípade *Riggs v. Palmer*²⁸ bola skutková podstata nasledovná: muž menom Elmer Palmer zavraždil otrávením v roku 1882 svojho starého otca, za účelom získania majetku, ktorý mu starý otec v závete odkázal. Elmer Palmer sa totiž obával, že po tom ako

¹⁹ Tento pojem bol už predtým použil F. Waismann, koncept bol však detailne rozpracovaný až H. L. A. Hartom.

²⁰ Pre viac vid' kapitolu *Otvorená textúra práva* In HART, ref. 14. Taktiež vid' aj ďalšiu tu citovanú použitú literatúru.

²¹ Hart ako pozitivista chápe právo ako ľudský výtvor.

²² Vid' obdobne SOBEK – HAPLA, ref. 17, s. 64.

²³ HART, ref. 14, s. 264.

²⁴ Doslova hovorí: „*Chcem podniknúť frontálny útok na pozitivizmus a verziu H. L. A. Harta použijem ako cieľ tam, kde je potrebný konkrétny cieľ.*“ (...) *Pozitivizmus, budem tvrdiť, je model systému a systém pravidiel a jeho ústredná predstava jedného jediného testu čo právo je, nás núti ignorovať dôležité role, ktoré hrajú tie štandardy, ktoré pravidlami nie sú.*“ DWORKIN, ref. 4, s. 43.

²⁵ Tamtiež, s. 43.

²⁶ *Riggs v. Palmer*, 115 N. Y. 506, 22 N. E. 188 (1889).

²⁷ *Henningsen v. Bloomfield Motors, Inc.*, 32 N. J. 358, 161 A. 2d 69 (1960).

²⁸ K tomuto prípadu sa Dworkin vo svojich dielach opakovane vracia. Rozoberá ho v diele *Keď sa práva*

sa jeho starý otec oženil, mohol by zmeniť závet a Elmerovi by nemusel nič zanechať, resp. len malý podiel. Newyorský súd tak musel riešiť otázku, či dedič (Elmer Palmer) môže zdediť majetok svojho starého otca na základe tohto závetu, a to napriek faktu, že svojho zväťcu zavraždil. Zákon o závetoch štátu New York, ako aj väčšina ďalších vtedy platných zákonoch explicitne takúto situáciu neriešili.

Súd s ohľadom na tento skutkový stav konštatoval „*Je nepochybne pravda, že na základe zákonov upravujúcich zriaďovanie, dokazovanie a vykonávanie závetov a majetkové prevody, ak ich vykladáme doslovne a ak nejde ich účinok a pôsobenie nijak a za žiadnych okolností ovplyvniť alebo modifikovať, prechádza tento majetok na vraha*“.²⁹ Súd však neostal len pri tejto paradigme, ale pokračoval ďalej a zdôraznil „*pôsobenie a vplyv všetkých zákonov a zmlúv možno ovplyvňovať všeobecnými, zásadnými maximami všeobecného práva (common law)*“. Nikomu sa nesmie dovoliť mať prospech z vlastného podvodu, využívať vlastného protiprávneho konania, opierať žalobu o vlastnú nepravosť alebo nadobúdať majetok vlastným zločinom.“³⁰ Vrah – Elmer Palmer – preto svoje dedičstvo nezískal.

Na týchto významných súdnych rozhodnutiach akým bol teraz uvedený *Riggs v. Palmer* Dworkin poukazuje, že súčasťou práva (resp. jeho štandardmi) sú nielen právne pravidlá, ale aj princípy a politiky, pričom tento výpočet štandardov nemusí byť konečný. Dworkin uvádza, aký je rozdiel medzi týmito štandardmi. Pravidlá sú takým štandardom, ktorý treba aplikovať spôsobom buď platí alebo neplatí, t. j. *tertium non datur*. Teda napríklad pravidlo, podľa ktorého je závet platný, ak je podpísaný minimálne 3 svedkami. To znamená, že závet je buď platný – ak je podpísaný aspoň 3 svedkami, alebo je neplatný (lebo bol podpísaný menej než 3 svedkami). Samozrejme, že z pravidla môžu existovať výnimky. Pokiaľ však existujú je nutné ich „vyložiť na stôl“, inak by sme o pravidle vypovedali neurčito a nepresne.³¹

Princípy predstavujú štandardy ktoré sa majú dodržiavať, pretože to vyžaduje spravodlivosť (*justice*), slušnosť (*fairness*) alebo nejaká iná dimenzia morálky (*morality*). Princípy sa líšia od pravidiel aj mechanizmom fungovania. Na rozdiel od pravidiel, princípy nestanovujú právne dôsledky, ktoré nastanú automaticky, pokiaľ je vyhovené podmienkam. V prípade *Riggs v. Palmer* bol použitý princíp podľa ktorého nikto nesmie mať prospech z vlastného protiprávneho konania. To ale predsa neznamena, že by právo nikdy neumožňovalo, aby mal niekto prospech z vlastného protiprávneho konania. Naopak, niekedy je to v právnom poriadku želaný stav, napr. pri vydržaní práva k nehnuteľnosti.³²

Princípy sa odlišujú od pravidiel aj v tom, že majú ďalší rozmer – rozmer závažnosti/dôležitosti (*weight*). V prípade, ak sú princípy vo vzájomnom konflikte (napr. princíp zmluvnej slobody v. princíp ochrany spotrebiteľa), tak orgán aplikácie práva musí rozhodnúť ktorý z týchto princípov uprednostní, a to na základe relatívnej závažnosti princípov. Pri vážení krížiacich sa princípov však samozrejme nemôžeme počítat s vážením

berú vážne – v kapitole II. Model pravidiel I. ako aj v diele *Ríša práva* – v kapitole Skutočný život.

²⁹ DWORKIN, ref. 4, s. 44-45. V origináli: „*It is quite true that statutes regulating the making, proof and effect of wills, and the devolution of property, if literally construed, and if their force and effect can in no way and under no circumstances be controlled or modified, give this property to the murderer.*“ *Riggs v. Palmer*, 115 N.Y. 506, 509 (N.Y. 1889).

³⁰ Tamtiež. V origináli: „*Besides, all laws as well as all contracts may be controlled in their operation and effect by general, fundamental maxims of the common law. No one shall be permitted to profit by his own fraud, or to take advantage of his own wrong, or to found any claim upon his own iniquity, or to acquire property by his own crime.*“ *Riggs v. Palmer*, 115 N.Y. 506, 511 (N.Y. 1889)

³¹ DWORKIN, ref. 4, s. 46-47.

³² Tamtiež.

ako v prírodných vedách, kedy presne odvážime, ktorý predmet je ťažší. Nie je preto prekvapivé, že rozsudok bude aj tak diskutabilný, no dôležitý je fakt, že pri takejto konfrontácii princípov je dôležité skúmanie dôležitosti konfrontujúcich sa princípov.³³

Dworkin osobitne predstavuje i tretiu kategóriu štandardov, ktorú tvoria politiky. Politika (*policy*) predstavuje štandard, ktorý formuluje určitý cieľ, ktorý sa ma dosiahnuť. Takýto cieľ je väčšinou pozitívneho charakteru, ako napr. zlepšenie sociálnej, politickej, ekonomickej situácie spoločnosti (napr. počet autohavárií sa má znížiť).³⁴ Môže však byť aj negatívneho charakteru, pretože ich cieľom je chránenie určitej súčasnej kvality pred zmenou k horšiemu (napr. politika snažiaca sa vytlačiť automobilovú dopravu, ktorá poškodzuje životné prostredie).³⁵

Dworkin aj Hart stavajú svoje riešenie ťažkých prípadov na diskrečnej právomoci orgánu aplikujúceho právo, každý ale z iného pohľadu. Dworkin kritizuje pozitivistické chápanie diskrečnej právomoci orgánu aplikujúceho právo. Tvrdí, že diskrečná právomoc neznamena absolútnu voľnosť pri rozhodovaní, ale vždy je nutné prihliadnuť k určitým štandardom racionality, slušnosti a efektivity. Podľa neho orgán aplikujúci právo nemôže konať svojvoľne a náhodne, ale je viazaný princípmi, a je povinný ich aplikovať, pokiaľ to vyžaduje skutkový stav prípadu. Tu však nevytvára nové právo, ale ho len interpretuje.³⁶ Otázka v tejto súvislosti môže znieť, kedy je možné na základe nejakého princípu zmeniť právne pravidlo. Dworkin tvrdí, že v takýchto (ťažkých) prípadoch rozhoduje orgán aplikujúci právo a to práve na základe diskrečnej právomoci, v intenciách ako sme ju konštruoval on.³⁷

KONCEPT ŤAŽKÝCH PRÍPADOV A REŠTITÚCIE PREDMETOV KULTÚRNEJ HODNOTY

Čo predstavujú predmety kultúrnej hodnoty a aký je obsah a rozsah tohto pojmu? Rovnako ako aj pri iných pojmoch v oblasti práva, ani pri pojme predmet kultúrnej hodnoty neexistuje jednotná definícia. Z tohto dôvodu príslušné právne predpisy ustanovujú, väčšinou v prvých častiach predpisu, definíciu tohto pojmu. V rámci právneho poriadku SR ho zakotvuje *zákon č. 206/2009 Z. z. o múzeách a o galériách a o ochrane predmetov kultúrnej hodnoty* v § 2 ods. 1, kde je definovaný ako *pôvodný hmotný alebo duchovný doklad, ktorý má schopnosť priamo alebo sprostredkované vypovedať o vývoji spoločnosti a má trvalý vedecký, historický, kultúrny alebo umelecký význam*. My si ako predmet záujmu zúžime danú definíciu iba na hmotné objekty.

Niekedy sa miesto pojmu predmety kultúrnej hodnoty používajú aj iné pojmy, ako napr. *umelecké diela, pamiatky*, atď., avšak problém týchto druhotných pomenovaní je v absencii právnej definície uvedených termínov. Taktiež je do značnej miery otázny rozsah týchto pojmov – napr. pojmu umelecké dielo. Domnievame sa však, že rozsah pojmu umelecké dielo je omnoho užší než pojem predmet kultúrnej hodnoty. To si môžeme ilustrovať na príklade archeologických nálezov, ktoré tvoria aj predmety bežnej potreby danej doby a spoločnosti. Tieto predmety neboli apriori kreované za umeleckým účelom, no napriek tomu tvoria predmety kultúrnej hodnoty.

Prečo však predmety kultúrnej hodnoty predstavujú objekty s vysokou imateriálnou a finančnou hodnotou, o ktoré sa sporia subjekty? A čím sa líšia od „bežného“ poňatia

³³ Tamtiež.

³⁴ Tamtiež, s. 44.

³⁵ Tamtiež.

³⁶ SOBEK – HAPLA, ref. 17, s. 70-71.

³⁷ Tamtiež.

veci v občianskoprávnom zmysle? Tým dôvodom je skutočnosť, že predmety kultúrnej hodnoty v sebe zahŕňajú tzv. aspekt kultúrnej dôležitosti. Vysvetlenie tohto aspektu nachádzame v dvoch základných teóriách.³⁸ Podľa prvej „teórie prirodzenosti“ úcta k takýmto predmetom vyplýva z ľudskej prirodzenosti a potreby sebaidentifikácie – tento predmet dáva odpoveď na otázku: kam patríme? Prečo sme súčasťou tej-ktorej spoločnosti, ktorá sa riadi určitými normatívnymi pravidlami? Podľa druhej, antropologickej teórie kult takýchto predmetov odjakživa sprevádzal človeka – ide teda o modernú formu uctievania predkov.³⁹

Už v dobe renesancie bolo vzkriesenie antiky a záujem o antické predmety kultúrnej hodnoty chápané nielen ako zdroj múdrosti a pokroku, ale zároveň aj ako zdroj sebaidentifikácie a miestneho patriotizmu talianskych humanistov. Tí totiž ponímali kult antiky a jej predmetov ako nadväzovanie a obnovu dejinnej kontinuity s vyspelou antickou civilizáciou. Takéto chápanie antických predmetov môžeme vidieť napr. v *Edikte žalobcov zo San Marca v Benátkach* z roku 1574, v ktorom boli antické predmety kultúrnej hodnoty označené za „sviatosť, hrdosť a záruku budúcnosti vlasti“.⁴⁰ Antické predmety kultúrnej hodnoty boli v tejto dobe chápané „ako záruky historickej kontinuity, zachovania minulej slávy.“⁴¹ Tieto predmety síce obsahujú súbor navzájom odlišných hodnôt, akými sú historická, sakrálna, umelecká a sebaidentifikačná hodnota, no v tomto období spĺyvali do jednej organickej jednoty hodnôt.⁴²

REŠTITÚCIE PREDMETOV KULTÚRNEJ HODNOTY V POŇATÍ KONCEPTU ŤAŽKÝCH PRÍPADOV

To, že prípady reštitúcií predmetov kultúrnej hodnoty tvoria patria do skupiny ťažkých prípadov, myslíme, že netreba osobitne dokazovať. Ide totiž o skupinu sporov, ktoré naplňajú charakteristické znaky ťažkých prípadov, tak ako sme ich uvádzali vyššie. Samozrejme, to automaticky neznamená, že akýkoľvek spor o predmet kultúrnej hodnoty bude tvoriť ťažký prípad. Mnoho týchto prípadov je v súčasnosti riešených bez väčších problémov, či už na úrovni vnútroštátneho práva – najmä prostredníctvom noriem právnych odvetví občianskeho a administratívneho (správneho) práva, ale tiež aj na medzinárodnej úrovni, a to jednak prostredníctvom medzinárodných zmlúv alebo diplomatických rokovaní.

Napriek tomu, však významná skupina týchto druhov prípadov zostáva doteraz nevyriešená. Nemusí nutne ísť iba o prípady „z dávnej minulosti“, akým je napr. prípad Parthenónskych mramorov, ale takéto prípady vznikajú aj dnes (prípady Krymských pokladov, reštitučné nároky šľachty v strednej Európe). Naším zámerom v tomto texte je preto skôr analyzovanie otázky, prečo tieto prípady tvoria tento druh problému, aké konkrétne skutočnosti kreujú konflikt a práve na analýze tohto konfliktu poukázať na to, akým spôsobom by sa mal uberať ďalší výskum v tejto oblasti.

Pri skúmaní dôvodov existencie ťažkých prípadov v sporoch o reštitúcie predmetov kultúrnej hodnoty budeme vychádzať z Dworkinovho chápania problematiky. Tento

³⁸ BAKOŠ, Ján. *Intelektuál & pamiatka*. Bratislava: Kalligram. 2004, s. 244-248. ISBN 80-7149-610-3.

³⁹ Tamtiež.

⁴⁰ Tamtiež, s. 69-73.

⁴¹ Tamtiež.

⁴² Tamtiež.

spôsob sme si vybrali preto, lebo orgány aplikácie práva sú v týchto prípadoch konfrontované so vzájomne sa krížiacimi štandardmi práva, ktoré následne podrobujú vzájomnému váženiu ich dôležitosti, čo býva vyjadrené v odôvodnení daného rozhodnutia.^{43, 44}

V sporoch si preto môžeme všimnúť kolíziu rozličných typov štandardov práva. Čo sa týka kolízie právnych pravidiel, k nim v týchto sporoch nedochádza až tak často. Štáty na vnútroštátnej úrovni upravujú túto problematiku na pomerne komplexnom úrovni. Problémom je však medzinárodná právna úprava, ktorá v značnej miere absentuje. Výnimkou z tohto právneho vákua v zmysle dokumentu platiaceho v širšom medzinárodnom priestore je haagsky *Dohovor na ochranu kultúrnych statkov za ozbrojeného konfliktu*⁴⁵ z roku 1954 a dohovor UNESCO *Dohovor o opatreniach na zákaz a zamedzenie nedovoleného dovozu, vývozu a prevodu vlastníctva kultúrnych statkov*⁴⁶ z roku 1970.⁴⁷ Tieto medzinárodné dohovory sú však jednak obmedzené svojou pôsobnosťou (prvý menovaný dohovor je aplikovateľný vzhľadom na skutočnosť ozbrojeného konfliktu), prípadne sú ich záväzky príliš vágne a široko interpretovateľné (druhý menovaný dohovor).

Významnú úlohu v rámci sporov o predmety kultúrnej hodnoty zastávajú princípy. Orgány aplikácie práva musia často čeliť vzájomne protirečiacim si princípom, ktorými argumentujú strany v spore. V rámci reštitúcií predmetov patria medzi najčastejšie tie argumenty, ktoré sa týkajú vecných práv k predmetu (nadobudnutie v dobrej viere, vlastnícke právo), spojitosti predmetu s určitým územím (miesto nájdenia predmetu, miesto odkiaľ bol predmet odcudzený, miesto pre ktoré bol predmet určený), spojitosti s určitým obyvateľstvom (kultúrne, historické prepojenie), s určitou udalosťou a s ňou spojenými náležitosťami (napr. vojna a právo vojrovej trofeje), mimovôľovej právnej skutočnosti (časový aspekt) či princípu spravodlivosti.

Ako príklad môžeme uviesť spor sťažovateľa Františka Oldřicha Kinského⁴⁸ v ktorom žiadal vydanie majetkov, o ktorých tvrdil, že boli neoprávnene skonfiškované Česko-Slovenským štátom na základe dekrétov prezidenta republiky (známych aj pod nesprávnym, aj keď známejším pomenovaním ako „Benešove dekréty“). Česko-Slovensko síce po páde socialistického režimu prijalo tzv. reštitučné zákonodarstvo, no v rámci neho bolo možné reštituovať majetok primárne len po dátume 25.02.1948, t. j. po nástupe komunistov k moci v Česko-Slovensku. Ústavný súd ČR⁴⁹ v tejto veci konštatoval, že „*Nelze se účinně domáhat podle obecných předpisů ani ochrany vlastnického práva, k jehož zániku došlo před 25. 2. 1948 a zvláštní restituční předpis nestanovil způsob zmírnění nebo nápravy této majetkové újmy.*“ a tým potvrdil ustanovenie tzv. reštitučnej hranice^{50, 51}

⁴³ Samozrejme, to neznamená, že by sme Hartovo ponímanie ťažkých prípadov odmietali, pretože aj táto koncepcia má svoje príslušné miesto.

⁴⁴ Na dôležitý aspekt vzájomného váženia dôležitosti konfrontujúcich sa štandardov práva poukazuje aj K. Zeidler v ref. 3, s. 48-49.

⁴⁵ Prijaté a ratifikované v našom právnom poriadku ako *vyhláška č. 94/1958 Zb.*

⁴⁶ Prijaté a ratifikované v našom právnom poriadku ako *vyhláška č. 15/1980 Zb.*

⁴⁷ Neznamená to, že ide o jedinú právnu úpravu v medzinárodnom priestore. Značná časť právnych dokumentov v tejto oblasti je iba čiastočne implementovaná a/alebo je len v rovine soft law. Značná časť snahy však bola neúspešná. Výnimku predstavuje akurát priestor členských štátov Európskej únie, ktorá si túto problematiku svojim právom upravila (týka sa to však najmä sporov, ktoré nastali až po nadobudnutí účinnosti tejto úpravy).

⁴⁸ Plným menom František Oldřich XI. kníže Kinský ze Vchynic a Tetova. Rod Kinských patrila medzi najvýznamnejšie stredoeurópske šľachtické rody.

⁴⁹ Ďalej aj len „ÚS ČR“.

⁵⁰ Nazývané v českej teórii práva ako tzv. „*restituční tečka*“.

⁵¹ Stanovisko Pl. ÚS-st. 21/05 z 1. 11. 2005.

V odôvodnení stanoviska ÚS ČR podrobil vzájomnému váženiu princíp právnej istoty a možnosti namietania kazov perfektosti právneho aktu vydaného orgánom verejnej moci (týkajúce sa nepremlčateľnosti vlastníckeho práva – ako jedného zo základných ľudských práv). V ich konfrontácii konštatoval, že „*Soudobé procesní předpisy záměrně stanoví lhůtu, ve které je možné právní akt či jeho účinky právní cestou napadnout, jinak platí, že je-li tato lhůta promeškána, je rozhodnutí orgánů veřejné moci pravomocné (ve vztahu ke správním rozhodnutím platí zásada správnosti správního rozhodnutí), včetně účinků, které na jeho základě nastaly. Pokud by byla tato lhůta zpochybněna, stejně jako účinky aktu samého, nebylo by žádné jistoty ani limitu, ať už věcného, ale zejména časového, který by bránil dřívějším vlastníkům věci nebo jejich potomkům, domáhat se majetku, kterého pozbyli kdykoliv v minulosti – například na základě obnoveného zřízení zemského (1627) nebo kroků první pozemkové reformy (zákon č. 215/1919 Sb., o zabránění velkého majetku pozemkového), s poukazem na jejich vady, neplatnost nebo neúčinnost, potažmo neexistenci takového titulu.*“

Nemožno obísť ani tretí štandard práva, ktorý Dworkin explicitne definuje a analyzuje – štandard politik. Politiky majú zásadný význam aj v sporoch o reštitúcie predmetov kultúrnej hodnoty. Medzi najvýznamnejšie politiky v tejto oblasti je politika reštitúcie predmetov skonfiškovaných určitým skupinám obyvateľstva nacistickými režimami pred a počas druhej svetovej vojny. Táto iniciatíva sa mohutne vyvíjala najmä v prostredí USA a jej výsledkom bolo napr. prijatie *Washingtonských princípov ohľadne nacistami skonfiškovaného umenia* dňa 03.12.1998.⁵² Tento dokument umožnil neskoršie navrátenie viacerých umeleckých diel, z najznámejších prípadov to je napr. *Portrét Adele Bloch-Bauer I* (známy skôr pod názvom *Dáma v zlatom*) od G. Klimta. Táto politika však narážala aj na mnohé kontroverzie ohľadne prelamovania právnej istoty vo vlastníckych vzťahoch či vôbec otázky, či aj a ako vzdialení príbuzní majú nárok reštituovať tieto predmety.

S touto politikou sa však vynárajú aj otázky práv ďalších skupín osôb ohľadne reštituovania predmetov kultúrnej hodnoty. Tu môžeme uviesť napr. snahy o reštitúcie predmetov štátmi, ktoré boli v minulosti rôznym spôsobom okupované (napr. Grécko pod osmanskou nadvládou), resp. boli kolóniami západných mocností (prípady afrických štátov), alebo tiež prípady českej šľachty, ktorá prijala vznik Česko-Slovenského štátu a zachovávala si voči nemu neutralitu, no napriek tomu boli jej vlastníctvo Česko-Slovenským štátom skonfiškované.

ZÁVER

Reštitučné spory o predmety kultúrnej hodnoty predstavujú svojim objektom osobitný druh právnych prípadov, ktorý je predmetom mnohých (nielen) právnych diskusií. V rôzne navrhovaných riešeniach týchto sporov však podľa nás absentuje hlbší pohľad na túto problematiku z pohľadu právnej teórie a právnej filozofie, ktoré môžu priniesť zaujímavé podnety a závery. V texte sme z tohto dôvodu bližšie analyzovali reláciu prípadov reštitúcií predmetov kultúrnej hodnoty s konceptom ťažkých prípadov (hard cases), a to na diele dvoch významných filozofov 20. storočia, ktorí osobitne prispeli k súčasnému chápaniu tejto témy, a to H. L. A. Harta a R. M. Dworkina – ktorého ponímanie ťažkých prípadov sme si ďalej v príspevku osvojili, nakoľko orgány aplikujúce právo pri riešení týchto prípadov narážajú na vzájomný konflikt jednotlivých štandardov práva, ktorými sú právne pravidlá, princípy a politiky.

⁵² U.S. Departement of State: *Washington Conference Principles on Nazi-Confiscated Art*. [online]. [cit. 2021-10-15]. Dostupné na internete: <<https://www.state.gov/washington-conference-principles-on-nazi-confiscated-art/>>

Naším zámerom však nebolo len poukázanie na to, že ide o ťažké prípady, čo sa domnievame, že ide o skutočnosť, ktorá je viac-menej jasná. V popredí nášho záujmu však bola predovšetkým otázka, čo stojí v pozadí reštitučných ťažkých prípadov, ktoré skutočnosti či faktory spôsobujú problém v ich riešení. Domnievame sa, že len precíznou analýzou a poukázaním na fakty, ktoré spôsobujú z týchto sporov ťažké prípady, nám umožní efektívne riešiť túto problematiku smerom *pro futuro*.

KONTAKTNÉ ÚDAJE

Mgr. Marián Šuška

marian.suska@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Katedra teórie práva a filozofie práva

Šafárikovo nám. č. 6

P.O. BOX 313

810 00 Bratislava

Slovenská republika

RECENZIE

KASINEC, Rudolf – ŠURKALA, Ján. *Právne aspekty cenzúry československého filmu v období normalizácie*. 1. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta. 2017, 97 s.

X: „...neboj sa, vieme o ňom ! Nespúšťame z neho oči ! Ty, dobre ti radím, nepaktuj s ním !...“

Y: „...hmmm....interesantné.“

X: „Interesantné, Ty kôň ! Nebezpečné, zapamätaj si to !“

(dialóg zo slovenského oscarového filmu *Obchod na korze*¹)

Tento dialóg predstavuje určitú symboliku recenzovanej monografie – ide o rozhovor, ktorý na prvý pohľad skutočne nenaznačuje nič priamo, za to však mnohé veci pomenúva nepriamo. Autori R. Kasinec a J. Šurkala sa v tejto vedeckej štúdii rozhodli spracovať veľmi aktuálnu problematiku práva jednotlivca na slobodu prejavu v jeho konflikte s cenzúrou. Tento zámer uskutočňujú na škále filmov, ktoré boli v dobe normalizačného Česko-Slovenska sankcionované a pre ktoré sa vžil názov „*trezorové filmy*“. Vedecko-právne spracovanie uvedenej témy z právneho hľadiska doteraz (nielen) v česko-slovenskom právnom prostredí absentovalo a tak monografia predstavuje významnú prvotinu v tejto oblasti.

Samotná monografia sa skladá z 2 hlavných častí. Prvá časť sa zaoberá témou *slobody prejavu a problematikou cenzúry* a má charakter právno-teoreticko-filozofický, na rozdiel od druhej časti. Autori nás v tejto prvej časti najprv oboznamujú s pojmom práva na slobodu prejavu. Toto právo je rozoberané najmä v súvislosti s umeleckými či autor-skými dielami, a to predovšetkým v rovine filmu, čomu zodpovedá i samotný cieľ monografie. Čitateľ je tak v stručnosti oboznámený s večným problémom štátnej moci, ktorá má tendenciu sa rozpínať. Na túto skutočnosť jednotliviec vie upozorniť a reagovať prostredníctvom uplatnenia sa v občianskej spoločnosti. A práve jednou z možností ako upozorniť na nebezpečne rozpínajúcu sa štátnu moc je práve film. Túto prvú stať považujeme za mimoriadne kľúčovú, keďže (okrem iného) presvedčivo odôvodňuje zmysel riešenia problematiky.

Na úvod nadväzuje stať o medzinárodných a vnútroštátnych garanciách práva na slobodu prejavu od roku 1948 až po súčasnosť. Tu treba autorov pochváliť, že neopisujú iba jednotlivé paragrafy, ale naopak vždy k nim pridávajú dôležité informácie, pri ktorých si možno urobiť obraz o vtedajšom chápaní a dodržiavaní práva na slobodu prejavu v Česko-Slovensku. Ako príklad si môžeme uviesť primárny právny dokument o ľudských právach – *Všeobecnú deklaráciu ľudských práv* z roku 1948, pri ktorej Česko-Slovensko patrilo medzi iba 8 štátov, ktoré sa zdržali hlasovania za prijatie tohto dokumentu², alebo problém ratifikácie jediného prijatého ľudsko-právneho dokumentu socialistickým Česko-Slovenskom – *Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach*, ktorý Česko-Slovensko podpísalo už v roku 1968, avšak jeho ratifikácia nastala až po 7 rokoch, v roku 1975. V rámci vnútroštátnych ústavných garancií zaujme v monografii napr. stať o *Ústave z 9. mája 1948*, ktorá sa v § 22 explicitne týkala filmu a prostredníctvom ktorého

¹ KADÁR, Ján - KLOS, Elmar. *Obchod na korze*. Československý filmový ústav, 1965.

² Okrem 2 štátov ktoré nehlasovali (Honduras a Jemen), sa za prijatie Všeobecnej deklarácie ľudských práv vyslovili všetky vtedajšie štáty OSN – t. j. 48 štátov.

si štátna moc, uvedomujúc si moc filmu ako významného sprostredkovateľa myšlienok, zabezpečila jednoznačnú kontrolu nad filmom v štáte.³

Následne sa monografia zaoberá pojmom cenzúry. Autori tento pojem definujú a následne rozoberajú teoretické a historické aspekty cenzúry. Je chvályhodné, že pojem cenzúry nedémonizujú (keďže v dnešnej spoločnosti tento pojem nadobudol výrazne negatívne asociácie), ale naopak objektívne predstavujú cenzúru ako jav, ktorý má svoje miesto (samozrejme len v určitých, predom vyznačených medziach) aj v dnešnej spoločnosti. Ide totiž o to, že film (ako aj niektoré iné autorské či umelecké diela) sú prostriedkom so širokým dosahom, pričom tieto diela môžu prezentovať aj myšlienky, ktoré ohrozujú alebo dokonca až porušujú hodnoty spoločnosti (prejavy neznášanlivosti, obscénosti, nenávisti či extrémizmu). Veľkým plusom je taktiež uvedenie konkrétnych príkladov filmov aj novodobej produkcie, ktorých sa dotkla cenzúra z uvedených dôvodov.

Na túto stať nadväzuje výklad o jednotlivých druhoch cenzúry, pričom autori plynuce prechádzajú na druh cenzúry, ktorá tvorí myšlienkové jadro monografie – na filmovú cenzúru, a to v totalitných socialistických štátoch. Autori vysvetľujú príčiny zosilnenej existencie filmovej cenzúry vo vtedajšom socialistickom režime a stručne rozvádzajú i vtedajší vzorový model pre ostatné socialistické krajiny – model filmovej cenzúry v Sovietskym zväze. Autori pútavo prekladajú výklad o cenzúre filmu v socialistických krajinách výrokmi hlavných politikov či vyhláseniami príslušných orgánov či zväzov. Za všetko hovorí v monografii uvedený citát J. V. Stalina o filmovej cenzúre: *„Film v rukách sovietskej vlády je veľkou neoceniteľnou silou. Má výnimočné vlastnosti duchovného vplyvu na masy, pomáha robotníckej triede a jej strane vychovávať pracujúcich v duchu socializmu, organizovať masy na boj za socializmus, zvyšovať ich kultúrnu a politickú bojaskopnosť.“*⁴ To poukazuje na to, že aj hlavní politici totalitných socialistických krajín si veľmi dobre uvedomovali silu filmu.

Autori sa v monografii venujú predovšetkým filmovej cenzúre v Česko-Slovensku po roku 1948. Tú popisujú v rámci rozsahu monografie značne detailne. Tak sa dozvedáme o vývine cenzúry či skôr cenzúrneho modelu v socialistickom Česko-Slovensku. V monografii je najprv analyzovaný skorší, ťažkopádny cenzúrny model z prelomu 40. a 50. rokov, ktorý sa skladal zo stranického, zväzového a štátneho článku. Ten bol v roku 1953 nahradený efektívnejším spôsobom, a to úradom, tzv. *Hlavnou správou tlačového dozoru*. Pri čítaní tejto state dnešného čitateľa žijúceho „v pohodlí západnej demokracie“ niekedy prekvapí, až zamrazí autormi zistené informácie, ako napr. fakt, že tento úrad kontroloval aj inzeráty v novinách a v časopisoch. Značne detailne je popísaný i samotný postup cenzúry a právne aspekty s tým spojené.

Monografia sa následne venuje významnému ale krátkemu obdobiu šesťdesiatych rokov 20. storočia spojené s nástupom A. Dubčeka a vo filme s česko-slovenskou novou vlnou. Táto perióda predstavovala „zjemnenie“ totalitného režimu, ktoré poznamenalo i cenzúru⁵, čo znamenalo možnosť pomerne voľného tvorenia (nielen) filmových diel. Text v stručnosti popisuje tieto zmeny, pričom sa opätovne zameriava hlavne na česko-slovenský film, ktorý v tomto krátkom období Česko-Slovenska vytvoril významné diela ocenené najprestížnejšími svetovými filmovými oceneniami. Osobitne prínosnou kapitolou je i text zvlášť venovaný filmovej situácii na území SR, keďže v daných rokoch došlo

³ Ústava ČSR č. 150/1948 Zb., § 22: (1) Právo k výrobe, šírení, verejnému promítaní, akož i k dovozu a vývozu filmu je vyhradené štátu. (2) Provozovať rozhlas a televíziu je výhradným právom štátu. (3) Výkon týchto práv upravujú zákony, ktoré také stanoví výjimky.

⁴ KASINEC, Rudolf - ŠURKALA, Ján. *Právne aspekty cenzúry československého filmu v období normalizácie*. 2017, s. 26.

⁵ Vid' napr. prijatá novela tlačového zákona č. 84/1968 Zb.

k aspoň čiastočnej emancipácii slovenského filmu vznikom úradu – *Ústredia slovenského filmu*, čo doteraz predstavuje málo prebádanú tému.

Po krátkom období Dubčekovho „*socializmu s ľudskou tvárou*“ dochádza k sovietskej okupácii a následne k skepse a k „*normalizácii*“ spoločnosti. Práve obdobie normalizácie predstavuje nosné obdobie monografie, keďže táto perióda znamená definitívne nastavenie spoločnosti a cenzúry (filmu), a to až do pádu režimu v roku 1989. Osobitne dôležitá je 17. kapitola, ktorá sa venuje definícii tzv. *trezorového filmu* – teda filmu, ktorý bol totalitným režimom sankcionovaný. Osobitne zaujímavou a podnetnou kapitolou je rozdelenie trezorových filmov do autormi vytvorených kategórií, a to podľa typu sankcie, ktorou boli filmy postihované. Autori sankcie rozdeľujú do 4 skupín: (1) doživotné uväznenie, 2) trest odňatia slobody na určitý čas, 3) zákaz činnosti a 4) trest smrti). Ide o vskutku originálne konštruovanie kategórií sankcií filmu s až umeleckým nádychom, ktoré má však svoj racionálny relevantný právny podklad. Autorov musíme za takéto usporiadanie trezorových filmov osobitne pochváliť. Opätovne kvitujeme aj uvedenie príkladov filmov k týmto kategóriám. Okrem toho osobitne zaujme i výpoveď herca hrajúceho v jednom z trezorových filmov, ktorý opisuje ako sa tešil na premiéru tohto filmu. Keďže však všetky kiná zrušili jeho premietanie, tak tento pán si mohol pozrieť tento film až v roku 2009 (t. j. až po 44 rokoch!).

Autori urobili tiež veľmi dobrý počin v tom, že sa pozreli na problematiku trezorových filmov „*z druhej strany*“ a v monografii nám predstavujú výber reakcií normalizačných politikov a štátnych orgánov na problematiku trezorových filmov. V monografii preto zaujme napr. reč Gustáva Husáka ohľadom tejto témy.

V súhrne pre prvú časť monografie platí, že ide o výborne zvládnutú a zaujímavú problematiku, ktorá upúta i laického čitateľa. Určitú kritiku k tejto prvej časti smerujeme na nie úplne šťastné rozdelenie tejto časti až na 24 rovnocenných kapitol. Rovnako tak by pri niektorých kapitolách bolo možné ich zlúčenie do jednej kapitoly a pri iných aj ich vhodnejšie premiestnenie za inú kapitolu. Nejde však o nejaký zásadný problém, no prispelo by to k väčšej priehľadnosti monografie a k jej logickejšiemu usporiadaniu.

Druhá časť monografie je koncipovaná ako selektívny výber najvýznamnejších trezorových filmov, ktoré sú v stručnosti predstavené a autori sa zamýšľajú nad dôvodmi ich zákazu (nakolko tie neboli explicitne uvedené). Autori rozdelili túto časť na 2 diely – prvý sa venuje českým a druhý slovenským trezorovým filmom. Ide o veľmi dobrý krok autorov, keďže čitateľ si môže vytvoriť predstavu o tom-ktorom filme a zároveň autori ponechávajú čitateľovi možnosť premýšľať nad tým, či autormi uvedené dôvody predstavujú tú príčinu, kvôli ktorej bol film zatvorený do pomyselného „*trezoru*“. Výber analyzovaných filmov je veľmi dobrý, zamrzí však neprítomnosť *Panny Zázračnice* (Štefan Uher, 1966) i keď je v monografii na inom mieste spomínaná, alebo vzácnnej francúzsko-slovenskej koprodukcii *Muž, ktorý luže/ L'Homme qui ment* (Alain Robbe-Grillet, 1968).

Monografia ako celok sa číta veľmi dobre, taktiež aj použitý jazyk je vyspelý a primeraný jej cieľu. V tejto súvislosti môžeme autorom vytknúť akurát použitie celkom problematického pojmu „*umelecké dielo*“, keďže tento termín je ťažko v práve uchopiteľný. Preto by v niektorých prípadoch bolo možno lepšie použiť pojem „*(autorské) dielo*“⁶ či „*predmet kultúrnej hodnoty*“⁷.

⁶ Bližšie vid' zákon č. 185/2015 Z. z. Autorský zákon.

⁷ Bližšie pozri zákon č. 206/2009 Z. z. o múzeách a o galériách a o ochrane predmetov kultúrnej hodnoty a o zmene zákona Slovenskej národnej rady č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov.

Autorom určite odporúčame vytvoriť prepracovanejšiu verziu vedeckej monografie, nakoľko ide o veľmi zaujímavú problematiku, ktorá má veľký vedecký potenciál, ktorý dokáže osloviť široké ako odborné, tak aj laické publikum.

Na záver recenzie si trúfame monografiu odporučiť, pretože ide o významný počin, ktorého meritum - téma trezorového filmu vyplývajúca z konfliktu práva na slobodu prejavu a cenzúry je v spoločnosti veľmi aktuálna. *„Totiž v prípade, ak nastane situácia keď názory občanov spolu s ich právami sú odstraňované, musí nastúpiť na scénu umenie, ako potrava pre dušu, ktorá dokáže myšlienky slobody prejavu zamaskovať do diela a vytvoriť tak silnú opozíciu v občianskej spoločnosti a povzbudiť ju tak k činnosti.“*⁸

⁸ Podľa KASINEC - ŠURKALA, ref. 4, s. 94.

SPRÁVY

Správa z inauguračnej prednášky doc. JUDr. Mgr. Martiny Gajdošovej, PhD.

Zoltán Gyurász

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Dňa 25. februára 2021 od 14.00 hodine sa uskutočnila prostredníctvom aplikácie Microsoft Teams online inauguračná prednáška¹ doc. JUDr. Mgr. Martiny Gajdošovej, PhD. v študijnom odbore teória a dejiny štátu a práva na tému „*Združenia ako prostriedok politickej participácie na správe vecí verejných*“.

Doc. Martina Gajdošová je členkou Katedry teórie práva a filozofie práva od 1.9. 2020.

Pred príchodom na našu fakultu pôsobila na katedre Teórie práva na Trnavskej univerzite v Trnave a to od roku 2005. Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave je aj miesto kde v roku 2003 najskôr získala titul JUDr, a následne v roku 2010 aj titul PhD. Neskôr v roku 2016 aj habilitovala a získala vedecko-pedagogický titul docent v odbore teória a dejiny štátu a práva.² Svoje štúdiá však začala na Univerzite Komenského v Bratislave, kde najskôr v roku 1994 získala titul Mgr. na Filozofickej fakulte UK v odbore archívniectvo-história a následne v roku 1997 získala aj titul Mgr. na Právnickej fakulte UK v odbore právo.

Vedecky sa doc. Martina Gajdošová zameriava na témy Teórie práva, Združovacieho práva, Záujmovej samosprávy, a História záujmovej samosprávy v právnických povolaniach. O jej erudovanosti svedčí autorstvo 5 vedeckých monografií, 58 pôvodných vedeckých prác ako aj 73 ohlasov na jej vedeckú a tvorivú činnosť. Je preto nevyhnutné skonštatovať, že v osobe inaugurantky nachádzame nie len profesionálku vo svojom odbore ale nepochybne jednu z vedúcich osobností vo sfére teórie a dejín štátu a práva a to nie len na Slovensku ale v celej Európe.

Inauguračné konanie sa uskutočnilo dňa 25. februára 2021 od 14.00 hodine prostredníctvom aplikácie Microsoft Teams s témou „*Združenia ako prostriedok politickej participácie na správe vecí verejných*“. Predsedom inauguračnej komisie v konaní na vymenovanie za profesorku doc. JUDr. Mgr. Martiny Gajdošovej, PhD. bol **prof. JUDr. Matúš Nemec, PhD.**, členmi inauguračnej komisie boli taktiež **prof. JUDr. Pavel Holländer, DrSc.**, **prof. JUDr. Aleš Gerloch, CSc.** ako aj **JUDr. Eduard Bárány, DrSc.** Oponentmi boli **prof. JUDr. Alexander Brösl, CSc.**, **prof. JUDr. PhDr. Miloš Večeřa, CSc.** a **prof. JUDr. Mgr. Vojtech Vladár, PhD.** Po úvodných slovách predsedu inauguračnej komisie konštatoval, že v zmysle príslušných všeobecne záväzných právnych predpisov a vnútorných predpisov UK a PraF UK týkajúcich sa konania na vymenovanie za profesorku a na základe stanoviska inauguračnej komisie zo dňa 05.02.2021 uchádzačka splnila kritériá v plnom rozsahu a doc. JUDr. Mgr. Martina Gajdošová, PhD. spĺňa všetky pedagogické, vedecké i osobnostné kritériá podmieňujúce jeho získanie.

Po predstavení osoby inaugurantky a témy jej inauguračnej prednášky dostala slovo inaugurantka. Inauguranta JUDr. Mgr. Martina Gajdošová, PhD. v úvode prednášky

¹ Je potrebné uviesť, že tento spôsob vykonávania habilitačných alebo inauguračných konaní bol využitý už pri predchádzajúcich konaniach na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave.

² Svoje vzdelanie si neskôr doplnila o kurz ruského jazyka, z Gosudarstvennyj Institut Russkogo Jazyka imeni A. S. Puškina v Moskve a o akreditovaný vzdelávací program ďalšieho vzdelávania v Trnave, „Participatívne postupy vo vzdelávaní dospelých“, PDCS, o. z. Partners for Democratic Change v Bratislave. A skúsenosti nabrala počas pôsobenia na pozícii advokátskeho koncipienta v advokátska kancelária Aliancia advokátov, JUDr. Gerta Flassiková, Bratislava.

vymedzila, že sa bude venovať téme združení, ktoré slúžia ako prostriedok politickej participácie na správe vecí verejných, a to predovšetkým združeniam osôb, požívajúcim slobodu združovania, ale aj združeniam majetku, a to z pohľadu právnej regulácie i reálnych súvislostí vo vývoji od 19. storočia na našom území do súčasnosti. Politickú participáciu združení vsadila do širšieho prepojenie plného uplatňovania politických práv, najmä slobody združovania a práva občanov v demokratickej spoločnosti zúčastňovať sa na správe vecí verejných, a to mať prístup k voleným a iným verejným funkciám, na účasť na politickom živote štátu, na správe štátu a na správe verejných záležitostí, ale aj na rozmanitom podieľaní sa formou konzultácií, formulácií rôznych stanovísk a najrôznejším spôsobom motivácií rozhodnutí vo verejnom priestore i ich kontrole. V prvej časti problematiku interpretovala cez proces formovania občianskej spoločnosti, a to ako v jeho myšlienkovom vývoji i reálnej podobe. Poukázala aj na problematickosť interpretácie pojmu občianskej spoločnosti, jej súčasné vnímanie i normatívne ukotvenie, ako aj miesto združení osôb a majetku v jej rámci, ako aj na skutočnosť, že právne aspekty formovania občianskej spoločnosti súvisia s demokratizáciou spoločnosti a s presadzovaním koncepcie odvodenia zdroja štátnej moci od občanov, ako aj na skutočnosť, že združenia osôb prispeli k dosiahnutiu občianskej rovnosti v politickom význame a vplývali na rôzne oblasti vecí verejných. Následne sa dotkla prepojenosti politických snáh s činnosťou spolkov a odborov, ako aj na moment organizovanosti v politickom prostredí. Zároveň sa venovala aj reštriktívnemu formovaniu občianskej spoločnosti na našom území od konca 30-tych rokov 20. storočia a na postoj silného štátu k dobrovoľným združeniam osôb a majetku a k slobode združovania. V druhej časti prednášky inaugurantka uviedla tendencie vývoja združení ako prostriedku politickej participácie na správe vecí verejných ostatných desaťročí v súčasnom normatívnom prostredí, aj s ohľadom na zmenený význam štátu, ako aj s ohľadom na vplyv európskej legislatívy a iných medzinárodných aktov podporujúcich zapojenosť občianskej spoločnosti a organizácií občianskej spoločnosti participovať na tvorbe rozhodnutí vo verejnom priestore i na ich kontrole. Inaugurantka formulovala záver, podľa ktorého v našom právnom prostredí je nevyhnutné zachovať slobodné prostredie občianskej spoločnosti vo všetkých formách, predovšetkým pre združenia osôb i majetku, pre ktoré je potrebné udržať čo najväčšiu mieru dobrovoľnosti, samosprávy, autonómneho charakteru a oddelenosti od štátu. Zároveň zvýraznila potrebu udržať prostredie otvorené pre spoluprácu združení so štátom a s verejnou mocou, pritom dôrazne garantovať dobrovoľnosť rozhodnutia sa združení pre ambíciu podieľať sa na správe vecí verejných.

Po odznení inauguračnej prednášky si slovo vzali oponenti. Ako prvý **Prof. JUDr. Alexander Brörtl, CSc.** vo svojom oponentskom posudku zdôraznil odbornú profiláciu inaugurantky v rámci odboru teória a dejiny štátu a práva. Zhodnotil ju ako výbornú a kultivovanú prednášateľku a fundovanú diskutérku na vedeckých podujatiach. Podľa jeho názoru je uchádzačka uznávanou vedeckou osobnosťou v odbore teórie a dejín práva a jej práce dosiahli uznanie v domácej vedeckej komunite, ale tiež v spisbe iných štátov strednej Európy. Následne **Prof. JUDr. PhDr. Miloš Večeřa, CSc.** ocenil jej kvalitné vystúpenia na mnohých domácich a zahraničných konferenciách, z ktorých na mnohých sa osobne zúčastnil. Zhodnotil aj jej účasť vo výskumných projektoch a študijných pobytoch, ako aj jej osobnostné predpoklady. V neposlednom rade **Prof. JUDr. Mgr. Vojtech Vladár, PhD.** v rámci posudzovania inaugurantky vyzdvihol jej pedagogické kvality, potvrdzované aj pravidelnými študentskými anketami, a to pri výučbe predmetov, a ocenil jej projektovú zapojenosť a účasť na mnohých domácich a zahraničných konferenciách a zhodnotil jej osobnostné predpoklady. Do diskusie sa taktiež prihlásil **prof. JUDr. Tomáš Strémy, PhD.,**

ktorý sa vyjadril k osobe inaugurantky. Vysoko ocenil nielen jej pedagogickú a vedeckú činnosť, ale najmä jej morálne vlastnosti.

Po skončení diskusie sa inauguračná komisia a oponenti odobrali na tajné hlasovanie o tom, či odporúčajú Vedeckej rade Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, aby odsúhlasila vymenovanie inaugurantky za profesora v odbore teória a dejiny štátu a práva. Po návrate inauguračnej komisie a oponentov z porady a tajného hlasovania, vyhlásil predseda inauguračnej komisie výsledky spočívajúce v jednohlasnom a jednoznačnom odporúčaní Vedeckej rade Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, čo následným tajným hlasovaním aj potvrdila a vyjadrila súhlas s vymenovaním doc. JUDr. Mgr. Martiny Gajdošovej, PhD. za profesorku v odbore teória a dejiny štátu a práva.

Záverom tejto správy by som rád v mene celej Katedry teórie práva a filozofie práva a kolegov z iných katedier vyjadril úprimnú radosť z úspechu doc. Martiny Gajdošovej. Taktiež mi dovoľte, ako jej doktorandovi, aby som sa aj takto poďakoval za jej trpezlivosť, odbornú pomoc, usmernenia a cenné rady, ktoré si nesmierne vážim.

Neostáva mi už nič iné len popriať inaugurantke úspešné pokračovanie konania až po vymenovanie za profesorku a ďalšie vedecké, pedagogické i osobné úspechy v živote.